# Smaaskrifter

af

**Hans Tavsen**

udgivne for

Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog

ved

**Holger Fr. Rørdam.**



Kjøbenhavn.
Thieles Bogtrykkeri.
1870.



Hans Tavsens Segl.

Ult for trehundrede Aar siden, paa en Tid da Sandsen for det danske Sprog og dets ejendommelige Skjønhed ellers kun var lidet udviklet, fremhævede Biskop Hans Laugesen, i sin bekjendte Gravskrift over Hans Tavsen, det som noget mærkeligt ved denne Mand, at „han prydede og berigede Modersmaalet i en beundringsværdig Grad ved den kunstfulde Veltalenhed, der fremlyser af hans forskjellige Skrifter[1])". Vil man end i vore Dage finde Udtrykket „kunstfuld" mindre passende anvendt paa Tavsens Stil, saa vil man dog neppe frakjende ham en ejendommelig, kraftig Veltalenhed, der maa gjøre hans Skrifter værdifulde for enhver dansk Sproggransker, saa meget mere som der i dem kan gjøres en temmelig rig Høst af gamle danske Ord og Udtryksmaader, der ligge vor Tid saa fjernt, at de som oftest ville være uforstaaelige for den ikke sprogkyndige Læser[2]). Men en ikke ringere Betydning ville disse Skrifter have for Historikeren, og særlig for Kirkehistorikeren; thi det er forlængst erkjendt af alle, at ingen dansk Mand i højere Grad end Hans Tavsen har banet Vejen for Kirke-

[1]) Lingvam vernaculam artificiosa facundia, qvæ in variis ipsius Scriptis elucet, ornavit et mirifice locupletavit (Terpager, Inscriptiones Ripenses. Hafniæ 1702. Nr. 24).

[2]) I Anmærkningerne, der følge efter Texten, ere de vanskeligste Ord saavidt mulig forklarede.

reformationen i vort Fædreland. Det vil vistnok derfor vinde Bifald hos alle kyndige, at det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog har paataget sig at udgive Tavsens polemiske Smaaskrifter fra Reformationstidens tidligere Aar, ikke blot fordi disse Skrifter høre til de største litterære Sjældenheder, men ogsaa fordi de yde Læseren et klart Indblik i den mærkelige Kamp, som førtes i hin Tid og som har været af saa afgjørende Betydning for vort Folks hele aandelige Udvikling. Til disse forhen trykte Skrifter har man anset det for passende at føje nogle andre hidtil utrykte af samme Forfatter, der ved et sjældent Held ere bevarede i Forfatterens egenhændige Haandskrift lige til vore Dage.

Ved Hjælp af de haandskrevne Stykker kunne vi faa en sikrere Forestilling om Tavsens Retskrivning, end det er muligt ved hans trykte Skrifter alene, paa hvis Retskrivning vedkommende Sættere have haft endel Indflydelse. Det er forøvrigt kjendeligt, at Tavsen i sine senere Aar i ikke ringe Grad har moderniseret sin Skrivemaade, f. Ex. ved Udeladelse af det understøttende h, som han tidligere havde brugt ved enhver Lejlighed, ved at ombytte æ i Enden af Ordene med e (f. Ex. meræ til mere o. lgn.), og paa flere andre Maader, hvilket navnlig vil fremgaa ved en Sammenligning mellem „Et tilbørlig strængt Svar af Doctor Morten Luther“, hvori den gammeldags Skrivemaade endnu findes, og de senere Skrifter (Sendebrevet til Præsterne i Ribe Stift, og Kirkebønnerne), hvori Retskrivningen mere nærmer sig til vor Tids.

Til Vejledning og Oplysning for Læserne skulle vi her endnu hidsætte nogle Bemærkninger om de i det følgende optrykte Smaaskrifter af Tavsen.

V

1.

Et ynkeligt Klagemaal og et venligt Tilbud, hvorledes den Herre Jesus Christus beklager, at vi ere saa faldne hannem fra . . ., og hvorledes han naadelig tilbyder os Guds Naade og Venskab igjen formedelst sit hellige Evangelium. M. L. Udsat af Hans Tavsen i Viborg. Prentet i Viborg af Hans Vingaard.

Dette Himmelbrev — „givet af den øverste Himmerigs Throne paa min Faders højre Haand, Aar efter min menneskelige Fødsel 1528" — er, som Titelen antyder, en dansk Udsættelse eller rettere en fri Bearbejdelse efter et Skrift af Luther, hvis Titel lyder:

Eyn Mandat Jhesu Christi, an alle seyne getrewen Christen. (I Titelrammen staar: M L). Im 1. 5. 24. Jar.

Paa Titelbladets Bagside findes følgende Indholdsangivelse („Argument"):

Inn dieser Epistel odder Mandat, wird kürtzlich angezeygt aus was vrsache das Christliche volck so yemerlich geirret, den glawben verloren hab, vnd wie es widderumb darzu kommen müge. Daneben wird auch ein Christlicher krieg wider den teuffel vnd seyn hoffgesinde mit Christlichen waffen auffs kürtzste abgemalet vnd geleret, allen schwachen gewissen tröstlich vnd lieblich zu lesen. (Derunder et Billede af Lammet med Korsfanen og Kalken, der opfanger Blodet, som udstrømmer af dets Bryst).

Den tydske Original bestaar idethele af ni Blade i Kvart, den danske Bearbejdelse, der er i samme Format,

udgjør elleve Blade. Forholdet imellem dem er overhovedet dette: undertiden oversætter Tavsen ligefrem, undertiden skjærer han noget bort, oftere lægger han til og udvider Fremstillingen paa Grundlag af de i Originalen givne Tanker; Originalens Tids- og Stedsangivelser ombyttes med andre, der passe til Bearbejdelsens senere Affattelse og dens Bestemmelse for danske Læsere. Nogle Exempler ville nærmere kunne oplyse dette Forhold.

Vi hidsætte saaledes Begyndelsen af den tydske Text (med Forbigaaelse af Indgangshilsenen): „Lieben getrewen, yhr traget gut wissen, wie ich aus lautter gnad vnd liebe meynes vaters vor tausent funff hundert vnd vier vnd zwentzig iaren, euch zu gut ynn diss yammertal vnd betrübte wellt komen sey, ynn form vnd gestallt eynes knechts, euch zu heyl vnd selikeyt geborn, gegeben, vnd vom vatter geschenckt, auff das ich ewre sund durch meyne marter hyn wegnehm, durch mein strymen euch seliget, mit meyner geysslung, krönung, creutzung, vnd andere peyn, so ich duldet, dem zorningen Gott meynem vater, versonet, vnd angenem macht, kurtz, das ich ewr feynd, den tod, teuffel, hell, durch meynen tod erwürget vnd vberweldiget“.

Philip. 2.

Vil man nu hermed sammenligne Begyndelsen af Tavsens Skrift, da vil man finde, at den eneste egentlige Forandring er, at Aarstallet 1524 hos ham er rettet til 1528, da den danske Bearbejdelse udkom, forøvrigt ere Tankerne de samme, men Fremstillingen er en hel Del udførligere hos Tavsen, saa hans Bearbejdelse snarere maa kaldes en Omskrivning eller Parafrase end en Oversættelse. Naar den tydske Text har: „Derhalben samelt euch meyn aller liebsten getrewen vnd eylet zu dem fenlin, laufft nach dem klang vnd gedön der heerbaucken, welche mein diener

ytzund vnd propheten bey funff iaren lang haben auffgeschlagen" — saa gjengiver Tavsen dette Sted saaledes: „Derfor samler eder nu tilhobe, mine kjære elskelige tro Venner, og holder eder trøstelig under Fæniken; holder eder efter den Klang og Lyd, som høres af den Basun, hvilken jeg nu 10 Aar haver ladt blæst formedelst mine Profeter og tro Tjenere". — Naar den tydske Text har: „Yhr lieffet von Rom biss zu sanct Jacob, von sanct Jacob biss ken Ach, vom Grymmetal zur Eych, zu der ficht, zum appelbaum, zum Birnbaum, noch dennoch fundet yhr eweren seelen keyn speyse" — saa lokaliserer Tavsen denne Angivelse af de mest besøgte Valfartssteder paa følgende Maade: „Løb I ej fra Rom indtil S. Jacob, fra S. Jacob indtil Stjernebjerg, derfra indtil Kippinge, fra Kippinge indtil Rye, fra Rye indtil Aabenraa, fra Figentræet til Pæretræet, fra Pæretræet til Æbletræet: I løb hid, I løb did, og funde dog ikke eders Sjæls rette Føde". Rom og S. Jacob i Spanien vare de fælles hellige Steder; Stjernebjerg laa i i Meklenborg, men besøgtes meget fra Danmark af, vi finde endog, at danske Personer i deres Testamenter bestemte Gaver for denne formentlige Helligdom [1]). Kippinge paa Falster var blandt Valfartsstederne indenfor Danmarks Grændser udentvivl det mest søgte; S. Søren i Rye ved Himmelbjerget og S. Anna ved Aabenraa nød ogsaa stor Anseelse. Ved at pege hen paa disse Steder, som dengang var i alles Munde, gav Tavsen sin „Udsættelse" af Luthers Skrift en anderledes praktisk Betydning, end om

---

[1]) Se Kristiern Daas Testament af 1501 i mit Skrift, Kjøbenhavns Kirker og Klostere i Middelalderen, Tillæg S. 131.

han havde nævnt Originalens her i Norden tildels ubekjendte Valfartssteder.

Skjønt Tavsen idethele taget ikke var bange for skarpe Ord og personlige Hentydninger, har han dog paa et ret betegnende Sted mildnet Originalens Skarphed. Luther har nemlig ved Anvendelsen af det bibelske Udtryk „reyssende wolff, mit schaff beltzen auswendig bekleydet", tilføjet den Glose: „das ist geystliche, fromme vnd werckheylige leuthe, Phariseer, Heuchler, Schrifftgelerte, Bepst, Cardinel, Bischoff, Official, thumbherren, Dechant, Apt, Mönich, pfaffen". Tavsen har undgaaet denne bestemte Sigtelse mod alle den Tids gejstlige ved blot at omtale „disse glubende Ulve, som dog ikke ville lade sig mærke, men skjule Skalken med udvortes snehvide Klæder og føre saadant et godt Skin for Verden, at man ej kan mærke dem, som ere disse hellige Ojenskalke, som ville saa synes at være de bedste, og holdes for de, som styre og regjere al Verden med deres aandelige Lærdom". Men „Afguden Baal i Rom" gaar dog ligesaalidt Ram forbi hos Tavsen som hos Luther.

For os har ganske vist den her valgte Himmelbrevsform noget stødende, selv om det maa indrømmes, at Formaningen og Advarselen derved bliver mere indtrængende; men i hin Tid maa man have haft en anden Smag i saa Henseende. Tavsens Himmelbrev er nemlig ikke det eneste Skrift af den Art, vor Reformationslitteratur har at opvise. Man har ogsaa et lignende af Biskop Niels Palladius i Lund (1555), som, da det er yderst sjældent og derhos kortfattet, kan hidsættes her til en Sammenligning [1]).

---

[1]) Det eneste os bekjendte Exemplar af N. Palladius's Himmelbrev gjemmes i Kongl. Bibl. og bestaar af eet Folioblad i Patentformat.

# Jesu Christi den alsomhøyste Keyseris oc Kongis

aluorlig bud oc befalning til alle sine tro Christne, vdscreffuen oc aff hans Naade paa Ny formeret ved sin fattige tienere.
Nicol: Pall:

Jeg Jesus Christus den leffuendis Guds Søn, fød aff Konge Dauids slect, en Ærefuld Konge, en Verdsens saliggører, en midelere mellem Gud oc menniskenn, en Guds Lam som bort tager Verdsens synder, Ønsker oc tilbiuder alle mine tro brødre oc søstre min Naade oc Barmhiertighed.

* Vider kære brødre oc søstre, oc som eder velfortencker, at ieg aff min Himmelske Faders naade oc kerlighed, for tusinde fem hundrede halfftrediesinds tiue oc fire Aar, kom ned aff Himmelen i denne Jammerdal, i en tieneris skickelse, skenct oc giffuit aff Faderen, eder arme menniske til hielp oc salighed, oc paa det ieg skulde met min pine oc Død bort tage eders synder oc Guds vrede, oc forlige eder met Gud, oc at ieg skulde forderffue oc forstyre eders fiender Døden, Dieffuelen oc Helffuede, oc gøre eder met min opstandelse metarffuinge, i min Himmelske Faders euige rige, I vide ocsaa vel met huad Ed oc forplictelse, i haffue saarit mig i daaben, som eders rette arffue Herre oc Konge, Nu haffuer (disuer) mange aff eder i lang tid saadant forgiet oc affuent eder fra mig, til den trekronede affgud i Rom, til hans ord, bud oc befalning, oc i haffue i eders Saligheds sag hafft eders tilfluct til eders egne oc andre Mennisters fortienste oc verdskyld, oc laaben hen at dyrcke oc tilbede staacke oc stene oc mig eders rette Salig gørere haffue i (som menædere) forskut

oc forlat, oc lidet actet mine ord, siste Testamente, oc wsigelige velgerninger, som ieg haffuer vdret for eders skyld.

* Der faar mine elskelige brødre oc systre raader ieg eder oc binder, om i ville icke lide euige straff, at i falde fra affguderi oc menniskers lerdom igen, som kand gøre eder skade oc euige forderffuelse, oc kommer til mig, ieg vil alene oc gerne vere eders salighed, som min Himmelske Fader oc ieg haffuer loffuit eder, oc som ieg haffuer ladet mig omkaaste, den tid ieg stride saa veldelige for eder, at mit dyrebar blod bleff vdøst, och ieg gaff mig i døden for eder, I tøre icke skamme eller fryete eder endog i haffue i mange maade skicket eder wtilbørlige mod mig, kommer ekon dristelige til mig igen. Thi ieg er megit naadig, oc fuld aff Barmhiertighed, som offuer gaar alle Verdsens synder, oc kand icke lide nogen synders død, men at hand skal omuende sig oc leffue, leder effter mig eders Herre, men i kunde finde mig, Rober til mig om hielp, men ieg er nær, Thi ieg vil her effter selff vere eders hiurde, som skal føde eder met Guds ord, huilcke ieg lader nu obenbarlige oc klarlige vdrobe oc binder eder til, at alle som ere bange oc sorrigfulde for deris synder oc fryete sig for min faders vrede och den euige Død, de skulle komme til mig, ieg vil husuale oc værquege dem, oc tage deris synder bort, icke for de retferdigheds gerninger skyld som i haffue giort, men effter min Barmhiertighed giffuer ieg eder alle mine gaffuer.

* Der faar mine elskelige, beder ieg ati icke forskiude heller ringe acte saadan min hielp oc trøst, paa det i skulle icke giffue aarsage til at falde i blinghed igen, oc bliffue bedragne aff Dieffuelen, Tyrcken oc Paffuen oc andre min faders fiender, Thi Dieffuelen eders modstandere gaar om=

kring som en en glubendis løue oc søger alle vegne lempe til at laacke eder til sig oc forderffue eder.

* Dette mine kære undersaate kunde ieg icke dølie faar eder, at ieg ey (udi en god mening) skulde giffue eder det til kende, forhaabendis vissel̇ige, ath i her effter bekende eders store nød och trang, oc robe til mig om bistand oc hielp, Saa vil ieg da gerne forbarme mig offuer eder, oc befri eder aff alle eders fienders hender, oc vil ocsaa inden en kort tid komme ned aff Himmelen och gøre mine trofaste tienere delactige i min Himmelske faders euige Rige, oc vantro oc menædere (som ere faldne fra mig, til mine fiender Dieffuelen, Tyrcken oc Paffuen) vil ieg hen støde i den euige fordømmelse, Her effter mine elskelige kand huer aff eder, met det snariste, vide at rette sig. Thi i vide huercken dag eller stund, paa huilcken ieg vil komme, at sige en endelige dom aff offuer leffuendis oc Døde, Datum hoss min faders høyre haand, Aar effter min Fødsel. MDLV. Jesus Christus den leffuendis Guds Søn oc Verdsens frelsere.

Hvad det nedenfor optrykte, af Tavsen efter Luther oversatte og tillempede „Klagemaal“ angaar, da er der nu neppe mere end det ene Exemplar i Behold, som findes i det kongelige Bibliothek, og paa hvilket med en samtidig Haand er skrevet: Liber Joannis Petri nati Wetelle, samt følgende Sentens af Terentius: Obsequium amicos, Veritas odium parit.

2.

Et kort Ansvar til Bispens Sendebrev af Odense, hvilket han tilskrev de Borgere i Viborg og Aalborg, raadendes dennem at

blive ubevarede med den evangeliske Lærdom, som Gud haver nu af sin besønderlige Naade sendt os, af Hans Tavsen, Prædiker i Viborg. Prentet i Viborg af Hans Vingaard 1529.

Blandt de forskjellige Maader, hvorpaa Biskopperne søgte at modarbejde Reformationens Udbredelse, var ogsaa den, at enkelte af dem skrev Breve til Borgerne i saadanne Byer, hvor den evangeliske Lære havde begyndt at faa Fremgang, og advarede dem mod at lade sig forføre af det saakaldte ny Kjætteri, samt opfordrede dem til at forhindre dets Udbredelse. Man har saaledes et Brev, skrevet den 24de Maj 1526 af Biskop Ove Bilde i Aarhus til Borgmester og Raad i en af de større Byer i hans Stift, hvori Borgerskabet alvorlig advares imod den evangeliske Prædiken, som førtes af en Præst ved Navn Hr. Simon Skoning, der for ikke længe siden var kommen til den paagjældende By [1]). Biskop Jens Andersen i Odense skrev den

---

[1]) Brevet, som mangler Udskrift, hvorfor der kan være Tvivl om, til hvilken Bys Øvrighed det er rettet, findes trykt i Nye Danske Mag. I, 215—16, og i Suhms Nye Samlinger III, 285—6. Paa det førstnævnte Sted har Meddeleren (formodentlig B. C. Sandvig) bemærket, at Hr. Simon var kommen til Aarhus. Brevet skulde altsaa være skrevet til denne Bys Øvrighed. Herimod kunde det dog tale, at Biskoppens Brev er dateret fra selve Aarhus, og det kunde synes rimeligt, at han med større Kraft personlig kunde have forhandlet med Raadet, naar han dog var i Byen, og ikke havde behøvet at sende to Mænd i sit Sted, saaledes som det i Brevet omtales. Maaske er det denne Betænkning, der har bevæget Forfatteren af Regesta diplom. hist. Danicæ I, 814, til at foreslaa Randers som den By, Brevet gjælder. Jeg ser mig ikke istand til at afgjøre Tvivlen. I ethvert Tilfælde maa dog F. Münters Antagelse (Den danske

1ste December 1527 et lignende Brev til Borgmester og Raad i Assens forat advare dem mod den Prædiken, „de forløbne Munke og de fortvivlede Præster, Luthers Selskab", førte i deres By [1]). Advarselen var sikkert nærmest stilet imod Peder Lavrenssen og Christiern Skroch, som paa den Tid virkede i Assens. Erkebiskop Aage Jepsen (Sparre) skrev den 21de November 1528 til Indbyggerne i Malmø og fremstillede de Lærdomme, som „de to forgiftelige Mænd Hr. Klavs Bødker og Hr. Hans Spandemager" førte, til Advarsel for alle, som havde begyndt at lytte til deres Prædiken [2]). Alle de her nævnte Breve ere skrevne af Biskopper til Byer i deres egne Stifter; men man har endnu et fjerde Brev af samme Art skrevet af ovennævnte Biskop Jens Andersen til Byer i et fremmed Stift, og det er dette Brev, som vi her nærmest have at gjøre med,

---

Reformationshistorie I, 469), om at Brevet skulde være skrevet til Borgerne i Viborg, bestemt forkastes (sml. Engelstoft, Reformantes et Catholici in Dania concertantes, p. 8, not. 17). Om Hr. Simon Skoning kan det forøvrigt oplyses, at han den 8de Marts 1529 fik kgl. Præsentation paa Thorsager Kirke i Aarhus Stift, saaledes som det fremgaar af følgende Kancelli-optegnelse: »Dominus Simon Skønyng fick Presentationem paa Torssager kircke vacantem per liberam resignationem Domini Canuti Erici vltimi et immediati possessoris eiusdem, cum illa clausula, reseruato nihilominus prefato Domino Canuto Erici per quemcunque predicti Domini Symonis cessum vel decessum ad eandem ecclesiam regressu. Datum Gottorp Dominica Reminiscere Anno etc. mdxxix«. (Registre over alle Lande, Nr. 3, Fol. 61).

[1]) Samlinger til Fyens Historie og Topographie. I, 228—9.

[2]) Danske Magazin. III, 236—9.

da det var det, der fremkaldte Hans Tavsens ovennævnte „Ansvar". Naar Biskoppen i Odense paatog sig at advare Borgerne i Viborg og Aalborg, saa maa det vistnok antages, at han har gjort det efter Opfordring af Biskoppen i Viborg Stift, Jørgen Friis, hvad enten denne nu har tvivlet om sin Evne til at skrive et saadant Brev paa den rette Maade og derfor har søgt Tilflugt til sin kloge og ansete Medbroder, eller, hvad der maaske er det rimeligste, han har staaet i et saa slet Forhold til Borgerne i de to betydeligste Byer i hans Stift, at han ikke kunde stole paa, at et Brev fra ham selv vilde have den tilbørlige Vægt.

Biskop Jens Andersens Brev til Borgerne i Viborg og Aalborg kjendes nu kun af Tavsens „Ansvar", i hvilket det noget nær fuldstændig findes optaget, idet Tavsen gjendriver det Punkt for Punkt. Dateringen har han imidlertid udeladt, dog er det neppe tvivlsomt, at Brevet er skrevet i Slutningen af Aaret 1527, eller omtrent samtidig med det omtalte Brev til Borgerne i Assens. Tavsens Svar er nemlig dateret første Søndag i Advent 1528, og i Indledningen til samme bemærkes, at Biskoppens Brev var skrevet „nu et Aar siden". Desuden omtaler Biskop Jens Andersen i sit Brev en Ildebrand, der var overgaaet Byen Viborg, idet han vil have den betragtet som en Guds Straf, fordi Borgerne havde ladet sig besnære af „Luthers Kjætteri". Men denne Ildebrand, der forresten er mindre bekjendt, kan med Vished antages at have fundet Sted i Aaret 1527, saaledes som det formentlig fremgaar af følgende hidtil utrykte Kongebrev, der ogsaa i anden Henseende fortjener Opmærksomhed som Bidrag til Reformationens Historie i Viborg:

## Viiborg by fick breff ſaa lydendis

Wii Frederick mett Gudtz naade ꝛc. Giøre alle witther-ligtt, att oſſ elſke wore kiere wnderſotte Burgemeſtere, Raadt oc menige borgere wdi wor kiøbſtadtt Wiborg haffue nw giffuitt oſſ tillkiende oc bekiertt, huorledis att effter att the ſaadann een ſtoer ſkade liidett haffue, att theris hwſſ, gaarde oc godtz thennom nw wdi een ſtackett ſtwndt oc er twenne gange affbrende, Oc ſaa effter thy att the ere mytt wdi landett liggindis, oc ther ſøger tiidt mange arme men-diſke oc ligge ther paa gaden om netther oc dage, oc for ſodann orſage, att ſamme wore borgere icke kwnne herberge thennom oc icke heller kwnne holde thennom effter Chriſti budtt, ſom theris arme ieffnchriſten, oc haffue therfore wdi een goedt chriſtelig mening ſamme theris elendige, fattige, ſiwge ieffnchriſten till hielp ꝛc. mett oſſ elſke Capitels ſam-tycke nederlagtt nogle gyllde, ſom the tillforn haffue hafftt oc holdett wdi Wiiborg y gammell tiidt oc ther ſtyfft oc funderett eett hoſpitall, oc ther tillagtt hues pendinge, ſøllff, clenodier oc Jordegodtz oc rentte, ſom the hafft haffue till forne gillde, oc the ther wille hollde oc forſee ſamme ſiwge follck mett føde, klede, ſenge oc anden deell, ſom the behoff haffue. Tha anſeendis ſaadan theris gode gudelige agtt, haffue wij nw, ſom then ther ſaadantt wor herris Chriſti budt bør ſønderlig att forførdre oc tillhiellpe att wdi alle maade fuldtgiøris, aff wor ſynderlig gwnſt oc naade fuldtbwrdt, ſamtycktt oc ſtadfeſtt, att thet ſaa her effter holldis ſchall till ewig tiidt, oc haffue wij aff ſamme wor gunſtt oc naade wntt oc tilladett, att ſamme wore borgere till forne hoſpitall mue oc ſkulle ſtrax annamme thet hwſſ, ſom be-liggendis er wden fore Sancti Hanſſis Cloſter wdi Wiborg nordenn till kirckegaarden oc kircken, ſom er the ſiwge op-

bygdt, att hollde siwge mennifke wdi, oc dog nw inghen wdi holldis, thett att opbygge oc forbædre oc thet wdi alle maade skicke mett alldt leylighedt, saa samme arme siwge mennisker ther wdinden kwnne haffue theris wærillsse. Dog mett saa skiell, att the ther till skulle skicke fyre agthe fornæwuendis dandemendt, two prester oc two borgere, som skulle annamme till thennom wdi theris forsuar hues pendinge, sølff, godtz oc rentte mett hwess almøsse gifftt oc gaffue ther till giffwis, oc ther aff ophollde forne arme mennifke till klede, føde, senge oc andhen liiffs nødttørfftighedt, oc bygge oc forbædre samme hospitall effter som behoff giørs, som foruit staar. Oc skulle samme fyre mendt giøre wor elske Borgemestere oc Raadmendt wdi Wiborg, som nw ere oc her effther kommendis worde, gode rede oc regenskab twenne tiider om aarett, een paske oc een anden tiidt sancti Michaels Dag, for hwes ther till forne siwge mennifkers ophollldellsse opbæeris oc ighien wdgiiffues. Giffuit Gottorp Dominica proxima post natiuitatis Christi, anno &c. Mdxxviij [1]). Dominus Rex per se in presentia domini Magni Gøye.

Bifkop Engelstoft har udtalt den Formening, at Tavsens Svar til Bifkop Jens Andersen, hvoraf nu kun et eneste Exemplar existerer (i Kongl. Bibliothek), skulde være det tidligste trykte danske Reformationsskrift, og at det altsaa skulde være ældre end Tavsens foran omtalte Klagemaal [2]). Men da jeg ikke kan finde de af den ærede

[1]) Efter vor Tidsregning: 1527. Aarets Begyndelse regnedes nemlig dengang fra Juledag af.

[2]) Engelstoft, Reformantes et Catholici in Dania concertantes, p. 10. 12.

Forfatter anførte Grunde ganske fyldestgjørende, og da han selv antager, at „Klagemaalet" er skrevet før Svaret til Jens Andersen, saa mener jeg, at det i ethvert Tilfælde vel lader sig forsvare, at jeg har stillet hint forrest blandt Tavsens Smaaskrifter.

## 3.

Svar til den falske og ukristelige Undervisning, som Lector Povel skrev til Raadet i Kjøbenhavn om den papistiske Messe &c. Hans Tavsen. Trykt i Malmø ved Oluf Ulrikſen 1531.

I Efteraaret 1530 forfattede Lektor Povl Eliesen et Skrift under Titel: „En kort Undervisning om den hellige Messe og hendes Brug imod nogle ny Messedræbere", hvilket han i Haandskrift sendte til Borgmestre og Raad i Kjøbenhavn med en Tilskrift til dem, hvori han forlangte, at Byens „Læremestere, som I lade kalde evangeliske Prædikanter", skulde give Tilsvar til det Forsvar, som han her førte for den haardt angrebne papistiske Messe. Denne Opfordring var Tavsen strax rede til at efterkomme, og han indleverede derfor allerede den 8de December samme Aar et udførligt haandskrevet Gjensvar til Byøvrigheden, af hvilket denne derpaa sendte en Afskrift til Lektor Povl, der paa den Tid opholdt sig i Roskilde. Det var Meningen, at Tavsens Svar skulde prentes; men Povl Eliesen kom ham i Forkjøbet ved allerede i Slutningen af April 1531 at udgive sit Skrift forøget med et Tillæg, hvori han imødegik Hans Tavsens endnu utrykte Svar, som han be-

handlede paa en alt andet end lempelig Maade[1]). For ikke at staa værgeløs, maatte Tavsen skyndsomt se at faa sit Svar ud; men da det var temmelig omfangsrigt, lod han sig foreløbig nøje med at udgive den sidste og vigtigste Del deraf, ledsaget af en Efterskrift (dateret 24de Juni 1531) stilet imod Lektor Povls ny Angreb. Det er dette „Svar", som i Overskriften er nævnt og nu atter udgives. Thi skjønt det ikke er en saa stor Sjældenhed som de to ovenfor omtalte Skrifter af Tavsen — man har nemlig endnu tre Exemplarer i Behold af det oprindelige Tryk — saa er det dog et for vor Reformationshistorie særdeles vigtigt Skrift. — Der blev ikke senere Lejlighed eller Anledning for Tavsen til at faa den første Del af sit Svar trykt, og skjønt flere af denne Forfatters haandskrevne Efterladenskaber endnu ere bevarede, er dette Stykke dog nu forlængst tabt.

4.

Et tilbørligt, strængt Svar af Doctor Morten Luther paa det Mandat, som under kejserlig Majestæts Navn udgik nu i dette 31 Aar, efter den almindelige Herredag, som blev holden i Augsborg i det Aar tilforn, 1530 efter Christi Fødsel. Med en ydmyg tro Formaning til Kong Frederik . . . om det hellige Evangelii Forfremmelse. Hans Tavsen.

---

[1]) Povl Eliesens Skrift, der endnu existerede i forrige Aarhundrede, er nu tabt. Dog har Olivarius meddelt nogle Uddrag deraf i sin værdifulde Monografi, De vita et scriptis Pauli Eliæ Carmelitæ, Havniæ 1741, p. 118—22. Jfr. Engelstoft, Paulus Eliæ, i Nyt hist. Tidsskrift. II, 463 flg.

Medens de tre fornævnte Skrifter af Tavsen bleve udgivne paa Prent af Forfatteren, blev nærværende uvist af hvad Grund henliggende i Haandskrift, og træder nu for første Gang frem for Lyset, efterat Opmærksomheden dog allerede fra flere Sider er henledet derpaa, og da navnlig derved at Dr. Chr. H. A. Kalkar i „Stemmer fra den danske Kirkes Reformations Tid" (Odense 1836) aftrykte den „Formaning" til Kong Frederik I, som danner en Indledning til Skriftet og ganske vist fortjener særlig Opmærksomhed. Her opfordrer Tavsen nemlig Kongen til at bruge sin kongelige Magt ikke blot til at skaffe Kristi hellige Evangelium sin tilbørlige fri Fremgang, men ogsaa til at „afstille" de store Misbrug, som fandtes i Papismen; han opfordrer altsaa med andre Ord Kongen til med verdslige Vaaben at gjennemføre Reformationsværket. Biskop Engelstoft har i sin Tid udtalt den Formodning, at denne dristige Opfordring kunde være Aarsagen til, at Skriftet blev undertrykket af Kongen, som endnu nærede Frygt for Bispopperne; ja denne Forfatter har endog ytret den Formening, at den Omstændighed, at Tavsen havde udtalt sig paa denne Maade, var den sande Aarsag til, at han ikke blev Superintendent strax efter Reformationen[1]). Vi kunne imidlertid ikke følge den ærede Forfatter i denne Formening; meget mere synes det 1537 at have maattet være en Anbefaling for Tavsen, at han alt for flere Aar siden havde tilraadet et Skridt, som Kong Christian III paa egen Haand foretog 1536. Havde Kong Christian kjendt Tavsens Ytringer, vilde han passende kunnet have

[1]) Engelstoft, Reformantes et Catholici in Dania concertantes, p. 16, not. 26.

beraabt sig paa dem, da han maatte forsvare sig ligeoverfor Luther for den voldelige Adfærd, han havde vist mod de katholske Biskopper[1]). Det lader sig overhovedet ikke godtgjøre, at Tavsens Haandskrift nogensinde har været i Kong Frederiks Værge, ialfald ikke det egenhændige Haandskrift, vi nu besidde og som opbevares i Karen Brahes Bogsamling i Odense. Dette Haandskrift synes nemlig mere at være et Udkast end en Renskrift, idet der findes ikke faa Rettelser, hvorved hele Linier ere udstrøgne, foruden andre Endringer, alle med Tavsens egen Haand. Desuden har Ludvig Pouch, som levede i Ribe i Midten af 17de Aarhundrede og var en af Tavsens Efterkommere, skrevet sit Navn paa Haandskriftets Titelblad; men deraf fremgaar, at dette Haandskrift ikke har været overleveret til Kongen, men at det med Tavsens andre haandskrevne Arbejder er forblevet i hans eget Værge, saalænge han levede, og efter hans Død en Tidlang har været i hans Families Besiddelse.

Det Skrift af Luther, som her er oversat, har til Titel: „Auff das Vermeint Keiserlich Edict, Ausgangen jm 1531 jare, nach dem Reichs tage des 1530 jars. Glosa. D. Mart. Luthers. Wittemberg. MDXXXI.“ (Paa sidste Side: Gedrückt zu Wittemberg durch Nickel Schirlentz). Der er et saare skarpt Stridsskrift; men denne Omstændighed kunde ikke afskrække Tavsen fra at oversætte det, da han selv var meget tilbøjelig til at anvende „skarp Lud til skurvede Hoveder“. Desuden er det kejserlige Edikt maaske ogsaa blevet paaberaabt hertillands, saa der kunde være

---

[1]) Kong Christians Forsvar for hans Handlemaade kjendes nu kun af Luthers Svar derpaa af 2den December 1536 (Schumacher, Gel. Männer Briefe. II, 260).

Grund til at gjøre danske Læsere bekjendte med Luthers fyndige Forsvar for de Lærdomme, som de evangeliske havde vedkjendt sig paa Rigsdagen i Augsburg, og hans kraftige Angreb paa Modstandernes Vildfarelser. Tavsens Oversættelse er ikke som hans „Klagemaal“ og andre danske Skrifter fra Reformationstiden en efter danske Forhold tillempet Omarbejdelse eller fri Gjengivelse af den tydske Original. Saavidt vi have bemærket, holder Tavsen sig i denne Oversættelse nøje til Grundskriftet, uden dog slavisk at gjengive det, idet han jevnlig bruger lidt flere Ord for tydeligere at udtrykke Meningen. At der imidlertid er løbet adskillige Tydskagtigheder ind med i Oversættelsen, kan ikke nægtes; og saa megen Flid Tavsen end aabenbart har gjort sig for at skrive godt og fyndigt Dansk, har han dog ikke undgaaet den Fare, som Oversættere fra Tydsk saa let ere udsatte for, nemlig at føre tydske Ord og Vendinger ind i det danske Sprog. Paa den Maade har vort Sprog, især i Reformationens Aarhundrede, faaet en Berigelse, som ikke har været til Baade for dets Renhed, og som har bidraget til at fortrænge en god Del ægte danske Ord, som efterhaanden sank ned til at betragtes som Almuetale, medens de af Tydsken laante Ord indtog deres Plads i den dannede Tale og da især i Skriftsproget.

Skriftet mangler Aarstal, men da Originalen udkom 1531, og Kong Frederik I, hvem Oversættelsen er tilegnet, døde i Foraaret 1533, bør det vistnok henføres til 1532 eller Begyndelsen af det følgende Aar. For os stiller det sig som sandsynligt, at Kongens Død kan have været Aarsagen til, at Tavsen ikke fik sit Arbejde udgivet i Trykken, saa meget mere som de politiske Forhold, og derved ogsaa

de evangeliske Prædikanters Stilling, jo som bekjendt forandredes betydelig ved Kongens Bortgang.

En Vanskelighed ved den nu foretagne Udgivelse har det været, at Haandskriftet for over hundrede Aar siden er blevet ilde medtaget af Mus, der have bortædt et Hjørne deraf, hvorved ethvert Blad har faaet et slemt Hul. Ved Hjælp af den tydske Original har det dog været muligt med ikke ringe Sikkerhed at udfylde næsten alt det manglende. Et Forsøg i den Retning er alt sket i forrige Aarhundrede paa Foranstaltning af Professor Marcus Wøldike, som lod Haandskriftet afskrive (dog uden at den gammeldags Retskrivning bevaredes) til Brug ved den af ham paatænkte, men aldrig udførte, samlede Udgave af Tavsens Skrifter[1]). Nærværende Udgiver har i mange Tilfælde — skjønt ingenlunde altid — kunnet slutte sig til sin Forgjængers Suppleringsforsøg. Hvad der paa denne Maade er udfyldt, findes i nærværende Udgave indesluttet i Klammer.

5.

Sendebrev til alle Provster og Sognepræster i Ribe Stift, af Hans Tavsen.

I Karen Brahes Bibliothek findes der et lille Oktavbind med haandskrevne Stykker, alle med Hans Tavsens egen Haand, blandt hvilke ovennævnte Sendebrev er det første. Det mangler Aarsbetegnelse, og Indholdet giver ingen Vejledning i saa Henseende uden den, at Skriftet er fra den Tid, da Tavsen var Superintendent i Ribe Stift, og

[1]) Afskriften af „Et tilbørligt strengt Svar“ findes med flere af Wøldike foranstaltede Afskrifter af Tavsens Skrifter i Thottske Saml. 326. 4

med stor Nidkjærhed og Kraft søgte at hævde en god kristelig Kirkeorden imod gamle og ny Misbrug af enhver Art. Sendebrevet indeholder nemlig en indtrængende Opfordring til Stiftets Provster og Præster om at bekjæmpe den paa hin Tid og endnu længe efter herskende Overtro, der bragte Folk til at søge til Spaakvinder eller til andre Personer, som gav sig ud for at kunne vise igjen, helbrede sygt Kvæg ved hemmelige Kunster, og idethele raade Bod paa forskjellige i det daglige Liv forekommende Uheld og Vanskeligheder ved skjulte og overtroiske Midler.

Hvor meget denne Sag har ligget Tavsen paa Hjærte, skjønnes ogsaa deraf, at han fandt sig foranlediget til paa Latin at henvende en lignende Formaning til „den studerende Ungdom i Ribe". Dette Stykke findes ogsaa i det ovennævnte haandskrevne Oktavbind. Da Slutningen imidlertid mangler, have vi ikke givet det Plads blandt Tavsens Smaaskrifter, men hidsætte her hvad der er bevaret af den latinske Skrivelse til Sammenligning med det danske Sendebrev:

## Jo. Tausen Superattendens

### studiosæ iuuentuti Ripensi

### Salutem

Quum Deo sic visum est charissimi filij et fratres, vt suos in hac vita perpetuo tentet, sedulo ac diligenter perpendamus id, quod sancte admonet Jesus Syrach: Si vis inquit seruire Deo, para te ad tentationem, obfirma te ad patiendum, constans esto, vide ne vacilles, si qui te aliorsum illicient. Adhere Deo, neutiquam cede, vt subinde euadas firmior ca. 2

Ostendit autem nobis non parum conducere siue praua suadeat Satan, vt nobis probe cogniti subinde reddamur nonnihil modestiores et cautiores, Siue aduersis adfligat, vt meliores ac firmiores euadamus. Hortatur vero, sicut et reliqua Scriptura, vt tenaciter adhereamus Deo in reuelato verbo, et fidem strennue tueamur contra Satanæ varias technas, ne sensus nostros corrumpat, et a fidei simplicitate que est in Christo auocet serpentina sua versutia, ne degeneremus a puritate doctrinæ in Scripturis traditæ vt polluamur doctrinis et opinionibus humanis. Hac enim parte semel admissus Satan ceteras suas imposturas et illusiones introducere non verebitur plusquam aniles ac pueriles

1 Cor. 11

Col. 2

Teneamus igitur certam doctrinam et firmam notitiam de Deo, vt sese manifesto verbo reuelauit mundo, Qui gloriose eduxit populum Israelis de terra Egypti et pro toto genere humano tradidit vnigenitum fiilium. Ac statuamus hunc esse Deum nostrum, qui nos curat, respicit, defendit et punit, qui se dato filio patefecit, misso vt fieret victima, et resuscitato vt sit mediator, intercessor, adiutor et in omnibus saluator, vt hac fiducia inuocemus Dominum qui est pater Domini nostri Jesu Christi crucifixi et resuscitati, et fide cogitemus Euangelium de gratuita remissione peccatorum datum et partum per hunc filium, vt sequatur inchoata obedientia et vera patientia in afflictionibus, siue vexamur iniusta violentia malorum, siue incidunt communes calamitates, iacturæ rei familiaris, morbi, mors, qualis fuit obedientia Habelis dum interficeretur ab impio fratre, omnium matyrum in supplitiis, Hiiob et

Dauidis in domesticis calamitatibus, ne hic ruamus dolore in desperationem, nec putemus negligi nos a Deo, sed retineamus hanc consolationem, quod Deus sit nobis propitius, sit mitigaturus pænas et gubernaturus euentum

Frequenter autem et cordate cogitemus id quod scriptum est, Judicium a domo Dei incipit, non solum videlicet vt calamitates sint certorum delictorum pænæ sed et sanctorum exercitia, vt Ecclesia hiis ærumnis admoneatur de penitentia, vt obedientiam præstet et fidem exerceat, ne murmuremus aut irascamur Deo, quasi vel nos negligat, vel iusto crudelius exerceat, Sed sciamus nos a Domino corripi, ne cum hoc mundo damnemur, Atque ita cum quadam animi tranquillitate perferemus manum Dei, nec vsquam queramus auxilium aut consolationem prohibitam, vel in inuocatione mortuorum sanctorum, vel idolorum cultu aut magia, vt magos consulamus aut pythonicos spiritus, vel quoscunque qui quocunque modo sunt dediti superstitiosis obseruationibus, Quibus tribuitur potentia aliqua sine ordinatione Dei contra legem Le. 19, Non declinetis inquit ad magos, nec ab hariolis aliquid sciscitemini, ne polluamini per eos, Ego Dominus Deus vester

1 Cor. 11

Hanc inquam teneamus legem non vt pure Mosaicam que aboleatur aliquando sed vt primi precepti perpetuam interpretationem, que clarius ac luculentius proponitur nobis Deut. 18, Non inueniatur (inquit Dominus) in te qui sit aut vaticinator aut dierum obseruator aut augur aut magus aut incantator aut python aut diuinus aut qui querat a mortuis, aut qui lustret filium suum aut filiam per ignem

1 Intelligit autem vaticinatores illos vates qui aut futura vaticinantur ex proprio capite nulla naturæ cognitione siue reuelatione, aut Scripturas interpretantur non quidem secundum Analogiam fidei sed suo sensu, [ca.] 23 vnde apud Hieremiam dicuntur hij prophetæ prophetantes mendacium, quales hodie sunt magistri nostri in papistica Ecclesia, qui sibi omnem Sacrarum rerum cognitionem tribuunt, eciam sine verbo et reuelatione certa

2 Dierum obseruatores vocat eos qui peculiare tempus eligunt sibi ad exequenda suæ vocationis negotia sine vlla et euidenti causa in natura, vt qui superstitiose querunt tempus certum ducendi vxorem, ablactendi infantes, et nostri qui superstitiosius obseruarunt signa dierum natalitium Christi, Conuersionis Pauli etc.

3 Augures dicuntur qui ab auibus ominationes et auguria colligunt, vt dum coruorum crocitatum obseruant, aut ex ceterarum auium voce et volatu futura pronunciant

4 Magi malefici sunt et venefici, qui aut verbo aut bona Dei creatura abutuntur contra ordinationem Dei vel ad iuuandum vel ad nocendum, vt initio Euangelij Johannis abusi sunt contra maleficia veneficorum, et trifolio per missam consecrato contra ictus gladiorum, et multiplex fuit abusus aquæ benedictæ, salis consecrati, signi crucis etc. Ita solebant muliérculæ recitare parturientibus legendam S. Margaretæ, et femorale viri in collum illis suspendere etc.

5 Incantatores de quibus in Psal. 57 sunt qui vel solis verbis coniurationis vel eciam rebus quibusdam

adiunctis aliquid supra naturam moliuntur, quales sunt exorcistæ

Pythonem vocant (ab Apolline Pythio cuius oracula putabantur certissima) spiritum illum qui secreta et hominibus ignota reuelat, vt qui virga diuinationis occultos querunt thezauros, fures ostendunt, Qualis fuit puella apud Lucam, que spiritum dicitur habuisse pythonicum act. 16 6

Diuini seu coniectores et sortilegi sunt somniorum et signorum interpretes, qui faciunt homines contra verbum Dei metuere a signis, vt chiromantici et qui a signo prenunciant, vter prior sit moriturus maritus an vxor, nempe qui prior obdormiat prima nocte nuptiarum 7

Qui querunt a mortuis hij sunt qui spiritus noctu obambulantes consulunt, quos putant animas esse defunctorum. Noni 8

Hec omnia quia sunt humanæ seu potius diabolicæ inuentiones, sine imo eciam contra verbum Dei, damnata esse debent in populo Dei, cuius vita et opera debent certo verbo gubernari. Solet autem Deus hec peccata horrende punire eciam in hac vita, sic familia Achab propter hec deleta scribitur, Et Jes. 47 predicitur Babilon subuertenda propter multitudinem maleficorum et incantatorum. Et Paulus apostolus in populo noui Testamenti condemnat hec omnia vno veneficii vocabulo, et excludit a Regno Christi et Dei omnes, qui talia agunt

2 reg. ix

Gal. 5

Quam serio autem irascitur Dominus huic sui nominis prophanatione ostendit ipsa lex, que grauissime iubet animaduerti in eos qui talium prophanationum et

superstitiosarum artium sunt magistri. Sic enim scribitur Le. 20 Vir vel mulier in quibus est python aut diuinationis spiritus morte moriantur, lapidibus obruent eos, sanguis eorum sit super illos. Hocipso vero Deus ostendit, quam sit sibi modis omnibus inuisa idolatria, dum eadem pæna plecti vult pythonas et sortilegos qua pseudoprophetas qui populum auocant a vero Deo ad falsum seu commentitum Dei cultum

Deut. 18

Juxta hanc legem abstulit Saul viuente Samuele pythonas in Jsrael, Josias similiter cum magna laude, Quos si imitari noluerit noster magistratus, debemus nos Christiani nihilominus zelo gloriæ Dei post vnam et alteram admonitionem vitare idolatras illos, qui extra imo contra verbum Dei eligunt sibi nouam illam sapientiam vnde scire possumus quod in seipsis damnati sunt, iubemur enim auferre malum a nobisipsis, quia modicum fermentum totam massam conspergit, et teneamus diuinam comminationem, Le. 20 Anima (inquit Dominus) que declinauerit ad pythonas et sortilegos et fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam et interfitiam eam de medio populi sui, Sanctificamini ergo et estote sancti, quia et ego sanctus sum Dominus Deus vester qui et sanctifico vos. Hec veluti est comminatio sine respectu personarum ad omnes cultores Dei, imo ad omnes homines, in quos minatur se Dominus crudeliter animaduersurum tanquam in fornicantes ab ipso suo proprio et legitimo marito

1 Sam. 28
4 re. 34
Ti. 3
1 Cor. 5

Ne vero putemus has vanas esse minas, ostendit Scriptura illarum executionem in multis ijsque horrendis exemplis. Amorræi et ceteræ gentes penitus sunt deletæ propter has abominationes. Et Saul quia con-

suluit Pythonissam nec sperauit in Domino interfecit eum Deus 1 Para. X. Ochosias, Achab, Manasses et omnes Judæi cum Babiloniis iuxta predictionem Jesaie propter has abominationes pænas dederunt

Quid ergo nobis indulgemus postquam habemus preter legem et prophetas loquentem nobis filium Dei cum omnibus sui verbi fidelissimis interpretibus Apostolis et Euangelistis per quos clamat ipse Christus e cœlis, Venite inquit ad me, Ad me inquit venite omnes, qui onus peccati sentitis vel quouis modo onerati estis, Ego ego inquam refocillabo vos et sentietis requiem animabus vestris

Vitemus autem omne auxilium extra Dominum exemplo Christi renunciantis a diabolo oblatum imperium et gloriam mundi, et nihil cupiamus extra Dominum qui condidit nos, fouet nutrit defendit nos et dat panem quotidianam, diabolus enim dum mentitur et occidit ex propriis loquitur et sua facit opera. Nec vera dicit aut benefacit contra naturam nisi vt magis seducat

Fugiamus eciam Nominis Dei abusum nisi malumus cum illis luere pænas Act. 19. Sed aboleamus potius huius impiæ superstitionis reliquias exemplo Ephesianæ Ecclesiæ qui computato exustorum librorum pretio quibus hactemus superstitiose abusi fue[rant] . . . . . .

Act. 19

Som man vil se, indeholder den latinske Skrivelse tildels det samme som det danske Sendebrev, om end i en kortere og mere sammentrængt Form. Intet af Stykkerne har tidligere været trykt, men Povl Røn har i sin Tid meddelt korte Prøver af dem i sin Levnedsbeskrivelse af Hans Tavsen (S. 94—8). For de ved Trykningen

benyttede Afskrifter af det danske saavelsom af det latinske Sendebrev (som jeg dog paa det nøjeste har sammenlignet med Originalhaandskriftet) maa jeg takke Hr. Bibliotheksassistent C. Weeke, der selv en Tid beskjæftigede sig med en Plan til Udgivelse af endel af Tavsens utrykte Efterladenskaber.

6.

## Kirkebønner til alle Søn- og Helligdage.

Næst efter Sendebrevet til Præsterne i Ribe Stift findes i det tidligere nævnte tavsenske Oktavhaandskrift i Karen Brahes Bibliothek en Samling Bønner til Kirkeaarets Søn- og Festdage. Ved at gjennemlæse dem, bliver man snart opmærksom paa den store Lighed, de have med de Søn- og Festdagskollekter, som findes i vore nu brugelige Alter- og Psalmebøger. Sagen er den, at de have fælles Grundskrift. De fleste af vore Søndagskollekter stamme nemlig, som Biskop Engelstoft i sin Tid har oplyst [1]), fra Veit Dietrichs „Kinderpredig", der udkom første Gang i Frankfurt am Main 1548 i to Dele i Oktav [2]). Forfatteren, der ofte nævnes Vitus Theodorus, var en Ven og Aandsfrænde af Luther, og var evangelisk Prædikant ved S. Sebalds-Kirken i Nyrnberg († 1549). Han har udgivet flere gudelige Skrifter, der vandt megen Udbredelse i Reformationstiden, og hvoraf adskillige overførtes i det danske Sprog, navnlig de nævnte Prædikener, der

---

[1]) Liturgiens eller Alterbogens og Kirkeritualets Historie i Danmark, S. 165 flg.

[2]) En senere Udgave (Frankfurt a. M. 1566) har Titelen „Kinder-Postilla" og bestaar af eet Bind i Folio.

1555 bleve oversatte af den bekjendte Peder Tidemand [1]). Bag efter hver Prædiken i Veit Dietrichs Postil findes en Bøn, der slutter sig til Evangeliet, og det er denne, som Tavsen har oversat. Hans Oversættelse er sikkerlig ældre end Peder Palladius's Alterbog af 1556, hvorved disse Kollekter først indførtes hos os til almindelig Kirkebrug, nærmest efter den Oversættelse som Peder Tidemand havde givet af dem. Havde denne nemlig foreligget, saa havde der ikke været nogen Grund for Tavsen til dette Arbejde.

Vi kunne ikke med Vished afgjøre, om den tavsenske Oversættelse af Kirkebønnerne nogensinde har været anvendt til kirkelig Brug. Usandsynligt finde vi det imidlertid ikke, at den, om end kun i Haandskrift, har fundet Anvendelse i Ribe Stift [2]). Forøvrigt kunde den maaske endnu blive af nogen praktisk Betydning ved en fremtidig Revision af denne Del af vor Liturgi, da Tavsen paa flere Steder har heldigere Udtryk end dem, der findes i vore Alter- og Psalmebøger [3]).

Med vor Tids Retskrivning er en Del af Bønnerne aftrykt foran de tilsvarende Prædikener i de af L. Helveg

---

[1]) Oversættelsen blev trykt i Magdeborg 1556 og optryktes paany i Lybek 1569. 4. Fortalen til Kansler Johan Friis er dateret „Kiøbmenhaffn S. Laurenti Dag, Anno 1555".

[2]) For en saadan Antagelse udtaler L. Helveg sig i Udvalgte Prædikener af Mester Hans Tausen, Fortalen, S. XI—XII.

[3]) Saaledes begynder Kollekten til 22de Søndag efter Trinitatis i vore nu brugelige Kirkehaandbøger: „O almægtigste, evige Gud! Vi bekjende os at være arme Syndere og at være højt opskrevne i dit Register". Tavsen har derimod her istedenfor Register det langt heldigere Udtryk Regnskab.

besørgede „Udvalgte Prædikener af Mester Hans Tausen", Kbhvn. 1850.

7.

Judicium Jo. Tausani de excommunicatione paucis verbis explicatum (1557).

»Habent sua fata libelli«, siger Horats, og man maa vel sande disse Ord, naar man undersøger den Skjæbne, som det ovenfor anførte Skrift af Tavsen har haft. Da Forfatteren nemlig var færdig med sit Haandskrift, sendte han det til Sjælands Biskop, D. Peder Palladius, og den theologiske Professor D. Johannes Machabæus, forat det kunde blive gjennemset og bedømt af dem. Nogen Tid efter fik han det imidlertid tilbage med Palladius's Paategning om, at Machabæus's beklagelige Dødsfald og hans egen Sygdom lagde Hindringer i Vejen for, at Tavsen kunde faa sit Ønske opfyldt. Saa laa Haandskriftet hen i omtrent 200 Aar, indtil den i første Halvdel af forrige Aarhundrede nysvakte Interesse for Danmarks Kirkehistorie atter fremkaldte Ønsket om dets Offentliggjørelse. Udgiverne af „Dänische Bibliothek" (L. Harboe og J. Langebek) aabnede deres kirkehistoriske Samlinger med nogle Efterretninger om Hans Tavsen, og det var deres Hensigt hertil at føje hans hidtil utrykte »Judicium de excommunicatione«; men da Stykket skulde passere Generalkirkeinspektions-Kollegiets Censur, kom det tilligemed et andet til Optagelse i „Bibliotheket" bestemt Stykke tilbage med følgende Skrivelse[1]):

---

[1]) Efter Langebeks Afskrift blandt hans Excerpter i Kgl. Bibl. Nr. 209.

General Kirke-Inspectionen finder Betænkeligt, at det MS. Joh. Tausani Judicium de Excommunicatione paucis verbis explicatum nogensinde i det Danske Bibliothec skulde publiceres.

Hvad den anden Piege, Einige Nachrichten, was wegen des Exorcismi in Dännemarck vorgefallen, angaaer, forbliver Collegium ved forrige Meening, at samme saalænge kunde holdes tilbage, indtil de nu værende Betænkninger kand ophøre, da Collegium gierne i Publicationen skal consentere.

Kiøbenh. d. 26 Aug. 1738. In fidem A. Hojer.

Dermed var Skriftet atter for lange Tider lagt tilside, skjønt det fandt en kortere Omtale i Røns Levnedsbeskrivelse af Tavsen og en udførligere i Helvegs Den danske Kirkes Historie efter Reformationen. Nu da det endelig lykkes at faa Tavsens hidtil utrykte Smaaskrifter frem for Lyset, var der ikke mere nogen Grund til at skyde dette ikke umærkelige Stykke tilside, saa meget mere som Forfatterens egenhændige Haandskrift ved et heldigt Tilfælde endnu er bevaret i det kongelige Bibliothek (Ny kgl. Saml. 129 g. 4to). Og der er saa meget mere Grund for det kgl. danske Selskab til at tage sig af Udgivelsen, som Haandskriftet har hørt til dette Selskabs ældste Erhvervelser, da det, ifølge Langebeks Antegnelse paa Titelbladet, i Aaret 1747 er foræret til samme af Etatsraad Gram.

Spørge vi om Aarsagen til, at der blev lagt Hindringer ivejen for Skriftets Trykning saavel i det 16de som i det 18de Aarhundrede, da er den ikke vanskelig at

udfinde. Thi ikke blot har Tavsen heri udtalt sig med saa stor Skarphed for en strængere Hævdelse af Kirketugten, at han vistnok derved er kommen i nogen Strid med de i den danske Kirke almindelig raadende Grundsætninger i denne Henseende, men han har ogsaa udtrykt sig paa en saa lidet ærbødig Maade om de verdslige Magthavere og hvad han ansaa for deres utilbørlige Indgreb i Kirkens Ret, at man efter Tidsforholdene ikke kan undre sig saa meget over, at hans Ytringer have vakt Forargelse, baade dengang de fremkom og senere. Hans hele Udtryksmaade har i dette Stykke en vis Lighed med de Ytringer, der et halvt Aarhundrede senere bragte D. Jørgen Dybvad i Ulykke, og Gjenstanden for begges Angreb var væsentlig den samme [1]). Tavsens Harme synes især at være opvakt ved en Begivenhed, der nylig var forefalden i hans eget Stift, om hvilken vi dog af Mangel paa nærmere Efterretninger ikke kunne have nogen ganske sikker Dom. Saavidt vi skjønne, var Forholdet dette. Præsten Hr. Jakob i Omme kom i Strid med nogle af sine Sognefolk, der havde bemægtiget sig noget Hø, der formentlig hørte til hans Embedsindtægter. Med Tavsens Minde anvendte han den kirkelige Bandsættelse som Tvangsmiddel mod de gjenstridige. Disse søgte Bistand hos deres Herskab, Adelsmanden Iver Lunge til Tirsbæk, som i den Anledning den 14de Februar 1557 lod saavel Præsten Hr. Jakob som Biskop Hans Tavsen indstævne til det kongelig Retterting, der kort efter Paaske samme Aar skulde holdes i Kjøbenhavn [2]). Om det imidlertid er kommet til Dom,

---

[1]) Se Danske Mag. 4 R. II, 124 flg.

[2]) Stævningerne ere trykte i Ny kirkehist. Saml. III, 842.

er os ubekjendt, ialfald findes ingen Dom i denne Sag indført i den authentiske Kopibog over Herredags- og kongelige Rettertingsdomme, der nu opbevares i Gehejmearkivet[1]. Vi finde det dog sandsynligt, at Sagen er gaaet Præsten og Tavsen imod, siden denne saavel i Fortalen til sit »Judicium de excommunicatione« (dat. Ribe den 10de August 1557) som i tvende Artikler af samme (101 og 102) bittert beklager Sagens Udfald og opfordrer Sjælands Biskop og Universitetets Theologer til at tage sig af den ilde behandlede Præst.

---

Foruden de i det foregaaende nævnte Stykker indeholder det tavsenske Oktavhaandskrift i Karen Brahes Bibliothek endnu nogle Brudstykker, som der vel ikke kan være Tale om her at udgive, men som dog fortjene en kort Omtale, nemlig:

Et Brudstykke af en latinsk Afhandling om det præstelige Embede, nærmest i Form af en Forelæsning over Pastoralbrevene. Stykket udgjør tre tætbeskrevne Blade i Haandskriftet. Rimeligvis er det et Fragment af de Forelæsninger, som Tavsen holdt for Præster, ældre Skolediscipler og Lærere, ikke blot saalænge han var Lektor i Roskilde, men ogsaa efterat han var bleven Biskop i Ribe.

Det samme gjælder udentvivl ogsaa et andet Brudstykke i samme Haandskrift, nemlig: Stykker af et Par af Davids Psalmer paa Latin, med vedføjet

[1]) Denne Kopibog inderholder dog sikkert langtfra alle de fældede Domme.

dansk Oversættelse og latinsk Kommentar. Den sidste er for største Delen skreven med en meget fin Stil og tildels mellem Linierne af Oversættelsen, saa den er vanskelig at læse. Den indeholder nærmest en kort Paavisning af Tankegangen og Redegjørelse for Indholdet af vedkommende Psalme. Som Prøve paa Tavsens danske Oversættelse af Psalmerne kan følgende hidsættes (det er Begyndelsen af Ps. LXXI).

Herre ieg forlader meg paa Deg, lad meg aldrig bliffue til skamme

Aff dyn retferdighed redde meg oc frij meg vd, Ney dyt øre til meg oc hielp meg

Wer meg een sterck trøst, der ieg kand stedze fly til, du som haffuer loffuet at hielpe meg, dij du erst myt feste oc myt Slott

Myn Gud frij meg vdaff den vgudelige hans hand, fra den vdydelige, oc vdaff tyrannens neffue

Dij Herre du erst myn tilliid Herre myn forhobning vdaff myn barndom

Paa deg haffuer ieg forlat meg vdaff moders liff Ja du haffuer draget meg vdaff myn moders liff, om deg er stedze myn berømelse

Ieg er mange saa got som eet widunder, Men du erst myn stercke tilliid

Lad myn mond were fuld aff dyn berømelse [1]), oc dagligen aff dyn priis

Forskyd meg io icke paa myn allerdom, forlad meg io icke naar ieg bliffuer skrøblig

---

[1]) Oprindelig var skrevet: loff.

Fordij myne fiende tale meg emod, oc de som sette effter myn siel, hulde raad sammen

Oc sige, Gud haffuer forlat hannom, fylger effter oc faar fatt paa hannom, for der er ingen der redder

Gud wer icke langt fra meg, myn Gud skønd deg at hielpe meg

Skam oc skade faa de som ere myn siel saa emod, Gud giffuet de bliffue med skam oc skendzel offuerdygede som staa saa effter myt werste

Men ieg wil stedze forbiye, oc wil io meer oc meer berøme meg aff deg

Myn mond skal forkynde dyn retferdighed, Ja dagligen dyn forløssning, den ieg ey ald fortellie kand

Jeg gaar frem i den Herres HERRENS krafft, ieg priser dyn Retferdighed allene

Gud du haffuer oplerd meg aff barndom, dij forkynder ieg dyne vnderlighede

Saa forlad meg oc icke Gud paa allerdomen, naar ieg bliffuer groherdet, intil ieg forkynder dyn arm aald effter anden, oc dyn krafft alle de endnu komme skulle

Saavidt om Tavsens endnu bevarede haandskrevne Efterladenskaber. I sin Tid har man haft ikke saa lidt mere fra hans flittige Haand, som nu er tabt; derom henvises til min Fortegnelse over alle Hans Tavsens trykte og utrykte Skrifter, der er vedføjet min Levnedsbeskrivelse af denne højt fortjente Mand, i Kjøbenhavns Universitets Historie, 1ste Del, S. 483—5.

Hvad Udgivelsesmaaden angaar, da har jeg fulgt den samme Regel som ved Udgivelsen af „Malmøbogen“, nemlig med den størst mulige Troskab at gjengive Originalerne og at rette saa lidt som muligt, men dog at fjerne enhver aabenbar Trykfejl. For dem, der ønske at vide, hvor meget jeg har rettet, er der tilføjet en Liste til Slutningen. Maaske kunde jeg paa enkelte Steder uden Skade være gaaet lidt videre[1]), men jeg vilde hellere holde mig til det strængt fornødne end paadrage mig Beskyldningen for uden skjellig Grund at have ændret noget i Tavsens Skrivemaade.

[1]) Saaledes burde jeg maaske have rettet S. 43, L. 15 merr til meer; S. 121, L. 14 nogen til noget; S. 127, L. 11 hiine til hiin; S. 127, L. 19: bønriig til bønhørig.

Kornerup den 4de Marts 1870.

# Indhold.

Side.

1. Edt øncfelight Klawæmool och edt wenlight tilbudh. . . . . . 1
2. Edt kort antswor til bispenss sendhæbreff aff Othense . . . . . 23
3. Suor til Lector Powels falske och vchristelige vnderuiissning . 95
4. Ett tilbørligt strengt suor aff Docter Morten Luther . . . . . 165
5. Sendebrev til alle Provster og Sognepræster i Ribe Stift . . 237
6. Kirkebønner til alle Søn- og Helligdage . . . . . . . . . . . 263
7. Judicium de excommunicatione . . . . . . . . . . . . . . . . 307

HEr haffue wij bodhae edt Donckelight Klawaemooll Och edt wenlight tilbudh, huorledes then herre Jesus Christus beclawer, ath wij eræ saa faldhnæ hannum fraa, Och haffue kast then helig Christelighe troo Ath wij inthet haffue beholdhet ther aff wdhen naffneth. Och huorledes hand naadheligh tilbydher oss gudz naadhæ och wenskaff ighien formedelss sidt helighe Euangelium.

M L
Wdhsadt aff Hans Tawssen
i wiborg.

Saa sigher herren.

¶ Midt folck haffuer giordt dubbeldt ildhæ, the haffue forladt meg, ßom er en leffwendhe wandkieldhæ och opgraffueth seg noghlæ forfaldhnæ brøndher, ßom eræ wduelighæ till wand. Hieremi. ij

**IEgh Jeſus Chriſtus gudz leff**=wendhe ſøn ßom er naturligh fødd aff thet kongelighe ſlegt dauid, en erligh och fuldmectig konghe och herre offuer ald werdhen, menneſkenſſ frelßmand, och meghleræ mellom gudh myn himmelſke fadher och ſøndighe menniſkæ, edt redt gudz laem ßom en ſindhe bar aldh werdzenſſ ſøndher, tilbydher och forkiøndher aldhæ mynæ troo Chriſtnæ och kieræ brødhræ myn naadhæ fridh och ewig miſkwndheedh, Amen.

MYnæ aldßom kieriſtæ wdhuoldhæ godhæ chriſtenæ, J widhæ aldelſſ wel, och dra=gheſſ fuldeligh till myndhæ, huorledheſſ myn hymmelſke fadher MDXXViij Aar ſidhen bewiiſtæ ſyn naadhæ, øndheſtæ och kierligheedh modh ether, ath hand nedherſendhæ megh aff then øffuerſtæ hymmerigeſſ thronæ hiid til thenne ſorrighſwldhæ och grædhælighe dall, till thenne bedrøuedhæ werden, ether til godhæ hielp och trøøſt, Och loodh megh taghæ manddom, och giordhæ megh liigh wedh ether i na=turæ, Och ey aldenæ ath iegh ſkuldhe weræ ether liigh, Men ath iegh ſkuldhe och were ethers eghen, tienæ ether, och ladhæ liiff och leffneth for ether, Och weræ ether giffuen och ſkienckt met aldthet megh metfuldhæ, paa thet ath iegh modthæ borttaghæ ethers ſøndher formedelſſ myn marther och piinæ, och giøræ ether ſalighæ, formedelſſ midt dyræ bloodh ßom wdthfløødh

Phil. ij

aff

aff midt helighe wskyldighe leghom Ther loodh ieg meg hudhstrygheff, kroneff, korsfestheff, och liddæ met tolmodigheedh adhskillig hoenheedh och stoor genworelsæ, och weyermodh, før end iegh kondhe stillæ myn hymmelske fadherff wredhæ, och forliighæ ether met hannum, och giøræ ether behaghlighæ och teckælighæ for hannum, met foo oerd, Jegh offuerfald och weldeligh nedherslogh aldhæ etherff fiendhæ, døødhen och aldhæ diefflæ och etherff helffuedhæ laffdhæ iegh ødhæ met myn døødh. Ro. iiii Ther effther stodh iegh och opp ighien aff døødhæ Ath i ey aldeenesthæ skuldhæ haffue søndz forladhelsæ, men och saa ewigh redtferdigheedh och bliffuæ redthæ arffwinghæ til myn hymmelske fadherff riighe thet ath besiddæ til ewigh tiidh met hannum och meg. Saa forstoo i och widhæ nu gandske wel, met hwor stoor swoor kostning, mødhæ och arbeydh ieg haffuer kiøfft ether til midt euighe arffwelighe folck, och myne frij troo tieneræ, Thet haffuer icke kosthet megh Sølff, i Pe. ii gold, dyrbarsteenæ, eldher noghet andhet tymelight godz, ßom i och wel sielff widhæ, Icke haffuer thet heldher kosthet megh manghæ twsindhæ weffnedæ mend, møghet reysindhæ tygh, stædher eldher kongherigher, ath iegh saa indwoldedhæ meg emodh dieffuelen etherff hoffuedhfiendhæ, och woldeligh berøffuedhe hannum, och drogh ether saa met mackt wdhaff hanff kløer och rammer, ath iegh modthæ saa ether wndher myn baneræ, men thet kostedhæ megh thet ßom wor møghet dyreræ och ædlegheræ, Thet kostedhæ megh midht i Petri i helighe leghom och midht wskyldighe roosenff rødhæ bloodh. J

❡ I widhe och wel huadh i haffue sworeth megh ighien i dob, och hwor til i haffue beplickthet ether for megh, och hworledeſſ i haffue hyldhet megh for en herre och førſtæ, met sworen eedh. Nu er iegh aldtho tiidht och offthæ wndherwiiſt, huorledheſſ i haffue for=glømbd ſamme eedh, och eræ affaldnæ fraa megh Ackthæ megh føyæ, och forladhæ mynæ budhæ. for ald ting er her komen for megh ethers ſtoore forſømmelſæ, huorledheſſ i haffue werith wacktʒommæ wſkiødhʒommæ, och i aldhæ modhæ wſliidtʒommelighæ, Ath i modthæ haffuæ beholdhet thet ſterckeſtæ ſlodht och feſtæ ʒom iegh andtwordhæ och befalledhæ ether, huilcket iegh haffdhe bygd met ſtoor ſwoor koſtning til thet ganſke riigheſſ beſkermelſæ, och beſtand. Thet ſame ſlodt wor then ſtooræ ſterckæ woffuerwindelig troo, ʒom iegh bøødh och befalledhæ ether ath ſedthæ paa thet oerd, ʒom iegh haffdhe ſielff lærd ether, Thet er midht helighe Euangelium, met huilcket ſlodht iegh haffdhe ſtyrcket och befeſtet midht gandſke riighe, ʒom er then helig chri=ſtelig kircke, ath hwn ſkuldhe weræ woffuerwindelig aff aldhæ ſynæ fiendhæ: Thette haffue i opgiffuet mynæ fiendhæ, wgudelighæ meniſkæ, ʒom thet haffue ind=taghet, och woldhe ther nu offuer effther theres eghet tyckæ och wndhe ſkiøn.

❡ Thette tenckthæ iegh och wel then tiidh iegh wor hooſſ ether paa iorden, och gandſke wel bemergthæ ath thette ſlodht etherſſ chriſtelig troo ſkuldhe well liidhæ ſtoor modſtandelſæ och ſwoorligh beſtormeſſ aff diefflen etherſſ aldʒom ſtørſte fiendhe. Och ſaa for=ſtoodh och fornam iegh wel (ʒom iegh ald ting weedh och

och bekiendher før end thet skeer) met huad list fre=stelsæ, behendigheedh och forrædelsæ hand skuldhe stormæ her til, och forleggæ thet slodht, Ther for befalledhæ iegh ether, ath i skuldhe haffuæ stoor ackt ther paa och fliidthelighz bewareth, Ther til met lerdæ iegh ether och, huorledheß och met huad lempæ i modthæ bedst aff=wiisæ same ethers fiendhæ, och strenghelighz och mande=ligh beskermæ ethers slodht och weern. Jeg loodh ether och effther meg mynæ embedzmend, ßom ieg aff besønderlig gionst och naadhæ haffdhe wdhwold effther myn eghen tyckæ til ath tienæ ether paa mynæ weghnæ met skrifft och talæ, huilcke effther myn aff=skeedh skuldhe ydhermeræ wndherwiisæ och styrckæ ether emodh etherß fiendæ. Them sendhæ iegh och then helig oend, Ath the formedelß hanß wndherredtning schuldhe wdhmønstræ ether, och giøræ ether fwld fer=dighæ emodh then tilstandindhe striidh, ath i modthæ wordæ fwld howskæ och wforferedhæ emodh ethers wuenner. Icke sendhe ieg ether heldher noghnæ och wbewebnedhæ til thenne striidh, men iegh loodh ether iføræ Pandzeræ, Harnsk, Hielm, och heeldt kioredz, fick ether Bysser, hellæbardhæ, swerd, skiold och aldt andhet kriigeßtygh ßom hørdhæ til sodan orlogh ath i iaa modthæ windhæ seyer, och beskermæ thetthe same slodht for aldhæ anfaldhere.

Ephe. vi

[A iij.]

❧ Icke sendhe iegh ether heldher hedhen ath striidhæ emodh fremmedhæ wbekiendhæ fiendhæ, men iegh wn=dherwiisthæ ether tilforn, och beskreeff theriß wilkor, ath the ey skuldhæ offuerfaldhe ether wuidhendheß eldher wforwondrendheß, ßom eræ, icke aldenæ hyn gamblæ grommæ

grommæ oendhelig fiendhæ, men och aldher meest thesse glubbendhæ wlffuæ, ßom togh icke wille ladhæ segh merckæ, men skiwlæ skalcken met wdhuortess snehwidhæ klædher, och føræ sodant edt godt skiin for werdhen, ath mand ey kand merckæ them, ßom eræ thesse helighe øgnæskalcke ßom willæ iaa siwness ath weræ the bedsthæ, och holdhess for the ßom styræ och regeræ ald werdhen met theriss oendhelig lerdom, Om thessæ siælæmørderæ och beswigheræ haffue mynæ troo tieneræ Hieremias och Eczechiel met theris stoldbrødhræ andhræ Propheter nogh forkiøndt, och beskreffueth huad the eræ for folck, Och saa forloodh iegh ey sielff ath kondgiøræ ether theris Aertt och naturæ, Jegh predicket om them och wiisdthe ether them och theris liighæ met finghræ, ath i modthæ well haffue lærdt ath kiendhæ them ßom myn elskeligh troo kandzeler Mattheus i thet vij. xv. och xxiij capit. haffuer beskreffueth ether och ladt effther segh. Thessligheстæ haffuer och myn redthæ wdhuold wen Paulus i adskillighæ synæ sendhæ breffuæ giffuet ether til kiendhæ thesse glwbindhæ wlffuæ, och giffuet ether adhuorsel, ath i modthæ forworeth ether for them. Petrus, Johannes, Judas och andhræ myne wennæ, ßom skulle nu snardt siddæ paa domstolen hooss megh, haffue thessligheстæ ochsaa berycкthet them, och met merckelighæ och forstandhelighæ oerd bodhe met leuendhess røst och leeslig skrifft forkiøndt ether theris tilkommendhess giirigheedh, theris skalckafftighe handtering, øgnæskalckerij, beswighelsæ och antichristelig skick ßom the nu føræ i werden, och met theris wdhuorthess welladhendhæ heligheedh

(Hierim. xxiij. Eczech. xiij. och xiiij. — Act. xv. i Ti. iiij. ij Pet. ij. i Jo. ij och iiij)

ligheedh forblindhæ ock lyckæ øghnenæ paa menneskenæ, ath mand icke kand forstoo huad the eræ redhteligh for folck.

¶ Effthertthij indthet aff thetthe haffuer nu kond hiolpeth, i haffue forglømbt then eedh ßom i haffdhe sworeth megh i dobb, J haffue forackt midht guddommelig oerd, then troo lerdom och thet fadherligh roodh ßom iegh haffdhe giffuet ether haffue i slaghet hedhen i weyereth, och ther til met haffue i aldtho soorræ bespotthet och forhonet then hordhe dyræ døødh ßom iegh leedh paa korsedh for ether, i haffue foriaght och fordreffuet megh ßom skuldhe weræ etherss hielperæ, etherss trøst, eræ, etherss meghleræ och biistandheræ, etherss ghienløseræ, och salighgiørræ, saa ath i haffue pladt inghen orsaghe eldher wndskylding ther i kondhe behielpe ether met. Ther aff bleff iegh saa fortørnedh och aldthostorligh wreedh paa ether ath iegh wendhæ midht ansickt fraa ether, iegh haffuer nu seedt ighenmen finghræ och ladt skee, ath etherss fiendhæ haffue indwoldhet segh paa ether, och taghet ether landhet fraa, ath the haffue slæfft draghet och søleth ether ighennen skidhnæ skarn pwdtzæ effther theriss eghen williæ och befengd ether saa met then lerdom ßom the sielff haffue optenckt och opdrømbt ath i ey kondhe hielpæ ether ther sielff wdh. Sodant haffuer iegh tilsted, ath i nu muffwæ forsøghess piiness och plaghess aff tyrannisk beswighelsæ och wildfarelse, och forladhæ ether paa then affgudh Baal wdj Rom, effthertthij i haffue saa forackthet meg ßom andherledhess haffdhe bewiist megh modh ether, Ath i saa haffue offreth fremmedhæ gudher, och pladt indthet haffue

haffue tenckt paa megh eldher forseedt ether noghet godt til megh, endtogh i haffdhe loffueth megh mectigh stoor fasthet och sworeth megh hyldskab och manskab, och forladt ether aldelss ind til megh, Ther for haffuer iegh nu ladt ether saa lenghæ faræ for ether sielff, och haffuer ladt forsee ether thet bedssthæ ßom i kondhe indtill i eræ saa dybt nedhersencthæ, Ath mynæ eghnæ

Mathe. xxiiij wdhuoldhæ børn eræ nøyæ bleffne wedh, huilcke iegh togh haffuer bewareth, lighe ßom mynæ iij wdhuoldhæ

Dan. iii elskelighæ tieneræ, Sirack, Misael och Abdenago i then gloendhe owen. Til sodan iemmer och wselheedh haffue thynæ eghnæ søndelighæ tancker och wgudhelighæ weyæ nød och indførdt tegh O midt folck, O midt folck midt folck Och thenne straff och bliindheedh haffuer iegh send tegh forthij thu worst megh wlydig for, och haffuer forackt midt budh, midt oerd och myn logh, ßom iegh haffdhe befalleth tegh ath holdhe. Thij iegh wdhsendhe mynæ tieneræ til ether, them forsmoodhe i, och icke wildhe høræ them, løghen och mennefke tandt haffue i annameth och hafft i stoor affhold, och ey en siindhe wend ether om ighen, Ther iegh aldßomfliiteligst soo til och haffdhe størst ackt paa ether, tha fand iegh icke aldeenesthæ een ßom taldhe noghet godt oerd om megh, icke fornam iegh helder noghen ßom begyndthe ath redthæ och bedhræ segh ighien, aldhæ sammen saa manghæ ßom i eræ haffue i slengd midht oerd fraa ether, och pladt inghen wiisheedh er fwndhen hooss ether: Ther for gaff iegh

Hier. ix ether fyld skiidhet wand, ia bitter galdhæ ath dricke, och beesk malwerdt ath ædhæ, indtil i bleffue fuld medthæ

medthæ aff menneſke løghen och tandt, Och ſaa lood iegh midht oerd weræ ether ſkiwldt for, och loodh ether ædhæ maſk och klij, ath i beholdthe then ſtooræ honghet, ßom iegh tilforn haffdhe trueth ether met ath i løffue och ſkrygdthe fraa øſther indtil weſther, fraa nordhen indtil ſondher, och bleffue togh lighe wiiſæ, fundhe icke thet ßom i ledthe effther, Er thet ey ſaa? loffwæ i ey fraa Rhom indtil ſ. Jacob, fraa ſ. Jacob indtil Stiernebiergh, ther fraa indtil kiippinghe, fraa kiippinghe indtil Ryiæ, fraa ryiæ indtil offuenroo, fraa fighentræædh til Pæretræædh, fraa pæretræædh til eblætræædh, J loffuæ hiidh i loffuæ tiidh och fwndhe togh icke ether ſielff redthæ fødhæ, i bleffue iaa lighe hwngrighæ och lighe tørſtighæ, forthij etherſſ ſiind och ſambwittigheedh kondhe icke bliffuæ tryg och fridhßommeligh aff Arriner och Kariner, kapper eldher weydt wand, ſaa ſtodhe i ald tiidh i twiffuel, ehuor faſt i loffue ther effther, ald tiidh lerdhæ i och bleffuæ togh aldrigh wiiſæ, for inghen wiiſdthe ether til then redthæ grond, Inghen wiiſdthe ether til megh, inghen taldhe midth oerd for ether, formedelſſ huilcket i modthe haffue kommet til etherſſ ſøndz weyertiendhelſæ och bleffuet hindheſſ qwiidt, och kommet paa then redthæ wey til hymmelſſ.

Amos iiij

ij Ti. iij

[B i.]

¶ Nu wel, endtogh i robbe faſt O herre herre ſtadt opp och hielp oſſ, nu i fornemme etherſſ angheſt och nødh, ſaa modthe iegh fuld wel ſwore ether och ſighe, Høør her, hwor eræ nu etherſſ affgudher ßom i haffue ſielff giordt ether? robber paa them och ladher them opſtoo och hielpe ether i etherſſ nødh, haffue i

Hiere. iij

ey lighe saa manghæ och fast fleræ gudher, end ther eræ stedher wdti etherss land? Togh wil iegh lighe wel icke heffnæ paa tegh och forladhæ tegh O midt folck, myn kieræ brwdh, ßom haffuer booleth met saa manghæ her til, koom togh end nu hiidht til megh, weend tegh eckon om ighien, saa wil iegh och ghierne annammæ tegh, midht bliidhæ ansickt, naadhæ och meskwndheedh wil iegh icke wendhæ fraa tegh, Thij iegh er heligh dandhess och goodh, myn wredhæ bliffuer icke ewigh, Holdher eckon ørnenæ hiidh, och acther megh, Høør megh huad iegh sigher ether, saa bliffuer etherss siel leffwendhess, saa wil iegh och ladhæ giøræ en ewig wenlig pact mellom ether och megh Thij iegh haffuer iaa icke forgiedt then løffthe och iedt, och huad meskundheedh iegh haffuer loffuet ether iegh wil løsæ myn hiord wdhaff theriss hendher ßom ildhæ taghe hannum waaræ, och skilliæ them ther wedh ath the ey skulle ydhermeræ wutthæ hannum, thij iegh wil draghe myn hiord wdhaff theriss rammer, ath the ey skulle pladt fortæræ hannum. Och haffuer iegh saa ladt wdhrobæ formedelss myn troo predickeræ Hieremiam, Iegh wil wendhæ megh om til ether och forbarmæ megh offuer ether, aldeenesthæ seer til ath i høræ hwad ieg sigher ether, ther ßom i thet giøræ, saa wil ieg taghæ ether til midth folck, och iegh wil weræ etherss gudh, och giffue ether hiurdher effther myn godhe tyckæ, ßom skulle fødhæ ether effther ßom iegh haffuer wndherwiist och lærdt them, thij, ath i skuldhe døø och bliffue forderffuedhæ teckess megh pladt indthet, men iegh wildhe fast heldher ath i wendhe ether

Isa. lv.

Ecze. iiij

Hier. iij.

Ecze. xviij

ether om och bleffue leffuendhæ. Therfor raadher iegh ether eth trooligh, ath i forladhe the skiidhnæ skarnpudzæ ßom i haffue sielff opgraffuet ether, och komme hiidh til megh, iegh wil methdeelæ ether thet leffuendhe wand, huilcket sodan krafft haffuer met segh, ath drickæ i ther aff, tha skall ether aldrigh tørstæ: I tørffue aldelss indthet weræ reddæ, frycther pladt indthet, kommer eckon friilicken hiidh til megh, thij iegh er from och dandhess, och redt hiartteligh ydmygh: Adhspørier megh och ledher effther megh, thet stond iegh stoor til ath findhess, kaldher paa megh then stond iegh er saa nææar hooss ether, forladher the wndhæ weyæ ßom i haffue forhendhæ och ladher stoo etherss arrighæ tancker.

Hie. ij

Io. iiij

Matt. xi

ij Cor. vj

¶ Ath iegh sodant haffuer tilforn loffuet och iedt draghess megh wel til myndhæ, therfor ladher iegh endnu en syndhe wdhrobe thetthe samme, och bydher ether til, ath Aldhæ i ßom tørstæ mo kommæ hiidh til thenne leffwendhe wandkieldhæ, ßom iegh haffuer her opslaghet for huer mand, ochsaa i ßom huercken haffue sølff gold eldher penninghæ skiøndher ether och kommer eckon friilicken hiidh, i skulle foo nogh forgeffuess wdhen aldt werd, wiin och mielck, thet er, myn meskundheedh naadhæ och redtferdigheedh, thet wil iegh met goodh williæ giffue ether aldt sammen, i tørffue icke forskyldhæ megh eth aff met noghen ting, Aldeenestæ bedher iegh ether mynæ kieræ børn kommer, kommer sigher iegh, iegh wil ghiernæ skienckæ ether ald sammen wille i eckon annameth. Saa bedher iegh ether nu mynæ kieræ elskelighæ børn, ath

[B ij.]

Isa. lv.

i

i icke wildhæ forsmoo then hielp och biistand ßom iegh nu tilbydher ether, eldher ackthæ hindhe for møghet ringhæ, paa thet etherss fiendhæ diefflen met sidt seelskaff ey moo foo orsaghe till ath faræ saa fremdelss, och regeræ ydhermeræ met ether end hand haffuer giordt her til Thij hand snawer och skwler om kringh ßom noghen bromblindhe løffuæ, och ledher aldhæ weyæ om orsaghe, hand brugher ald list och behendigheedh, ath hand moo forraskæ ether, draghæ ether til seg och forderffue ether. Icke kondhe i heldher wdi nogher modhæ stoo hannum emodh, och forhindhræ hanss skalckheedh, ßom hand haffuer ackt ath brwghæ emodh ether, saa lenghæ ßom hand beholdher slodhtet indhæ, troen paa megh och midht oerd, och haffuer aldhæ skandzer frij, Thet liggher aldtsammen paa thet slodht hwo ßom thet haffuer indtaghet, Hand haffuer saa godt ßom wondhet thet gandske konghe-riighe, hwo ßom thet och haffuer tafft hand er qwiidt wedh riighet, Och wmøghlight er eth, ath landhet kond haffue fooeth noghen merckelig swoor skadhæ, ther ßom thette slodht haffdhe bleffuet wedh mackt.

i Pe. 5

Nu er och thetthe offuer aldt aldßom ønckeligst, och forbarmeligst ath i icke kondhe formerckæ och be-siindhæ sodan stoor skadhæ, Ehuor i haffue tafft ald christelig troo, saa haffue i togh ladt ether tyckæ ath weræ the bedsthæ christenæ, huer i sidt stedh ath haffue then redthestæ och christeligste troo, och siddæ wel tryggeligh wdi thetthe slodht, ther ßom armæ nøghnæ och wanmectighæ striidzfolck haffue indtaghedhet, och paa aldhæ sidher aldhæ festæ nedherbrodt. Saa paa-

myndher

myndher iegh ether nu met thenne myn skriffwelsæ, och maner ether wedh then eedh, ßom i haffue sworeth megh, ath i tencke paa thet hyldskaff och mandskaff ßom i haffue tilsagt megh, och endnu ackthe til ath kommæ ighien hiidh til megh etherss herre, och bewiisæ ether ßom lydighæ wndersatthæ, thij iegh ackther nu wfortøffuet ath weræ effther mynæ fiendæ och wuennæ, och windhæ ighien (ether til godhe) thet fortaffthæ slodht met wold och mackt. Ther for sambler ether nu tilhoffuæ mynæ kieræ elskelighæ troo wenner, och holdher ether trøsteligh wndher fenicken, Holdher ether effther then klanck och lyedh ßom høress aff then baswnæ, huilcken iegh nu wed x Aar haffuer ladt blæst formedelss mynæ Propheter och troo tieneræ, Thet [B iij.] helighe Euangeliske oerd meen iegh, ßom iegh nu ladher wdhrobæ och forkiøndhæ i then gandske werdhen, Thij iegh wil nu begiøndhæ ath skickæ megh wndherligh och grommeligh emodh mynæ fiendhæ, och kondgiøræ myn naadhæ och miskwndheedh for midht folck: Ether midht elskelig folck wil iegh løøsæ och frelsæ wdhaff etherss fiendhæ hendher, ath i skulle sighæ, O nu haffuer woor konghe løøst och frelst oss aff aldhæ wore fiendhess hendher. och aldhæ the ßom sodant see skulle sighæ, See ther, thesse haffue sedt theriss liidh Psal. xxi til teg o herre gudh, therfor eræ the ey bleffne beskemmedhæ, effttherthij the haffue paakaldt teg, saa haffue the och fooeth redning the haffue nu werith i stoor modhgang, sønd, sorgh, och bedrøffuelsæ, men herre thu haffuer løøst them fraa aldt wndt, Thij herren haffuer ald thiidh ghierne holdhet segh til them,

ßom

Psalm. xxxiij. ßom haffue werith hiarteligh bekømbridhæ och angher-giiffnæ.

Saa wil iegh och nu fuldkommæ thet ßom iegh haffuer loffuet och iedt ether midht folck, och frelsæ ether wdh aff theriss hender, ßom legghe segh saa hardt effther ether, ath i ey nu fremdelss skulle were thennum edt robb, ßom i haffue werith her til, Etherss wuennæ skulle kommæ til ether och begeræ forlighelsæ met ether, och icke i aff them, Och them ßom bliffue woractighæ etherss fiendhæ skulle i stoo emodh ßom en hoor iernmwr, noor ßom the stridhe aldßom swoorestæ emodh ether, tha skulle the togh indthet skaffæ eldher forbedhræ segh ther aff, forthij iegh er hardt hooss ether och beskermer ether, therfor tørffue i icke weræ blødhæ i syndhen eldher faldhe i meshob, stoor eckon fast och stridher mandheligh frycther ether indthet, iegh wil stridhæ for ether, ßom iegh giordhe i fordhom tiidh modh Pharao och andhræ Ex. xiiij flere ßom laffdhe segh emodh midht Israelitiske folck: Och thet samme skal hendhæ aldhæ etherss fiendhæ Jud. vij ßom heendhe Amalech, ath i skulle offuerwindhæ thennum wdhen swerd, pandzeræ och harnsk, och wdhen aldhæ andhræ wobnæ och weriæ ßom høræ til striidh, troor megh eckon saa wel ath iegh wil hielpæ ether, och bedher megh ther om, saa skulle i wdhen twiffl ij Mach. xv windhæ seyer, Lighe ßom Judas met synæ metbrødhræ roffthe til megh aff hiarthenss grond och giinghe ther met fram emodh theriss fiendhæ och ihielsloghe xxx tusendhæ mend met myn hielp och biistand ßom wor til stedhæ hooss them. Och lighe ßom Rubenss och Gadz

Gadz affkom finghe mackt offuer hwndreth m. aff the Agarener, forthij the paakaldthe megh wdi striidhen, och forlodhe segh hardt ind til megh. Saa wil iegh och hielpæ ether, giøræ ether biistandt, forsworæ och beskermæ ether noorßom heldst i paakaldhæ megh met en fast troo och sterckt hobb, Thij iegh siddher wel høyght, och seer togh dybt her nedher, och styrcker aldhæ them ßom forsee segh godt til megh och forladhe segh til megh aff theriff gandske how och hiarthe.

Icke skulle i heldher mestrøstæ mynæ kieræ børn eldher ladhæ ether forferæ och faldhe i meshob forthij i eræ foo, och etherff modhstandheræ then wgudhelig hooff er stoor, och fast meckthæræ end i, Thij thet er megh icke tonckt eldher swoordt ath ladhæ en føyæ hooff offuerwindhæ edt stoordt partij, lighe saa well kand iegh och frelsæ them ßom megh troo met føyæ mackt ßom met stoor, Thij seyer winding standher icke wdi en stoor skaræ folck, men i mynæ hendher, och iegh sendher en her nedher aff hymmelen, saa hialp iegh myn troo tieneræ Gedeon, saa haffuer iegh och ald tiidh hiolpeth midht wdhwoldhæ folck Israel, paa thet, inghen skuldhe holdhæ for møghet aff segh sielff, och roosæ segh ther aff ath hand aff syn eghen krafft och konst haffdhe ighennem goeth syn wlyckæ, nu standher ald krafft och ald mackt wdi mynæ hendher, saa ath inghen kand nogher tiidh standhæ megh emodh. Ther til met er thenne striidh icke etherff striidh, iegh er then ßom striidher, i eræ the ßom stoo och see til, i haffue indthet andhet ath taghæ woræ, end haffuer edt friidt moodh och werer

Jud. vii

ii Pa. xx

eckon

eckon trøstighæ, forladher ether friilicken och fuld-
kommeligh paa megh, saa skulle i see hwor iegh skal
komme ether til hielpæ, troor eckon stadheligh, sedther
aldeenæ etherss liidh och ald trøøst til megh etherss
gudh och herre, saa bliffue i tryggæ och woffuer-
windhelighæ. Tagher togh exemplæ och efftthersiwn wdh-
No. xv aff skriffthen (efftherthij ald ting er skreffwet ether
til lerdom och wndherwiisning) aff Mose Gedeone
Josaphat Juda och manghæ andhræ troo dandhæ
mend, noor haffuer iegh nogher tiidh forladt them?
noor haffuer them skad noghet? haffuer iegh ey wel
forseedt them och frelst them aff ald theris nødh?
Saa wil iegh och giøræ wedh ether, troor megh eckon,
saa skall ether endnu indthet skadhæ, thet er iegh ßom
mackthen haffuer, iegh er then ßom kand aldeenestæ
forderffuæ ether om iegh wil, Jegh kand och well frij
ether fraa ald anghest och nødh om i troo megh ther
til: Jegh er ethers firmament, befestning, forløseræ,
frelseræ och salighgiørræ, thet haffuer iegh och bewiist,
och kraffthelig nogh giffuet til fiendhæ met manghæ
adhskillighæ teghnæ bodhæ wdhaff hymmelen och her
nedhræ paa iordhen. Ther for raadher iegh ether,
ath i giffue ether aldelss tryggeligh ind til megh, saa
windhe i, och bliffue offuermend offuer aldhæ ethers
fiendhæ. Giøre i thet och icke, tha kondhe i inghen
londhe bliffue wedh, ethers sølff och riigdhom, ethers
wenner och frendher, ethers mackt och weldhe kand i
inghen modhe hielpæ ether, om saa skeer ath iegh
forladher ether. Efftherthij

❡ Effthertthij nu mynæ aldßom kieristhæ brødhræ daghen er fiendhenæ opsaght, och ether tilstondher offwenbare kriigh och orlogh, saa giørss thet iaa gandske wel behoff, ath i leggæ wobben och weriæ wel til redhæ och webnæ ether paa thet aldher sterckestæ ath i moo komme friskæ i marcken, och bristeligh mødhæ etherss fiendhæ enoor ßom the tilfaldhe, ath the ey offuerfaldhe ether wforwandrendhess, och saa forslaa och pladt offwerwindhe ether. Thij i kiiffuæ och tredthæ icke emodh kiødh och bloodh, men emodh meckttighæ weldighæ førsther, the wndhæ oendhæ ßom styræ och regere thetthe søndheligh werdzenss regiment, aldhæ diefflæ aff helffuedhe ßom ald tiidh begeræ ethers fald och forderffuelsæ. Emodh sodanæ weldighæ sterckæ fiendhæ kondhe i icke goo driisteligh met leghomlighæ wobnæ och weriæ, om i wille noghet forbedhre ether, men thet skall wel giørss ether behoff, ath i draffue ether i the oendhelighæ wobnæ, huilckæ myn troo tienere Paulus haffuer beteghnet och beskreffuet ether i thet sendhebreff ßom hand skreeff til the Epheser. Saa giører nu lighe ßom werdzlighæ landzrydtheræ pleyæ ath beræ segh adh noer ßom the skulle goo wdi noghen faerligh skiermysen, webner ether met edt godt fast harnsk, och ladher indthet bliffue til baghæ aff thet ßom kand hielpæ ether til forworing, och noor i goo i kriien, tha sedther fodhen paa then stercke faste gronsteyn huilcken iegh, Christus sielff er. I see iaa paa them ßom menneskeligh stridhe, huorledhess the skiwle segh aldhæ weghnæ met harnsk, kioredz, iernhadt

[E i.]

ij Cor. x

Ephe. vi

hadt, skiold, hielm, pandzeræ, ath theriss fiendhæ och modhstandheræ ey mosfue fanghe styng eldher skadhelighæ slagh paa thennum, the taghæ och spydh glawen hellebard bysse swerd eldher kordæ i hoend till ath sloo fraa segh och straffæ fiendhenæ met, ath the moo wordhæ theress offuermend. Nu er ethers striidh sodan, ath ther ßom i taffue, tha bliffuer ethers skadhæ størræ end theress. Och ther ßom i windhæ, tha bliffuer ethers seyer herligheræ. Saa bewebner ether met oendelighæ wobnæ emodh thenne oendelig striidh ath i kondhe stoo mandheligh, och bliffuæ woffuerwindelighæ for aldhæ diefflæ. Thet første i schulle giøræ, tha giordher klædhernæ omkringh ether met thet beldthæ ßom er gudtz ewighe sandheedh, ath etherss tancker ey moo flaghræ hiidh och tiidh effther mennesfess adhskillighæ meeninghæ och tyckæ, nu er iegh then ßamme sandheedh, och aldthet ßom grondhess paa andhet end megh och midht sandhe oerd, thet grondhess løøssligh, och bliffuer wfast och wuorelight. Noor i haffue nu oerdhet ther i widhæ ether tryggeligh ath stoo paa, saa tagher ther neest then krebt paa ether ßom er gudz redtferdigheedh, saa ath i weyerkiendhæ ether sielff søndhefwldhæ och hielpæløsæ, och forladhæ ether indherligh til megh och myn redtferdigheedh, effther then gudz sandheedh ßom i haffue tilforn omgiord ether met. Wille i och redtheligh wdhrwstæ ether til Euangelium, tha schulle i och draghæ skoo paa etherss fødher, thet er, etherss kiødhelighæ begeringhæ schulle i twinghæ och wndhertryckæ, och ey giøræ thet ßom etherss

(Marginalia: ij Cor. x; i.; Joh. xiiij; Mat. vij; ij.; iij.)

etherſſ kiødhelig willij er tilbøyelig till, paa thet ath gudz willij icke moo forhindreſſ i ether. Ther neeſt iiij. ſeer till, ath i for ald ting holdhæ hartt wedh en chriſtelig troo, thij hwn er thet ſkiold ßom i ſchulle holdhæ for ether, om the gloendhæ lood och piilæ (ßom fiendhenæ ſkydhæ paa ether) ſkulle bliffue ether wſkadhelighæ, J haffue indthet andhet ath weriæ ether met, om diefflen ber ether for etherſſ ſtooræ wuerdigheedh, ethers manghæfwldhæ ſøndher, etherſſ foo godhæ gierningher ꝛc, end megh och myn wſkyldigheedh, [C ij.] Stoo i ther faſt paa, och ladhæ hannum høræ ath i feſteligh ſedthæ troo och liidh til megh, tha kommer hand inghen ſtedh met ether, hand goor aff met ſkammæ ehuor ſtoor ſnedigheedh hand brwgher. Ther v. till ſchulle i och taghæ en hielm paa hoffuedhet, thet ſkall weræ thet ſtercke hob ßom i ſkulle haffue till then ſaligheedh ßom icke ſiwneſſ for øghnæ.

❡ Och lighe ßom iegh haffuer nu foeth ether ſodanæ wobnæ ßom ether kondhe giøræ tryggæ, ath i ſkulle inghen ſkadhæ foo aff ethers fiendhæ, ſo will iegh och antwordhæ ether ſwerd och ſpydh, met huilke i moo hwggæ och ſtinghæ, Och giøræ ethers fiendhæ ſkadhæ wdhen the ladhæ ether met fridh. Edt oendhe- vi. light ſwerd foor iegh ether, ßom er midht helighe oerd, tagher thet i etherſſ høyghre hoend Och hwgger mandheligh fraa ether, met thet wordhæ och beſkermedhæ iegh megh ſielff, icke aldeenæ for mynæ døn- Matt. iiij. ckelgodhæ iødher, men och ſaa for diefflen, ther hand bar megh hynæ iij ſworæ freſtelſer for, met thet haffue

haffue aldhæ mynæ wdhuoldhæ wenner behiolpeth segh emodh aldhæ modhstandheræ siwnlighæ och wsiwnlighæ, met thet ßamme schulle i och beskydthæ och beskermæ ether for aldhæ fiendhæ, huad heldher the faldhæ ether an paa then høyghræ siidhæ eldher wenstre, wille the giøræ ether fortwifføldhæ och føræ ether i meshob, tha haffue i midht oerd ath beræ thennum emodh, wille the och giøræ ether howmodighæ och læræ ether ath driistæ paa ethers eghen goodheedh, tha haffue i och liighe saa. Thij midht oerd lydher saa, ath inghen menneskess redtferdigheedh kand weræ saa stoor, ath hwn acktheß noghet for gud, wdhen hand forladher segh paa megh, och foor myn redtferdigheedh: Och inghen menneskess sønd er saa stoor, ath hand tagheß ey till naadhæ och bliffuer well behaghelig i gudz ansickt, ther ßom hand faldher tillføyæ met megh, och forladher segh paa myn redtferdigheedh. See thet swerd foor iegh ether i hendhæ mynæ kieræ Cristnæ, brwgher thet ßom i wille welfaræ, och werer icke saa føløsæ for ethers fiendhæ ßom i haffue werith her till. Skeer eth och saa ath thette swerd will icke weræ ether skarpt nogh eldher fulde-vii. ligh bidhæ paa, saa hwedther eth met then hwed-steen ßom myn tieneræ Paulus haffuer fooeth ether ther till, thet er en gudhelig bøøn, met huilcken i schulle iidheligh liggæ myn hymmelske fadher i øreth, och bedhæ hannum, ath hanß oerd moo weræ i ether thet ßom thet er i segh sielff, och giøræ ether driistighæ emodh aldhæ fiendhæ, met

met sodan en iidhelig bøøn aff hiarthenss brennendhe begering kondhe i offuerflødheligh forhuerffuæ aldthet ether fathess i aldhæ modhæ, Och huess ether brøster paa thessæ andhræ vj forskreffnæ wobnæ, tha kand eth aldt ßammen hielpess och fwldkommess formedelss thetthe siwendhe, Gud myn hymmelske fadher will ghiernæ styrckæ ether i ethers wanmecktigheedh och wfuldkommenheedh, ther ßom i wille fijræ och bedhæ hannum ther om.

☙ Thette er myn wenligh och kierligh paamyndhelsæ till ether kieræ brødræ ßom beræ titel och naffn met megh, met huilcken iegh wildhe nu giiffue [C iij.] ether adhworsell paa etherss skadhæ och forderffwing før end i finghen, paa thet ath i moo widhæ først, ath i eræ forraaddæ och bedraghnæ met falsk lerdom och wredt wndher wiissning, och ey goo saa torpelighæ och forsømmelighæ hedhen ßom i haffue giordt her till wuidhendhess, och sinckæ edybberæ nedher i wildfarelsæ. wille i nu weyerkiendhæ ethers brøst och skyld emodh megh, och kondhe skiøn paa ethers eghen skadhæ och brast paa ethers eghne weyghnæ, och i wille faldhæ tilføyæ met megh och ladhæ ether tolligh wnderwiisæ, tha schall iegh læræ ether ydhermeræ i framtiidhen, och formedelss mynæ troo tieneræ saa forklaræ ether ald ting bodhæ met skrifft och talæ, ath i schulle kondhæ sielff taghæ paa ethers bliindheedh, ath i eræ ønckeligh ildhæ metfarnæ. kieræ godt folck werer fortenckthæ her wdi ßom ether sielff ligger mackt paa, tiidhen er kort, iegh ladher

faldhæ

kaldhæ till dommen istedh, seer ether saa for, ath i moo goo tryggeligh fram, Amen. Giffuet aff then øffuerste hymmeriigss thronæ paa myn fadhers høyghre hoend, Aar effther myn menneskelig fødzell MDXXViij.

☙ Prendthet i Wiborg aff megh Hans Wyngarthener. V L. H G H V D.

**Edt kort antswor till bispenss sendhæbreff aff Othense huilcketh hand tilskreeff the borgheræ i Wiborg och Olborg,** raadhendheff thennum ath bliffwæ wbeworedhæ met thenne Euangelische lerdom, ßom gudh haffwer nu aff syn besøndherligh naadhæ seend oss, aff Hans Tawssen predickeræ i Wiborg.



Christus Matth. xxiij
We ether i schrifftkloghæ och phariseer, i øghnæschalckæ, ßom lycke hymmeriigssriighe for menneskenæ, sielff wille i icke ther ind, och ey ladhe i indgoo them ßom ghiernæ wildhe.

**Erligh och kloegh mand her Jens Andherssen bisp i Othense ønsker iegh Hans Tawssen predickeræ i Wiborg gudz naadhæ och en redt forstand i worherre Jesu Christo.**

Kieræ herre om the ærindhæ ßom i nu edt aar sidhen schreffwe thenne meenheedh till her wdi wiborg, thessligheste ochsaa them wdi Olborgh, skuldhe iegh well lenghe sidhen haffwe sworeth ether, ther ßom beleyghlighedhen haffdhe saa giffweth segh, och megh haffdhe tyckthet raadheligt weræ. Men effttherthij iegh fornam well paa ethers wreedhladhindhe schriffwelsæ, ath i woræ aldheredhæ nogh rørd och opteend, besøndherligh paa megh och mynæ liighæ, ßom eræ nu nyligh wndkombnæ wdhaff hyn Babiloniske fengsell. Saa tenckthe iegh wedh megh, ath iegh ey wildhe ydhermeræ erræ eldher yppæ ether till wredhæ, men ladhæ ether bliffwæ for ether sielff meth ethers wredtferdighe sagh, heldst forthii thet stodhe megh icke till ath lyckæ mondhen paa aldhæ them ßom blarre emodh sandheedh, Ja iegh soo well, ath megh wildhe fødheff en merckeligh stoer affwend och ny forfyllelsæ ther aff, saa ath midt korss (ßom myn herre Christus haffwer aldhæredhæ lagt megh paa) skuldhe bliffwe megh saa møghet thess sworere. Therfor haffwer iegh ladthet her till aff myn eenfoldigheedh bestoeth segh, paa thet, ath i och ethers liighæ modthe thess heldher giffwæ ether till fridz,

Och

Och gudz helighe oerd modthe foo thess ydhermeræ framgang. Nu seer iegh, ath i met aldhæ ethers bliffwe iaa liighe hordhiartedhæ och wbøyelighæ paa ethers sidhe, Och Christi oerd forfyllesss ochsaa liighe fast paa wor sidhe: Ther offwer beswighess och manghæ eenfoldighæ hiarther aff ethers stoeræ naffn och høyæ titell, ßom meenæ, ath efftherthij sodan en be=rømet høylerd mand och naadigh fadher met gudh bisp Jens hyn gamble Curtisanæ schriffwer thessæ ny=føddæ clerckæ till, och foer inghen swor ighien, tha moeth aldt weræ wredt the haffwe met ath faræ, the kryffwe i vraa och giffwe segh aldheredhæ offwerwondhenæ.

Therfor will iegh nu met foo oerd sworæ ether, heldst forthij gudh haffwer seend oss en Prendtheræ hiidh till byen, ßom kand hielpæ megh ath føræ thenne myn schriffwellsæ for meenighe mandz ørnæ, ßom kondhe weræ wuildighæ domeræ emellom ether och megh. Och woræ iegh well ghiernæ begierindhess, ath i wildhe taghæ megh thenne myn schriffwelsæ for godhæ, och ey taghæ till mestyckæ om hwn bliffwer støndhom noghet skarperæ eldher hwosseræ end i ghiernæ wildhe høræ, heldst forthy thet skieer icke aff noghen løst, men aff en wuighelig twang och tilbørligheedh, woræ tiltalen andherledhess, tha bleffwe sworeth och ther effther.

Kand iegh och icke forhwerffwæ thetthe aff ether, saa widher ath ether skieer togh inghen wredt endthen for gudh eldher christnæ menneskæ, Thij s. Pouel bedher iaa syn discipel Timotheum, och aldhæ predickæ=sedhræ met hannum, straffæ obenbarligh for hwer mand the

i Tim. v

the prestæ och eldstæ ßom søndhe, paa thet the andhræ moo frycthæ theſſ ydhermeræ och ey søndhæ for dri-
Jo xvi. steligh. Ja Christus saffdhe sielff, ath then heligh oend skuldhe icke smeghræ eldher talæ sødhæ oerd for thenne werdhen, Men straffe hindhe for syn wreeligheedh. Wij læsæ en hystorij Nehe. iiij, Ath then tiidh iødhernæ bygde Jerusalem op ighien effther then babilonische fengzell, tha giordhe the thereſſ ghierning met then eenæ hoend, och haffdhe woben och werij wdi then andhen, ath the ther met modthe affwiisæ hedhninghenæ, ßom ghiernæ haffwe wild forhindreth ßamme bygning: Aldhæ them till edt exempel, ßom skulle byggæ och arbeydhæ paa then oendheligh Jerusalem och redthe gudz tempel, ßom er then helighe christelighe kirckæ. Ja hwadh kondhet hielpæ och gaffnæ, ath mand pre-dickedhæ fast sandheedh? ther ßom mand icke ochsaa straffedhæ løghn och wredtferdigheedh, och toghe aldt hindher aff weyen, hwor ßom een bygger op, och en andhen brydher nedher, ther er icke andhet, end edt ewigt forfengheligt och wfructßommeligt arbeydh, ßom Salomon sigher.

Therfor pleyer gudh ald tiidh besøndherligh ath straffæ och faræ hoerdheligh met hynæ stoeræ høyæ
[A ij] Hansser, for the pleye ghiernæ ath weræ the ypperstæ i wndschaff och wdlydhelsæ, och therfor gudz oerd meest till gienstridigheedh och moodhsighelsæ. Saa sigher hand
Mich. vi till propheten: Stadt op, gack i redthæ met bierghenæ, och ladh kleppernæ høræ thin røst, ladh bierghenæ och hynæ iordzenſſ hoerdhæ fundamenter høre gudz sagh. See huilcke mon weræ theſſæ bierghæ klepper och fundamenter?

fundamenter? Moneth icke weræ høffdzmendhenæ och propheternæ presternæ och leuiternæ? the woræ iaa offwer then iødiske almow, och saa godt ßom en grond och fundament ther meenighe folck wor bygd oppaa. Lighe sodan en befalling haffdhe Jeremias ochsaa emodh the ypperstæ offwer Jsrahel, hand fwlddreeff och syn befalling met ald krafft, ßom er till siwnæ i hanss prophetij, endtogh hand wor paa syn person en fattigh forsmæligh mand, fød i then armæ by Anathot. Jsaias thessligheste taldhe dristeligh till the iødiske prester, och kaldthe them Sodomitiskæ høffdinghæ och Gomorrisk folck, riighæ quindher och friimodhighæ døttheræ. Och Amos capi. iiij kaldher them fedhæ kiøer: Tale the them icke bodhe skarpeligh och spotteligh nogh till? End s. Pouel? ther hand kaldthe bisp Ananiam en kalcket weg, och badh gudh straffæ hannum, hwor smeghredhe hand for hannum. Ja Christus stack icke end sielff deghert wndher stoel met presthøffdinghenæ, hand forkiøndthe them hidt swræ we och helffwedhess formaledidhelsæ, for theress dønckelgoedheedh och øghnæskalckerij, ßom them fwldhe, Hand kaldthe them och therfor formaledhæ graffwer, ßom wdhen till siwness fawræ och deyghlighæ, men eræ indhen till fwldhæ aff stanck och wnd luckt. Hand kaldthe them diefflzenss bøern, endtogh the holdthe segh aldeenestæ for gudz bøern.

Ca. i

Ca i

Ca. xxxii

Act. xxiii

Matth. xxiii

Jo. viii

Men hwadh will iegh giøræ langt affeth? Gudh pleyer ald tiidh formedelss ringhæ personer ath straffæ the ypperstæ, Ther aff haffwer hand och foeth saa manghæ krondthæ martyrer, gudz oerd moo end nogherledhess

ledhess gaa hedhen, saa lenghe ßom mand ladher hwer bliffwæ for segh och søndhæ wstraffeligh, Men saa tiilig ßom mand straffer wreeligheedh, saa er fridhen wdhæ, Therfor lidde the helighæ propheter saa stoer forfyllelsæ och gienwordigheedh, Therfor bleffwe apostlernæ saa tiidt landflycktighæ, Therfor eræ saa manghæ helighæ martyrer bleffnæ halsshugnæ, hengdhæ, steendthæ, breendhæ och skieendhæ, och haffwe leid manghæ hoendhæ plagher och adhskilligh forsmæligh døedh:

Ja Christus modthe therfor sielff lidhæ en skammeligh och skiendheligh døedh, Och sommæ aff hanss christnæ eræ nu i woræ tiidher breendhæ i falaskæ, och bleffnæ forraaddæ fraa liiffwet, for the haffwe straffeth thenne wreeligh Papistrij, och er till faræ, ath her endnu fleeræ skulle wdhstyrdthæ bloedhet, for then ßamme sagh, effther schrifftenss lydhelsæ: wille i weræ een aff the ßom ther skulle hielpæ till, thet foo wij nu ath see, men wildhe i ladhæ ether wndherwiisæ, och skickæ ether her wdi ßom en christen mand tilbøer (iegh will icke end sighæ meer) thet sowe iegh heldst: Ethers eghet forkrobne breff will iegh forklaræ och gloseræ, hwadh redt er thet bliffwe redt, hwadh wredt er thet moo gudh straffæ iaa saa well formedhelss megh, ßom hand tilforn haffwer straffeth hyn wgudheligh prophetæ Baleam formedelss edt asen. Læser thenne glosæ wdhen wild, liighe ßom hwn koeme ether indthet wedh, tyckess ether sidhen, ath i haffwe wskiel, saa bedher gudh om naadhæ, och redther ether sielff: Tyckess ether och ath ether skieer wskiel, saa bliffwer

Nu. xxii

icke

icke wreedh, men straffer megh ighien om i kondhe met skiel och sandheedh, met gudz hielp skulle i icke befindhæ megh for en hoerdnacket kiettheræ eldher dønckelkloegh mesteræ, ther ßom iegh foer ath høræ redt och christeligh skiel emodh megh, eldhers bliffwer iegh well hoerdnacket nogh.

### Wij Jenss Anderssen met gudz naadhæ biscop wdi Othense.

Aha her Jens Andherssen, hwor thet skal bliffwæ ether hardt ath bestaa, ath i eræ en bisp aff gudz naadhæ, A ney (thess werr) icke aff gudz naadhæ, men aff gudz stoeræ fortørnelsæ wøndhestæ och besøndherlich wredhæ, for wor wtacknemheedh och mangfuldighæ søndherss skyld haffwer gudh berøbeth oss woræ redthæ [A iij.] sielæsyrgheræ, och belad oss met ether och ethers lighæ, ßom wndher sodant edt høygt och heligt naffn brwghe ethers mecktighe och weldighe tyrannij offwer oss, och twerdt emodh biscopligh aert och naturæ sedthe ether op offwer oss bodhæ ßom gudher och werdzlighæ førster, och wille regeræ bodhe offwer siel och liiff emodh ald redt.

Och thess till edt teghen kaldhe i ether sielff, wij, och ladhe ether kaldhe naadighæ herrer, lighe ßom andhræ werdzlighæ førster, redt obenbaræ emodh Christi budh och befalling Matth. xx och Lu. xxij. Christus haffwer icke indskicket oss apostler och bisper till ath raadhæ och regeræ land och righæ, till ath plaggæ och skadthæ fattigh almow, till ath samblæ sodant kirckenss liggindhesæ, ßom i giøræ, Men aldeenestæ till ath predickæ

predicke thet helighe Euangelium met oerd och godhæ christelighæ exempler: Therfor kaldthe hand them och apostler, (thet er) mondelighæ sendhæbudhæ, huilcket naffn i haffwe icke taghet ether till, for i fornomme well ath i woræ icke wdhsendhæ eldher kaldthæ aff gudh till sodan mackt och werdzenss æræ, men sielff haffwe wndherswreth ether met wen och wenss wen, och haffwe indkiøfft ether met Pawen och landzfør=ster, ath i eræ kombnæ saa høygt. Thij haffwe i ladt ether kaldt Biscoper, (thet er) weckteræ eldher tilsiwnssmend, ßom met redthæ bwrdhe ath forsyrghæ fattigh christen almow met oendheligh fødhæ, person=ligh sielff predickæ och læræ gudz oerd, Oplyssnæ the blindhæ, wndherwiisæ the wildfarindhæ, paamindhæ the forsømelighæ, trøstæ thæ raadhløsæ och bedrøffwedhæ, Och met ald fliidt see till, ath gudz oerd finghæ syn redthe giengiæ, och wutthæ och kuoghæ aldhæ weghnæ omkringh, ath falsk lerdom finghe icke indgang paa noghen sidhæ. Men her bewore i ether sledt indthet met, biscoper och tilsiwnssmend eræ i well paa ethers eghen wild, met thet wenstræ øyæ see i fast till thesse werdzlighæ ting, och taghe fuld nøyæ woræ paa ethers stoeræ rendthæ och riighdom, steffne, bandsetthæ, tredthe och pladze, och ladhe woffwæ halsæ therfor, ther paa studere i, legge hiernen i bløedh, och giøre ether stoer wmaghæ bodhe dagh och nadt, ath ether moo fast leggess till och indthet taghess fraa, i then modhe moo i well heydhæ episcopi och speculatores.

Men sodant haffwe i icke lerd af then heligh oend i then helighe schrifft, hwn læer fast andhræ wilkor ßom

ßom en bisp boer ath haffwe paa segh: S Pauel will ath hand skal weræ heligh och tycktigh, icke noghen wiinslemeræ, men ædrøy, een qwindhess mand, och lighe well kiysk, dandhess och kierligh, ath hand skal haffwe høffkæ sedher paa segh, Holdhæ segh mandheligh, och skickæ segh heldst effther thet bedstæ, Hand skal weræ redtferdigh, icke pendighægiirigh, icke leggæ segh effther noghen skieendheligh bodhæ, eldher søghæ effther syn eghen nydthæ, Hand skall weræ fwld well grondt i then helighe schrifft, och skickeligh till ath giffwæ godhæ raadh och saligh lerdom fraa segh, och dweligh till ath straffæ modhklaffernæ, Hand skal weræ lerafftigh, icke tredtafftigh, wredhwurdhen, eldher snebßom, men mildtalindhe modh hwer mand, och skal kondhæ spaghferdeligh omgoess met the wfuldkombnæ, Hand skal weræ snild, orwoghen, flidtigh, tolmodigh, och icke ladhæ segh afftrenghæ for gienworelsess skyld, Hand skal icke reghnæ segh for andhet end en gudz befelssmand och Christi tieneræ, therfor skal hand och føræ oendhelighæ wobnæ och icke leghomlighæ, Hand skal icke weræ nykommen till troen, hand skal icke weræ for sielffgoedh, men haffwe goedh kierligh omgienghelsæ hoess them ßom hand omgoess met, och edt godt rycktæ ochsaa aff them ßom hannum eræ wdhworthess till och fremmedhæ wedh paa troenss weghnæ, Hand skal haffwe troo lydhafftighæ bøern ßom eræ wberycktedhæ i sleem och deem och reelighæ i aldhæ modhæ, och well kondhæ stoo sidt eghet hwss for, hand skal och haffwe sorgh for the fattighæ, och

ghiernæ

ghiernæ wille læ hwss, Ja tienæ aldhæ them ßom hannum haffwe behoff met liiff och goedz.

See met sodanæ teghnæ skuldhe i bewiisæ ether, tha kondhe wij kiendhæ ether for bisper aff gudz naadhæ, ther ßom i och boræ hwercken hynæ høyæ hadthæ eldher forgiyldthæ sølffstawæ: Nu haffwe i ny teghnæ paa ether och en ny fremmedhe gudh tienæ i, thet er Pawen och ethers eghen bwgh, inghen andhen eræ i nydtighæ endthen met oerd eldher ghierningher, wdhen i haffwe och wild ther met. Jesu Christi helighe Euangelium (met hwilcket i skuldhe hielpæ ether sielff och oss met) foracthe i skieendheligh nogh, Ja i forfylleth met ald krafft, paa thet i moo holdhæ ethers eghen Pawelogh wedh mackt, ath hindhess wreelighedh ey moo kommæ till lyssning och obenbaress, Och end wille i lighewell heydhæ bisper met gudz naadhæ, och holdhess for hiwrdher och regenter offwer then helighe kircke, hwilcken Christus haffwer saa dyræ kiøfft och reenseth met sidt helighe bloedh, och ther met er bleffwen en redtskaffen Erchebisp och then yp- perste hiwrdhe offwer woræ sielæ, ßom s. Pedher sigher. Men før end i bewiise ether andherledhess, weyerkiendhe wij ether icke for hanss wndherhiwrdher och woræ sielæsyrgheræ paa hanss weghnæ, men for werdzlighæ herrer wille wij ghiernæ holdhæ ether, ßom ethers staett och regimentæ wdhwiiser, Ethers stoeræ rendthæ och riighdom wndhæ wij ether well ochsaa, saa lenghe ßom Ko. Ma. will wndhet, och wille ghiernæ giøræ ether then hedher och æræ ßom ther tilhøer, men indthet ydhermeræ.

i Pe. ij och v

**Helse ether borghmester och raadhmend och meenigheedh wdi Wiborg kierligh met gudh**

Thenne kierlighe helsen taghe wij ghiernæ i then bedste meening, endtogh ther eræ well manghæ (ßom dauid sigher) ßom welsighne och tale godt nogh met monden, men forbandhe och meenæ aldt wndt met hiarthet, wille wij bliffwæ (ßom i sighe her sidst wdi ethers breff) godhæ christnæ, thet er, strenghæ papister och pawenss weldighe tyrannij wndhergiffnæ, ßom wij met woræ foreldhræ haffwe werith her till, tha moo oss lidhæ well: men wille wij icke thet (ßom wij inghen londhe wille) tha wndhe i oss icke møghet godt, ßom och paakiendher.

> **Kieræ wenner giffwe wij ether tilkiendhæ wdi en christeligh meening, ath thenne twidreckt och wßeemme ßom wor begyndt i tydskeland och er nu meste parten nedherlagt ighien, er kommen aff then forlobne monckess och kiettherss Morten Lutherss leræ och schriffwelsæ.**

Ja kieræ herre er thenne ethers første lerdom och wndherwiisning? Ethers meening moo weræ hwadh hwn kand weræ, saa taghe wij ethers wndherwiisning i thet bedstæ, togh icke effther ethers wranghe meening, Och wistheth well sielff for end i lerdhe osseth, ath thet helighe Euangelium (ßom er en kiettherij for ether) føer wsamdrecktigheedh ebland folck hwor ßom thet predickess. Saa saffdhe Christus iaa sielff Matth. x. ath mand tordhe icke meenæ ath hand wor hiidh kommen, paa thet hand wildhe seendhæ fridh her paa iordhen, men edt swerd. Och Lu. xij sigher hand, Jegh

Iegh er hiidh kommen, paa thet iegh will opteendhæ en ild her paa iordhen, och hwadh wildhe iegh heldher, end ath hand woræ aldhæredhæ opteend? Men iegh haffwer aldt en dob ath ladhæ megh tilforn døbæ wdi, och hwor banghæ megh bliffwer, førend then bliffwer fwldeend: Meenæ i ath iegh er hiidh kommen till ath giffwæ fridh her paa iordhen? Ney thet sigher iegh ether, men twidrackt, Thij fraa thenne tiidh skulle ther weræ v twidrecktighæ i eedt hwss, ij emodh iij och iij emodh ij, fadhern skal sedthæ segh op emodh sønnen och sønnen emodh fadhern, Modhern emodh dotthern och dotthern emodh modhern ꝛc

See thenne text er iaa saa klaer ath mand forstoer well hwad hand meen. Christus tal effther thet almindeligh sprogh ßom mand pleyer ath sighæ, her er teend en ild op hand stoer icke snaerdt till ath slyckæ, Nu merckess ther met ild i schrifften modhgang och wløckæ, ßom psalmisten sigher, igne me examinasti Herre thu haffwer prøfft och forsøgt megh met ild, Och Iere. xv sigher gudh, her er opteend en ild aff myn wredhæ, och hand skal brendhæ paa ether, Amos i och manghæ fleeræ stedher i schrifften. Ia sodan werdzligh wløckæ førdhe Christus hiidh met segh, till then saligheedh och oendeligh glædhæ ßom hand haffdhe met ath faræ: Ther pleyedhe end ald tiidh tilforn ath weræ boldher och bang twidrackt och weenigheedh hwor ßom gudz oerd handledhess ebland iødhernæ aldeenestæ, Nu førdhe Christus sodant edt Euangelium met segh, ßom skuldhe lydhæ icke aldeenestæ offwer iødhæland, men offwer then gandske werdhen for iødher och hedh-

Psal. xvi

[B i.]

hedhninghæ, tyrcker och soldaner och aldhæ menneske paa iordhen effther hanss døedh: E widheræ thet nu wdhspredess, E adhskillighræ menneske sandheth for segh, och saa ath then wndhe hoff ald tiidh offwergick then godhe, saa kondhe the wndhe och icke andhet end weeness och kiiffwess met the godhæ, for then wbe-hagheligheedh ßom the haffwe till Euangelium, huilcket thessæ her andhræ haffwe annammet, och thenne ßamme kiiff och wsamdrecktigheedh will ald tiidh bliffwæ hoess folck hwor ßom gudz oerd er paa ferdhæ, Men huedhen skyldhen kommer oprindheligh, thet ladher oss forfaræ.

Christus sigher saa Luc. xi, Thet stond en sterck kompan sidder bewebnet och beworer sidt hwss, tha bliffwer well i fridh hwad hand haffwer: Men kommer ther en sterckeræ paa hannum, och offwerwelder hannum, tha tagher hand werieth fraa hannum, ßom hand forloedh segh paa, och deeler hanss rob wdh. See ackther nu well, om i wille redteligh forstoo hworledhess saghen haffwer segh. Wij fødhess aldhæ ßammen hiidh till werden i synd och gudz wredhæ, wndher diefflzenss weldighe herredom och tyrannij, saa ath hand haffwer saa friidt raadh och regimentæ offwer oss, ßom noghen hwssbondhe kand haffwæ offwer synæ lydighæ hwssindhæ, ath wij indthet kondhe forstoo, tenckæ, talæ, eldher giøræ, wdhen hwad hand indgiffwer och indskiydher oss, Ja ald wor handell och iidredt och aldthet wij taghe oss for, thet stond wij eræ i then statt, er aldt ßammen till dødhen och ewigh fordømelsæ, ßom s. Pouel sigher Ro. viij. See thet stond wij eræ saa diefflzenss eghnæ och hand moo sielff raadhæ,

raadhæ, saa ath inghen giør hannum wføerm, wmaghæ eldher offwerwold, tha haffwer hand sidt riighe i fridhßommeligheedh, och regerereth effther syn eghen willij, Saa giffwer hand segh och well till fridz, efftherthij hand haffwer inghen ath kiiffweſſ met, thij hand kand well forligheſſ met segh sielff.

Nu haffwer Christus och ladt segh saa omkostæ, ath hand och ghiernæ wildhæ raadhæ nogheth met, och ey ladhæ diefflen saa met fridh regieræ offwer thennum, ßom hand haffwer told døedh for: Thij dragher hand sidt swerd wdh och ladher klinghæ emodh hannum, hand ladher sidt helighe oerd lydhæ offwer werden, met huilcketh hand ackther ath fordriffwæ then wndhe oend aff menneskerſſ hiarther met aldhæ falskæ meeninghæ och sielffgodhæ tyckæ, Och draghæ thennum till segh och syn weyerkiendhelsæ ßom eræ wndher diefflzenſſ lydhelsæ aff første fødzell. See noer ßom Christus kommer saa och will fordriffwæ hannum aff syn eghen boligh, tha kand hand icke andhet end tagheth till mestyckæ, och brwghæ aldhæ the lemper och konster ßom hannum er møghligt, ath hanſſ riighe moo bliffwæ wskieend och wforweend, Och hwadh hannum forwendheſſ och affhendheſſ moo kommæ ighien wndher hanſſ weldighe hoend och regimentæ. Lighe ßom Christus kommer nu met saa fwldt edt alworij, ath hand iaa will gaa ighiemmen hwadh hand tagher segh for, hand bestridher diefflen och wdhiager hannum, i thet hand er hanſſ offwermand och sterckeræ end hand: Saa will diefflen och icke ghiernæ wighæ, men hand giør ther till hwadh hand kand, ath hand moo bliffwæ wedh

wedh syn mackt, Och fliereth iaa saa (noer hand kand icke meer) ath hwadh hannum røbess fraa schal behol=dhess met wroo: Ther opwecker hand synæ, huilcke hand endnu haffwer i frij heffd och wæræ wberøbedhæ, Och indblæess thennum synæ wndhæ raadh och til=skiønd, bedher och bydher thennum iaa stoo fast, och met ald krafft affweriæ sodanæ ny fond ßom eræ wbewondhæ. See ther lydhe the hannum adh, och brwghe ald sind och skiell, ald mackt och weldhæ, ald snildheedh och kloegheedh ther till, ath theress sworнæ førstæ moo bliffwæ wedh sidt gamble regimentæ. Christus ladher segh icke heldher afftrenghæ, men stoer stifft och will haffwæ syn framgang endthen met roo eldher wroo, Ther stødhe the ij tilßammen, then eenæ sigher saa, then andhen sigher andherledhess, then eenæ sigher Ja, then andhen sigher ney, saa ath then eenæ will iaa icke then wey wdh ßom then andhen.

See sodan en twidrackt och wfridh ereth ther Christus tall om, thenne weenigheedh føør hand ald tiidh ebland folck, ehwor hand ladher sidt oerd oplyssnæ, [B ij] i thet, ath the ßom troo paa oerdhet the redthe segh ther effther, och therfor forsmoess the och forfylless aff the andhræ ßom thet icke troo paa. Thetthe er oerdzenss meenæ loff, ßom wij moo see i schrifftlighæ Hystorier, bodhæ wndher thet gamble och ny testa=mentæ, besøndherligh ther Christus predickedhe sielff per=sonligh. Seer och hoor myn kieræ herre, hwilcken boldher, rumoer, klammer, balstyrigheedh, oprøer, wee=nigheedh och wsambdrecktigheedh eldher wßeemme (ßom i kaldheth) ther yppedhess, hand priisdthe sandheedh och straffedhe

straffedhe wreeligheedh, kaldthe iødhernæ formaledhæ grawer, dønckelgodhæ øghnæskalckæ och diefflzenss bøern: Saa kaldthe the hannum en frodzeræ och en slemeræ, søndighe menneskerss stoldbrodher, och en troldkaerl: Ther modthe mand høræ boldher och rey, Szommæ holdhe met hannum och ßommæ met thennum, ther ßom the tilforn giordhe aldhæ eedt ther woræ the nu i ij hoffwæ, ther skyldthe the och aldßammen Christum for, och klawedhe besøndherligh therfor paa hannum for Pilato, ath hand haffdhe oprørd folcket i meenighe iødheland. Thenne skyld modthe Elias och lidhæ aff kong Achab, ther gudh wor hannum wreedh, och sendhe dyer tiidh i hanss land. Sodant ßamme lidde Elizeus ochsaa af kong Joram, ther hand met sidt folck leedh hongher och sweldt, stoer krij och orlogh och ald wlockæ. S. Pouel haffdhe och oerd therfor bodhæ aff iødher och hedhninghæ, ath hand wor en ophow och orsaghæ till wfridh, ßom wij lesæ heer och theer i apostlerss ghierningher.

Lu. xxiii

iij regum xviii

iiij reg. vi

Lighe saa skall och thenne helighe høylerdhe doctor och gudz apostel d. Morten Luther haffwæ skyld for then weenigheedh och twidrackt ßom nu er opkommen, och ther skieer hannum wredt met. Gudh haffdhe metønck offwer oss nu i thessæ sidstæ tiidher, och soo till thetthe sworæ affald, ath wij woræ saa faldnæ hannum fraa wndher thenne papistrij, Och dyrckedhe saa manghæ fremmedhæ gwdher: Ther haffwer hand lagt sidt oerd i thenne hedherligh mandz mond, och formedelss hannum lerd oss ath dyrckæ een sand gwdh effther gwdz oerdz lydhelsæ, och icke effther

wor

wor godhe tyckæ. Thenne salighe lerdom och wndherwiissning wille i hoerdhiartidhæ papister icke annammæ, then forherdedhe wndskab och naturlighe howmoedh, ßom ligger saa dybt i ether, will icke tilstedhæ ether, ath bekiendhæ ethers stoeræ skyld och brødhæ emodh gwdh och ald werden, Men i fnyse och blæse, storme och ladhe ildhæ, och wille iaa, ath thet skall weræ redt aldthet i haffwe fareth met, I trwe och forfyllæ indtill dødhen aldhæ them ßom ether straffe, eldher sighe andhet end i wille haffwe sagt. Saa findhesseth togh i redt sandheedh, ath i haffwe stoer wredt paa ethers sidhæ bodhæ emodh gwdh och menneskæ. Therfor forackther d. M. Luther met aldhæ troo christnæ ethers fnysen och trwsell, the ladhe ether boldhræ och banghæ och ladhæ saa ildhæ ßom i werst wille, the stoo theress sandheedh friidt till, och straffe thet ßom er wredt, ther word wreedh eldher bliidh for hwo ßom will, I wille icke wighæ, och the moo icke wighæ, Hwadh kand her wordhe andhet aff end tredthæ?

Men nu ladher iegh hwer skielss menneske skielnæ och dømæ her paa hwilcken skyld haffwer, endthen then ßom straffer sønd och wredtferdigheedh, eldher och then ßom icke will liyæ en tilbørligh straff och gaa then redthe wey, Luther haffwer iaa aldrigh sagt noghen mand feynskab till, hand føør huercken rydther eldher reyseneræ emodh noghen, hand dragher hwercken swerd eldher kniiff wdh till noghen, Men aldeenestæ sigher syn sandheedh fram, hwess hand kand bewiisæ met then helighe schrifft. Ther ßom hand haffdhe nu icke sandheedh

sandheedh ath farœ met, tha bwrdhe iaa thessœ kir-
ckenss personer ath ladhœ swerdhet siddœ i skiedhen,
och taghœ thet swerd i hoend ßom ther tilhørdhe, be-
wiisœ met heligh schrifft och christeligh skiell ath the
haffdhe sandheedh paa ath staa, saa bleffwe løghn well
løghn, och hindhess patroner finghe bløysell och skam
ath gaa aff met. Nu ladhe the theress redthe swerd
Matth. xxvi. farœ, och draghe thet wdh ßom Christus badh s. Pe-
dher stinghœ i skiedhen, hwgge och slaa, och wille met
tyranniske mackt och weldhœ trwœ oss fraa wor redthe
offwenbarœ sandheedh. Saa erœ i kirckenss personer
the ßom haffwe skyld i thenne twidrackt, effttherthij i
fare saa tradzligh och wskielligh emodh ald redt met
[B iii] sodanœ folck ßom segh ghiernœ wildhe ladhœ wndher-
wiisœ met christeligh lerdom och sand schrifft.

Saa er nu ethers meening hwercken christeligh
eldher redt her wdi myn kierœ herre, ath thenne splidt-
acktigheedh skuldhe werœ kommen aff d. M. Luthers
lerdom och schriffwelsœ, Men hwn kommer aff ethers
hordhe hiarthe och forstockenœ blindheedh, aff ethers
stoerœ donckelgoedheedh, giirigheedh, howmoedh, och
andhrœ skieendheligħœ laster ßom ether fylle, ath i
wille hwercken redthœ ether sielff, eldher ladhœ ether
besighœ, och liyeth ath mand sigher ether sandighen,
och høreth ath i haffwe forføerdt och bedraghet oss
met fabeler och taendt, ath i wille icke liyœ en føyœ
timeligh bloysell, paa thet gwdh modthe beholdhœ syn
redthe œrœ, och wij fattighœ gwdz creaturer modthe
bliffwœ wedh wor saligheedh.

**Och haffwe wii høerdt ath ther eræ noghlæ forlobnæ monckæ ther hooss ether, ßom predicke for ether ßammæ Morten Luthers kiettherij, och ath en stoor partt aff ether redther segh effther ßamme leræ, thess werr.**

S. Pouel esker aff syn discipel Timotheo, ath hand schall icke bløyness eldher skammess wedh, ath bestoo syn troo for aldhæ om then korssfestedhæ Jesu Christo, Ja icke aldeenestæ om Christo, men ochsaa ehuor ßom hand høor hanss, thet er, Pouelss naffn neffnes till werstæ, och wdh robess for en kiettheræ och forloffwen iødhæ, tha schall hand icke dricketh i segh lighe ßom thet woræ redt sagt, Men sworæ thet ßom hand weedh sandighen om hannum, ath hand er en wskyldigh gudz fanghe, bondhen for thet sandhe widhnesbyrdh ßom hand berr om Christo, och icke liyæ eldher sambtyckæ huadh ther sighess wtilbørligh om hannum. Thet haffwer och godt skiell met segh, thij thet bliffwer Euangelio till en stoer skiendzell wanæræ och forsmælsæ om the forackthess ßom føreth och predicketh, ßom Christus saffdhe sielff, Huo ether forackther, then forackther megh. Thet fornemmæ wij och nu, thij endtogh Euangelium i segh sielff ackthess och holdhess icke for andhet aff ether end for en kiettherij, saa forackthessseth togh møghet thess meer, ath thet sighess aff sodan en person, ther i haffwe affwend och weyerstyggeligheedh till, och aldrigh hand sighereth saa well, ath thet bliffwer ether well sagdt.

ii Tim. i

Lu. x

Saa høor nu huad iegh sigher herre, och widher sandeligh om i wille widheth, ath thet er sledt inghen kiettherij

kiettherij ther Morten Luther faer met, men gudh haffwer nu i woræ daghæ seedt naadheligh till then sworæ wlidheligh mord och tyrannij ßom i haffue brwgdt offwer oss noghlæ hondredhæ aar, och seend oss sidht helighe oerd, paa huilcketh wij moo widhæ hanss willij, thet haffwer hand lagdt i d. M. Luthers mond, och holdhe i hannum for huad i wille paa ethers eghet æwentyr, wij holdhe hannum for en redt-skaffen gudz tieneræ och Christi sand apostel, ßom priiser gudh och straffer affgudherij formedelss thet he-lighe Euangelium, huilcket hand predicker ßom en troo christen mand offwer ald werden met oerd och schrifft och godhæ christelighæ exempler.

Thet ßamme Euanghelium haffue wij och aff gudz naadhæ predicketh noghen tiidh her wdi Wiborg, saa ath then største part aff Almowen haffuer taghet wedheth, thess bedher ther loffwæ wij gudh for, Och ther ßom i skuldhe haffue bewiist ether ßom en redt-skaffen bisp aff gudz naadhæ, ßom i holdhe ether for, tha bwrdhæ ether icke nu først ath haffwe høerdtheth, men lenghe sidhen ath wistheth, huad heldher thet haffdhe werith ether met eldher emodh. Ath wij ther offwer bliffwe foracktidhæ och forsmodhæ kaldhess for-lobnæ monckæ och andhræ fleeræ sodanæ forsmælighæ øghænaffn, wordhæ wij ath sliidhæ wor tiidh.

Iegh stoor till ath iegh haffwer werith i edt klo-ster, thess werr, wor iegh monck eldher och ey, ther ladher iegh then godhe herre och the dannemend i Andwortskow sworæ till. Men hwor godt skiell iegh haffdhe till ath giffwæ ßamme kloster offwer, thet will iegh

iegh well sighæ ether met foo oerd. I myn dob besoer iegh megh till gwdh, ath hand schuldhe weræ myn herre och elskeligh fadher, och iegh hanss lydighe creaturæ och kieræ baern, for Christi hanss kieræ sønss skyld, ath iegh skwldhe tienæ och dyrckæ hannum aldeenestæ, och inghen andhen i the ting ßom woræ oendhelighæ, effther hanss oerd och icke effther myn godhe tyckæ eldher noghen menneskeligh paafondh. See thenne lydhelsæ opsaffdhe iegh hannum, Och gaff megh wndher en mandz lydhelsæ, ath iegh schuldhe giøræ hwadh hand badhe megh, heldher thet woræ gwdh met eldher emodh. Ther till met weyersaffdhe iegh ochsaa Jesum Christum met syn fortienstæ och werdskyld, och loedh megh tyckæ ath iegh kondhe well sielff fortienæ megh saa møghet och merr end iegh haffdhæ behoff till saligheedh, met midht korss och klosterreghel, messer och koorsang rc. Jegh loffwedhe ochsaa fattighdom, saa ath iegh wildhe boo i stooræ kostelighæ steenhwsæ och konghelighæ palatzer, ædhæ och drickæ kræseligh slidhæ leydsk och londherst och brwghæ aldthet midht liiff løstedhe, men ath iegh wildhe pladt indthet haffwe ath giffwæ andhræ, ath iegh wildhe tienæ megh sielff och weræ inghen andhen nyttigh eldher brwgheligh, twerdt emodh gwdz bwdh. Seer myn kieræ herre ther wor iegh en falsk forloben christen, then lydhelsæ iegh haffdhe loffweth gwdh, loffwedhe iegh nu en menneske, then troo iegh tilforn sadthe till Christum, then sadthe iegh nu paa midht klosterleffnet, ther ßom iegh schuldhe haffwe tiendt myn ieffnmenneske, ther

ther tieendthe iegh megh nu sielff, saa ath her wor hwercken troo eldher kierligheedh paa ferdhæ.

Ther gwdh gaff megh tha redt wndherwiissning ath iegh kondhe formerckæ och besindhæ i sandheedh, ath iegh wor wrangt weend: modthe och bwrdhe megh ey tha ath wendhæ megh om ighien? Och tycketh ildhæ weræ thet iegh haffdhe forseedt megh, heldher end bliffwæ woracktig i sodan wredtferdigh stadht, Er iegh plicktigh till ath holdhæ thet ßom iegh loffwer, tha schall iegh iaa holdhæ then første iedt, ßom iegh haffdhæ loffweth gwdh, och ladhe then andhen faræ, huilcken iegh aff wanwittigheedh och wforstand loffwedhe twerdt emodh gwdz oerd och willij, ßom well er bewiisligt noor ßom her giffwess orsaghæ till, thet er fast bedhræ ath weræ en forloben monck end end forloben christen.

Icke kondhe i heldher met skiell kaldhæ megh en forloben monck, men møghet meer forwiist och fordreeffwen, ßom well ochsaa er bewiisligt om behoff giørss. Endtogh iegh wildhe och pladt indthet skammæ megh ther wedh, om iegh haffdhe end forlobeth nidht kloster, effther then wchristeligh skick ßom ther holdhess wdi, Och thet woræ well raadheligt, ath the lobbe fwld langt ther fraa, ßom sidde fwld indherligh ther indhæ, ther ßom the wildhe stoo tryggeligh for gwdh noer them tilsighess. Saa worde wij togh adh, ath beræ naffn ßom i wille giffwe oss, Men thet oerd wij leræ, thet er inghen kiettherij, men gwdz ewighe sandheedh, och thet ßamme oerd ßom gwdh seendhe her nedher aff hymmelen formedelss syn søn: wille i icke

icke troeth, ßom i icke giøræ, tha giører ethers bedstæ i met aldhæ ethers tilhengheræ, och bewiiser oss andhet met heligh schrifft eldher christeligh skiell, saa wille wij haffwe tafft, och icke føer.

**Tha schulle i widhæ ath ald then swore bloedhstyrtning mord och braend, ßom skieedt er i tydzlaend nu en stacketh stond sidhen er aldt kommen aff Morten Lutherss leræ och kiettherij.**

Tha schulle i widhæ ath thet er icke saa ßom i sighe myn kieræ herre, met ethers low ath iegh tall ether emodh: herre gwdh naadhe ether ath i wille sighæ then godhe mand sodant paa, wdhen i wiste bedhre skiell ther till end i beræ fram. Hwi schuldhe thet kommæ aff d. Morten Luthers lerdom? ath folck sloess och mørde hwer andhræ, brendhæ och skieendhe och faræ ildhæ met hwer andhræ, effttherthij hand haffwer ald tiidh raad till ath mand schuldhe forlighess well, och leffwæ i en sambdrecteligh kierligheedh met hwer andhræ, inghen giøræ then andhen offwerwold, och heldher lidhæ wold och wredt end taghæ eldher tredthæ segh till redthæ, ath mand schuldhe weræ herrer och førster och theress befelssmend [C i.] hørighæ och lydighæ, heldher the woræ wndhæ eldher godhæ, paa thet ther modthe bliffwæ fridh i landhenæ. Sodant lœer Euangelium, Thetthe lœer och d. M. Luther effther Euangelium: Ja ther ßom hand haffdhe icke schreffweth en besøndherligh bogh ther om, tha modthæ i sighæ ath iegh liwffwer.

D.

D. Morten schreff och lerdhe christeligh friiheedh ßom wij haffwe aldhæ foeth i christo bodhæ oendheligh offwer sønd och aldhæ diefflæ, hymmerigh och helffwedhe, i thet wij eræ bleffnæ gwdz børn met hannum: Ochsaa leghomligh, ath wij moo nydhæ och brwghæ hanss creaturer her paa iorden effther the oerd ßom gwdh saffdhe till Adam och Heuam, werer herrer offwer fiskenæ i wandhet offwer foghlenæ i luckthen och dyernæ her paa iorden, ath wij modthe till skielligheedh ædhæ och drickæ, sliidhæ och fortæræ, togh inghen mand fornæer. See ther toghe the Swouiske bøndher orsaghe wdhaff, met thereſſ falske propheterſſ tilskiønd och wndherwiiſſning, och wildhe weræ thereſſ eghnæ herrer, och ath hwer mand schuldhe weræ liighe frij, och lodhe segh tyckæ, ath thet wor emodh Euangelium, ath een skuldhe weræ then andhenſſ trell, efftherthij wij woræ aldhæ brødhræ, the foeræ met wold, och brødhe klosteræ och herreslodthæ nedher, breendhe och skieendhe aldtheth the offwerkoeme, The wildhe och haffwe frij iagt, frij fiskind och frij skowhugh: Ther offwer greffwe the end dybberæ indi herrer och førster thereſſ redt, och wildhe leggæ siisæ och told aff och andhræ besworinghæ, ßom them siwndtheſſ ath weræ wdregheligh æ, met sodanæ fleeræ stycker the begyndthæ ther the haffdhe inghen redt till. Thet toghe førsternæ till mestyckе, och wildhe icke ghiernæ liyæ, ßom the ey tørdthe wedh, ther stødthe the ßammen, och bore skrald paa hwer andhræ, saa ath ther bleff edt stoerdt mandemord, manghæ haffweløsæ widuer och fattighæ fadherløsæ bøern.

Gen ii

Kieræ

Kieræ huad skyld haffdhe then fattigh Luther her wdi, hand skreff them till och badh them haffwe sodant fordraff, hand schreff them en besønderligh bogh met huilcken hand bewiisdthe them thereff wredt, See hwercken hand bewilledhe eldher sambtyckthe thereff wchristeligh gierning, eldher hand nogher tiidh haffdhe giffwet them orsaghe ther till endthen met schrifft eldher talæ, met raadh eldher exempel: Hwi skuldhe hand tha haffwe oerd therfor, ath sodan blodhstyrdtning woræ kommen aff hanss leræ? werden er nu iaa saa wnd ßom hwn haffwer nogher tiidh werith, ia fast werræ, schuldhe Luther forthij haffwe schyld for aldtthet wndhæ ther skier? Iegh weedh indthet andhet ath sworæ ether her till, end iegh moo sighe till ether ßom Elias saffdhe till kong Achab, ther hand skyldthe hannum liighe saa wdhen skyld, Ath hand wor icke orsaghe till then hongher och wløcke ßom gwdh haffdhe seend offwer Israel, men thu (saffdhe hand) och thidt partij met ethers wlydhelsæ i forderffwæ ald ting, i thet i forladhe gwdh och icke dyrcke hannum effther hanss oerd och befalling, men effther ethers eghen falske godhe tycke.

iij Reg. xviij

Saa er och thenne mord och brand icke kommen aff d. M. Luthers schriffwelsæ och lerdom, men aff menneskeligh wtacknemheedh och indkrobne wndskab, formedelss diefflzenss indskodh och tilegelsæ. D. Morten met andhræ fleræ redtskaffenæ Euangelister predicke then christeligh friiheedh redt ßom thet segh bøer effther then helighe schrifftheff lydhelsæ, Ath wndhe kiødhelighæ menneske wille nu mesbrwghen och wendhæ

ßamme

ßamme christeligh friiheedh om till en kiødheligh friiheedh, hwadh kand then godhe mand ther i woldhæ? Ja gwdz redthæ sandheedh stoer her for hwer mandz øghnæ, wendhe och forwendhe segh hyndhe hwo ßom will paa sidht eghet ewendtyr, gwdh skall well findhæ redt paa hannum noer ßom tiidhen bøer segh, for sodan forwendhelsæ och mesbrwgh eldher for then straff ßom ther fyller effther moo gwdz sandheedh icke tiess, thet wore bedhræ ath ald werden forginghe end een siell schuldhe forfaress, hwadh sighe saa manghe. Therfor tøræ i icke talæ oss om then bloedhstyrtning, om i haffwe ther end noghet andhet met i sindæ, J forferæ oss ther indthet met, wij haffwe giffwet oss wndher gwdz weldighe hoend, hand er end ochsaa en herre offwer ether, ther forladher ether friidt till.

[C ij] **Saa schulle i och holdhæ till hadh, ath then forderffwe, ßom ether er offwergoeth met ildhebrand, er aff gwdh, ether till en straff, och noghræ ethers naboer till edt mildeligt exempel.**

Jnghen forderffwelsæ er oss endnu offwergoen, gwdh haffwe loff, noghræ hwss breendhe her i byen nu edt aar sidhen, thet wor gwdz gierning, thet widhe wij well, och ther ßom i twiffle ther paa, tha will iegh sighæ ethereth for sandighen, effther the oerd ßom gwdh haffwer sielff sagt Jsa. xlv Jegh gwdh er then ßom schaffwer lyseth och skicker mørcken, giør fridh och skicker gienwordigheedh, och Amos iij sigher propheten, ath ald then gienwordigheedh ther skieer noghen stedh, ca. i och ij then giør gwdh sielff, ßom then helighe Jiob och weyer-

weyerkiendhe, ath ald then skadhe hand haffdhe foeth paa goedz och førligheedh, then haffdhe gwdh giordt hannum, ßom hand och giordhe, endtogh formedelss edt fremmedhe redhskab. saa straffedhe gwdh thet Israe-litiske folck, men togh brwgthe hand then Assirische konghe ther till, therfor kaldthe hand hannum sidht riiss kiep och øxæ Isa. x, och Eczechie. xxix kaldher hand Nabuchodonosor syn tieneræ, i thet hand haffdhe straffet them aff Tyro, saa løndthe hand hannum och for en tieneræ.

Saa staa wij ether well till, ath gwdh haffwer breend och ladt brendhe for oss, Men ath thet schuldhe weræ skieedh oss till en straff och plaghæ for then lerdom ßom wij haffwe annammet, ßom i meenæ, thet wildhe wij ghiernæ høræ bewiissligt aff ether, Ja ther haffwe wij indthet. Men efftertthij i kondhe saa well raadhæ och giedthæ till, hwor for gwdh giør sodanæ synæ lønlighæ gierningher, tha sigher oss togh hwi hand loedh thenne by saa sledt brendhæ xxvij aar sidhen met kircker och klosteræ bispgord och prestæ-gordhæ och spardhe indthet, icke wiste wij tha aff Lu-ther ath sighæ, Ja hand wiste ey møghet aff segh sielff. Hwi mon gwdh haffwe ladt skie then stoeræ brøndhe i ethers eghen by Otthensæ thessligheſtæ ochsaa i Naghskow, men the eræ icke Luthers folck? Kieræ herre hwi mon gwdh saa haffwe plaghet ether sielff met then langhe sworæ fengsell wndher kong Chri-stiern, men i woræ inghen luthers mand? Hwi mon gwdh haffwe saa sooræ straffeth then Rhomeske stadh, met brand och blodhstyrdtning, men hand wor saa

fwld

swld aff papistisk heligheedh, och i aldhæ modhæ wbe=
smitthet met thenne Luthers kiettherij? swld well troer
iegh thet, ath gwdh haffwer saa straffeth oss for
thenne lerdomss skyld, togh icke ßom i meenæ for wij
haffwe annammeth hindhe, men for wij annammeth hindhe
icke redt tacknemmeligh, och toghe icke werdeligh nogh
emodh hindhe, eldher skicket oss saa christeligh ther
effther ßom oss haffdhe bwerdt ath giøræ.

Och ßom iegh forstoer, tha giør gwdh nu ßom
hand pleyer ald tiidh ath giøræ: Noer ßom hand
gior segh till wor skuolæmester och will leræ oss sidht
oerd, tha tagher hand ghiernæ riiss och ferlæ i hoend,
the godhæ till en prøffwelsæ och the wlydighæ till en
straff, seendher dyer tiidh, pestilentz, krij och orlow,
forsyllelsæ, ildhebrandh, røffwerij, tyranniske førster,
sorgh och syghdom, och fleeræ sodanæ plagher ßom
hand haffwer ath straffæ werden met. Ia met riiseth
hwdstrygher hand første synæ wdhuoldhæ lydighæ børn,
men bagh effther sloer hand hardt met ferlen paa
synæ fiendhæ: ßom ther stoer Ecze. ix, ath ther gwdh
sendhe synæ bødleræ wdh, ath the schuldhe straffæ
folck, tha badh hand them første begyndhæ paa hanss
eghnæ, och Iere. xlix sigher hand, ath the ßom icke
haffdhe forskyldt ath drickæ hyn beeske kalck the moo
aldt drickæ første aff en. Thet see wij och for øghnæ,
ath ther ßom propheter eldher apostler predickedhe
Euangelium, tha modthe the aldt dricke første aff thet
swre, och smaghæ then første drick aff kalcken. I the
gamblæ hystorier lesæ wij, ath før end gwdh giordhe
noghet wedh the wlydighæ, tha laffdhe hand syn hoend
aldher=

aldherførst paa synæ eghnæ sendhæbwdhæ, och loedh them lidhæ forfyllelsæ och fengsell, hongher och tørst, forackthelsæ och forsmælsæ: men ther næest sluo hand effther met fwld mackt paa hynæ andhræ, saa ath thet kieendhe bedher paa, straffedhe them først met swoer hongher och dyer tiidh, ther nest met lang krij och orlogh, och endheligh loedh hand windhæ them land och riighe fraa och berøffwæ goedz och eydom, och them ßom icke bleffwæ slaghnæ loedh hand føræ hedhen i fremmedhe land, ath the modthe bliffwe wndher fiendherness weldighe tyrannij lxx. aar lang. [C iii] ij Par. xxxvi.

Thesligheſtæ ther gwdh haffdhe seend syn søn her nedher, tha laffdhe hand syn hoend først paa hannum, och hanss troo tieneræ noghen tiidh lang, men sidhen sendhe hand hongher och dyer tiidh offwer then wlydighe almow ßom wij læsæ act. xi och saa i andhræ hystorier. och endeligh loedh them sidhen straffæ formedelss then rhomeske keysere, och forderffwedhæ them i grondhen, ßom Josephus och Aegesippus schriffwe ønckeligh nogh. Nu haffwer och gwdh i thessæ sidstæ tiidher send sidht helighe oerd hiidh till oss, och therfor lagt korss paa oss fattighæ folck ßom føræ ßamme oerd for folck, ath wij forfylless och forackthess aff aldthet ther riigt er, mecktigt klogt hedherligt och ypperligt, saa ath i ackthe eldher reghne oss icke wedh thet skaern ther hengher wedh ethers skoo, thessligheſtæ aldhæ the ßom taghe wedh woræ oerd och troo paa then herre Christum, eræ forsmælighæ och weyerstyggelighæ i ethers ansickt, och aldthet them hendher och tilkommer, thet ackthe i ath weræ en heffnd och gwdz

gwdz straff for ßamme troess skyld, i sandheedh ther ßom thet er eckon en prøffwelsæ och kierligh forsøghelsæ om the wille bliffwe fastæ och worackttighæ hoess gwdz oerd eldher och ey.

Thij lighe ßom ild brendher och fortærer straa
i Pe. i och træ, men reenser gold och giøreth bedhræ: saa giør och modhgang och gienwordigheedh, thennum ßom icke eræ kombnæ till en redtskaffen troo twingher och trengher hwn till necktelsæ och affald: Men them ßom eræ bleffnæ redtskaffnæ christnæ giør hwn bedhræ
ij Cor. xii och fwldkommelighræ, ßom s. Pouel sigher. Therfor
ca. xxiii saffdhe Iiob, ath gudh prøffwedhe och forsøgthe hannum, lighe ßom gold prøffwess i ild. Therfor raa-
Proue. iij dher Salomon och sigher saa, myn kieræ søn forackt icke ath ladhæ tegh reffze aff gwdh, och wer icke wtolmodigh noor ßom hand straffer tegh, for huilcken ßom gwdh straffer, then haffwer hand kieer, och moo saa well lidhæ hannum ßom en fadher syn søn, Ia apo-
cap. xiii stellen till the Hebreer tøer well holdhæ them for wanecktthæ och icke for gwdz redthæ bøern ßom leffwe hedhen wdhen gwdz reffzelsæ och fadherligh straff.

Iere. xxv Efftherthij gwdh begyndher nu paa oss fattighæ eynfoldighæ christnæ ßom weyerkiendhe hannum for en herre, och paakaldhe hanss naffn, och straffer oss aldherførst, ladhe i ether tha tyckæ ath i skulle wndgaa och bliffwe wstraffedhæ? I schulle weræ fwldkommeligh wissæ her paa ath thet er hardt adh doomædagh, ath gwdh will endheligh straffæ ald wlydhelsæ. Nu giør hand modh oss ßom en naadigh herre och gwdh, ath hand giffwer oss adhworsell, och haffwer send oss sidht

sidht oerd, ath wij moo redthæ oss och wndgoo straffen. I thet wij wille icke nu lydhæ hanss oerd och fadherlighæ raadh, saa forkaster hand oss icke forthij strax, men brugher sidt fadherligh riiss, haler oss offwer stocken och giffwer oss en goedh reffzelsæ, icke aldenestæ brendher wort hwss aff, men sendher stoer krij och orlogh ßom giør swoer dyer tiidh offwer heelæ land och riigher, paa thet ath wij formedelss sodan straff moo weyerkiendhæ oss sielff och sighe ßom daniel saffdhe, och thet Israelitiske folck Nehe. ix herre thu haffwer giordt oss wor redt, thu erst redtferdigh och wij eræ wgudhelighæ och søndhefuldhæ, benaadhe oss nu, wij wille ghiernæ redthæ oss. See ther ledher gwdh effther met syn straff och plaghe ßom hand legger oss paa. Ther ßom wij nu forherde oss sielff, och wille huercken ladhæ oss lockæ eldher trwffuæ till bedring, tha moo wij wendthe oss then ewighe straff, och ladhæ wort helffwedhe begyndhess heer met timeligh plaghæ, och woræ sidhen ewindheligh wdhen eendhæ. Saa braffer icke saa fast ther aff kieræ herre, och breyer oss eth icke saa storligh, ath gwdh haffwer lagt syn hoend paa oss, ethers rooss kand worde ether hoenligh nogh, widhe i hwadh s. Pedher sigher, ath efftherthij straffen begyndhess paa gwdz hwss, och gwdh begyndher saa paa the ßom eræ schreffnæ i liiffzenss bogh, hwadh endheligt mon the tha schulle foo, ßom icke troo paa gwdz Euangelium? Ath gwdh ladher ether saa gaa hedhen wstraffedhæ i ethers timeligh rooligheedh och legomligh trygheedh, thet er icke aldelss godt teghen for ether, thet riiss hand slaaer oss nu met

Cap. ix

i Pe. iiij

kand

kand worde ether till en skarp swebæ och hwoss scor-
pion, wdhen i ydhmyghe ether och wndher gwdz wel-
dighe hoend, och faldhe swld ydmyghelig tilsoyæ met
hannum, werer ther swld wissæ paa.

> Och noor the forlobnæ monckæ Luthers selskab
> predicke for ether och sighe ath thet er Christi
> oerd the sighe och predicke, och hwor sodanæ
> thereß oerd findheß twerdt emodh then leræ ßom
> then meenighe helighe christne kircke haffwer wdh-
> schreffweth och forkiøndt offwer ald christendomen,
> Tha eræ sodanæ oerd icke Christi oerd, men the
> eræ Luthers oerd och thereß eghnæ oerd,

Ja kieræ herre, er thet och een aff the godhæ
wndherwißninghæ i giffwe oß i ethers godhe meening?
A gwdh naadhe oß for wndherwiißning. J met ethers
lighæ klawe fast, ath wij robe och skriighe paa ether
och meenighæ kirckenß stadt, O gwdh wereth forkla-
ghet ath wij haffwe ther saa stoerdt skiell till och eræ
saa soorcæ nøddæ till ath robæ, Thet modthæ aldhæ
creaturer well beklaghæ, ath wij aermæ menneske saa
øndelig bedragheß och saa offwenbaræ, ath hwer mand
moo taghæ ther paa: J ackthe saa, ath thet er aldt-
ßammen eenligt met Christo och hanß oerd hwadh
ßom then helighe kircke (thet er pawen met synæ car-
dinaler och bisper) giør och skicker: Och hwadh ther
sigheß wdhen thet ßom the sighe och wille haffwe sagt,
thet høør icke gwdh eldher Christo till. Ja oerd ladhe
segh well sighæ, Men hwor met wille i bewiiseth?
moo well skiee met ethers stoeræ affholdh och høye
biscopeligh titel? men mon wij och haffwe ther nogh wdi?
Nu

Nu iegh will fortellæ ether noghlæ aff the articler ßom wij predicke och leræ twerdt emodh ethers kircke och Pawenss swnd och schriffwelsæ, laedh see om i kondhe driffwæ them, och bewiisæ ath the eræ icke Christi oerd. Pawen met sidht seelskaff haffwer lerd i. oss met schriffwelsæ och mondheligh talæ, ath wij schuldhe tienæ oss hymmeriigh met woræ gierningher och eghen fortienstæ. ther sighe wij saa till, ath thet er inghen londhe saa, och hymmeriigh fortieness icke aff noghen mennesfe, men ehuo thet will haffwe, tha schall hand haffweth forgieffwes for Christi skyld, for hanss fortienste och for liidthet andhet. Jaa mon thessæ icke weræ Christi oerd? sigher hand ey saa sielff Jo. iij? ath ther stigher inghen op i hymmelen wdhen menneskenss son ßom er nedher stighen aff hymmelen, men hwo ßom troer paa hannum och bliffwer døbt Mar. xvi then schall wordhe saligh: och Jo. xi sigher hand, iegh er opstandhelsen och liiffweth, hwo ßom troer paa megh hand schall leffwæ ther ßom hand dødhe end hedhen, och hwo ßom leffwer och troer paa megh, hand schall icke døø ewindheligh, icke eræ thessæ woræ oerd men Christi.

Pawen sigher, ath hannum och hanss kirckess per- ii. soner bøer ath weræ herrer offwer then meenighe christen almow, frij for skadt och førsterss lydhelsæ. Ther sighe wij saa till, ath kirckenss personer eræ icke andhet offwer then christnæ almow end trellæ och tieneræ, och schulle i aldhæ modhæ skadthæ och skyldhæ werdzenss herrer och førster om thet eskess aff thennum och bewiisæ thereff lydhelsæ ßom andhet folck i aldhæ the

the modhæ ßom icke er gwdh emodh. Och therpaa
Matth. xvij haffwe wij Christi oerd och exempel for oss, i thet
Matth. xxii hand gaff sielff keyseren skadt, och badh phariseernæ
(ßom wore the ypperstæ kirckess personer) ath the
schuldhe giffwe keyseren thet ßom hannum hørdhe, men
hwadh thet er, giffwer s. Pouel Christi møndighe
herold nogh tilkiendhe Rho. xiij.

iij. Pawen met syn kircke haffwer besworeth och bon-
dhet then meenighe christen almow till besøndherligh
madh kledhebon och ørckeløsæ daghæ tiidh och stedh,
och will ath wij schuldhe søndhæ ther ßom wij ædhæ
dricke eldher giøræ noghet andhet end hand haffwer
bedhet och sadt oss for. Ther sighe wij saa till, ath
Christus haffwer giordt oss thetthe her aldt ßammen
friidt, saa ath inghen moo beplickthæ oss till noghen
besønderligh stedh tiidh madh klædhebon eldher noghlæ
sodanæ wdhuortess stycker, Och ther ßom noghen will
[D i] beplickthæ oss, tha moo wij icke ladhæ oss beplickthæ,
Men oss bøer ath holdhæ hardt wedh then friiheedh
ßom Christus haffwer met sidt bloedh forhwerffwet
oss, ßom s. Pouel raadher i Cor. vij, Gal. v och
Col. ij, heldst forthij gwdz riighe stoer icke i sodanæ
leghomlighæ tinghestæ, ßom Christus sigher sielff Lu.
xvij, och S. Pouel Rho. xiiij, madh och dricke ßom
goer indi liiffwet besmitther icke end en menneske,
ßom Christus ochsaa sigher Matt. xv, huad sighe om
andhræ wdhuorthess tinghestæ ßom komme icke en men-
neske saa nær.

iiij. &c Pawen holdher segh for then helighe kirckess fun-
dament hoffweth och hoffdzmand, och sigher segh ath
haffwe

haffwe hymmeriigss nøghlæ, ath hand moo løsæ och bindhæ i hymmeriigh och paa iordhen. Ther sighe wij saa till, ath efftherthij hand haffwer inghen befalling ther paa aff gwdh, tha haffwer hand taghet segheth sielff till ßom en gwdz foracktheræ, och er then redthe sandhe antichrist, ßom s. Pedher och s. Pouel, s. Hans och s. Judas Daniel Dauid Salomon och Christus sielff haffwe spoeth om: Thij noer mand haffwer redt ackt paa hanss fadzonæ och regimentæ, tha riimereth segh saa liighe effther theriss schrifft och prophetij, ßom nogher ting kand giøræ.

Thessæ oerd eræ ether sworæ ath troo, men the eræ oss ledthæ nogh ath bewiisæ, ledher i schrifften saa foo i eth ath see, Och ther ßom i eræ ydhermeræ bewiissning begierendhess her paa, tha schulle i ghiernæ foo. Eckon høør och sporer ether redt for och widher hwad i dømæ: J schulle widhæ myn kieræ herre, ath wij haffwæ end ochsaa wiißæ folck ath handlæ met her i Wiborg, ßom och kondhe skion paa, ther ßom wij taldhæ woræ eldher Lutherss oerd for Christi oerd, troer icke for manghæ flowetiendhæ, oss ligger och mackt ther paa, ath wij widhe hwadh wij sighe, hwer aff oss haffwer och en siell ath sørghæ for, saa well ßom i.

### Thij Christi oerd stoo ald tiidh fast och aldriigh forwandless.

Ja herre ther fondhe i redt paa gwdz sandheedh, och thet er edt redt godt stycke for oss paa wor sidhe. Stoo Christi oerd ald tiidh fast, och aldrigh endthen moo

moo eldher schulle forwandless eldher forwendhess, haffwer ey Pawen tha met syn kircke wredt ßom haffwer forwandleth och forwend Christi oerd? Sighe i hand haffwer icke giordtheth? lydhe Christi oerd ey saa, ath wij schulle forladhæ oss paa hanss dødh och werdskyld och icke paa pawenss affladh eldher noghen menneskeligh formwæ? lydhe Christi oerd ey saa, ath aldhæ christnæ schulle drickæ Christi bloedh i thet helighe sacrament? lydhæ Christi oerd ey saa, ath inghen schall twinghess till iomfrweligh kyskheedh, ehuad stadt hand eldher hwn er wdi? lydhæ Christi ey saa, at mand schall paamindhæ och fly en kiettheræ, och huercken brendhæ eldher fanghæ hannum? Paa thessæ och andhræ fleeræ articler haffwe wij Christi oerd, huilcke Pawen then antichrist haffwer met syn forderffweligh kirckelogh forwandleth och forwend, wtalighæ sielæ till ewigh skadhæ och forderwing. efftherthij Christus haffwer nu saa tald synæ oerd, ath the kondhe icke ryggess eldher forwandless, och hwadh Pawen haffwer giordt her emodh haffwer ther inghen befalling paa aff Christo, Saa stoo iaa Christi oerd endnu fastæ, och ald Pawenss løghn bliffwer løghn och en wreeligh forwandling, och bøer ath acktheß aff hwer christen menneske for sodan en antichristeligh logh, ßom ghiernæ wildhe fløyæ offwer aldhæ hymblæ och swømæ offwer gwdz logh, men haffwer thess inghen mackt, therfor beplickther hwn inghen, men hwer moo och schall forackthæ och forsmoo then wchristeligh logh met then antichristeligh loghgiffweræ.

Matt. xi — Jo. vi — Matth. xxvi. — Matth. xix. — Matth. xv — Tit. iii

**Icke er ther heldher nogher twiffwel eldher twidrackt kommen aff Christi oerd**

Hey herre i gioreth aldtho grofft, Sighe i ath ther er icke kommen twiffwell eldher twidrackt aff Christi oerd? hwi lodhe iødhernæ tha saa ildhe paa hannum, och for hanss oerdz skyld bleffwe saa wsamdrecktighæ emellom segh sielff indhenbyrdhess, ßom s. Hans schriffwer ca. x, ath ßomme saffdhe, hand wor besedt met dieflskaff och wor galn, och ßommæ forsworedhe hannum, och saffdhe, hand førdhe icke oerd ßom noghen besedt menneske. ydhermeræ ther apostlernæ predickedhe Christi oerd, see wij icke och høre, huilcken en stoerm [D ii] och rumoer, twiffwell och twidrackt ther yppedhess, ßommæ trodhe och ßommæ forfuldhe, saa ath raadzherrernæ kondhe icke end kommæ offwer edt. See wij icke huilcken en grwsseligh stoerm s. Pouel giordhe aldeenestæ ehuor hand koem? S. Lucas schriffwer act. xiiij ath then tiidh s. Pouel och S. Barnabas predickedhe i Iconio, tha bleff ther en stoer splidtacktigheedh offwer theress predicken, een part aff stadhen holdt met them och een part met the wantroo iødher, Ia the gaffwe hannum skyld (ßom s. Lucas schriffwer andhet stedh) ath hand wroedhe och oprørdhe then meenighe werdhen, hwedhen koem sodan twiffl och twidrackt ebland folck wdhen aff gwdz oerd?

Io. vij

Act. xvij och xxiiij

Hwedhen er kommen ald kiettherij wdhen aff gwdz oerd? then kietther Arrius saffdhe ath gwdfadher er ypperæ och mecktighre end gwdsøn paa guddomenss weghnæ, aldt togh hand then kiettherij aff Christi oerd Io. xiiij, pater maior me est fadhern er størræ end

end iegh. Then kietther Sabellius saffdhe ath gwdfadher och gwdsøn wore een, Aldt haffdhe hand thet
Jo. x aff gwdz oerd? ego et pater vnum sumus, Jegh och fadhern eræ aldt edt. Manicheus saffdhe, ath Christus wor icke naturligh fød aff iomfrw Maria, men wor aldheenestæ ganghen ighenmen hindherss liiff, liighe ßom en soelgisel goer ighenmen edt glass, och tagher indthet aff glasset met segh, Photinus saffdhe, hand haffdhe taghet kiødh och bloedh aff Maria, men hand haffdhe inghen andhen siel end gwdhdommen: thessæ och andhræ fleeræ kiettherij acktedhe the aldt ath bewiisæ met schrifften och Christi oerd.

Seer megh till the helighe kiendhefedhræ huilcken twiffl och twidrackt them wor emellom offwer schrifften, hwi kondhe Augustinus och Hieronimus icke foreeness offwer Christi oerd och heligh schrifft? hwi lidde Chrisostomus saa stoer giensighelsæ aff them ßom lodhe segh weræ the bedstæ christnæ? Ja saffdhe ey then helighe Simeon Lu. ij, ath Christus schuldhe weræ sedt till sodant edt teghen ßom schall lidhæ modhsighelsæ.

Saa er ther ald tiidh kommen twiffwell och twidrackt aff Christi oerd och aldhæ gwdz oerd, ßom wij see mangfoldeligh i the gamblæ hystorier, och nu thessligheste nyligh for woræ tiidher, huor nær komme Thomas och Scotus offwer edt i theress theologia? eldher Bonauentura och Nielss de lyra? Ja aldhæ the ßom her till haffwe studereth i hynæ høyæ scholer haffwe taghet falsk orsaghe aff schrifften, och formedelss theress eghet mørcke skiell och skarpe forstand indføerdt adh-

adhskilligħæ twifflæ och meeninghæ indi schrifften, saa ath hwn ther aff haffwer foeth thet naffn, ath hwn kaldhess aff wiisæ mend en redt kiettherbogh, icke for syn eghen skyld aff syn eghen indhold, men for sodan mesbrwgz skyld.

**Men then ydhtydhning ßom ßammæ Morten Luther haffwer gioerdt paa noghlæ puncther i then heligh schrifft, then haffuer føerdt then twi=dract her ind.**

Ney herre skulle i sighæ, tha sigher icke noghlæ puncter, men ath then heelæ helighe schrifft ßom D. Morten aff gwdz riighæ och rondhe naadhæ haffwer indføerdt emodh etherss Antichristeligh kirckelogh, haffwer indføerdt thendhe twidract. Thet wor icke gioerdt met noghlæ puncter eldher foo articler ath Pawen haffdhe forraad oss, ßom andhræ kiettheræ haffdhe gioerdt for hannum, Men hand leghthæ saa lenghe, ath hand haffdhe taghet nu paa thet sidhstæ then gandske helighe schrifft met aldhæ synæ articler och indhold och lagd hindhe wndher benck, och sadt sigh i gwdz stedh, och giordht segh till edt hoffweth offwer then heligh kircke emodh ald heligh schrifft och sandheedh, wildhe wij haffwe søndhers forladhelsæ tha schuldhe wij haffweth aff Pawen, wildhe wij haffwe hymmeriigh tha schuldhe hand sellæ osseth, Ja ehuad wij schuldhe haffwe till wor sielss welfaert, tha schuldhe wij kreffweth aff han=num, Summa summarum, hand raadde och regerdhe offwer gwdh och gwdz oerd och handteredhe ald ting effther sydht eghet hoffweth, buller och breffwæ, logher

och

och statuter: Men paa thet wij schuldhe icke for-
[D iij] nemmæ sodan bedregherij tha loedh hand lesæ capiteler
i kircken aff then heligh schrifft met stoer høytiiligheedh
i kostelighæ klædher och stoer praell, loedh tendhæ
blwss och giffwæ røghelsæ ꝛc. See saa smwerdhe hand
gudh om mondhen met en haræfoedh, och gaff han-
num och hanss oerd sodan wdhuorthess priiss, men met
sidht eghet oerd regerdhe hand menneskeness hiarther
sielæ och sambwittighedhæ twerdt emodh ald gwdz logh
och redht. Saa tørffwe i icke skyldhe D. M. Lu-
thers wdhtydhning for thendhe twidrackt, men er her
noghen skyld paa ferdhæ wdhen then ßom i haffwe
sielff, tha moo i giffwen thenne helighe schrifft eldher
gwdh ßom oss haffwer seend schrifften met syn redthe
forstand, kand hand forsworæ segh for ether tha seer
hand till.

**Nu schall hwer redheligh mand beraadhæ segh met sidht eghet godhe skiell, om hand will heldher redthæ segh effther Morten Luthers oerd eldher effther then meenighe helighe christen kircke, och sedthæ syn saligheedh effther Morten Luthers leræ, och giffwæ segh fraa then heligbe christen kircke ßom Morten Luther haffwer gioerdt.**

Hwi schall mand beraadhæ segh met sidht godhe
skiell, och icke heldher met then heligh oend? Sigher
ey s. Pouel klaerligh saa i Cor. xij? ath thet høør
then heligh oend till och er then heligh oendz gaffwæ,
ath mand kand giøræ skielssmøss paa lerdom, och
widhæ huilcken ther er redt och huilcken ther er wredt.
Troer thet wisseligh myn kieræ herræ, ath ther ßom
menneske-

menneskeligh godhe skiell haffdhe kond sondhet redt paa huadh gwdh er met eldher emodh, tha haffdhe hynæ flidtßommelighæ philosophi icke fareth saa mangfoldeligh wild, ßom the giordhe, tha haffdhe ther och icke bleffweth saa manghæ falske propheter och kiettheræ till ßom ther bleff. Ja Christus haffdhe well bleffweth wkorssest och wforfuld met aldhæ synæ christnæ. Nu er menneskeligh skiell eckon en mørck och blind Affwæ, ßom ladher segh offwer modhe møghet tyckæ, och will giøræ ald ting, Men kan sledt indthet, forstoer segh och pladt indthet i the sagher ßom eræ gwdh och the hymmelske ting anrørendhess.

Therfor sendhe gwdh sidt oerd her nedher aff hymmelen och gaff syn willij tilkiendhæ først formedelss Mosen och the andhræ propheter, och sidhen formedelss syn eghen søn. Och ey kondhe thet haffwe hiolpeth ther ßom hand icke haffdhe send syn oend her nedher i woræ hiarther ßom schuldhe oplyssnæ och forklaræ then naturlighe mørckheedh och molm ßom wor wdi wordt skiell, eldhers modthe Christus met aldhæ synæ apostler och propheter predicketh saa lenghe ßom the haffdhe wild, wij haffdhe togh bleffweth the ßammæ ßom wij woræ, wdhen hand haffdhe giffweth oss thenne indwortheß oendheligh Doctor och leræmester ßom oss haffdhe lerd i hiarthet, thet ßom Christus och hanss sendhæbwdhæ lerdhe i ørnenæ. Thet er s. Pouelss meening ther hand saa sigher i Cor. xij, ath inghen kand kaldhæ Jesum en herre wdhen formedelss then heligh oend, Thessligheſtæ sigher och Christus met wdhtrykthe oerd Matt. xij, ath wij eræ wndher dieffl=

diefflzenss frij wold och i hanss riighe met sind och sandzæ skiell och aldthet oss metfyll bodhe indhen och wdhen, och gwdz riighe kand icke kommæ till oss, wdhen Christus formedelss gudz oend driffwer diefflen wdh, ßom haffwer oss wndher sidht riighe.

For thendhe sagz skyld kaldher Christus segh werdzenss lyss, och s. Hans sigher, ath hand er hiidh kommen, paa thet hand schuldhe oplyssnæ aldhæ menneske i thereß mørckheedh och wforstand, men thet er aldtho klagheligt ath mørcken moo icke lidhæ lyseth, och ey will ladhe segh oplyssnæ. Therfor saffdhe och Christus, ath hand wor kommen hiidh till en doem, paa thet ath the ßom icke see maa faa siwn, och the ßom see moo wordhe blindhæ. Ther ßom i wildhe nu met alworligheedh widhæ sandheedh, och icke faræ wild, tha schuldhe i beraadhæ ether met gwdz oerd och oend huilcken i schuldhe troo, och icke met ethers skiell.

Io. ix

Cap. i

Io. ix

¶ Nogh ladh saa weræ, ath wort skiell schuldhe dømæ her offwer, tha will iegh nu staa i redthæ met ether for hwer skielssmand, ßom redt naturligt skiel haffwer i segh wforkrenckt, och er wuildigh i saghen, ath oss bøer meer ath redthæ oss effther D. M. Luthers oerd end effther thet papistiske seelskaff, huilcketh i kaldhe then helighe christne kircke. D. Morten Luthers oerd lydhe saa effther schrifften, ath wor siell och sambwittigheedh icke kand reenseß aff søndhen formedelss noghen leghomligh tinghest, men aldeeneстæ formedelss then oendeligh krafft ßom Iesu Christi wskyldighe bloedh haffwer met segh. Nu haffwer Pawen met syn kircke

kircke dickt saa manghæ wdhuorthess leghomlighæ fwnd, met huilcke søndhen schuldhe affledthess, fastækost, klosterkledh, weyeth wand, weyeth saeldt, weyeth iord, helighdomssreyser, Messer och wigiliss ath ladhæ læsæ, ath byggæ kircker och kloster, och saa manghæ ath the staa megh icke till ath fortellæ aldßammen. Nu will iegh ladhæ huert redheligt skiell dømæ her offwer, om søndhen (ßom er en oendhfeligh besmidtelsæ i menneskenss siell) kand affledthess met sodant leghomligt tinghest, ßom bliffwer wdhen eldher indhen wedh leghommet och kommer indthet wedh sielen, wore then hedhniske mester Aristoteles her hoess oss, tha kondhe hand leræ oss sodant. Nu eræ wij saa pladt forsuffedhæ i gambell wildfarelsæ, ath wij fylle huercken skiell eldher schrifft, men aldeenestæ robbe paa gambell sedhwon, helighe fedhræ, christeligh kircke, wanseendhess heldher ther er skiell schrifft eldher sandheedh met, men faræ blindeligh hedhen och fylle then største hoff.

Ja ther aff kommereth, ath i eræ saa hordsindidhæ och bliffwe saa wbøylighæ och wuighelighæ i ethers forsadt och staa saa tryggæ wdhen ald twifflzmoell i ethers wildfarelsæ, forthij i haffwe saa manghæ for ether ßom haffwe gioerdt liighe saa, och endnu meenighe werden holdher met ether och sigher i haffwe redt paa ath stoo. men kieræ herre fordrister ether indthet ther aff, J widhe well om i wille widhæ, ath werdhen pleyer ald tiidh ath weræ gudz bespotterindhe, Och (ßom mand pleyer ath sighæ) then største hoff offwerwindher ghiernæ then bedste. Sigher ey christus saa? Ath the eræ foo ßom findhe paa saligheedz wey, Matt. vij

wey, och manghæ ßom løffwe till fordømelsæ. Seer till schrifften och the helighæ hystorier, och prøffwer om thet haffwer ey ald tiidh goedh saa till sidhen folck begyndthe ath øghess først i werden. Klawer ey Moses ther paa gen. vi, ath ald werden wor forderffweth och forblindhet i wndskab, och saa gandske, ath gwdh modthe ladhæ flodhen gaa offwer ald werden ther hwn wor icke end wdhen mdclvi aar gambel och loedh drocknæ aldhæ leffwendhæ menneske, aldheenestæ viij wndhertaghnæ. A huadh wore tha viij reghnendhess for saa manghæ hundredhæ tusindhæ skock menneske, ßom bleffwe aldhæ fortaffthæ? Ja the viij bleffwe icke end aldhæ standafftighæ.

Gen. xi Item bordt wedh try hundredhæ aar ther effther ther menneskenæ woræ formeredhæ ighien, tha bleff werden atther ighien saa forsoncken i wndskab, saa ath then helighe patriarch Abraam met syn fadher och foreldhernæ leffdhe ochsaa i affgudherij met the andhræ, ßom wij lesæ Jos. xxiiij, och saa fwldt wor aldt thet Caldeiske land aff wndskab, ath gwdh wiiste Abraam wdh aff sidht eghet fernælandt, førend hand giordhe hannum till en heligh mand. See ther giick hand sielff tredhij wdh fraa aldhæ the gwdz wuenner, ßom wore manghæ wtalighæ menneske.

Gen. xix Och ther gudh i Abraamss tiidh forderffwedhe och ødhælaffdhe the v hoffwetstedher, tha wndkomæ ther eckon iiij menneskæ aff ald then sworæ almow, Och end bleff then fierdhe paa weyen. Ehuilcken redhæligh mand ther skuldhe beraad segh met sidt godhæ skiel, och dømbt paa, heldher Loth met sidt føyæ selskab eldher

eldher then meenighe hoff haffdhe goeth then redthæ wey, hand skuldhe nøyæ fondhet redt paa, før end gudh bewiistheth sielff met edt ierteghen aff hymmelen.

Hedhen wedh iiij hundredhæ aar ther effther wdh- Exo. xij
førdhe gwdh aff Aegipten sex hundredhæ twsindhæ mend aff Abraamss bloedh for wdhen bøern och møghen andhen almow ßom ther wor ebland, och aldhæ ßammen forsowe the segh saa emodh gwdh, ath ther modthe inghen aff thennum komme indi thet forloffwedhe land wdhen aldeenestæ ij, Josue och Caleb. [E i]

Wedh vi hwndredhæ aar ther effther i kong Achabss iij Reg. xviij
tiidh wor gwdz oerd saa forhadt ebland aldt thet Israelitiske folck wndher the x slecthæ, ath inghen gwdz prophetæ kondhe opnysæ for then wndhe dronding Isebel. stoer ther ey saa? Ath then helighe prophetæ Elias trodde aldeenæ fram emodh halff niendhe hundridhæ falske propheter, och met hymmelske teghen bewiistæ, ath hand haffdhe redt paa ath staa, och the aldhæ ßammen wredt. Noghen tiidh ther effther øghledhe hannum iiij hundredhæ prophether for, och saffdhe thet hand wildhe haffwe sagt, och skoffede hannum met thereß løghn: Ther trodde een gwdz prophetæ fram emodh them aldhæ ßammen ßom heydh iij Reg. xxij
Micheas och gaff tilkiendhe ath thet wor løghn the saffdhe then eenæ met then andhen, ßom thet och sidhen bewiiste segh sielff.

Ja huad will iegh meer sighæ, gwdh och gwdz oerd, gwdz tieneræ och aldthet gwdh tilhøer haffwer ald tiidh meenligh werith en spodt och affwerij for thenne skiendighe werden, thet see wij i aldhæ hystorier bodhe

bodhe i thet ny och gamble testamentæ, saa ereth och endnu, wij behielpe oss well met en deyligh wdhuorthess heligheedh och høyæ naffn, men ther wndher wsighligh bespodthe gwdh, liighe saa ßom iødhernæ giordhe, the lodhe segh kaldhæ Abraamss børn och gwdz folck, the giordhe thereß wdhuortheß giernigher effther loghen, och førdhe sodan en wdhuortheß heligheedh for menneskenæ, ath inghen kondhe andhet sighæ, end the wore ey godhæ helighe menneske, Och wore togh aff redt hiarthenß grond gwdz størstæ fiendhæ, ßom Christus saffdhe them tiidt i mond till. Saa ereth och goeth met oss i noghlæ hundredhæ aar wndher thetthe papistiske regimentæ, och besøndherligh met klerckeriieth, wij haffwe taghet oss høyæ naffn till, och ladht oss kaldhæ christnæ menneske, weyedhæ prester, bisper, gwdz folck, och then heligh kirckess personer, ther till met ochsaa førd sodan en wdhuorthess heligheedh och deylight skin for folck, ath mand kondhe icke andhet sighæ eldher troo, end wij wore ey the ßamme ßom wij holdhe oss for, offwer ald ting haffwereth nu woreth saa lenghe, saa ath thet er swoerdt ath troo, ath gwdh schuldhe haffwe ladht sodant staa saa lenghe, ther ßom thet haffdhe werith wredt och gwdh emodh, och wndher thess haffwe weritth saa manghæ wiisæ och helighæ dandhæmend ßom nu kondhe weræ ꝛc

Ja iegh sigher thet for sandheedh, ath thet er menneskeligh naturæ skiell och forstand wmoghligt ath begriffwæ redtteligh, ath saa manghæ menneske schuldhe haffwe fareth saa lang tiidh wild. Men the ßom gwdh

gwdh røer hiarthet paa och oplyssner formedelss sidht oerd och oend, the fornemme well hworledhess sadht er, for the døme icke effther theress eghen godhe tyckæ och skiell effther thet ßom siwness, men effther gwdz oerdz lydhelsæ, huadh heldher the eræ manghæ eldher foo ßom ther holdhe met. Thuo ßom will tha nu findhæ redht paa sandheedh, weræ segh mand eldher qwindhæ, weræ segh och saa reeligh ßom en kand weræ, then schall icke beraadhæ segh met sidht godhe skiell (ßom i sighæ) om hand will troo D. M. Luthers oerd eldher Pawen met syn kircke, Men høræ huadh gwdh sigher, och effther gwdz oerd dømæ huilcken redt och huilcken wredt hafftwer, wanseendhess beggæ personer och aldthet them er paa beggæ sidher personligh metfyllendhe, och redthæ segh huercken effther then eenæ eldher then andhen, Men sledht och redht effther ßom gwdz oerd lydher och bydher, i Jesu naffn Amen

> **Schulle i och merckæ, ath noer the wiisestæ och bedhstæ i christendomen, komme ßammen ath giøræ noghen skickelsæ i christendomen, tha reghness och holdhess then sammeling for then helighe christne kircke.**

Ja herre thet er ledt ath merckæ, Men wildhe i sighæ oss huilcke the wiisestæ och bedstæ eræ: Moo skie the ßom haffwe støerst rendthæ, beræ høyæ och bredhæ hadthæ, och eræ meest affholdnæ i christendomen (thet er) i thendhe pralindhe papistrij. Ja i moo well sighæ ath the reghness och holdhess for then helighe christne kircke, Men the kondhe togh weræ saa snaerdt synagoga Sathane (iegh tøer icke neffneth). Thij [C ii]

i

i skulle och thet widhæ, om i wille eldhers mercketh, ath then heligh kircke giør inghen ny skickelsæ, Men lydher then skickelsæ ßom gwdh haffwer giffwet hindhe formedelss syn søn Jesum. Lighe ßom thendhe ßamme gwdz søn Jesus er nu then helighe kirckess eenigste hoffwet och grondwol, och aldhæ the ßom troo paa hannum giøræ eedt met hannum, saa giøræ och aldhæ the ßom troo paa Christum eedt indhenbyrdhess met hwer andhræ, lighe ßom ledhæmodhæ i eedt leghom wndher eedt hoffwet, och eræ aldhæ ßammen then helighe kircke, huilcken Christus haffwer reenseth met sidht bloedh, saa ath ther er inghen skielssmøss eldher adhskilligheedh emellom thennum, hwi then eenæ er ey saa well then heligh kirckess ledhemoedh ßom then andhen, wdhen aldeenestæ then wdhuorthess adhskilligheedh them fyll paa the adhskillighæ embedhēr och gwdz gaffwer, ßom them eræ giffnæ till then helighe kirckess opbygning och forbedhringh, icke ath the schulle eldher moo giøræ noghlæ ny fund, Men wndherwiisæ och paamindhæ folck i the fwndh ßom gwdh haffwer aldhæ redhæ giordt. Ath the eræ nu sodanæ embedzmend i then heligh kircke, icke moo the ther met taghæ naffnet fraa kircken, och heydhe sielff aldeenæ then helighe christne kircke.

Psal. xiiii
Ephe. iiii

**Thij ath the eræ forsambledhæ bodhe paa theress eghnæ weghnæ och aldhæ christnæ menneskess weghnæ, ath handlæ the sagher ßom anrøre theress eghen och aldhæ christnæ menneskess saligheedh.**

Icke badh christus synæ apostler saa goo til raadz, och handlæ the sagher ßom eræ wor saligheedh anrø-

anrørindhæ, Men hand aff syn ewigh fadhers ewighe raadh saffdhe them met ij oerd ald thet wor saligheedh anrørdhe, predicker Euangelium, saffdhe hand, och saa forspridde hand them saa widhæ fraa huer andhræ, ath the ey kondhe komme deghert wedh ath raadhslo met hwer andhræ, Ja thet gioerdhess och indthet behoff till menneskenss saligheedh, efftherthij the haffdhe nu foeth theress affkiedh, ath the schuldhe predickæ, thess-lighestæ ochsaa huadh the schuldhe predickæ, icke andhet end Euangelium om Christo, ßom er wor skienck och exempell, paa huilcken wij schulle sedthæ wor troo och liidh, och efftherfyllæ i the godhæ giernigher ßom hand haffwer sadt oss for ath wij schulle wandhræ wdi. I thessæ ij stycker stoer ald wor saligheedh Noer wij haffwe nu redt forstand therpaa, sidhen haffwe wij inghen menneskess raadh behoff i nogher sagh ßom røer wor saligheedh paa, Och ther ßom hynæ onghæ christnæ effther Christi opfarelsæ haffdhe werith redt wittighæ och forstandighæ i thessæ ij stycker, tha haffdhe the icke behøffwet ath gioerdt thet raadh i Jerusalem Act. xv, men schrifften wor thennum icke tha saa forklaret, ßom hwn er oss nu met thet ny testamenthess bøgher.

Eph. ij

Herrer och høffdzmend offwer landhæ och riigher raadhess well wedh, och eßom landzenss beleyghligheedh wendhess och bliffwer andherledhess, saa moo the och giøræ ny logher och skickelsæ, for theress regimentæ stoer i thessæ wdhuorthess werdzlighæ tinghestæ, ßom icke woræ och ald tiidh bliffwe eenss, men wendhess och forwendhess, støndhom ildhæ och støndhom well, therfor høer ther till sodan adhskilligh wæsen, adh-skillighæ

ſkillighæ ſtatuter och ordinantzer, och er hwer christen menneſke plicktigh till ath lydhæ ßammæ ordinantzer och ſkick ßom the effther tiidhenſſ beleyghligheedh ladhæ wdhrobbæ, ßom wij ſee i Pe. ij Nu er Chriſti riighe och regimentæ icke i theſſæ wdhuortheſſ werdzlighæ ting ßom ſaa forwandleſſ, ßom Chriſtus ſaffdhe ſielff till Lu. xvij Pilato Jo. xix, men indwortheſſ i menneſkenſſ hiarthe ſiell och ſambwittigheedh, ther raadher och regerer hand formedelſſ ſyn oend och helighe Euangelium. Liighe ßom hanſſ oerd er nu ewigt och lydher ald tiidh eenſſ, ſaa er och hanſſ regimentæ ald tiidh eenſſ, och bliffwer wforwandligt, liighe ßom hand er och ſielff wforwandligh, och icke ladher forwandlighæ menneſke ſtyræ eldher regeræ ſidht riighe ßom i meenæ, och Pawen met ſidht raadh haffwer gioerdt her till for ſyn egen wild och ophøffwelſæ, meer end then heligh kircke till gaffn och forbedhring.

[E iij] **Och hwadh wdhtydhning the giøre paa then heligh ſchrifft, och forſchriffwer och forkiøndher offwer ald chriſtendhommen, er hwer chriſten menneſke plicktigh ath redthæ ſegh effther, Och icke hwadh hwer forloben monck will wdhrobbæ och wdhſkrighæ.**

J kieræ herre hwi ſighe i thet? Holdhe i oſſ tha ſaa pladt for bøern, ath wij aldelſſ indthet forſtaa oſſ. ſigher ey ſ. Pouel ſaa Ro. xij? Ath thet er en beſønderligh gudz gaffwæ, ath kondhæ wdhleggæ och giøræ wdhtydning paa then helighe ſchrifft: Ereth tha then heligh oendz gaffwæ, tha er then heligh oend iaa mecktigh nogh offwer ſynæ gaffwer, och ey ladher ſegh beplickthæ

beplickthæ eldher bindhæ till noghen person, Men giffwer och ladher mestæ hwem hand will. Iegh stoer ether thet well till, ath hwer christen menneske er icke plicktigh till ath redthæ segh effther huadh hwer forloben monck will wdhrobæ och wdhskrighæ, Men ath wij schulle tha weræ plicktighæ till thessæ her andhræ, thet wildhe iegh och ghiernæ høræ bewiisslig aff ether: megh forwundrer stoerligh ath i wille sighæ saa stoeræ oerd, wdhen i wiste bedhre och større skiell ther till end i giffwe tilkiendhæ, ackthe i oss aldhæ saa tobelighæ ath wij skuldhe troo ether strax forthij i kondhe saa sigheth?

Men i eræ saa dristighæ till ath dømæ oss then friiheedh fraa ßom gwdh haffwer giffweth oss, tha wille wij och weræ dristighæ nogh till ath sworæ ether emodh huadh ßom wij kondhe met christeligh skiell och schrifftligh bewiissningh, och sigher iegh ether saa paa aldhæ christnæ menneskerss weghnæ, ath the wiisestæ och bedhstæ moo kommæ tilßammen noor ßom the wille, och giøræ hwadh skickelsæ och wdhtydhning the wille, men hwer christen menneske er plicktigh till ath giøræ segh till en frij domeræ offwer theress skickelsæ och ydhtydhning och see segh swld well for, huadh thet er hand redther segh effther, Ereth emodh gwdh och gwdz oerd, tha er hand plicktigh till ath ladheth faræ, och befalleth syn redthe hussbondhe: Men ereth met gwdz oerd, tha er huer christen menneske plicktigh till ath redthæ segh ther effther, icke for the menneskerss skyld, for the haffwe saa skickedheth, men forthij gwdh haffwer gioerdt sodan skickelsæ før end the gioerdhen.

Och

Och ther ßom then wdhtydhning (huilcken the giffwe paa then heligh skrifft) er troen eenligh, ßom hindhe bøer ath weræ effther s. Pouelss formaning Ro. xij, tha wille wij ghiernæ taghæ wedhen, och inghen londhe eldhers.

Ja tyckess ether icke thet ath weræ wndherligt kieræ herre, ath i stoo och predicke, sodan en mand ßom i schulle weræ, och then ringheste bondhe ethers predicken høør kand och moo dømæ om i sighe redt eldher wredt, om hand eldhers er en christen, och haffwer en redtskaffen christeligh troo, och icke aldeenestæ ether men offwer Pawen och aldhæ hanss Cardinaler, Ja offwer Gabriel engel met aldt hymmeriigz herskaff, och aldhæ them ßom føre noghen lerdom ßom røer siell och salighedh paa. Ja s. Hans bedher oss iaa, ath wij schulle prøffwæ aldhæ oendher, och forsøghæ om the eræ aff gwdh eldher och ey, Och s. Pouel bedher oss forsøghæ ald ting men bliffwe wedh thet ßom godt er. Schriffwe the ij apostler ey bodhæ till meenighe christen almow? och bedhe hwer christen see segh for hwem hand troer, och inghen lerdom taghæ wedh wforsøgt?

i Jo. iiij

i Thess. v

Kieræ hwem lerde Christus ther hand badh mand schuldhe forworæ segh for hynæ falske propheter? lerde hand ey aldhæ synæ christelighæ discipler och meenighe almow? J thet hand bedher hwer taghæ segh sielff woræ, tha giffwer hand iaa hwer frij mackt till ath dømæ paa aldhæ propheter och leræmesteræ huilcke ther eræ sandhæ och huilcke ther eræ falskæ. Ther ßom wij beplickthe oss till sodanæ wiisestæ och bedhstæ,

bedhstæ, och troo aldthet the sighe oss for, tha bygge wij faerligh och stoo paa en løess groend, Eræ the wiisæ? Eræ the godhæ? Eræ the ey ochsaa menneske? Nu sigher iaa Psalmisten ath aldhæ menneske eræ løghnafftighæ och kondhe faræ wild. moo skie the haffwe then heligh oend ßom icke ladher them faræ wild? Ja hwo giør oss ther wissæ paa? hwo will sighe oss thet for sandighen? Sedechias loedh segh thet ßamme och tyckæ met synæ fiiræ hwndridhæ stoldbrodhræ, the feyledhe liighe well, the haffdhe diefflen met segh och icke then heligh oend. Thessliighestæ hynæ manghæ prester och propheter, ßom sadthe segh op emodh Jeremiam acktedhe aldt ath the haffdhe then heligh oend, och hand then wndhe oend, thet wor liighewell twerdt emodh,

Psal. cxv

iij Reg. xxij

Jer. xxvi

Men iegh ladhereth nu saa weræ, ath the ßamme wiisæ haffwe then heligh oend, hwadh tha? end er oss togh befalleth ath wij schulle forsøghæ och randsaghæ, om then heligh oend haffwer werith met them i then handel, wij see iaa for obnæ øghnæ, ath ther haffwe tilfoern werith menneske till ßom haffdhe en mecktigh gwdz oend, och togh haffwe støndhom fareth wild, J schulle icke wiisæ megh een aff the helighæ kiendhefedhræ ßom ald tiidh i aldhæ articler haffwer ragt schrifftenss grond, och haffwer ey støndhom feyleth och forseedt segh.

Christi eghnæ apostler forsowæ segh end, och fore wild langt sidhen the haffdhe foeth then heligh oend, ßom s. Lucas beschriffwer met manghæ oerd Act. x och xi. ochsaa beschriffwer s. Powel Gal. ij, huorledhess

s.

s. Pedher och s. Barnabas met manghæ helighæ iødher foldhe sworligh och fore grobeligh wild i then christeligh friiheedh. Thessligheste lesæ wij Act. xv, ath then tiidh ther forsambledhess i Jerusalem thet meenighe christne raadh met apostler och prester, the eldstæ och ypperstæ christnæ, tha stodhe the meenligh aldhæ ther paa, ath the ßom aff hedhenskabeth trodhe paa Christum schuldhe aldt ochsaa ladhæ segh omskieræ och holdhæ loghen, om the wildhe wordhæ salighæ, Och haffdhe icke the iiij mend s. Pedher och s. Pouel s. Barnabas och s. Jacob werith, tha haffdhe ther saa bleffwet beslwdthet, twerdt emodh Euangelium. See saa manghæ helighæ mend fooræ grobbeligh wild i the stycker ßom och høyeligh rørdhe aldhæ menneskerss saligheedh paa, och moo well skie ath then aldherringhestæ ebland them wor helighre, och haffdhe en høyghre oend end Pawen met aldhæ synæ bisper och Cardinaler.

Och wdhen ald twiffl haffwer gwdh ladht skie och schriffwe sodanæ exempler oss till en adhworsell och paamindhelsæ, ath wij schuldhe icke byggæ paa noghen menneske, weræ segh saa gambell, saa wiiss och saa heligh ßom en kand weræ. Nicodemus wor wiiss nogh, och een aff the wiisestæ och bedhstæ ebland iødhernæ, ßom Christus kaldthe hannum sielff, hand forstoedh segh togh myndst paa the stycker ßom meest rørdhe saligheedh paa. Hwor tiidt straffedhe Christus synæ apostler for thereß grobheedh och wforstand, huilcke togh woræ hanss wiisestæ och bedhstæ? Ja the ßom i holdhe for the wiisestæ och bedhstæ widhe støndhom

Jo. iij

dhom mindst aff the stycker ßom eræ gwdh anrø-
rendhæ, Thij Salomon sigher ath gwdz fryckt er en Pro. i
begyndhelsæ till gwddommeligh wiissheedh, Och then
siell (sigher wiissmand) ßom er ildhæ daneth, eldher Sap. i
beladhen met noghen wnd idredt, hwn kand icke be-
griffwæ gwdz wiissheedh.

Men iegh ladher ghiernæ hwer weræ saa wiiss
och saa goedh ßom hand kand wiisest och bedst weræ,
Iegh stoer paa myn friiheedh och will inghen londhe
weræ bebondhet och beplickthet till ath troo noghen
menneske i the stycker ßom eræ myn saligheedh anrø-
rindhess, wdhen hand haffwer och edt offwenbare wdh-
tryckt gwdz oerd for segh, Iegh haffwer ther och
eldhers inghen befalling paa aff gwdh. Thij gwdh- Lu. ix
fadher i hymmelen loedh lydhæ sidt oerd offwer Christo,
och gaff befalling ath mand schuldhe høræ hannum,
huilcket hand icke haffwer gioerdt offwer noghen andhen
i thet ny testamentæ: Men thet oerd ßom Christus
predickedhe antworde hand sidhen synæ apostler och
Euangelister, ath the thet schuldhe ydhermeræ forkiøndhæ
for thenne werden, och gaff ydhermeræ befalling ath
mand schuldhe høræ them liighe ßom hannum sielff, Matt. x
icke for theress eghen personss skyld, eldher noghet ßom
kondhe fyllæ theress person, Men aldeenestæ for thet
oerdz skyld ßom the predickedhe om Christo effther
schrifftenss lydhelsæ, Och then wdhtydhning ßom the
giordhe paa then heligh schrifft annamme wij ghiernæ, [F i]
icke forthij the gioerdhen ßaa ßom the wildhe, Men
for the gioerdhen ßom the schulldhe och thet segh
bwrdhe, the wdhlaffdhen om Christo ßom wor ald
schriff-

schrifftenss endhæ, och then som aldhæ Propheter sowe effther och spodhe om, som hand sielff saffdhe Jo. v. Ehuo hindhe legger nu liighe saa wdh, weræ segh wiiss goedh eldher ehuadh hand kand weræ, tha annamme wij ghiernæ hanss wdhleggelsæ och wdhtydhning for en christeligh wdhtydhning, men giør hand icke thet, tha ladhe wij hannum faræ met syn wdhtydhning, haffdhe hand end bodhe breedh och høy spidz hadth paa och end the iij kroner till met, Thij s. Pouel sigher saa, ath inghen kand leggæ andhen grond end then som lagt er, som er Christus Jesus, hwer see segh well for hwadh hand bygger ther paa.

i Cor. iii

i Jo. iiij

Och endheligh giffwer s. Hans oss en wiss och tryg wndherwiissning och en wskoffeligh regel och prøffwæsten, paa huilcken wij kondhe forsøghæ och prøffwæ ald wdhleggelsæ och wdhtydhning, aldhæ raadh och lerdom, om the eræ aff gwdh eldher ey. Then (sigher hand) som bekiendher ath Jesus Christus er kommen i kiødhet hand er aff gwdh, Men then som icke bekiendher ath Jesus Christus er kommen i kiødhet hand er icke aff gwdh, Men hand er en antichristeligh oend. well eræ ther manghæ som bekiendhe ath gwdz søn er bleffwen menneske, Men the wille togh icke ladhe hannum weræ wor Jesus eldher wor Christus.

Jesus er edt hebraisk oerd, och mercker saa møghet som salighgiørræ eldher frelseræ. och Christus er edt grechesk oerd, och mercker saa møghet som then ther smwerdt er, saa ath thessæ ij oerd indholdhe ald wor christeligh troess grond och fwndamentæ. Nu will s. Hans saa sighæ, ath ehuo som wdhtyder

och

och wdhlegger schriffthen met then meening och lydh, ath gwdz søn er bleffwen menneske, paa thet hand schuldhe weræ wor Jesus wor hielperæ och frelseræ, frij oss aff søndhen och løsæ oss aff diefflzenss boend, saa ath then piinæ och plaghæ ßom hand lidde er en fwldkommeligh plickt och boedh for woræ søndher. Och ath hand er Christus (thet er) smwerd met gwdz øndhestæ och naadhæ, saa ath wij for hanss skyld eræ och bleffnæ Christi, smwrdhæ met gwdz naadhæ, och eræ kombnæ i gwdz hyldhæ øndhestæ och wenskaff, Och liighe ßom gwdh wor oss tilfoern wreedh, saa er hand oss nu bleffwen mild och bliidh, Ath wij moo besiddæ thet fadherligh riighe ewindeligh met hannum, icke for noghen wor eghen werdskyld endthen lidhen eldher møghen, men for hanss skyld aldeenestæ.

See then lerdom och wdhtydhning ßom skieer effther thenne meening (sigher s. Hans) then er redt och gwdheligh. Men then ßom icke lææer oss ath forladhæ oss paa then enigste Christum, men oss sielff och woræ eghnæ giernigher, then wiiser oss fraa then redthæ Jesu Christ, huilcken gwdhfadher haffwer giffweth till en affløssning och gienløselsæ for woræ søndher, och dickther och skaber oss en ny Christ aff woræ eghnæ giernigher och fortienstæ, hand er en antichrist, och er icke aff noghen goedh oend. Icke er thet Luthers oerd, men then heligh oendz, aff s. Hanssz mond, ßom tøer talæ saa dristeligh och kaldhæ them aldhæ ßammen antichrister och wndhæ oendher, ßom leræ christnæ menneskæ ath

ath byggæ och forladhæ segh paa andhet end Christum aldeenestæ.

Herre stoer nu ethers redthæ sandheedh till om ethers wiisestæ och bedhstæ, Pawen met sidht seelskab eræ ey skyldighæ her emodh? Ereth ey saa? ath the tydthe och drawe schrifften met wold och mackt, ath woræ giernigher schulle giøræ oss salighæ och icke troen till Christum aldeenestæ, wille the icke stoeth till, tha bewiisereth segh well sielff met then mangfuldeligh sworæ wnydtighe bygning ßom the haffwe raad folck till for affladz skyld och hymmeriigh, met wsigheligh goedz och pennighæ the haffwe foeth fraa folck for wigiliiss och sielmesser, brødherlagh och iordheferd: Ther ßom the haffdhe nu icke predicketh them werdskyld i sodanæ giernigher, tha haffdheth inghen londhe bleffweth saa fedht for them. J thet wij eræ nu saa ildhæ rønd aff sodanæ wiisestæ och bedstæ, tha sedthe wij icke fwldeligh troo till them, breend baern redhess ghiernæ for ild, kirckeloghen sigher och sielff, ath then ßom er een sindhe fondhen met wredtferdigheedh, then moo mand ald tiidh holdhæ till faræ och beræ mesloffwæ paa, [F ij] thij ßom hand kondhe een sindhe skoffes och skoffæ, saa kand hand och tiiræ.

Saa ladher ether nu her nøyæ met kieræ herre, ladher menneskæ bliffwe menneskæ, och løffther them icke op i hymmelen før end gudh løffther them sielff ther op, gwdh er aldeenæ then ßom icke kand faræ wild, wij eræ (gwdh haffwe loff) icke saa blindhæ, ath wij giøræ sodanæ aermæ løghnafftighæ menneskæ till gwdher, ßom leffwe her wndher søndhen i diefflzenss

frestelsæ

frestelsæ och kondhe iaa liighe saa well faræ wild ssom wij aermæ søndheræ, Hwadh oss feyler eldher fadthess wille wij wdhspøræ aff Christo och hanss helighæ troo tieneræ, huilckæ oss haffuæ beskreffweth met klaræ och forstandelighæ oerd aldthet wij schulle widhæ och wij haffwe behoff ath widhæ till wor saligheedh, Och ey met saa mørckæ och wforstandelighæ oerd ssom i sighe for folck, ath inghen schuldhe kondhe forstoo them, Sendhe gwdhfadher syn søn her nedher ath hand schuldhe weræ wor scholæmester och leræ oss, och robthe aff hymmelen och gaff befalling ath wij schuldhe weræ hannum hørighæ, tha haffdhe hand werith en wndherligh scholæmester ther ssom hand haffdhe tald och predicketh oss for andhet end wij kondhe forstoo.

Ia oerdenæ eræ well ledthæ nogh ath forstoo i segh sielff, huo ther er bewand met them, Men redt indherligh och oendheligh forstand foer inghen menneske paa noghet gwdz oerd, weræ segh saa grofft ssom thet kand weræ, och hand saa wiiss ssom hand kand weræ, wdhen hand haffwer gwdz oend i segh till en indworthess oendeligh leræmester, thij inghen forstoer gwdz sind och meening (sigher s. Pouel) wdhen gwdz eghen oend, Therfor saffdhe Esaias ath gwdh schuldhe leræ sielff aldhe sinæ boern, Och Iere. xxxi sigher gwdh sielff, ath hand wildhe schriffwæ syn logh i menneskerness hiarther, saa ath the skuldhe aldhæ kiendhæ gwdh then mindste met then største, bedher gwdh om oplyssning och redt forstand, hand er endnu riigh och rond. Haffwe

i Cor. ij

Cap. liiij

Haffwe i och ath merckæ, ath Christus hand pre=
dickedhe och ſkreff indthet, och Chriſti oerd ßom
kaldheſſ nu Euangelia ßom the iiij euangeliſter
haffwe ſchreffweth the woræ icke ſchreffnæ før
wor herre Chriſtus wor opfaren till hymmelen
och icke heldher før manghe wtalighæ menneſke
haffdhe taghet wedh then heligh chriſteligh troo,
Och tha woræ Chriſti oerd førſt wdhſchreffnæ
paa hebraiſk moell och grecheſk moell, och ſidhen
chriſtendommen formereth ſegh och wordt større,
tha forſambledhe ſegh the bedhſtæ och wiiſeſtæ i
chriſtendommen woræ paa thereſſ weghnæ och
meenighe chriſtendommenſſ weghnæ och haffwe
ſadt Euangelia ßom indholdhe Chriſti oerd aff
hebraiſk moell och grecheſk moell och paa Latinæ,
Theſſliigheſtæ ſ. Pedhers och S. Pouelſſ och fleeræ
apoſtlers ſendhæbreffwæ, Och ſaa er then helighe
ſchrifft paa Latinæ wdhſadt och forkiøndt offwer
ald chriſtendommen, och bøer hwer chriſten men=
neſke ath redthæ ſegh effther then, och effther then
wdhtydhelſæ ßom ſodanæ helighæ fedhernæ haffwe
giordt paa then heligh ſchrifft, Och icke effther
Morten Luthers wdhtyelſæ ßom hand nu nyſſ
haffwer giord paa then.

Ja thet wille wij ghiernæ merckæ, for thet er och
thet merckeligſt i ſchriffwe i ethers heelæ breff, Thij
Euangelium och thet ny teſtamentæ wdhrober och met
[F iij] oerd forkiøndher thet ßom i thet gamble teſtamentæ
wor met boghſtaffwæ forſadthet, Therfor ſkreff Chri=
ſtus indthet, men met leffwendheſſ røſt predickedhe och
wdhlaffdhe thet ßom tilforn wor ſchreffweth om han=
num, och oploedh then bogh met the vij ſpendher, ßom
ſ. Hanſſ ſoo i en offwenbaring Apoc. v. Liighe ſaa
giordhe apoſtlernæ och met mondheligh predicken i

manghæ

manghæ aar, wiisdthe folcket till then korssfestedhe Christum, och bewiisdtheth met schrifften ath hand wor then ßom kommæ schuldhe och betalæ for aldhæ søndher. Thetthe schuldhe och andhræ lerdhæ och dwelighæ dandhemend haffwe giordt effther Apostlernæ, een aldher effther then andhen offwer ald werden, saa ath oerdhet haffdhe ald tiidh och huer stedh bleffwet wedh formedelss christnæ predickeræ, indtill Christus haffde kommet andhen sindhe ighien.

Men ther apostlernæ fornomme stoer faræ paa ferdhæ, ath ther indførdhe segh manghæ falskæ propheter och handledhe Euangelium wreenligh, Ochsaa then største part sadthe segh op emodh, och wildhæ ghiernæ gandske fortryckthet i grondhen, och gaffwe the fattighæ foer ædher och forgifftelsæ for godt grøndt gress: Tha forsøghthe the helighæ mend then sidhste och eenigste trøst, och schreffwe oerdhet met boghstaffwæ, paa thet ath fattighæ wildhæ och lerælosæ christnæ, ßom icke kondhe foo thet leffwendhess oerd reenligh ath høræ aff redtskaffnæ christelighæ predickeræ, modthe nogherledhess behielpæ segh met sodanæ domæ och dødhæ boghstaffwæ, Och lesæ hyemæ i theress bøgher thet ßom the kondhe icke foo ath høræ i predickæstolen.

Seer ther aff ereth kommet ath Euangelisternæ schreffwe Christi oerd och ghiernigher, och ßommæ aff apostlernæ schreffwe och forfadtedhe i modhelighæ och foo sendighæbreffwæ summen och meenighen paa theress christeligh predicken, thet lodhe the christnæ menneske effther segh for edt comment och glosæ, ßom schuldhe weræ them en wiss klaer och forstandigh wdhtydhning

tydhning paa then gandſke heligh ſchrifft i thet gamble teſtamentæ, ſaa ath mand inghen andhen wdhtydhning eldher forklarelſæ ſchuldhe haffwe behoff. Nu eræ ethers helighæ fedhræ her kombnæ, och haffwe indgiffweth almowen ath ſchrifften woræ ſaa tong, ath inghen kondhe forſtoen wdhen hwem the wildhe opladhen. ther haffwe the draffweth och ſøleth en ighienmen ſwlæ och ſkidhnæ ſkaernpwdzæ, ſom er thereſſ menneſkelighæ meenigher och godhæ tyckæ, huadh the haffwe drømpt om nadhten thet haffwe the ſchreffweth op om daghen, ſaa ath the haffwe fareth ſaa øncke-ligh met ſchrifften, ath hwn nøyæ kand kiendheſſ for then ſom hwn er, Ja ther ſom hwn ſpeghler ſegh i thereſſ oplyſſning och wdhtydhning, tha kiendher hwn ſegh ey ſielff, J thet the haffwe icke inddrocketh ſchrifftenſſ meening och draghet thereſſ meening wdhaff ſchrifften, Men indførd thereſſ meening indi ſchrifften, och forgiffweth och forkrenckt hindhe met thereſſ forgiffteligh och forkrenckthe meening och forſtand, Huilcket Eſaias och beklawedhe i the iødhiſke preſter och propheter Eſa. xxviij.

Therfor ſiwneſſ ether then wdhtydhning, ſom Doctor Morten Luther giffwer paa ſchrifften, ſaa ny och ſielſiwn, Ath i ſighe, hand haffwer nu nyſſ giordten, Ja thet troer iegh well, then ſom lenghe haffwer werith ſygh eldher ædht malwrdt och Abſynten, hannum er honnig icke ſødht, och edt redt træ kand well weræ krombt for then ſom ſeer windt wdh, Ehuadh i ſee ighienmen edt formalet glaſſ, tha ſiwneſſeth aldt ghiernæ ath haffwe then ſamme ferrij ſom glaſſet haffwer,

haffwer, D. Morten Luthers wdhtydhning offwer schriffthen er icke saa ny ßom hwn siwness ether ny, Hand handler schrifften i segh sielff, och wdhlegger schrifft met schrifft, tagher klaer och forstandheligh schrifft och ther met wdhlegger the stedher i schrifften ßom icke eræ saa forstandelighæ i segh sielff, gwdh forstoer segh iaa sielff bedst, saa weedh iegh och i sandheedh, ath thet er fast tryggeræ ath byggæ paa gwdz eghnæ oerd end paa menneskess meening, och stoer snaeræ till ath findhæ paa redt forstand formedelss them, end aff menneske godhe tyckæ, ther bliffwer iegh wedh, och ladher hwer raadhæ segh sielff, ßom icke will ladhæ segh besighæ, paa sidht eghet æwentyer.

**Schulle i och merckæ, ath ehuor christnæ menneskerss sambfund er, tha bedhe the gwdh om sambdreckt i christendommen, Thij hwor gwdh er, ther er sambdreckt och fridh och inghen twidreckt.**

Thet er well sandighen, christnæ menneske bedhæ gwdh ghiernæ om en sambordh kierligheedh och fridheligh omgienghelsæ, then bøn wedher gwdh them och, saa ath the weeness icke indhenbyrdess met segh sielff, men elske hwer andhræ, och forfremme hwer andhræ till thet bedhstæ, forthij fridzenss gwdh er hoess them, Therfor brwgher hand och sidht redthe embedhæ och skaffer fridh i synæ, Och ther ßom the bodhæ aldeenæ i werden, tha schuldhe mand well huercken høræ boldher eldher bangh kiiff eldher twidrackt, thet eenæ gwdz baern forlighthess well met thet andhet, Nu haffwer diefflen ochsaa synæ tieneræ, ebland huilcke gwdh

gwdh haffwer strød och forspred synæ børn, Liighe ßom lilier ebland hwossæ tornæ, ßom Salomon sigher Can. ij, Szom lilier prighe nu icke hwer andhræ, men prighess aff tornenæ, saa kondhe och godhæ christnæ menneske forlighess och foreeness met segh sielff indhenbyrdhess, Togh nydhe the icke ther met theress wskyldh, men offwerfaldhess och fortryckess aff them ßom then christeligh sambfund eræ wdhuorthess till och fremmedhæ wedh.

Sodant haffwer och then herre Christus tilforn forkiøndt och tilsagt syn helighe kircke och aldhæ hindhess ledhæmodhæ, ath the schulle foracktheff och forsmoess, skiendhess och wdhgieness fraa folckess omgienghelsæ, Hand haffwer loffweth oss fridh och wfridh, Myn fridh giffwer iegh ether (saffdhe hand) icke ßom thenne werden giffwer fridh, och ladher synæ leffwæ i then wdhuortess werdzligh friiheedh, priiss och eræ och rooligheedh i aldhæ modhæ, Thij sodan fridh haffwer iegh icke sielff hafft, werden haffwer forackt och forhadt megh och forswld megh indtil dødhen, saa schulle i och haffwe trengsell i werden, Men i megh schulle i haffwe fridh, saa ath liighe ßom iegh wiste megh en mild och bliidh fadher i hymmelen, ßom kieendhe myn wskyldigheedh och wildhe giøræ en goedh eendhæ paa myn gienworelsæ, saa schulle i. och haffwe en gladh och rooligh sambwittigheedh met stoer indworthess fridh och hiartenss glædhæ, efftherthij i widhe, ath i haffwe en redtferdigh sagh ath faræ met, och goo i foedhspor effther ethers mesteræ ßom redthæ godhæ discipler bøer ath giøræ, och liighe ßom iegh haffwer

Jo. xvi

Jo. xiiij

haffwer well owernondhet werden och sidder paa myn fadhers høghre hoend i riighet, saa offwerwindhe i och ald ethers nøedh.

See thet er christnæ menneskerss fridh ßom goer offwer aldhæ menneskeligh tancker sind och forstand, Och enoer then wdhworteß menneske saa twinghess och trenghess met then wdhuorthess wfridh, estercheræ och fuldkommelighræ bliffwer then indworthess menneske met syn fridheligh och rooligh samwittigheedh frøffdhefuldhe och gladhføræ hiarthe, ßom s. Pouel sigher ij Cor. v och xij. Esa. lxiiij i Cor. ij

**Therfor raadhæ wij ether paa Christi weghnæ, ath i styrcke effther ethers ydherste mackt sambdreckt i christendommen, och stiller then twidreckt aff ßom i haffwe for hendher, thij then er icke aff gwdh ßom S. Pouel schriffwer obenbarligh.**

I giffwe raadh ßom en dandhemand, ath wij schulle styrckæ sambdreckt, saa møghet ßom i wor mackt er, thet wille wij och ghiernæ giøræ: Jegh formodher och, ath thenne almow her i wiborg haffwer icke noghen twidrackt for hendher, thet kand them inghen bewiisæ offwer met skiell och sandheedh, The tienæ en konghe och herre, hans naadæ er well mecktigh nogh till ath frij them for offwerwold, thessliigheſtæ ochsaa ath straffæ them, ther ßom the ladhe segh icke ther nøyæ met. Worethet saa, ath the boræ segh adh, ßom hynæ swobiskæ bøndher giordhe om iij eldher iiij aar modh, brødhe the kircker och kloster och herreslodt nedher, woræ the syn redthæ swornæ herræ och

første

første wlydighæ for i noghen redhæligh och christeligh [S i] befallingh, offwerweldidhe the noghen mand paa liiff eldher goedz emodh redt och schreffnæ landzlogh, eldher i nogher modhe giordhe noghen mand noghen wførm och ther offwer ey wildhe stoo hannum till redthæ for tilbørlighæ domeræ, tha modthe i sighæ ath the haffdhe twidrackt for hendher. Nu staa the eckon wndher predickæstolen och høræ till huadh mand will sighæ them for, sighess them redt for, tha ereth bedst the taghe troo paaeth, sighess them och wredt, tha moo the ladheth faræ.

Icke schall heldher noghen (weræ segh wen eldher wuen) kondhe kommæ fram met skielligh bewiisſning, och sighe, ath wij (huilcke i kaldhe forlobnæ monckæ och Lutherskæ predickeræ) haffwe lerdt noghet endthen lidht eldher møghet lønligh eldher obenbaræ, ßom kondhe i noghen modhe weræ till twidrackt eldher wlydhelsæ, tradz aldhæ woræ fiendhæ ath the gaa fram och bewiise osseth offwer.

Hwi skyldhe i oss tha saa wdhen aldt skiell ath wij skuldhe haffwæ twidrackt for hendher? I gíøræ wedh oss, lighe ßom wlffwen giordhe wedh laemet ther hand wildhe ædheth, ther hand kondhe icke faa andhen indgang eldher orsaghæ tileth, tha saffdhe hand, ath thet giordhe wandhet skidhet for hannum. Wij gíøræ icke andhet end wij talæ och troo gwdz oerd och ewighe sandheedh, ath the taghe thet till mestyckæ ßom ßamme sandheedh er emodh, ther maa wij indthet om, Och ther ßom i wille nu ladhæ ether tyckæ, ath i therfor haffwe redt nogh emodh oss, tha skal

ethers

ethers tyckæ togh feylæ ether, ßom hwn haffwer ald tiidh gioerdt, Och ethers wredt skal findhess bodhæ for gudh och menneskæ, Efftherthij wij ladhe ether bliffwe the ßom i eræ, om i wille icke weræ andherledhess, huercken trwæ eldher feydhæ ether eldher noghlæ aff ethers.

Men ladhe i ether och eforeenss tyckæ, ath wij forbrydhe oss sielff met sodan ny troo wij taghe wedt ether wadhspwerdt, saa taler oss till met redthæ, forhører them ßom haffwe indføerdt sodan lerdom, findhess theress skyld i sandheedh, saa straffer them tilbørligh och beholdher redt: Findhess ther och sandheedh paa theress sidhe, ath the haffwe redt paa ath staa, saa ladher them togh beholdhæ redt, och triner icke aldtho hardt emodh brodden, thet kand giøræ ether wndt i fodhen. Wille i icke weræ wedh sandheedh, saa bliffwe i wedh hwadh ether løster, Och wndher oss ath bliffwæ wedh then troo ßom wij kondhe forfaræ ath weræ tryggest: Moo i ey giøræ then naadhæ met oss, ßom hedniske Kongher tyrcker och soldaner giøre met theress wndhersadthæ, Och ladhæ oss bliffwe wedh then troo ßom oss løster paa wor eghen skadhæ och fromæ, I schulle icke beræ wor byrnæ, huer schall giøræ regheuskab for segh sielff.

Men ereth saa, ath i wille alworligh haffue eendhæ paa thenne twidrackt, ath i och wij kondhæ giøræ edt, saa tagher bogh i hoend, studerer och legger hiernen i blødh, Brwgher till gwdheligh wiisheedh noghlæ aff the manghæ dybbæ tancker och grondhelser, ßom i haffwe

haffwe brwght her till, till offwerflødheligh weldhæ och werdzenss howmoedh, Och handler schrifften met en reen och eynfoldigh meening, saa ath i ledhæ och randsaghæ effther sandheedh, Huadh heldher hwn er ether met eldher emodh. Ther ßom i thetthe icke wille giøræ, men bliffwe woracktighæ i ethers hornackedhe sind, och stoelæ paa ethers stoeræ mackt och weldhæ, gambell sedhwon och manghæ framfarnæ fedhræ, tha bliffwer ether togh indthet thess bedhræ, well moo i forføræ fattighæ eenfoldighæ hiarther framij ßom i haffue giordt heer till, Och beholdhæ them i thereß falske troo och meening ßom icke eræ schreffnæ i liiff-zenss bogh, Och tappæ bloodhet aff ßommæ, huilckæ gwdh will æræ met martyrss kroonæ, Men i sand-heedh forbedhræ i ether indhtet ther met, folck troo ether indthet thess bedhræ ath i faræ saa met wold, well kondhe i trwæ manghæ blødhæ och frøcktacktighæ menneske till ath sighæ met mondhen hwadh ßom i wille haffwe sagt, men aff hiarthet beholdhe the togh en wnd grond till ether. I haffue lenghæ werith holdhet for en wiissmand kieræ herre, Seer till ath i weræ nu wiiss i thenne sagh, thet gieldher heer reedteligh, Hwo segh heer wdi forsømmer, hand for-sømmer ald syn welfaerdt gud hielpæ och forsee oss [G ij] aldhæ. Amen

Haffwe i och noghen twiffl om ßamme twidrackt, tha schriffwer oss thet till, tha wille wij giffwe ether sodanæ christelighæ swor, ath i schulle al-delss fanghe ath widhæ aff wor schriffwelsæ hwor effther ether bøer ath redthæ segh, saa franfft ath i wille

**wille bliffwe godhæ christnæ mennesſke ßom fadher och foreldher haffwe werith for ether**

Inghen stoer twiffl haffwe wij her paa, thet for=stoo i well aff thessæ forschreffne oerd, therfor haffwe wij och icke ethers schriffwelsæ stoerligh behoff ther wdi: Men wildhe i hielpæ till, ath ßamme twi=dracht modthe wordhæ mindhre, ther wildhe wij ghiernæ bedhæ ether om, Ath i wildhe icke giøræ thet helighe Euangelio sodan modhstandhelsæ ßom i nu giøre, Men sielff predickæ Euangelium, och skickæ so=danæ dwelighæ mend i ethers stickt ßom kondhe weræ skickelighæ till ath leræ och wndherwiisæ fattigh for=blindhet almow redt i saligheedz wey. Tha wildhe wij icke aldeenestæ bliffwæ godhæ christnæ, Men och=saa ethers lydighæ bøern, faldhæ ether til foeth, och bekiendhæ ether for en oendheligh fadher och redtskaffen christen Bisp aff gudz naadhæ.

Men ath wij schuldhe weræ liighe ßom fedhræ och foreldhræ haffwe werith for oss, thet kondhe wij icke iedthæ ether, The kondhe haffwe werith fast be=dhræ end wij widhæ aff, endtogh the wore i manghæ wildfarelser, gwdh kondhe beworæ hynæ iij mend wskaddæ i en gloendhe ild, ßom wij lesæ Dan. iij, Hwi schuldhe hand tha icke kondhe holdhæ en christe=ligh troo lønligh i en mennesſkess hiarthe wndher manghæ wildfarelser? Hand giør manghæ wndherlighæ gier=nigher offwer wor forstand. Men hwadh the wore nu, thet befalle wij gwdh aldmecktiste hyn dybbe hiartheskoeræ, och wille pladt inghen londhe byggæ paa them, Men paa thet leffwendhe oerd ßom gwdh haffwer

naadhe=

naadheligh send oss, thet skoffer oss icke noer aldhæ creaturæ skoffe och feyle oss, gwdh haffwer och icke befallet oss ath fyllæ woræ forfedhræ, Men segh och sidht oerd, Ja Christus bedher oss hadhæ fadher och modher søster och brodher och befallæ them ald wløckæ, før end wij schuldhe giøræ them till willij eldher fyllæ thennum effter och forladhæ Euangelium.

Ther Christus predickedhe Euangelium for iødhernæ, the ßom tha trodhe paa eth, aldt trodhæ the andherledhess end flerstæ parten aff theress foreldhernæ haffdhe troeth. Men ther hedhnighenæ bleffwe kaldthæ, tha trodhe the wdhen noghet exempel, theress fedhræ och foreldhernæ haffdhe dyrcketh steen och stock och wiste lidht aff gwdh och fast mindhre aff Christo: Om the wildhe haffwe seedt till theress foreldhernæ, och redt segh effther them, noer schuldhe the tha haffwe kommet till christeligh troo?

Act. xiiii och xvij — Liighe ßom gwdh loedh nu hedhnighenæ faræ syn eghen reysæ indtill Christus koem i kiødh och bloedh, saa haffwer hand och nu ladht oss bliffwæ i forblindhelsæ noghen tiidh, forthij wij toghe icke saa werdeligh och tacknemmeligh modh hannum ßom wij schuldhe haffwe gioerdt, Nu ladher gwdh oss høræ sidht oerd, och bedher oss troo ther paa, ther ßom wij wendhe oss nu om och spøriæ woræ foreldhernæ om thet er sandighen gwdh sigher, om the haffwe troeth ther paa, tha giøre wij hannum en fiin æræ, Ereth ey tha saa møghet ath wij wille giøræ them seelskaff? och icke forthij gwdh sigher saa, men them till willij troo

ii Thess. ii

liighe

liighe ßom the troedhe. Ney ney bordt thet, wij haffwe en fasteræ groend ath staa paa, gwdh formedelss sidht oerd wiiser oss en redhæ wey til hymmelss, Hwer goo friidht fram adh en, och taghe segh woræ ath hand seer segh icke tilbaghæ, ßom Lotss hwstru gioerdhe, eldhers goer hand wisseligh i mørckæ i seng. Lu. xvij

Thette er thet ßom iegh nu paa thenne tiidh haffwer ath sworæ till ethers breff myn kieræ herre, Och sowe iegheth møghet ghiernæ, ath i togheth till tackæ met megh fattighe christne mand, om thet kand noghenledhess saa skiee. Men offwer ald tingh er myn ydhmyghe kierligh bøn till ether, ath i icke weræ for snaer till ath dømæ før end i see ether well for, beraadher ether met gwdh, och bedher hannum om naadhæ och redt forstand, leser thenne schriffuelsæ wdhen ald wild wanseendhess bodhæ ethers och myn person, liighe ßom i wiste huercken hwo ther haffdhe schreffweth en, eldher hwem hwn er tillschreffwen, och haffwer redtsindigh ackt paa oerdenæ i segh sielff aldeenestæ: Huadh her fadthess paa bewiissning i thenne føyæ schrifft, beplickther iegh megh for ether och hwer mand ath fwldgiøræ lønligh och offwenbaræ ehuor ßom thet eskess aff megh: Och ther ßom i wille sendhæ megh ethers wenligh ledhæbreff hiidh till Wiborg, tha will iegh ghiernæ kommæ till Otthensæ till ether, och met mondhen forklaræ thessæ artickler ydhermeræ, end iegh nu kand schriffwe met foo oerd. Her met ether gwdh befallendhess paa thenne tiidh. Schreffweth [G iij]

weth i Wiborg førſte ſøndagh i Aduent Aar effther Chriſti menneſkeligh fødzell MDxxviij.

S. Pouel Ro: viij
Er gudh met oſſ, Hwo
will werœ oſſ emodh?

Prendthet i Wiborgh aff megh Hans
Wingarthener. Fridagh effther
kiørmøſſ Anno domini
MDxxix.

H. G. H. V. D. A.

# Huor til then falske oc vchristelige vnder=uiisning som lector Po=well screff til Raadet

y Københaffn Om then Papistiske Messe.

2c

## Hanss Thausøn

S. Powell Ro. xvj.

Jeg formaner eder kiære brødre, att i haffue act paa them, som met indføre wenighedt oc anstødt hoss then lærdom, som y haffue nu lærd, oc viger fra them, Thy saadanne tiæne icke then herre Jesu Christo, Men theris egen bug, oc met smigrende tale oc herlige ordt bedraghe the enfoldige menniskerss hiærter.

# Till Læseren

Kiere christelige Læsere. then bog som Lector
Powel haffuer nw ladt nyligen vdgoit om messen.
ther haffuer ieg suared hannom til. liige ett halfft aar
siden, men att samme suar er icke vdkommet aff
Prendteriidt. ther haffue været atskillige forhindringe
til, oc effter thi att tiiden er nu kaart, tha
lader ieg allene vdgaa then anden part vdaff
min bog, som lyder besynderlige paa
messen, oc forhollder then første,
indtill Prenteren haffuer bedre
tiidt, saa vill ieg tog och
saa lade then mett thet
første vdgaa, wnder theff
være Gud mett tig, Aff
Kyøpenhaffn løff=
uerdagen effter
Hellige Tre=
foldighets
søndag
mdxxxj

# Then anden deell

## Swar till thett Første Capittel

### ℭ Om Messen maa kallis ett offer, och y huad mening hun maa kaldis offer

MEg forundrer inthet ther paa Lector Powell. att thu esth thine leyningis mend saa thro. och paagriber oss aller først vdj thine articel. som them liigger mest magt vppaa, thj thet kunde være til fare. att een stor part aff hine messeprester, motthe aff sodanne tiidende (som høris aff wor predicken) begynde att bære missloffue til messens hellighed, saa att thine Cannicker schulle omseyer icke faa dagh legninge til theris sticktede thienneste, oc renten motte ther mett formindskis. baade for thennom oc tig Saa hielp fast til att fuldkomme schrifften Hiere. xxiij. oc størck them y theris ondschab, att modett fallder icke paa them, att ingen aff them vender seg om fra sin ondschab. men føer them ind y blindhedsens affgrund indtil the met tig bliffue som Sodoma oc Gomorra. i. thess. ij. att the maa alltid forfyllde theris synder, saa lenge gudz vrede kommer til fulde baade offuer them oc tig amen, om i ville icke anderledis haffuet

ℭ Men sandelig thet giffuer meg alsom størst vnder att thu vilt orsage oc forklare thennom, ther som

som the ere aldelis vorsagelige. oc ingelunde staa til att forklare, thu vilt gøre them reene. ther som all [A ii] verden kender them skidne.

Siger thu att the haffue icke giort Messen til ett nytt offer for leffuendis oc døde til syndtz forladelse? O Gud giffue thet saa wore, at the vore vskyldige ther vdi, Huor gierne vilde ieg haffue liugett thennom paa ehuor stor skam ieg skulle haffue ther aff, Men theſſ wær thet er altomegett sant, Oc theſſ større skam haffuer thu ther aff, att tw saa skammelige løyther oſſ, y een obenbare sag, Kiære dannemand sig meg dog huæden thet almindelige ordt er kommett? Att for huer Messe ther siges, skal løses een siæl aff skiersild, oc en eblandt the leffuende kommer fra fordømmelsens statt til salighed, Icke haffue kerlinger først dictedet, alt er thet kommed fra paffuens predickere oc aff screffne bøger i paffuens riige. The som nu haffue screffuitt oc predickitt thet, monne the icke holde messen for ett offer? Oc saadan een godt gerning som kunne afflætte synden? Kiære huad monne the haffue meent met the opstondende Messer liffs messer etc Oc end hyne pugepredickere ther haffue saa megett sagt om the siæle som skulde haffue obenbaret seg oc begerid saa mange Messer, tha kunde the bliffue løsde vdaff pinen, Giorde the icke Messen til een synde bod? Ja dane-mandt ia, giør tu ontt inde thet røber seg vell siælff, thet er alt saa witterligt thet staar icke til att skiule eller orsage.

¶ Ther som thu oc wille sige att thet er skeedt vden paffuens oc prelaternes vidtskab oc sambtycke, tha haffuer

haffuer thet oc ey heller nogen bestandt, Thy then store wendelige rente oc riigdom, som the haffue indtaget for Messen, oc end nu daglige tage om hun byudes them, then røber theris mening oc giffuer tilkende huor fore the holde messen, Huor ledis kunde the ellers met saa tryg een samuittighedt saa haffue tagett oc annammedt folkes eyedom, vden the meente att giøre them fyllist ther fore met saadanne messer Icke haffde the heller fundett nogen saa taabeligh eller gantelig, att the haffde saa gaaitt til oc antuorditt sit gotz til fremmede mendtz hender for saadanne messer, met myndre end the haffde tilforn værid saa vnderuiiste, att the skulle haffuit hielp ther aff hooss gud Baade y leffne oc døde. Thu met thyne liige maa sige huad y ville, som y oc vel gøre, att folk haffue stictett saadanne messer for een Gudtz tieneste, Gudt til loff, oc icke for nogen theris egen nytte til liiff och siæl, Thet maa thu sige en anden, Jeg vedt beder Ja forfaring lærer meg andett, Siden Euangelium er bleffuit predickidt heer oc anden stædtz, oc Gudtz naade oc salighedt loffuis Christit folk for Christi werskyl oc fortienneste, om the ville ellers sette fast tro oc liid ther til, vden all egen werskyld oc fortienneste, Tha ære the bleffne saa wuillige til gode gerninger, liige som them ey burde att giøre got, Oc thet er forthi thet sigis thennom att the skulle giøre got Gud til loff och inthet begere ther fore, Ja thet er viist icke fordi thet sigis them ey nog, wy baade locke oc truge oc kunde icke endog komme ther langt met, att mandt wilde giøre Gudt loff medt the sande

sande loflige gode gerninger Som wy klarligen beuiise aff scriffter, att hand haffuer selffuer budett, oc hannom er velbehagelige, Huar ledis skulle the tha haffue ladet seg besuige, Oc giffuett saa stor rente til att holde saadanne Messer, vden the haffde ventt seg nogett ther aff, oc the haffdhe væridt anderledis lærde att tiene seg salighed ther met.

¶ Thet giffuer meg stort vnder at tu her vdi vilt orsage paffuen, helst fordi hand orsager seg icke selffver Men obenbare kaller messen selff ett offer, De celeb. Missarum Ca. Perniciosus, Ia saadantt ett offer huilkidt hand biuder att giøre for the affdøde, ibidem [A iij] Ca. Cum creatura Oc xiij. q. ij. cap. Anime defunctorum siger Gregorius. att the affdøde menniskis siæle kunde løsis oc fries for the offringe som presterne gøre for thennom. See kiere L. Pouel, esth thu saa saare vildigh y thenne sag, att thu icke vilt eller kandt forstaa thesse ord Tha forstaa wy thennom tog. gud haffue looff, att thet er paffuens mening effter ordens lydelse. at then messe som sigis for the døde, schal være en god gerning oc ett teckeligt offer, som offris oc sendis op y himmelin til gud, huilcket han schall anamme for en vederleg oc betalning for huess samme siele ere gudt schyldige, oc lade thennom saa ther mett vdaff sitt fengsil. kere er thet ett nytt offer andet end thet som Christus sielluff offrede eller ey? tha kom igen oc sig meg thet.

¶ Oc huad wil ieg lede effther ild y asken men husset brender. haffue wi ey then ryggeløsse canon weed haanden, som kaller messen ett offer? Oc saadant ett

ett offer som schal kunde afflette synden Staar ther ey saa først y Te igitur? att messepresten beder gud ved Jesum Christum, att han wil velsigne the gaffwer som han ther haffuer for seg, the skencke oc the vbesmittede hellige offer, oc lade them være seg tacknemmelige, huilcke han saa offrer for then menige christen kircke Oc strax ther effter siger han, att han offrer thet loffuis offer for alle thennom som staa ther om kring. oc alle theris. til theris siels forløssning. paa thet haab att the maa worde salige oc sunde

℄ Huad esthu barn? eller oc wilthu gamble munck gøre oss alle til børn? Tall icke ther paffuen. cardinaler. Bisper. prester oc muncke. oc thw sellff mett alle the thenne messe sige, oc kalle hende ett lofligt offer for folcket. som well thien til sielss forløssning, paa huilket the well maa haabis att bliffue salige oc sunde Ther som thet icke end nu er bleffuet thet sande sacramente, huilket Christus hagde indskicket, seg til een amindelse effther sin død, paa huilket mand skulle betencke thet offer som han offrede for alle wore synder, meghet mindre kand thet tha wære ett offer for samme synder Oc ther som thenne vchristelige canon haffde icke mere saadant tha motte thu end begynde att forfeyret met thet beste som thu tørst dog ligeuel gøre, forthi thu veedst wel at wort raad (som thu nu wnderuiiser) siger icke messe eller leess tiidt canonem offuer.

℄ Saa er thet nu korteligen beuiist, baade met schriffuelse oc skiel, att messen haffuer wæret holdet oc acted for ett nytt offer, oc een ny syndebod, som schal kunde

kunde offris for leffuendis oc døde Oc haffue icke then hellige kirckis rette forstandere wæret hoffuetzmendt ther fore, tha haffuer dieffuelen heluedis første oc forstandere giordt thet, formiddelsf gerige oc hoffmodige paffuer oc papister, paa thet att Jesu Christi rene oc dyrebar blod motte trædis vnder fødder, oc thet hellighe euangelium motte skiudis vnder bencken Oc thet samme sitt paafund villde han nu gerne styrcke formiddellsf teg oc thine liige Ther fore haff sielff liuget som thw kandt bløyelige være bekendt, att thu siger thet att være vor obenbare løgn oc skalckhed, dict oc paafund Men y ret sandhed er ieg rett glad ther ved aff mitt hierte, at ieg haffuer hørt thet ord aff teg, at thu siger (om thin mening er end anderledis) att messen er inthet nyt offer eller syndebod, thet er thine prester och muncke (huess patrone thu acter att være mett thenne thin scriffuelse) aller mest vnder øgne Och end dog thu thien thennom y thenne sag, tha thien thu thennom dog wtrolig oc fortien ilde aff thennom thet thu foer ther fore

¶ Saa taar ieg icke nu ved (gud haffue lof) at vmage meg met nogen beuisning. at messen er [A iiij] icke ett nytt offer eller syndebod Efftertthi Att Lector Powel staar thet selffwer til emodt paffuen oc alle papistiske Messe prester O y Messeprester høor L. Powels dom offuer eders messe hand fordømer alle the messer som sigis for nogett offer til synde bodt, Enthen lader nu alle eders messer bliffue fordømde, eller lærer anderledis Att sige messe

messe oc met anden mening thi i ere falne vnder S. Pouels dom.

¶ Dog beuiiser S. Powel seg mesterlig at kunne drage oc skiude skødett, effter som bleest oc bylie siger til, han skicker seg stolt som en øglere oc (som hanss danske tale lyder) en skremptere pleger oc bør att giøre, Hand huercken vil synness att tiæne Baal til fulde, oc icke heller kand hand tiene Gud som hannom burde, hand gør dog sit folk saa meget til vilie, at hand kaller messen ett offer, bode emodt Christi ordt oc indsett, oc hand lader saare ilde medt oss fattige mend, Fordi wi ville thet icke saa forstaa oc tro, vden all Cristelig oc skellig beuisning.

¶ O titt papistiske creatur huo haffuer giffuit teg then dristighed att tu tørst saa rundelige raade offuer Gud, oc Gudtz dyre Guddommelige gerninger, Oc kalle thennom wedt andet naffn, end Gudt haffuer selff giffuit thennom, besynderlige saadanne som betegne een foruandling y theris artt oc medgiffne nature, Then retferdige Adam hand gaff icke end then mynste fogel naffn ther fluger y væderiidt, før end Gudt gaff hannom orloff oc befalning ther til, Huy dierffuer thu teg tha til att giffue Messen andet naffn end som Christus haffuer selff giffuit henne, Oc medt samme naffn foruandler oc forkrencker thu messenss retthe brugh oc medgiffne artt oc embede end dog thu vilt icke synness thet att giøre.

¶ Thet er yo fast oc wryggeligt, att Gud haffuer altid indskicked sine Sacramenter hooss sitt hellige ord til att bestyrcke oc stadfeste menniskene y troen paa samme

samme gudtz ordt, att menniskene motte haffue een dierffhed oc driistelse aff sodanne wduortis tægen, att forlade seg thess ydermere paa thet som gud hafuer loffuett oc tilsagt Saa att mand skulde brughe thennom til sielss nøtte oc troens forbedring, oc icke till noget offer som skulde offris gud Saa gaff gud Adam oc Heua skindkiortler, icke paa thet att the skullde giiffue eller faa hannom thennom igen, men bruge thennom till een amindelse, att alle brøde skulle nu være tillgiffne oc att gud skulle visselige wille holde thennom thet løffte som han hagde tilsagt thennom om then tilkommende frelsere

¶ Liige thet samme forstaa wy oc om Nohes regnebuge Abrahams omskiærelse Gedeons fæt, met alle andre saadanne tægn som gud gaff atskillige y thet gamble testamente sitt atskillige folck, for een wiss betegning. oc sand anuiissning til then naade oc hielp han hagde thennom tilsagt met sitt visse oc sande ord

¶ I samme maade haffuer oc saa gud y thet ny testamente, formiddelss wor herre Jesum Christum nest doben, indskicket thette hellige høffuerdige sacramente Jesu Christi hellige legomme oc blod, wnder brød oc wiin, til ett sandt pandt oc wiss gudtz penning, att vy maa tryggelige forlade oss ther paa, att christi blod skal afftoo vor synd, oc haffue ther mett een synlig hukommelse oc amindelse, till att betencke oc idelige betrackte, att Christus haffuer ther fore told død, paa thet wy motte vorde synden quiit, saa som israels folk baare treffler i theris klæder, oc screfne bogstaffue for theris ansigte, paa thet the sculle icke forgløme

gløme gudz bud Saa som iøderne haffde nu y thet gamble testamente (met huilcket gud hagde beskedet them thet Cananeiske land for een timelig welgerning) omskærelsen til eet trygt tægn, oc idelig paa- [B i] mindelse paa gudz ord Saa haffuer oc Christus vor frelsere bebrefuet oss y sin endelige affked, eet nytt testamente, som lyder om een aandelig welgerning, som er alle synders forladelse, oc euig sielss salighed, oc thet samme beskedne breeff, oc bebreffuede gotz haffuer han besægled oc stadfest, mett thette sitt eget legomme oc blod y sacramentet, saa att thenne messe som wy nu tale om er icke andett end thisse ord, som lyde om thet Christi testamente mett thet tilhengende sacramente Och ther holde wy thet fore, vden thu kandt met Christi egne ord beuiise andet, thennom wille wy gerne høre

℄ Saa skriffuer S. Pouel effter euangelisterne om thenne sag, om then samme natt thenne herre Jesus bleff paagreben, tha tog han brød, tackede gud, han brødet oc sagde, tager hæden oc æder, thette er mitt legomme som brydes for edher, thet giører y min hukommelse Tesligeste tog han oc kalcken ther nattuoren vor giort, oc sagde, thenne kalck er eet nytt testamente y mitt blod, thet gører saa offte som y dricken y min hukommelse (eller meg til een amindelse) Ther fore ßaa tiidt som y æde thette brød oc dricke thenne kalck, tha forkynder herrens død indtil han kommer

℄ See kære L. Pouel ther staar eoch een klar forstandelig text, thu tøørst oc icke weed att sige, att hun

hun er saa hul oc dyb, att kirckens forstandere maa her til oc gøre glose offuer hende Christus tal eoch icke et eneste ord enthen lønlige eller obenbare om noget offer, icke giffuer han helder noger orsage, enthen liden eller stoor, att mand kand mett noget skell giøre her eet offer aff Men han siger twenne gange, att wy skulle gøre hannom thet til een amindelse See kiere L. Pouell, een amindelse oc een offring, them skil eoch meget att Ja paa thet att thesse messeoffer skulde eoch platt ingen himmel haffue aff hannom, tha beder han, att mand skal gøre hannom thet til een amindelse, icke nogen besynderlig tiid eller sted, men altid oc huer sted, saa tiidt oc saa offte som the wille æde oc dricke her aff

¶ Andet exempel haffue wy oc icke helder aff the hellige apostle y then hellige skrifft, att the anderledis giorde end liige saa Men thet S. Anders skal ßo haffue taled om eet lam ther han offrede (som thw siger forsandt) thet kand veel saa være, oc saa kand thet wære att thet er hannom paadicted, lige som an=det meer Men ehuorledis ther om er, tha holder ieg tig eoch saa meget att wiide, att ther som noger ar=tickel staar y tuiilssmaal eller trette, hannom bør att beuiisis mett wissere gudts witnesbyrd, end thette haf=uer mett sig Men saa reet wanuittig giør thu teg selff, mett egen selff willie, oc drager saa til sammen alt thet ther fylde wil, forthi teg brøster sand beuiis=ning Som skulle oc kunde gelde noget, paa thet thu eoch motte oc holle thine kornuter, oc tilhengere y eet falst oc forfengeligt haab Naar the see att teg fattis

eoch

eoch icke ord oc friimodige tale Men ther som ieg wore nødt til (som ieg icke er) att anamme the samme ord for S. Andersis ord, tha tuinge the mig dog icke til, att holde messen for eet offer Men ieg wil nw icke forlenge min skriffuelse ther mett, ieg will icke føre meg selff vnødt noget trette vppaa, ther som iegh haffuer thet icke behoff, ieg haffuer skrifft att ficthe met, ther faare gelder her ingen fabeler, eller wviise historier emodt

C Och icke allene y aposteler ss tiidt bleeff mesßen saa holden, mett een reen meningh effther Christi [B ij] indsett, men oc lang tiid siiden hoss theris efterleff=uere Fiine apostelifke mendt oc hellige Bisper saa att the holde messen ganske enfoldelige, thet aldernoeste the kunde effterfølge christi exempel

C Men S. Jacob som wor een beskicket biscop y Hierusalem, han lagde wppaa att mand skulle læße pater noster, før end mand leste Christi ord om testa=mentet, oc ther mett skulde thet være giort, som Gre=gorius selff bær wittne om, oc klarlig beskreffuet staar in Chronicis mundi, saa bleff thet oc huldet fuld nær y hundrede aar, indtill mand skreff gudtz aar cxiij, tha lagde Alexander then første til Qui pridie quam pateretur Veed x aar ther effter, paalagde Sixtus then første att siunge Sanctus Atter x aar ther eff=ter lagde Thelesphorus paa, att mand skulle siunge Gloria in excelsis deo, et in terra pax, hominibus bona voluntas, lige saa møget som thet staar y scriff=ten. Lu. ij. oc att euangelium skulle læsis ßom nu skeer Veed cc. aar ther effter, ther mand skreff gudtz aar

aar cccxxxiiij Tha paalagde Marcus att mand sculle siunge Credo effter euangelium, paa thet then store ketteri motte nedtryckis som Arrius hagde wpførd

¶ See saa enfoldelige holdis thette messe embede baade før oc siden meer end cccc. aar effter Christi opfarelse, effter hanss egen indskick, met sodanne rette gudelige lessninge oc lossange, vddragne aff skrifften, ther folck kunde faa gudelighed aff Saa at mand wiste inthet aff noget offer att sige y messen Men Christne menneske hørde oc brugde hende, til at wpuecke gudelighed oc størcke throen y seg Men siden ther mand skreff gudz aar ccccxliiij. kom Leo then første oc dictede eet stycke aff canon, oc kallede hende eet helligt offer, oc eet wbesmittet hostia Hart at xl. aar ther effther kom Gelasius met sitt. te igitur, och een stoor part aff then ganske canon Gregorius then tredie lagde oc sitt ther til, ther mand skreff gudz aar dccxxxiiij. som allt thette klarligen staar skreffuett in Chronicis mundi, oc fasciculo temporum theriss egne bøger, oc alt siden haffue the tembret oc bøgt paa hende, then ene effter then anden, indtil the finge giortt hende til liige sligt eet offer som the ville haffue hende, att the mett hende motte fiske til seg godz oc gode dage, oc all verdsens ære, som oc saa er skeet, men aff sodan een vfornumstig metferd, som hendis opføninge haffue hafft mett hende, er hun bleffuen saa ilde faren, att hun skall nøye staa til att hielpe, ehuor hun haffuer mange læger, hendis gamble siuge will allt worde hende then wisse død

¶ Saa

¶ Saa weer thu oc saa nu flittig til at hielpe thenne thin arme siuge messe Kære L. Pouel reed tigh paa wrther oc spidserii, drick oc smørelse, giff hende een purgatz om hun haffuer ont y sin bug, lad skue hendis wand, hun tøør wære forgiffuen, besee hendis median, oc føl hindes pulss etc

¶ A Kære L. Pouell leeg icke thin hierne for saare y bløð, oc tag teg icke altho stort forgeffuis arbeide til, paa thenne messe Att thu wille fast arbeide ther paa, att hun skal være eet offer, thet bliffuer tig vist forgeffuis Thet eneste ord Christus siiger, ther han kalder hende een hukommelse oc amindelse, thet bliffver visseligen hendis død, twill ther inthet paa Oc thu indlegger merckelig stoor skam hooss forstandige folck ther met att thu ficter saa alluorlige paa saa merckelig een artickel, oc icke een sinde kræffuer then hellige skrifft til witnesbyrd, paa the mange ord, som thu saa hadskeligen vdspiir emod klar oc obenbare skrifft Vden aleneste Melchizedechs offer, huilket thu siger at være een figurlig betegnelse til thette sacramentelig offer, aff stoor groff wforstand oc wforfarenhed, som ieg scall wel wiise teg, thet første thu kommer igen ther met saa att thu skalt fornømme, att ieg veed noget meer end ieg haffuer suet aff Luthers bøger, oc ther som thet oc saa wore som thu siger, tha kand thu dog inthett beviise ther met, effter S. Augustini ord oc tilstandelse, figura nihil probat Ja skrifften er icke god att faa til att befeste menniskelige tancke oc paafund mett, helst the som ere wgudelige, forthi [B iii]

forthi sandhed wil icke gerne wære løgnens patron, wden thet bliffwer hende til bugbid

¶ Att thu oc ville gerne behielpe teg met the bønner som gøris y messen (som thu søger oc leder y alle hul oc weye effter hielp, wden ther som thu aleneste sculle lede) thet hielper tig oc plat inthet Thi ther er stort skeel oc wnderskeд emellom messen y seg selff, oc the bønner ther gøris enthen faare eller bag messen, eller thet er maaskee altsammen eenss for tig, forthi all then handell skeer wnder eet aff presten, then stund han staar iførd oc bekled met messeserk oc hagel oc lywssene brende etc

¶ Mett then maade maa wor pater noster och saa kallis eet offer, oc een stoor hoob aff dauidz psalmer met alle gudelige bønner, som vy met hiertens begering sende wp y himmelin, the kallis oc offere y scriften psal. l. oc cxl. Tesligeste oc saa taksigelse. loff oc priss som vy giffue gud. psal. xlix Ther aff er thet oc kommet att eenfoldige folck offre theris bønner paa ny igen, naar som the haffue wdbedet, oc thet offer straffer ieg icke, gud giiffue oss sin aand som oss saa kunde lære att bede, att wore bønner oc tacksigelse motte bliffue eet sandt offer for gud, saa beder Christus oss oc altiid offre, icke aleneste messeprester, men oc alle, mend oc quinde, wnge oc gamble som kende sig att haffue gudz naade oc hielp behoff Nu gøre thisse bønner ingen messe, til messeeprеsterne selff att skyde Efftterthi the kalle sodanne lessning oc sang eeth officium oc icke messe, naar testamentens ord brugis ther icke wdi, oc sacramentet icke vyess Oc saa

saa pleighe hiine høgtilige prelater (som icke sige almindelige messe) att tage bogen for seg oc bede the bønner som læsis y then dagiss messe, forthi the ere icke bequemme til att sige messe, vore nu bønnerne messen tha motte the oc weel sigis att haffue sagt messe

℄ Eller maa weel skee thu vilt att samme bønner met testamentins ord oc sacramentet skulle wære et offer thet ene mett thet andet til sammen, oc icke thet ene for vden thet andet serdelis J huad ieg maa høre, then arme krancke messe maa loffuet att hun hauer foet saadan een patron, huor willde hun ellers haue bleffuet for thesse haarde oc driistelige Lutheraner, som nu forstørre all werden

℄ Ney kære L. Pouel forblinde oss icke saa aldelis holder thu hond for øgnene oc seer icke oss, vy see liigeuell teg Thu tilstaar mig eoch thette mett mange ord y thin bog, at messen er indskicket aff Jesu christo Nu weel tha skal thu eoch tage messen for the blote ord som Christus talde om thette ny testamente, mett thet hellige sacramente som han indskicked vnder samme ord Thi han giorde ther inthet mere aff thet andett er alltsammen siiden tillkommet

℄ Nw skallthw eoch enthen holldhe thesße Jesu Christi ordh mett Sacramentet for een fwlldkommen [B iiij] messe, eller oc siige Christi gerning att wære vfuldkommen, Huilckett ieg icke formoder aff tig, vden thu gaar altho saare fra viddet Est thu oc saa slet offuergiffuen, att thu wilt thet helder tillade, end thu skulle findis for een løgnere, tha fører ieg thin egen kircke-

loug

loug emodt teg, de consecra. dist. i. ther som testamentens ord kallis alleneste messen, men andre haffue lagt alt thet andre til (siger gloßen) for een prydelse oc høygtilighed, huor behagher teg thet L. Pouell

¶ Oc huad wilthu siige, att messen tagis for bønner oc alt sammen naar hun kallis ett offer? Jeg skyder meg til messen selff, tall oc presten noger tiidt om offer, før end att han kommer ad actionem (ßom the sige) ther han begynder att handle brød oc wiin? begynder han ey tha oc saa strax att løffte kalck oc disck wp mett wiin oc brød, och beder att thet maa vorde gud et teckeligt offer?

¶ Oc huor fore heder thet tha ellers actio meer end til forne? vden forthi att messepresten skal tha begynde sin gerning, oc gaa til sin hederlige offring Ja reett strax før end han vyer, tha tegner han wiin oc brød met korss oc beder gud, att han vil verdis til att gøre thet offer velsignet, anskreffuet, macktigt, skelligt, oc teckeligt, att thet maa worde Jesu Christi hellige legomme oc blod Kand mand icke ther høre, huad ther kallis offer y messen, tha er thet altho stoor grofhed Brød oc wiin kaller han offer, oc saa beder han att thet samme offer maa vorde hannom til Cristi legomme oc blod, oc siden kaller han thet samme atter igen eet offer, oc siger strax y the neste ord, effter han haffver wytt brød oc wiin, att han offrer gudz maiestat, aff siine egne skiencke oc gaffuer eet reent offer, eet helligt offer, oc eet vbesmittet offer thet euige liiffs hellige brød, oc then euige salighetz kalck, oc y the samme ord, betegner han baade thet wiide

wiide brød och wiin, mett korss som han giør ther offuer Icke tall han ther om nogre bønner eller less-ning som hand less enthen tha, før eller siden, men met mund oc hond wiiser han til thet som han haff-uer paa alterett for seg, oc kaller thet eet reent, hel-ligt oc vbesmittet offer Huilket han offrer Gudz he-derlige maiestat aff gudz egne skencke oc gaffuer The samme skiencke oc gaffuer skulle iaa ocsaa wære noget, han skal eoch mene enthen wiin oc brød, som han actede thet att haffue wæret tilforne, eller oc Christi legomme oc blod som han thror thet nu att wære Pouel. nu huilket thu trøster best att behielpe tig met, tha haffuer thu eet offer ther som thu icke wille haffuet, emodt thin egen wnderuiissning

C Saa er nu thenne messe inthet amindeligt offer, som thu kaller thet, men eet nytt testamente, som Christus selff kalder hende, met huilket han beskeder oss alle synders forladelse, formiddelss sitt dyre blod oc vskyldige død Oc vil att vy sculle tage tro vppaa hans ord, och gerne anamme saadan skienck oc gaffue, som han saa tilbyder oss Oc ther til mett giffuer han oss sitt hellige legomme oc blod y sacramenthet, icke att offre men att æde, til een paamindelse oc styrckellsze vdi throen til samme ord Huor wilthu tha komme ther til met, at giøre oss eet offer her aff? effthertthi Christi ord lyde icke anderledis, end tager, æder oc dricker saa lyde oc euangelisternis ord Jesus tog brød, welsignede thet tackede, brød thet oc antuorede thennom thet Han tog kalcken takede oc fik them hannom, saa drucke the allesammen ther af

Ere

Ere ther nogen ord eblandt, ſom lyde paa noger offer eller kunde lide nogen offers merkelſe tha lader ther [G i] ieg huer danſk mand døme paa, ſom haffver lerdt att tale eller forſtaa danſt maall Euangeliſterne ſiige icke eet ſinde, att han vpløffthe thet, Ja icke end ſiine øgne, ſleet oc reet tog han, oc bad thennom tage, icke att the ſculle offre, men att the ſculle æde oc dricke, ſaa giorde the oc Scal nu tage, antuore, æde oc dricke, mercke ſaa meghet ſom att offre? tha offrede Chriſtus oc ſaa, ther han mettede the mange folk met liiden ſpiiſning Ther ſtaar oc, att han tog, tackede oc antuorede diſciplene, tha offrer thu naar tw ſidder wed een dannemandz bord, naar han legger for teg oc beder tig æde oc dricke, oc thw giør och ſaa, maa wy ſaa tage offer? tha wille wy faa offer nock

¶ Men huad wil ieg lenge ſcriffue her om, ieg hagde minde ſcriffuen behoff, effther thy Chriſtus tal ſielff ſaa klarlige her om, oc kaller thett een hukommelſe eller een amindelſe, thet ene ord holder ieg emodt alle thine vnøttelige oc torteløøſſe ſqualder, met thine wforſtandelige figurer oc wuiiſe fabuler, menniſkelighe tancker oc thine egne drømme, ſaa drøm nu friit hen Oc ſeet tig neder oc ſcriff græſelige, foruare tig (ſom thu haffuer giort her til) att thu bruger icke ſcrifft, men ſkende oc foracte meg mandelig, thrw oc lywg meſterlig, ſaa bliffuer thu affholden aff thine Cannicker Oc ſaa bliiffuer thin bog een merckelig forgyltt bog, om hun er ellers ſtoor, Men her ſidder ieg oc liider effter, huad thu kandt vpiage eller giøre her emod Oc byder tig tradtz met all thin konſt, oc giør

giør thitt beste, thenne sterke kobermuur (thette giører
meg til een amindelse) scal tage emod
alle thine skwd, skøde
thu teg oc
til døø-
dhe.

## Emodt then papistiske messeoffer taler saa S. Powel til the Hebreer wdy thet x capitell

¶ Met eet eneste offer (ther han offrede seg sielffuer) haffuer wor herre Jesus Christus forhuerff-uede alle thennom een fuldkommelig oc euig syndsens forladelse som hellig gioris. thet er reensis oc affthois aff theris synders wreenhed Oc forthi huor saadan een syndsens forladelse er, ther kand aldelis inthet andett offer staa igien for synder

¶ O L. Pouel oc alle papister tilhobe saffnede mett
tig, huad suarer thu her til?

¶ Enthen necther thesse som ere Gudtz egne ord eller
aldelis offuer giiffuer edhers messe offer

¶ Mercker alle Christne menneske, mercker thisße ord, J sculle enthen offuer giffue thet messe offer, som papister offre, oc giiffue edher eniste til fridtz met
Jesu Christi offer, offred vppaa korsens gallie

¶ Heller bliffuer euindelige fordømpte, nectendis thet eneste Jesu Christi offer oc forladendis edher til noget andett offer, ieg attuorer eder seer seer til, huad
y giøre. [C ij]

Suar

# Suar till thet Andet capittil

## Om Helligens paakald som brugis y messen: er sømmeligt eller oc ey

Jeg foracter icke enfoldige menniskirs enfoldige meening, besynderlige the som icke ere bleffne end nu ret grundelige vnderuiiste i ret gudz sandhed at the haffue tilfluget til Gudz helgene leffuende eller affdøde, paa nogen forbøn the begere aff them hoss Gud Men dog bliffuer ieg hoss thet ieg weed ypperst oc tryggeligst at wære, saa raader oc lærer ieg huer som vil acthe mitt raad oc lerdom, att mand falder ind til hannom selff, som allting haffuer y heende, som haffuer baade magt oc willie til att hielpe oss Och att ieg giiffuer saadant raad vd, oc bliffuer selff ther weed, ther haffuer ieg stort skell oc reet til, helst forthi then hellige scrifft er min himmel ther til Thi Christus Gudz søn beder meg icke sende bud ind for meg, men gaa selff ind for Gudz maiestatt oc sige, O Fader thu selff som esth y himmelin, giiff oss, forlad oss, frelss oss ꝛc

¶ Oc saa ther som vi ere saare beladde oc besuaarde met synder, att wy griffue faare att driiste oss ind til hannom, tha beder han oss att wy skulle komme til hannom Jesus Christus hand vil wære wor middeler emellom Gud oc oss, han vil leeske oc vederquege oss, saa att wy maa faa eet friit mod oc frii tilgang

tilgang til gud fader formiddelss hannom, oc frimode-
lige robe wpp y himmelin til hannom, o fader fader
Effterthi vy ere blefne hans kære børn, met Christo
wor kære broder, saa siger han oss oc til paa Gud
faders vegne, at han skal gerne ville høre oss, ther
som vy bede hannom om noget for Christi skyld Ja
saa bønhørige giør han oss hoss Gud, at han siger.
ioh. xvi. thet skal icke lenger gioris behoff, att han
beder for oss til faderen forthi faderen elsker oss sielff,
oc maa weel liide oss, om wy elske hannom oc thro
paa Jesum Christum Gwlde thesse ord noget hoss tig
L. Pouel, tha finge thu weel een anden mening her
om end thu nu haffuer

¶ J sandhed er thet weell saa, att vy ere faldne
y gudz wrede, for syndsens skyld, saa att Gud ey
wille ansee oss, før end Christus Jesus Gud oc men-
niske, motte gaa emellom Gud oc oss, oc wndgielde
thet ßom wy hagde brøt, han er bleffuen wor meg-
lere, oc haffuer giort oss wskyldige met sin wskyldelighed,
oc met sin hellighed haffuer han giort oss euige hellige
oc anseende hoss Gud, som apostelin siger til the
Hebre. ca. x Saa siger S. Pouel. i. Timo. ij., att
ther er een eniste Gud, oc een eniste meglere emel-
lom Gud oc menneskene, som er then menniske Chri-
stus Jesus, som gaff sig selff til een forløssning for
alle, hannom kallir apostelen Heb. iiij. naadens throne,
oc beder oss gaa indh for hannom met eet friit mood,
paa thet wy maa finde barmhiertighed oc naade, naar
wy haffue thet behoff Liige saa siger oc S. Hanss. i.
ioh.

ioh. ij. att ther som noger synder aff oss, tha haffue wy een talsmandh hoss Gud som er Christus Jesus

Och huad wil ieg wptellie nogre faa stycker aff scrifften, efftherthi Gud vender all sin største fliit ther [C iij] till y then ganske hellige scrifft, mett naadelige løffte oc glædelige exempler, att han kan giøre oss kyøne oc dristige, att wy kunde forlade oss paa hannom oc wendte oss noget gott aff hannom som alle the och giøre, ther haffue foet then aand, huilken Gud giffuer thennom som han haffuer vdualdt til siine børn, then samme aand lærer them weel att fire oc bede, oc atth sette thro oc liidt til Gud Forthi han kender best thet faderlige hierte, som Gud haffuer til oss, ther faare giør then samme aand thennom oc saa trygge. atth the wiide seg wist att wære Gudz børn, oc ther mett att wære Gudtz arffuinge, oc Christi mettarff-uinge, aff huilkett widscaff the bliffue saa frimodige, atth the thørre tryggelige indgaa for Gud selff oc kreffue hannom mett ydmydighed oc hedersommelighed huad thennom fattis. Som S. Pouel herlige for-klarer Rho. viij. oc then hellige prophete Zacharias cap. xij kaller forthi thenne aand spiritum precum, thett er een bøneaand som oss lærer att bede

The som icke nu saa ere begaffuede aff Gud, met sodan een fri oc tryg aand, att the kunde eller thørre gaa frem sielff for Gud, men haffue enthen een trellelig aand (som S. Pouel kaller hende) huilken thennom giør eet kalt oc frygtactigt hierte oc een arm. løøss thro til Gud, oc ere icke end nu komne saa y kyndskaff mett Gud, att the kende hanss faderlige sind,

oc

oc hiertelige gode willie, som han gerne vil haffue til thennom The haffue weel y rett sandhed, andre rettferdige menniskirs forbeed behoff hoss Gud Efftherthi the haffue icke sodan een thro eller haab til Gwd, att the kunde forlade seg paa hannom oc hanss miskund, saa kunde the oc icke noget forhuerffue aff Gud met theris throløsse bønner Som S. Jacob oc siger Ther fore haffue wy befalning aff Gud christo, oc hanss apostle, att vy sculle bede for huer andre Oc then ene scal tage then andens byrde paa seg, oc bære hende for Gud saa throlige, liige som sin egen, aff broderlig oc søsterlig kerlighed

¶ Men att Sancte Pouel bad andre Christne menneske bede for seg, att han motte bliffue fuld herdig y sin befalning, oc att thet hellige euangelium motte faa sin frii herlige fremgang, end dog han hagde self een fuldkommen aand, som skaffede wist een stoor och sterck thro oc haab til Gud y hannom, til at forhuerue aff Gud huad han bad om, thet giorde han aff then store begering oc stercke attraa som han haffde till thet hellige euangeliens forfremmelse, att thet motte gaa for seg Then samme attraa oc begering wille han oc saa gerne hafft y huer man, forthi han saa att ther wore saa mange emodt, ther fore vilde han oc gerne haffue mange mett seg, som mett manghe gudelige bønner motte kunde forhindre stoor Gudtz ordtz fortrøckelse, som skede aff mange Thi enddog hanss thro wor mectig oc stoor til Gud, saa att han hagde wel bleffuet allene bønhørdt, hagde ther oc icke wæret flere Christne menneske till paa iorden, dog gaff thet

thet hannom een stoor friimodighed oc trøsteligt haab, att han hagde sodanne flere til seg, ßom wore thet samme begerendis, oc han forloed seg ther til, att effterthi saa mange klappede paa, tha motte thennom theß snaere wpladis Een kriigeßmand kand wel haffue mandtz hierte y seg selff oc træde dristelike frem emodt siine fiende, oc tuifle inthet paa seyeruindning Men seer han hoffuen stoor oc sterck paa sin siide, tha øgiß hannom vell modet ther aff, saa at han bliffuer saa møgett theß driistere Saa bedhe oc weel [C iiij] the smaa Christne for the stoore aff een kerlig tilbøyelighed, som een haffuer till then anden Som S. Pouel bad the Colloßer bedhe for seg, oc S. Lucas scriffuer. act. xij. att then Hierosolomitiske kircke bad for S. Peder, ther han sad y fengsel, att the skulle icke miste sodan een apostel, oc then thienneste ere wy alle huer anden plictige, thett stund wy leffue her paa iorden y naadens tiid mett hwer andre, oc kunde baade forargis oc forbedris, tha kunde wy wære wiße ther vppaa, att vore bønner werdskylle oc forhuerffue noget hoß Gud, ther faare heder oc thenne tiidt then stund wy her leffue, naadens tiidt

C Men huorledis fadt er mett the hellige affgangne Gudz venner, om the bede for oß, thet weed Gud, som allting veed, thet weed ieg weel att wy haffue ingen befalning aff Gud y then hellige scrifft, att paakalle thennom om nogen hielp eller forbeed, men fast mere befaler Gud oß, att wy skulle lade thennom betemme som ere borte oc affdøde, oc intet bekømre oß ther mett, Thet lærer oß thet parabel y euangelio. lu.

lu. xvj. at then affdøde Lazarus motte intet haffue att skaffe met then riige mandtz leffuende brødre Oc saa siger Augustinus eet steedt att then stund wy leffue her i verden tha maa vy forhuerffue aff Gud huad wy begere, men effter thette liiff er ingen forhuerffuing

ℭ Er thet sandt tha worde wy att lade oss nøye met the leffuendis forbed, oc lade Gud raade for the døde han haffuer pladt inted obenbaret oss ther om wdy scrifften, huilkett han eoch wisselig hagde giort, ther som thet saa vore, att the sculle bede for oss Thi then hellige prophete Amos siger eoch saa. ca. iij. att Gud giør platt intet met minde end han tilforne kundgiør propheterne siin thiennere Oc offuer alting sculle vi eoch wære wnderuiiste aff scrifften, om wy sckulle paakalle thennom om noget forbed Thi Gud haffver saa strengelige forbudet oss (som nu tilforn er berørdt y then første deel) att tage oss nogen fore y Gudz sag vden huad vy haffue befalning paa aff Gud Ther fore maa thett y sandhedth wære een stoor egensindighed aff eder y papistiske folck, oc besynderlige aff tig oc thine liige som eoch bedre skulle wiide, att y saa omhyggelige holde weed sodant menniske paafund, ther y huercken haffue rett skell eller sand scrifft paa, huilket y giøre icke saa møghet Gudz helligen til wiilde, som y giøret paa thet, y skulle icke bliffue bemercte for the som haffue faret mett noget andet, end thett som haffuer reet sandhed y seg, oc att eders stinckinde canon maa bliffue wpladzeret, Vee eder som saa

saa bestriide Gudz euige sandhed, paa thet y maa beskytte eders egen tandt oc menneske paafund

℄ Att thu acter nu att beuiise thesse affdøde helligens forbed met scrifften, oc indføre eet wittnesbyrd, aff then anden Machabeiske bog. cap. xv. thet giør thw (troor ieg) icke aff saa groff wanuittighed, att thu ey weedst bedre, men aff een velluillig fortrødelighed, och indtend hadsk ondskaff, att thu vilt icke bedre wiide Hey thu? ieg skyuder meg ind til thin egen samuittighed oc widskaff, att the Machabeiske bøger thienne icke til att beuiise nogen artickel mett som staar y tuil oc trette Thet weedst thu well (ther er ieg wiss paa) wden thu haffuer glømbt thet met then tiid tw glømbde (folck til villie) allt thet Gud skulle y tig haffwe loff aff

℄ Veedst thu thett dog platt icke, tha lærer then hellige doctor S. Hieronimus teg thet in prefatione super prouerbi. Ther han saa scriffuer eblandt andre ordt, Then hellige kircke (siger han) leess weel the [D] Machabeiske bøger, men hun regner thennom icke eblandt then hellige canoniske scrifft, mand leess them vel folk til wnderuiissning oc forbedring Men icke til att bekreffte nogen lerdom som er wor christelige tro anrørendis, thet er hanss ord Oc ther som the wore endh fuld gilde, tha lader ieg huer forstandig christen dømme ther paa, om sodan een drøm som Judas Machabeus hade y søffne, bør att dicte oss een ny artickell y vor tro, som haffuer ingen scrifft mett seg enthen før eller siden Ney. Kære L. drømmere, wy ere icke saa læte y vor tro, att wy sculle grunde sodan

sodan een artickil paa drome allene Oc icke haffue ther andet vidscaf wppaa, vy viide weel gud haffue looff hwor langt drome bør at gielde, drøm thu ekon fast hen, oc ieg rædis thu drømer end saa lenge, oc lærer andre flere at drøme met tig, at y omseier vogne tilsammen op i heluede

C Thu siger oc saa for then anden beuiissning, at thu finder mange stæder y thet gamble testamente, hwor Israelss børn bestedde y synd oc sorgh begerede aff Gud, att the motte nyde theris hellige forfedre gott adt, oc være anseende for theris skyld Kære L. Pouel huor vil thu dog heden? gaar thu pladt egemmen bog oc leess agerne? om thet end saa wore att sodanne exempler bleffue fundne y thet gamble testamente oc end y thet ny met, huad tha? er thet tha vel beuiist, at vy sculle paakalle helligen, oc bede thennom bede for oss? Huor neffnis her nogen paakald eller forbeed? Ja forthi thu foracter meg saa høyelig, oc regner megh saa saare lidet at vide, ther fore tal thu saa vforsiunlige, oc ment at ieg forstaar meg icke beder, end at ieg scal ekon tage mange store ord for sterk beuisning

C Thet Israelitiske folck bade ingen affdøde forfedre bede for seg, icke begerede the heller att nydhe thennom got adt, men the melthe wel theris forelderne for Gud, oc bade hannom ihukomme them, oc ther mett miinte the hannom paa then naadefulde løffte oc iett, met huilken han hagde tilsagt them oc theris børn naade, hielp oc biistand Saa sagde kong Salomon. ii. paralippomenon. vi. ther han hagde end

siin

siin bøn til Gud, yhukom Dauidtz miskundhed, icke vilde han ther met nyde sin faders godhed noget gott adt hoss Gud, hanss egne ordt giffue langt andet til kende y al then lange bøøn, Men ther han hagde giordt sin bøøn, tha paamindte han Gud paa then miskund som han hagde beuiist hanss fader Dauid, met then ieet oc naadelighe løffte, om thet huss Dauidtz søn sculle bygge, oc Dauidts euige riige som Gud wille stadfeste Ther faare beder kong Salomon, att Gud scal tencke paa thett han haffuer sagt, oc holle sitt ord, paa thet att hanss bøøn maa bliiffue hørdt Liige saa paamindis Gud tiidt oc offte aff sitt folck, att han skal tencke paa Abraham Isaac oc Jacob, thet er icke andet end paa the ord som han hagde tilsagt them paa theriss egne vegne oc theris affkommis wegne, Ther fore wdlegger then hellige prophete Daniel. cap. ix Thesligeste Dauid y psalteren, huad meningen er y samme ord, ther the bede Gud for sitt eghet naffns skyld, for sin egen priiss oc æriss skyld, att han scal giøre thet eller thette, Thi thet er hannom selff een ære, att han holler huad han haffuer loffuet, thet er oc then største formaning mand kand giøre til ett menniske, huad sige til Gud? Israeliterne wiste veel eller sculle eoch haffue vist thet, att ligesom gud straffer icke barnet for faderens synd, vden thet synder oc saa, saa kroner han oc icke barnet for faderens retferdighed, men huer scal nyde sit eghet, saa lerde the aff propheterne

¶ For then tredie beuisning indfører thu concilium Grangense (huilket ieg hafver icke seet) som scal hafue gifuet

gifuet een dom offver them ther foracte then tienniste oc ihukommelse ther gøris hellige martiribus [D ij]

C Lector Powel ieg men thu haffuer een kaart hugkommelse, glømmer thu alle rede thet thu haffuer y henderne? haffuer thu ey taget teg een artickel faare som lyder om helligens paakald? oc fører nu beuiiss-ning ind, som lyder emod thennom ther foracte helli-gens hukommelse, oc icke end alle hellens, men theris som haffue witterlighe liid noget for een sand troos skyld eller hollder thw thett for een tienneste som them giøris om the bede for oss? Jeg meen thet skulle eoch tha saa hede, att the giorde menniskene thienneste, oc icke wy thennom, thu forstaar icke thine egne ord. L. Pouel Lad thette wære tig een sinde sagt Oc føør oss icke then løgn thyere saa wskylde-lige paa Jeg siger teg thet sandelige for min per-sone, oc thesligeste myne medarbeydere (saa møgett som ett menniske kand kende thet andet) att vy huer-ken bespotte eller foracte Gudz helgene, eller then til-børlige thienneste oc ihukommelse thennom giøris, som thu tencker oc siger oss paa, vy wiide (Gud wære looff) saa weell huad ære oss bør att giøre thennom, som thu, ehuad thet er bedre, Vy holle oc saa aff thennom, maa vell skee) fast mere end thu oc alle the ther robe saa fast, om helligens dyrkelse, oc høykle alsom mest met messer, lyuss, billeder oc sodan ragelse helligen til ære Saa fordømmer thette Paffuens raad icke oss, om thet saa lyder som thu fremsetter ordene Dog ther som Paffuen mett sitt raad thet end hagde giort, tha haffuer han oss thiere fordømpt vden skeel

oc

oc rett, thy wille wy icke endog wære wor redelig sag thesſ fiermer

❡ Saa lader ieg nu ſkee paa thenne tiidt thet thw ſiger, att thet er icke emod nogen obenbare hellighe ſchrifft att begere affgangne helligens bøn, thett er eoch then hellige ſcrifft pladt inted mett, Er thet hende emodt, thet ville vy vell faa att ſee, naar thn kommer mett thin lengre tractatt, ther thu tall om, Men ſom vy ſkone the enfoldige y mange andre maade, ſaa offuerbære wy oc met thennom her wdi, om theriſſ wfuldkommenhed er ſaa ſtoor, att the kunde icke end ſaa driſtelige forlade ſeg paa hanſſ naade, atth the tøore bedis hielp aff hannom alleneſte formiddelſſ Jeſum Chriſtum, aff lang affuilldelſe ſom thennom haffuer affvendt fra then rette grund Tha lade vy thennom bliffue y theris enfoldige mening oc behielpe ſeg mett helligen til een tiidt (om the icke ellerſſ bruge bloot affguderii) ſaa lenge vy kunde mett lempe formiddelſſ Gudz ord giøre mood y thennom, att the kunde faa een gudelig driſtighed, att gaa til Gud ſielff met faſt tro oc tilliid, Thy Gud ſeer gerne ſodan driſtighed oc frimodighed aff oſſ menniſke, end dog wy ere ſyndere, om han ellers haffuer ſand ydmyghed oc ret gudfrøctighed met ſeg, Oc faſt heller hører han oſſ ſellff y ſodan fri oc tryg tilgang end nogen anden paa vore wegne, ſom ganſke veel er beuiiſeligt, oc thet wore tørteløſſ gerning, att føre lang beuiiſſning her ind paa, effter thy Gud locker ſaa faſt effter oſſ vdy ſcrifften, oc raader ſaa trolige, oc byder oſſ ſaa kerlige til, att wy ſkulle gaa frem oc

komme

komme ind till hannom selff, legge hannom wor nødt faare, oc giffue hannom selff wor brøst tilkende

¶ Oc icke alleneste haffue wy scrifftens tillstand her till att saa er (huilken oss weel giør nock fylleste y alle sager) Men the hellige kendefedre lære oss oc thet samme. Chrysosto. super Matt. home. xlix. siger saa, at gud wil heller haffue vor egen bøn som skyldige ere end nogen andens bøn for oss Saa siger Theophilactus oc super Matt. cap. xv. att end dog hellige menniske bede for oss, liige som apostlene bade for hiine Cananeiske quinde, dog bliffue vy heller bønhørige ther som wy bede for oss sielff Ja then hellige Chrysost. scriffuer merckelige her om met mange ord. hom. de profectu euangelij. oc siger saa Thu behøffuer ingen patrone hoss Gud, icke heller att thu sculle løffue fast omkring oc fire andre, men est thu end allene oc haffuer ingen patron, giør thu tha selff thin bøn, tha scall thw dog aldeless faa thin willie, thy Gud er icke saa bønriig, naar andre bede for oss, som naar vy selff bede, enddog vy ere fulde aff møghet ondscab See kære frende er ey thet fulde ord? huo them vill ellers wuilldig forstaa, Ydermere siger samme S. Joannes Chrisost. bort hen bæder y samme hom. Vilthu oc reet forstoet. siger han: att vy snaere forbedre oss hoss Gud, naar vy bedhe selff, end nar andre bede for oss Then cananeiske quinne roffte, oc ther disciplene ginge frem oc sagde, ladh gaa hende thy hun roffuer effter oss, tha sagde han saa til them, ieg er icke vdsendt vden til the foer aff Israelss huss, som ere bleffne borte Men ther hun traadde self frem.

[D iij]

frem. oc bleff varafftig, roffte oc sagde, A ia herre &c Tha giorde han weel emod hende oc sagde, tig vorde liige som thu selff vilt Seer thu veel (siger Chrisos.) huorledis han affuiissde ther andre bade, men veedthe hende bøøn ther hun selff roffte oc bad om Gudtz gaffue Efftherthi vy viide nu thette her, saa lader oss her effter icke lade aff at bede, lader oss icke lade modet falde, end dog vy ere syndere, oc vuerdige til atth vndfange nogre velgerninger aff Gud, end dog wi ere alene oc haffue ingen meglere, vy sculle thet viide att thet er eet stort meglerii hoss Gud, att mand self driister seg ind til Gud met stor friimodighed, thet er altsammen S. Chrisost. ord

¶ Saa maa mand dog krybe oc klaure vdmed bencke, indtil mand lærer att gaa, børn giøre børne gerning saa lenge som the ere børn, men thet bwrde tig saa wel som meg, att wiise then redeligste oc genniste vei oc icke met sodan falsk ydmyghed forfære fattigt folk oc affskricke them att gaa for Gud selff, forthi thet feyler icke, att then tilliid mand setter saa til andre patroner formindsker then store tro oc lidt os burde att hafue til Gud, Oc saa møghet som haabet er større til andre saa møghet er thet minde til Gwd y eenfoldige folck Ther fore er thet best att lade thennom icke alltidt æde melck, men størke them att the kunde omseyer wore bequemme att æde grooff spiissning, Then hellige prophete Isaias. cap. xij. haffuer eoch saa lerdt oss at vy sculle drage oc øøse selffue wand op aff salighedsens kelde, huad monne thu

thu meene, att thet ord ſtaar ther til forgeſſueſſ? att wy ſculle ſelffue drage thet op oc ſaa dricke

### Saa taler wor herre Jeſus Chriſtus ſelffuer Matt. wdy thet xi. capittell.

¶ Kommer til meg alle ſom arbeide oc ere beſuarede oc ieg ſcal leedſke oc wederquege eder.

¶ Nw alle fromme gode chriſtne. huad tyckiſſ eder monne thet wære bedre att høre oc lyde theſſe ordt, ſom ere vor herris Jeſu Chriſti egne ordt, End then forlederis oc bedrageris ord L. Pouels, ſom ſiger. ney ney gaar icke til Jeſum Chriſtum, men til andre ſom er S. Nicolaus for haffzens fare, S. Gertrud for eet got herbergh, oc andre helgene ꝛc Seer ſeer edher wel faare, om Chriſto Jeſu haffue wy Gudtz befallning, att vy ſculle hannom høre, om then forledere oc bedragere L. Pouel alldeliſſ ingen [D iiij]

# Suar paa thet tredie capittel

## Om thet er emodt Guds ſkick oc Chriſti indſeet att preſten allene anammer ſacramentet

HEctor Pouel, Vore ther enthen dygd eller ære y teg, Gudz frœct eller naturlig medynck, kerlighed eller noghen menniſkelig tuckt, tha ſculle thu bedder betencke tig, før end thu

thu tracterede oſſ ſaa honlige wforſkyldt, och lyughe oſſ ſaa mange ſkammelige løgner wppaa, ſom thu giør wden all bluſil. Kære L. Pouel Spør tig beder fore, før end thu ſiger oſſ noget paa efter falſke munde Vy haffue icke giort nogen wiſſ, att preſten maa ey anamme ſacramentet allene Men thet ſiger ieg tig oc huer mand, att the meſſer ſom ere ther til beſynderlig ſtictede, att een perſon allene ſcal paa forſagt tiidt oc ſteed tractere oc anamme ſacramentet, for then tilligende indkom oc rente, ſom han haffuer ſteed ſig faare (huilke thet ſtore hore huſſ y Roſkilde er alt fuldt aff y alle wroer) the ere vgudelige, ther ſom thennom oc ingen anden vgudelighed fulde, forthi the ere icke grundede aff Chriſti ord oc indſedt, men aff menniſke homod, liiſenhed oc gerighed See biid meg paa thenne ſtompe indttil anden mad worder rede

¶ Jeg wed ocſaa wel huorledis meſſen bleff holden y then førſte kircke, ſiden oc ſaa y fremtiiden, oc huorledis hun holdis nu, at thu tørte icke met ſaa mange forgeffuelige ord, ſidde oc veffue kirckens wodmel, ſom thu giør, wy tale icke ther om huorledis meſſen holdis eller er bleffuen hollen, Men huorledis hende burde att holdis effter Chriſti ord oc indſetning, Icke tall ieg heller om, huor mange eller faa her ſculle tillgaa, oc bliffue dellactige y thet hellige ſacramente, men att ther bør att være eet bord brid oc bereed, for alle the ther werdelige oc bequemmelige wille til gaa, ehuor ſom meſſen ſigiſſ, ther faare bad Chriſtus y ſin meſſe, att the ſculle taget oc æde oc dricke met huer andre, Saa bleff thet oc bruget y apoſtler-

niſſ

niss tiidt, oc nogen tiid effter thennom, saa att thet haffuer end nu beholdet thet naffn, aff samme gamble brug, at thet heder communio, een meddelning eller delactighed, effter som then hellige apostel S. Pouel oc kaller thet i. Cor. x. een meenskaff eller een almindelig meddelning, ther han saa siger, thet brød som wy bryde, er thet ey een deelactighed y Christi legomme, &c See han kaller thet een delactighed, oc til mett siger han att thet brydess, ther som een sculle æde thet allene, tha motte thet well bliffue wbrødt, Ja S. Pouell straffede forthi the Corrinther saa skarpelig for theris besynderlig samkom, forthi han wor red for sodant Han fryctede weel, att ther sculle worde een selffbrugelig handtering aff then meenbrugelig meenskaff, som nu er skeedt

¶ Ther faare acthe oc holle wy vor messe for inthet andet, end een obenbare predicken, oc forkyndelse om Gudz welgerning vdi Christo, att folck maa høre oc bliffue paamindte paa thet dyre offer, som han offrede for oss, mett huilket han giorde plict oc bod, for alle synder, oc ther mett opweckiss til christeligh tro oc sand gudelighed, oc paa then meening siunge wy, oc lade thennom siunge mett, gode gudelige cantilener oc aandelige sange, baade før oc siden wy lade [ E ] thennom høre testamentens ord, huilke then herre Jesus Christus selff haffuer sagt om wore synders forladelse Oc ther som then hellige kirckens tiennere til nogen egen thess støore fortrøstning oc trygheed, tha løster selff att anamme thet hellige sacramente, Eller oc nogen aff then christelige meenhed haffue giiffuet til-

tilkende theris tørst oc begering til samme sacramente, for een samuittighetz oc ett almindeligt widskab Tha sacrerer tienneren oc vyer brød oc win, som thet seg bør efter Christi exempel oc indset, saa anammer han och deeler met the andre, som komme saa friuillige mett gudelighed oc tacksigelse, The andre maa føde theris christelige tro vdi Gudz ord som the høre aff prestens mund saa att the kunde alle wære velfarne, om the gudelige omgoiff met sodan Gudz guddomme-lige handel

¶ Men the vinckelmesser, som hollis hoss eder for een god gerning, andre leffuende oc døde til gaffn oc gode, for gotz oc rente som ther er tillagt, ther som presterne æde oc dricke paa andriff wegne, vden all egen tørst oc hiertelig begering, mange hundrede twsinde sinde, thennom acte wy icke for nogen Gudz tienneste, men for een baalff dyrckelse, Ja (thet værre er) for een belff forraskelse, thi y thienne icke Gud ther mett men ederff egen bug, oc lyuge som hiine lxx. prester, Dani. xiij. skuffede then Babiloniske Konge, att the komme hannom til att sette daglig spissning ind till then affgud Bell, oc giorde hannom wiiff att Bell (som y seg selff wor icke wden een knwb) sculle wære een leffuendis Gud, och kwnde æde och dricke, som then ther liiff hagde Men the hagde theriff løønlige indgangh y tempelen oc aade op om natten hwadh Bell hagde foet om dagen, Saa haffue y oc giordt wed messen, oc aff thet hellige Christi testamente haffue y giort eder ett offer for leffuende oc døde, och giort folck wiist, att saadan een Gwdz tienneste sculle fødiff

oc

oc opholdiſſ mett rente oc riigdom, Oc wnder thet hellige ſkin fortære y fattige widuers hwſſ, oc fylde y ſkøger oc ſkalcke thett fattige faderløøſſe børn mett retthe tilhører, Oc ther mett haffwe y føørt wnder eder een ſtoor part aff then ganſke werden mett wretferdighed

℄ Thy er thet hellige meſſe embede icke andet y ſig ſelff, end een amindelſe oc begengilſe om then foriette naade ſom Gud haffuer loffuet oſſ y Jeſu Chriſto formiddelſſ hanſſ død, y huilcken huer mand tilbydis Gudz naade oc alle ſynders forladelſe mett Chriſti egne ordt, theſligeſte thet hellige høyuerdige ſacramente, hwo thet haffuer behoff til edt faſt pandt oc befeſtning. att ordene ſkulle ſaa y ſandhed wden al tuill holdis liighe ſom the lyde, hwo ſom er nw aff fødelig brøſt oc dieffuelſſ oc menniſkers freſtelſer wforhindret, att ordene kunde haffue krafftelig rodfeſtning y hannom, oc han met een faſt tro kand forlade ſegh ther til att hannom ſaa ſkal wederfare ſom hannom tilſigiſſ, han maa lade ſeg nøye ther mett, thy han haffuer allerede nock all thet hannom giøris behoff

℄ Men then ſom er ſkrøbelig oc wfuldkommen y troen, och kand icke fuldelige faa ett trygt hierte oc faſth haab til ſiine ſynderſſ forladelſe aff ordene allene, han maa gaa frem oc behielpe ſin wfuldkommenhed mett thett helligħe ſacramente oc anamme thet til ett [E ii] ſandt tægn, att Gud wil være hannom gunſtig oc god, att then tancke maa komme y hanſſ ſamuittighed, att Gud wil hannom thet beſte, effter thy han lader hannom ſaa ſpiiße, Saa ere the y Gud liige riige,

riige, formiddelſſ Gudz ord, end dog the haffue then riigdom atſkillige, liige ſom een trofaſt mand loffuede baade teg oc meg een gunſtigh gaffue oc ieg lode mig nøye mett ordene, och forlode meg faſt ther til, wden all anden befeſtning, men thu torde icke fuldelige forlade teg paa ord. wden thu finge anden tryghed met beſegled breff, tha finge ieg liigeuel ſaa møgett ſom thu, effter thi manden er y ſeg ſelff trofaſt, Saa ſlaa icke ſaa ſtore ord om vor forſtockede blindhed eller forherdede ondſcaff, wy forſtaa ſaa vell ſom thu oc faſt bedre (aff Gudz naade) huad thet er att æde Jeſu Chriſti legomme oc dricke hanſſ blod aandelige

¶ See L. Pouel ſaa bruge wy vor euangeliſke meſſe, effter thet hellige euangelium Chriſti egne ord oc indſeet, Men huad giøre y andet met eder papiſtiſke luerley? end førſt giøre eder ſelff meſſen vfructſommelig (mett egne wrange meninger) Oc ther neſt fødhe eet falſt haab oc tilliid y andet folk, ſom the ſette til then eders gerning, oc theſligeſte een forſømmellſe oc wactſommeligħed, ſom the faa til andre gode gerninger. for then eders wnøttige gerning, ther ſtaa y nogen tiidt for folck oc wende eder frem oc tilbage, oc tale ey eet ord, ther folket kand haffue gott aff, teſtamentens ord huiſke y lønlige for eder ſelff, oc lære icke andre att begaa Chriſti død met eder, ſaa æde y oc dricke ſelff huad y haffue for eder, oc byde icke nogen met eder til een amindelſe om ſamme Chriſti død, Saa att folck foer ingen forbedring aff ederſſ meſſe y nogen maade, thy the høre inthet thennom ſigis till forbedring. wden huad the kunde

kunde selff tencke, huilcked the oc veel kunde giøre y theris egne huss Men brug tig nu fast oc kom igen met een hast (som thu trwer) saa scal ieg giøre thenne sag clarere for enfolldigt folk thet loffuer ieg teg

**Wdy saa maade oc met thisse ord indsette vor** herre Jesus Christus thet hellige oc høyuerdige messe embede. Mat. xxvi. Mar. xiiij. Lu. xxij. i. Cor. xi. c.

¶ Tager oc æder thet er mitt legomme, skiffter thett eblandt eder, oc dricker allesammen ther vdaff, thenne kalck er eet nytt testamente veed mitt blod som vdgiiffuis for eder, saa offte som y thet giøre, tha giører thet wdy min ihukommelse

¶ Nw vel an. Jeg formaner eder alle fromme gode christne, huad heller bør oss att tro oc efftersølge tesse vor herris Jesu Christi (som er Gudt faders eniste euige sandhed) ord. end then løgneris, bedrageris oc forlederis ordt L. Pouels, ther (tuert emodt tesse Gudz ordt) wil forsuare alle the messer holdne icke for Jesu Christi dødtz oc piiniss ihukommelses skyld, men for bugss føodhe, penninghe och aarlige reentte, icke til att kundgøre Jesu Christi dødt, men eenlige vdy een wraa vdy tøss oc met vforstandelige ordt vdaff then christelige almue, icke til att anamme Jesu Christi legomnis oc blodtz sacramente, men til att offre hanss legom oc blod for leffuendis oc døde synder, icke til att skiffte oc giiffue andre met sig, men alleneste til att æde oc dricke thet ene, nectendis alle andre (vndertagne nogre faa tider om aaret) som thet

thet ere begerendis met een christelig tro, oc end tha icke thet hiele oc vatskilt, men eneste een part oc deel ther wdaff

C Dømer dømer her selff paa. seendis eder vel faare thet gelder liff. gotz. siel, oc enthen euige salig-
[E iii] hed eller euig fordømelse, aff mig ere i nok atwarede

# Suar til thet fierde capittell

## Om Gudts legomme scal strax anammis thet er consecreret Eller oc thett maa gømis oc tilbedis

LEctor Pouel. Jeg giffuer tig møget til paa thenne tiid, men wer icke saa vskiellig oc flagerurden, met thin scriffuelse her efter, thet beder ieg tegh oc raader teg, Til huad brug wor herre Jesus haffuer effterladtt oss thet hellige sacramente y brød oc win thet er alle reede kortelige sagt, oc hanss egne ord beuiise thet klarlige nocg, ther han beder att mand scal tage oc æde oc dricke hannom til een amindelse, Saa siger oc S. Pouel til the Cor. att han haffuer antuoret thennom thet han haffuer vndfanghet aff herren om thette sacramente, Nu tal han eoch aleneste ther om, huorledisß mand scal tilbørlig ædet oc dricket oc icke huorledisß mand scal stoppe thet y sølffkar, oc sette thet op oc bede ther til, Oc weed thette Gudz ordt bliffuer ieg ßaa fast, att thu scalt icke driffue meg ther fra met thin ecclesiastica eller tripartita hystoria. om ther end

end stoode noget screffuet tesse Gudz ord emod. fast minde mett thine egne kerlinge fabuler, huilke thu indfører oc ßo gantelige, att ieg ved ey heller ieg vil lee eller græde ther ved, Twy teg an, thin fabelss karl, att thu giiffuer teg saa y striid emodt sodanne forstandelige Guds ord, oc haffuer dog icke andet att staa paa, thett er teg een stor skam, oc alle them som teg haffue vdgiort oc soldet til thenne striid

¶ Icke haffuer ieg eller nogen aff miine medarbeydere met mitt wid, taldt saa om thette hellige sacramente (som thu klaffuer) att mand maa ey beuiisett heder eller ære, oc met een sand mening tilbedet, helsth forthy Gud er ther selff neruærendis met sitt hellige ord huilket vy met Gud altidt oc huer stedt sculle tilbede oc hoss alle creaturer ther som han met beskene ord kund giøre oss sin besynderlige neruærelse Saa beder Kongh Dauid att mand scal tilbede Gud y hanss hellige tabernackel, paa thet sted som hanss fødder haffue staait. psal. cxxxi. Item att wy sculle tilbede hanss hellige fodscammel. psal. 98. Saa læse vy oc tiidt y the hellige hystorier at the hellige fedre tilbade andre, ther som nogen Gudz besynderlig krafft, ære eller herlighed siuntis wdy enthen førster, herscab, forelderne, wiise, riige eller sodanne andre ther Gudz gode gaffuer besynderlige fundis vty

Saa staar ther i. Para. xxix. at Gudz folk tilbade Gud, oc ther nest Kongen, saa tilbade Ephraym oc Manasse theris oldefader Jacob, Gene. 48. for then store mectige and the fornumme y hannom, oc Jacob tilbad sin egen søn Josep, for thet stoore gud-

domme-

dommelige velde som han saa paa hannom, Heb. xi. Ther faare tilbadz oc Christus, apostlerne oc propheterne, for sodanne gudommelige wnderlige godgerninger, som mand saa giøris wdy thennom, Oc thet er almindeligt y then hellige scrift

¶ Maa Gud nu saa tilbedis huor hanss gerningher siuniss, tha scal han oc fast mere tilbedis ther som hanss ord høriss Thy then hellige patriarch Jacob kaller thett steedt ett sandt Gudz hwss oc bolig, ther som the Gudz ord lyde, Genesis xxviij. Saa falldhe wy neder for Gud. och tilbede y sacramentett icke thett som wy see, thi thet er win oc brød, men [E iiij] thet som wy høre om, at Jesus Christus haffuer aff Gudz runde barmhertighed giffuet sitt legom oc blod til alle synders forladelse oc met egne ord beskeder samme legom oc blod i thet hellige sacramente paa alteret vsiunlig oc vbegribelig, oss til att æde for ydermere trøst oc tryghed atth wndfange Ther tilbede vy Gud y hanss hellige ordh oc sacrament, Dog vy icke sette thet op til giemmelse for nogen høytiid eller tilbedelse som y giøre, thy vy haffue ther ingen befalning paa, men vy brugett met tacknemhed oc tacksigelse, som Christus haffuer budet oss, att ther maa fødess oc formeriss sand frid oc glæde y oss, aff een sand retferdighed oc hellighed, formiddelss then Helligand, saa att Gudz riige (som staar y sodant) maa stadfestis inden vdy oss

¶ Men y papistiske folk enthen icke viide eller och icke ville wiide aff thette her aandelige Christi rige att sige, men y haffue tuert emodt Christi egne ordt

Joh.

Joh. xix. fundet paa ett werdslig Christi riige oc kødelig Christenhed, thet vdstaffuer y icke effter Christi ord, men effter eders egen kødelige sind oc tancker met wduortis siunlige praal. oc attskillig legomligh manering, att thet maa eoch wære noget merckeligt tilsiwne, forthi thet haffuer inted gott y grunde Saa haffue y opførdt een christenhed, som icke er bestedt y aand oc sandhed, som hun sculle wære, men er fatted y ædilse oc bekledning, y kirckebygning oc closter leffnet, y lystendning oc wanduiidning, y offring och pilegrimsløb, lang lesning oc sang, dødemendz benss beprydelse oc sacramentens høytilighed ꝛc

¶ Saa at y met magt fuldkomme S. Pouels prophetii i. Timo. iij. att y føre eet skin liige som y sculle være gudelige, men gudelighetz krafft wedersegeghe y krafftelig, saa att huer mand maa kunde skiøn ther paa y steedt

¶ Saa er thet een wiss worsagelig misbrug, at y saa opsette oc giøme thet hellige sacrament til høytiids process, oc huor til eder løster, ther Gud haffuer ingen behagelighed wdy, som han oc gaff tilkende met thet himmelske brød, thet han lod madicke komme vdy saa att thet luctede, ther Israeliterne giømde thet til anden dagen emod Gudz befalning. oc end dog att Christus haffuer obenbarlige icke forbødet saa att giømet, tha er thet halff wægiss forbud stort nog, at han beder oss icke giømmet, efftersthi Gud beder, at wy sculle pladt inthet giøre y hanss ærende meer eller minde, end effter hanss befalning, oc meg siunis thett att wære forbud stort nogh, att han beder oss taghe

oc

oc naar som wy haffue taget thet, saa beder han strax ther hoss att wy sculle ædett hannom til een amindelse, oc icke ett ord han taler ther om, att wy sculle giømet oc see ther paa, hannom til een amindellse, oc ther som y wiide Gudz willie ther paa aff the idelige obenbaringe y berømme eder aff, att Gud wil y sculle saa giømet, Kiære haffuer han oc tha orloffuet eder att y skulle deele hanss hellige sacramente, ath y maa giøme then ene part vden then anden? Maa ske y ville sige (som y sige møghet hwad eder selff løster, wden alt got skiel oc hellig scrifft) at ther er baade legomme oc blod wnder brød, Ja kære ia, giøre thu thet thine cannicker wiiss som icke ere verdige til att vide bedre, wy haffue Gudz ord, ther wy wiide at rette oss effter, oc icke thine eller nogen menniskis tancke eller mening

¶ Att mand haffuer giømt sacramentet for siuge menniskirss skyld, thet er skeed siden messen skulde sigis saa lang, oc met sodan stoor praall oc høytid y klæder [F] met alltersten ꝛc Att mand torde icke wye sacramentet wden sodant, oc icke meente the gode mend heller at giøre seg saa stoor wmage, oc sige een messe huer tid ther skulle nogen anamme sacramentet, Ja the hellige mend wore end oc saa fulld gode rutte brødre, och ginge icke end gerne først aff collatz, the haffde och styndom gerne met deylige quindfolk att skaffe, saa at the skulle end oc saa haffue stunder til att gaa til scriffte oc lade sig afløse ꝛc

¶ Kære L. Pouel maa wy ey altidt predicke Gudtz ord naar behoff giørss? hwi sculle vy tha icke maa

maa altiidt vye oc giffue thette sacramente, efftherthi thet wyeff met Gudz ordt? Maa wy ey altiidt døbe wdy huad wandt wy faa? (som ieg tror thu tillader meg) Hwy sculle vy ey tha oc saa haffue then samme friihed her wdy? Oc huad lader thu tig tycke? Heller hafuer then siuge the Gudz ord mere behoff eller oc sacramentet y sig selff? Ah huor er ther stort skiel paa, ther som han sculle eforeens ombære ett, tha kundhe han bedre ombære tægnett end ordett, Efftherthy y haffue tha ingen tilstand aff Christo, att y saa holde hanss sacramente y foruaring, I haffue huercken Gudtz ordt ther paa eller noget apostoliske exempil saa motte y wel holde eder anderlediss ther met, eller y maa eoch y thet mindste lade oss wlastelige bliiffue weed then brug oc maade, som wy haffue forfundet aff wor herre Iesu Christo, oc hanss hellige apostle, Ville y oc icke, saa wærer bøse, oc giører ederss beste, haffue y bedre rett end wy tha sculle y nyden.

**Deute xii. Siger Gudt selff I skulle icke** giøre huadt edher tyckiss rett att wære, Oc ydermere Thu scalt (siger han) giøre oc lade aleneste huad ieg byuder tig, ey mere eller mindre Oc prouer. y thet xxx. cap. Leg inthet til Gudz ordt, tag ther heller oc inthet fra, att thu icke straffiss ther fore oc befindiss at wære een løgnere

¶ Forthi dømmer nu o alle godhe fromme christne menniske, huadt mand Lector Pouel er ther giør twert emodt thisse Gudz obenbare oc wryggelighe ordt, oc thet witterlige, Vdaff rett opseet oc frii homodigt sind.

sind. hierte oc villie Thy tratz han oc alle papister tilhobe att skulle bære een Gudz tydel frem lydendis ther paa att mand scal sacramentet sette nogen sted bort oc giømet, eller til nogen anden brug beuaret men alleneste taget, ædett oc dricket allsammen wdi herrens dødtz yhwkommelse, thet er oss giffuit eneste, til att æde oc dricke, Tratz L. Pouel thu met Gudz ordt andett skalt beuiise

# Suar til thet fembte capittill

## Om the ordt som sacrere Gwdts legomme sculle taless høgt eller om the maa hwisckiss

I Korss y Gudts naffn. Lect. Powel burde wor ganske handel forføriss ther som wy hagde endh pladtt intett andett brøt, end wille icke tro alt thet thine messeprester sige, tha maa thett wære een mectigh stoor synd, monne wy sculle til Paffuen self om afløssning? monne hanss helligste hellighed icke wille benaade oss [F ij] mett siine afladtz breffwe? Jeg wil sige tig L. Pouel, huilken fenden aff helluede haffuer giort tig saa dristig, att thu tørst giiffwe sodan een blindt dom offuer oss oc all wor handel? Hwi bær thu icke frem then alder minste tydell aff scrifft eller skiel til vittnesbyrd, att thin dom er rett, Huor haffuer thet løse parthi foet then magt offuer oss oc wor tro, ath wy skulle

være

være plictige til att tro allt thet the sige oc giøre oss fore, met theriss egne ord och gerninger? Jeg staar thet fuldkommelige til, att iegh haffuer sagt y min predicken oc siger end nw, atth mand maa wel tuile paa thet brød oc win som hiine huiskere viise folked oc lade thennom icke høre Christi egne ord ther offuer

¶ Oc ther som ieg eller andre icke haffde tillforne tuilet ther paa, tha lærer thu oss nu alle at tuile i thet thu siger saa, Thet skulle wy alle viide, att vdi sacramentet tha haffuer troen besynderlige magt, oc vercker forthi then yperste kraft y alle sacramente, oc hende for vden skeer ther pladt inthet, Thet er thine ord L. Pouel, oc thennom vdlegger thu selff om prestens thro som skal consecrere Nu min Kære L. Pouel, staar thenne sacramentelig vyelse paa prestens tro (som thu siger) saa att ther skeer plat inthet hende for vden, Hwo giør mig tha wiss ther paa, att han haffuer saadan een tro som ther tilhører, huo tør giiffue meg breff oc indsegle ther paa, att ther er ingen feyl? maa skee han er døpt, oc siger selff att han haffuer troen, men kand mand oc forlade sig ther paa? haffuer noger wæred ingen vdi hannom oc skuet hanss hierte? Gud bær eoch besynderlige then titel, att han kallis allene een hierteskuere, som kender alle tancker oc tro vdi dybeste hiertens affgrund, Sculle vy tha døme paa sandt eller vrangt sacramente effter hanss tro som handler thet, effter thin mening, tha worde vy aldrig visse oc wtuiffuelactighe paa wore sacramenter.

¶ Ja

C Ja end ydermere L. Pouel, om thet er end beuiseligt att then største hob aff paffuens messeprester haffue ingen tro, huad tror thu her vil tha vorde aff? Kære ven kunde wy ey tage ther paa met bare hender, att the haffue forførdt all verden mett theris vrange oc falske tro, Haffue ther end nogre giort emodt theris egen samuittighed, tha haffuer dog then største hob wildfared oc vildførdt aff een vrett mening och falsk tro, oc soldt theriss offer y messen til synderss forladelse, som er alle rede beuiist, saa att the necte och vedersige vor herris Jesu Christi fuldkommelighe verdskyld met then oc andre theris gerninger, Och the som forsee seg saa y thenne første oc hoffuet artickel, Oc haffue icke then aand som kand lære thennom rettelige att kende then herre Jesum Christum, y huilken oc formiddelss huilken al vor tro oc gerninger scal wære Gud teckelige, the haffue visselige icke then retskaffne tro y grunden om thette hellige sacramente, eller nogen anden artickel som een stor part aff thennom groffuelige nog røbe seg selff, met theris wuerdige tractering ther the bruge theris messe met ther the skulle vel gruffue fore. om the met etth oplyust hierte oc sand aandelig tro wiste oc trode visselige, att the hagde sodanne Gudz hellige lønlighede oc lønlige hellighede att handtere, som the wel sige met munden, oc mene att the tro fuld fast, Ja ther ßom thin mening om sacramentene sculle wære sand, tha skulde then affguderij her skeede y thenne messe være saa stoor (som hun er dog icke liiden) att ingen anden affguderii skulle kunde ligness ther weed, Men thette

thette viidere att forhandle vil ieg nu spare paa thenne tiid naar thu kommer igen tha skal thu faa ydermere beskeedt, helst forthi sandhed flyder icke gerne, før end [F iii] mandh mest stopper hende neder

℄ Men ieg giffuer dog icke thine ord magt att prestens tro sculle wercke then ypperste krafft y alle sacramenter, saa att ther sculle pladt intet skee hendhe for vden, thet er een stor skinbarlig kroget løgn, wactsommelig indførd, meer aff stort had, end saadan groff wanuittighed, Oc (haffuer ieg ellerss rettelig lert att giette) thu giffuer thennom icke selff magt, thy thu kommer saa reddelige met thennom, lige som thu ginge paa een skræe iiss, oc dog tuinger thu teg seelff til att wære dristig emodt thin samuittighed wden gamble mercke glipper Sculle thu thet giøre migh viiss? att Gud skulle icke bygge sin sandhed, oc sande hellige sacramenter paa een fastere grund Kand thw thet besige meg, tha vil ieg holde teg konstigere end Argus wor Ther som vore sacramenter sckulle saa flagre, oc wære oc icke wære, effter presternis tro oc vantro, tha motte thet være løse oc arme sacrament Kære L. Pouel, huo haffuer saa att tro och tale om sacramenter? Siger ey S. Augustinus om sacramenter? Accedat verbum ad elementum et fit sacramentum Naar ordet kommer til elementet tha worder sacramentet Hører thu ey att Aug. giffuer Gudtz ord alld krafften, oc siger att thet staar paa Gudtz ordt, att elementhet scal vorde andet end thet er y seg selff, oc icke paa prestens person om han tror eller ey

℄ Thet

¶ Thet samme gaff Christus oc sielff tilkende Lu. xxij. ther han bad siine discipler æde oc dricke hannom til een amindelse oc ihukommelse Oc thet legger S. Pouel klaere wdt til the Corinther, ther han bedher thennom forkynde herrens død, huad meenthw hand vil met thenne forkyndellse? Monne thet mercke ßaa møget paa thitt danske maal, som prestens tro? Och saa sagde Christus til alle thennom som æde oc dricke ther aff, thet giører ꝛc Huad bad han thennom andet giøre end liige thet samme som han nu giorde, Nu vor Judas ther eoch mett som Lucas klarlig siger cap. xxij. Han nødet oc mett the andre som Mar. scriffuer cap. xiiij. Ther fore lydde eoch the Christi ordt (thet giører ꝛc) saa vel til hannom som nogen aff the andre, saa att ther som han hagde leffuet, oc hanss forrederij hagde bleffuet vrøbt, oc han haffde handlet Gudz ord effter then tiidt, som han pleyde att giøre tilforne, tha hagde han saa vel sacreret oc giort christne menneske fylleste nog met thet hellige sacramente, som S. Peder, lige som han oc giorde sande iertegne y Gudz naffn Lu. ix. end dog han hagde ingen christelig tro, men vor een tyuff oc en skalck, oc siden Christus haffde beteckelige giffuet hanss skalkhed tilkende. Joannis vi.

¶ Ther fore ligger oss hundrede tusinde sindhe mere magt paa, att acte ordene, met huilke Christus haffuer indsatt thette sacramente, end then persone som enthen giffuer eller tager, Thy thenne sag stoor paa ordet, oc icke paa nogen mandz hellighed oc verdighed som Christus selff siger, oc S. Pouel forklarer, Thy

Christus

Christus beder tage oc æde vden all vilkaar om mand er verdig eller hellig, Oc Sancte Pouel siger at then som vuerdelige æder aff thette brød oc dricker aff thenne kalk, han er skyldig emodt Christi legomme och blod, och ædher seg sielluff een dom, for han vnderskeder icke anderledisſ herrens legomme oc blod, Och for then samme sagisſ skyld, bliiffwe ther och mange straffede aff Gud, See, siger ey S. Pouel? att then er skyldig emod christi legomme oc blod, som anammer thette sacramente vuerdelige, ia end saa vuerdelige at han giør een fordømmelig synd ther met, Icke siger S. Pouel ther, att Gud wil foruende sitt sacramente for hansſ fordømmelig vuerdighetz skyld, men sacramente scal ligeuel bliffue sacramente, Oc liige som inthet creature gott eller ondt kand giøre sacramente, ther som inted er, Saa kand oc ingen creature foruandlet ther som thet er, end dog kand thet wel lade seg misbruge, men thet er Christi eghet ord oc indsett, oc icke prestens tro som gerningen skal giøre, Oc vden thet giøret tha bliffuer gerningen wgiort [F iiij]

¶ See nu Kære L. Pouel, effterthi thenne sacreren oc vielse y thet hellige sacramente staar paa Gudtz egett ord oc indsett (som nu er wryggelige beuiist) huy skulle mand ey tha maa tuiile oc bære misloffue paa eders brød oc wiin, effterthy mand er icke wisſ om Gudz ord er ther mett eller ey, oc er thet ther end tha haffue y huiskedet for eder selff, oc icke ladet nogen hørt thet, Stiæle y osſ tha ordet fra, som skaffer och giør sacramentet, paa huilkett ett sacramente lader seg oc aleneste kende fra andet creature,

ture, som er oc liige sodant til siune, huor paa skal ieg tha visseligh̃e kendet att ederss sacramente er ett sandt sacramente, maa ske forthi ieg vedet at presten er raget oc smurd eller oc forthi ieg seer hannom veel kled y serck oc hagel, eller paa hanss forgylte kalk oc wiide corporal, Ja ieg kand tro att paffuen mett sitt raad haffuer saa skickedet, att vy skulle saa tro

¶ Ney Kære L. Pouel icke saa, Gud haffuer begaffued oss mett skiel oc sind til at giøre vnderskeedt y hanss creaturer, att vy kunde fatte huer ting som skafft er aff Gud y sin nature formiddelss wore sind oc skiel, samme sind oc skiel skulle vy oc bruge til at faa naturlig forstandt y sodanne skaffte ting, oc holle huert creature liige sodant, som thet saa mett naturlig sind oc skiel lader seg begribe oc forstaa, Vden Gud kommer oc met sitt ordt, oc siger oss ther att wære noget andet, end wy mett sind eller skiel kunde siellff begribe, tha skulle vy viige oc giffue oss fangne baade mett sind oc skiel, oc all naturlig forstand oc begribelse, oc icke lenger tro oss selffue eller noget aff thett som y oss er, men lade Gud oc Gudz ord gelde offuer oss, oc emodt all thet vy føle oc fornømme, oc tha icke lade vort tycke gaa for seg, men lade hanss ordt beholde marcken, som gott skiel føl, oc han haffuer selff lerdt, formiddelss sin hellige prophete Mosen

¶ Nu seer ieg brød oc win paa alteret, ieg føl, lucter oc smager eckon brød oc win, ther fore tror ieg ther att wære brød oc wiin, thy miine sind lære mig thet oc icke andet, oc veed then lerdom bliffuer ieg

ieg fasth, indtil ieg foer een yppere læremestere, thet er Gud met sitt ordt, som lærer mig att ther er noget andet wnder samme brød oc win, end ieg met skiel oc sind begribe kand, Eller meenthu att ieg giør tig eller nogen anden til min Gud, oc tager thine ord ther fore, at thu siger saa thu haffuer consecreret? Thu kandt oc vel lyuge. oc ther som thu siger end sandingen, tha bliffuer iegh dog wden all fare indtil ieg hører Christi ordt, hoc est &c Thy Gudz ordt haffuer aleneste then magt, att thet kand, maa oc skal beplicte min samuittighed, til att tro noget, Gud er y alle creaturer, icke tilbede vy hannom dog y alle ting, forthy wy haffwe icke hanss ordt ther paa, att wy skulle leede oc finde hannom y alle creaturer, Gud wor krafftelig y Jesu christo, huo kunde dog tilbede hannom før end Gudz ord lydde ther om, att saa wor, aff engle, hiurder, apostle, Gud fader selff oc Christi egen mund? Ja Christus siger selff saa, Jo. xvi. att thersom han haffde icke kommet oc sagdt them [G] thet, tha hagde the icke hafft synd y then maade, Viser thu mig thin bog, oc will att ieg skal tro huad ther staar wdy, tha wil ieg alt høre tilforne, huor-ledis thet lyder, oc tager icke thine ord ther fore, om thu siger end att thet er Gudz ordt Thy ther staar saa screffuet Hieremie xvij. Formaledidet worde thet menniske, som sig forlader paa menniske, hører ieg Gudz ordt oc tror icke thennom, tha wed ieg min dom, Men y papister slecte fast effther eders Rom-merske affgud, som wil gerne sidde y gudz stedt, oc

staa

staa til troende hoss oss liige som Gud selff, saa ville y och

¶ Oc thet haffuer altiidt wæret Gudz høgeste klaffue, oc icke att wy wille tro alt thet wy høre, men at wy ville icke tro hanss ordt, huad han siger oc lader oss sige, Thet klaffuer Moses, thet klaffuer Dauid, thet klaffuer Isaias met alle propheterne, thet klaffuer Christus. oc thet klaffuet apostlene, Men hwor haffuer han nogen stedt klaffuet att wy wille icke høre menniske eller menniskes segn? Ja han haffuer fast raad oss ther fra, oc forthi wy ville icke lydhe hanss raad, tha straffer han oss met menniske segn, som met then høgeste plaffue han haffuer y thenne werden att straffe oss met, som then hellige prophete Amos siger cap. viij. Oc S. Pouel ii. Tess. ij. Ther fore siger icke Christus thennom att wære salige, som tro och icke høre, men thennom som tro oc icke see. Ioann. xx. Ja thennom siger han att wære salige som høre oc icke høre alle honde, men høre Gudz ordt, oc be=uare thet samme Luce xj. oc thet samme Gudtz ordt bær thet naffn, att thet sigis att giffue sandt wiished oc widskab paa then ting som thet lyder om, forthy sagde Christus selff om hedningene Io. iiij. til then Samaritanske quinde, I tilbede thet som y icke vide, men wy tilbede thet som wy viide, Jøderne viste wel huad the tilbade forthy the fulde Gudtz ordt, men hedningerne haffde icke Gudz ordt, enthen paa theriss tilbedelse eller andre gerninger, Ther fore siger Chri=stus att the kunde icke wære wisse paa theriss Gudz=dyrkelse oc tilbedelse, Oc Dauid siger psal. xviij. att thet

thet samme Gudz ordt giffuer rett forstand oc sand vidskab naar mand thet hører, Thy huorledis scal mandt ellerss tro wden mandt hører. Rom. x

C Thy ved ieg vel att Gudt vorder mig icke wreedt ther fore, om ieg icke tilbeder thet ieg seer y prestens hondt eller monstrantz, effter thy ieg vedt icke visselige huadt thet er wden brodt, Ther fore lade vy her y wor kircke ordene lyde høgt, oc lade folckett høre oc wide huad wy handle, oc ther y effterfølge vi christi exempel, som sadt mitt eblandt siine disciple oc talde ordene obenbare, saa at huer mand motte høre them Thet samme haffuer han icke forbødet oss, Ja men han wilde att thet sculle være oss een amindelse oc ihukommelse til hanss dødt, tha skal eoch ordett wære ther hoss, huilket oss maa paaminde oc wiise til thet tægn som saa betegner oss hanss dødt, oc thet er meg ett stort wnder, Huy y gode herrer gruffue saa storlige foret, att læsse tesse ordt for folck høgt y meßzen effterthy euangelisterne haffue screffuet thennom saa obenbare, att then som haffuer ett nytt testamente, maa selff kunde læse thennom, Oc y selff pleye altidt y dimel wge at læse thennom y passen, saa att huer sincke maa høre them, oc læse them effter eder, Ja somme aff eder pleye wel att gaa paa predicke stolin mett thennom oc handle them ther met stor lange vdlegning.

C Szaa bemøye tegh icke for saare mett then missbrwgh ther skeer, wy kwndhe icke ombære Gudz [G ii] ordt, forthi att andre misbruge thett, Tyckiss teg icke thet wrett att Christus talde siine ordt saa obenbarlige,

lige, oc Judas hørde thennom? skulle han icke huisket thennom frem, oc tenckt saa møget, at Judas skulde spotte ther mett, naar han vore kommen til siine phariseier, oc giøre seg een wise ther aff, Ja y frøcte saa ther som ingen frøct giøris behoff, Thet maa være ett stort vnder, sculle y icke faa himmerige men y tencke saa flittelige ther til, at Gudz ord ey maa vanbrugis eller wanæris, att drанckere oc doblere sidde y skøgehuss, oc quæde the hellige ordt offuer een knabe staab (som thu siger) thett haffuer ieg icke hørt før end nw aff tig, oc ieg maa well troedt att thu skalt eoch best wiidet, effther thy thw esth hoss thet folk, som mest giøre sodant, Gudtz ordt til foractilse, oc oss fattige Gudz tiennere til fortreed. Men ieg lader thet nu saa være, att thette saa skeer aff ryggeløsse onde menniske, skal forthi Gudz ordth stinge hoffuedet neder? Skulle oc christne siele ombære theriss trøst ther fore? Skal oc forthy Christi ordinants oc skick viige? Vel wiste Gudfader att hanss søn Jesus Christus skulle bliffue misbruget oc illdhe tracteret, ther han sende hannom hiidt til verden, icke lod han thet forthy, Vel viste Gud oc saa, at christi forløbere Joannes skulde miste hoffuedet, oc bliiffue houlige tracteret aff then hore, icke vilde han att Christus skulde ombære hanss tienneste forthy, weell viste Gud oc saa, att then hellige Salomons tempil skulle nederbrydis, oc trædiss wnder hedninge fødder han lodt hannom dog icke bliffue wbygt forthy Ja summa summarum Gudt viste wel huadt vtacknemhedt oc fortørnelse hannom

hannom forestod aff thenne verden føør end han skabte hende, han lodit icke forthy, atth han skaffte hende eoch.

❡ Ah L. Pouel, Huor Gud haffuer vist tagett thitt vid fra tig, men thu nu icke haffuer andet forstandt, then mening haffde ieg icke vendt mig aff tig, atth thu skulle ville haffue Gudz ordt tagdt, paa thet, att thet icke skulle misbrugiss, alt betecker thw een stoor Gudz wanære met een føye siunlig ære, som tig tyckis thu giør hannom, Ja thu giør liige som Pilatus oc Jøderne giorde, ther the tilstedde att Christi døde legomme motte hederlige iordess, paa thet hanss hukommelse motte vdslyckiss, oc folked motte glømbd hannom Vy viide veel att Gud oc Gudz ordt met althet Gud tilhører, skal liide honhedt oc spott aff verden, oc allt thet verden tilhør, icke maa vy forthy thye Gudz ord men fast thess flitteligere skulle vy kundgiøret, paa thet att Gudz wdualde maa bliffue vdlycte aff thenne onde hooff, oc the onde som igen bliffue oc foracthe Gud oc hanss ordt, maa tess worsagelige faa theriss rette løøn

**Wor herre Jesus Christus siger selff til sine** discipeler Mat. x. Huess ieg siger eder lønlige oc eenlige, predicker oc kundgiører obenbarlige, Oc Mar. xvi. Gaar offuer then ganske verden. oc predicker thet hellige euangelium for alle menniske

❡ Naar thesse ere Jesu Christi ordt oc egen befalning. tha scal L. Pouel enthen necte oss the ord at være thet hellige euangelium, huilke han siger om sacramentet, tager. æder thet er mit legomme etc.
Heller

Heller oc ſaa om han bekender them at være thet hellige euangelium met chriſto ieſu Icke tilſtæde men biude at mand them met een høy røſth ſiunge. læſe oc kungøre, Ydermere Naar han klarlig befaler at hans diſciple ſculle hueſſ han til them ſagt haffuer eenlige. ſige obenbarlige, ocſaa icke forbiude. men heller biude at teſſe hanſſ ordt ſculle ſigis obenbarlige. vden [G iij] ßo er han acter alt legt oc vlert folk at gøre til hunde oc ſwiin, for huilke teſſe hellige gudz ord oc dyrebar perle icke ſculle kaſtis. mat. vij. oc holle alle ragede oc ſmurde preſter, wære ſig huor onde. ſtore horkarle oc bolere the ere att være hellige, huilke alle vel maa bruge. høre, læſe oc ſiunge teſſe gudz ord, Men L. Pouel ſcal giiffwe tilkende huem han er, ſandelige een obenbare Gudz fiendhe oc modſtandere wdy alle ting. ordt oc gerninger oc een løgnactig kettere

# Suar til thet ſiette capittill

## Om ther maa bedis y meſſen for heſte. fæ ſuin geſſ oc hønſſ

PAA thenne artickil vmager thu tegh met mange tørteløſſe ordt L. Pouell meer end thu hagde behoff, oc indfør ſcrifft nu førſt rettelig, men dog y vtiidt, forthy hun eſkiſſ icke aff teg, Thy her er ingen ſom formener teg at bede for Gudz creatuur y allmindelig bøn, løn=lige eller obenbare, Oc them beſynderlige, ſom ſculle

være

være til vor brug oc opholdt, Dog er thet huer mand vitterligt, at her er oc haffuer væredt stor misbrug y thenne messe, som thu oc selff vederkender, at mand haffuer bruget hende for alle honde skade, som er skeet paa queg eller andet gotz, hagde mandt tafft noget, tha sculle ther sigis een messe fore. at thet motte findis igen, kunde een kalff eller ett føl icke saa snart fødis tha motte ther sigis een messe fore, oc huadsomhelst ther fattedis, tha sculle thet alt forhuerffuis met messer, Icke kandtw heller haffue her vdsluct oc gøre nogen orsage met bønnerne, som aleneste sculle være skedne y messen, for sodane ting, Men folkens mening hengde paa messen y seg selff, Oc ther om messepresterne hagde icke hagt liige then samme mening, tha hagde the vel taget folket then aff met lerdom oc vnderuiisning. oc sagt sig at kunde bruge sodanne bønner for samme gudz creaturer. saa vel vden messen som y messen, Ja presterne hagde oc then samme mening, om thu vilt viidet. som theris egne secreter oc collecter y sodanne messer vduise, oc hui sculle the ey sige theris messer for huad them løste. siden the hagde giort messen til ett offer, oc sodan een god gerning ther the kunde betale gud sitt himmerige met, oc købe hannom alle synders forladelse aff met then vederleg. hui sculle the ey tha vente seg att forhuerffue ett halfdødt øg liff met sodant etth offer? hagde the mening til messen, at hun kunde lycke helffuede oc lade op himmerige. oc gøre saa store stycker. hui sculle the ey tha mene andet meer at forhuerffue met

met hende. oc thet som minde vore

BESLWTNING

℄ Hermet ender ieg min scriffuilse paa thenne tiid mine K. Burgemester oc raad. oc vil her met haffue suaret L. Pouel effter hans begering til then christelige vnderuisning. Ja thet løgnactige skende breff. som han lod komme eder til honde. lydendis om messe-embedet. Forhobendis at han kommer eoch snart igen met meer. huilket ieg kand formercke paa hans al-mindelige qued. at han ßo tiit loffver at tale meer her om oc ther om een anden tiidt. Jeg kand tro han ved icke beder at hielpe sig ther aff naar hannom brøster beuissning

℄ Men ieg ville att han ville skynde sig oc komme snart met thet store stycke papyr. ther han loffuer. han vil saa beklicke thet scal tale efter hanss død. Jeg scal wel troed at han bliffuer selff Cai-phas her met. oc spoer om een sandhed. anden endh han acter. Han tøør wel legge ære ind. oc føde sig saadant ett euigt naffn. liige saa som then giorde ther [G iiij] stack iild wppaa Diane tempill.

℄ Saa beder hannom nu lade eder faa (som han loffuer) met thet snareste then anden vnderuiissningh, aff huilken y maa formercke, ald verden icke forthy wære forbiistridt, att forløbne muncke oc prester raße y thenne tiidt aff giecerii oc dorskaff, Oc vnder teſſ wil ieg see til, om ieg kand lære then gode mand, thet som han siger seg att haffue huerken lest eller nogen tiidt høørt, huor hellige propheter haffue pro-pheteret

pheteret oc spodt, om thette her aflad oc foruildning aff then rettskaffne christelige tro, som nu haffuer wæret mange hundrede aar, Oc tesligeste huorledis thet er och bleffuet forkyndt, att Gudz ordt oc rette sandhed skulle obenbariss igen, oc røbe sodan skiuldt løgn, som antechristelige menniske haffde indførdt aff Gudz tilladelse, oc besynderlige stoore vreede for synd-sens skyld

¶ Oc er thet L. Pouels rette aluorlige mening, atth han saa gerne wilde være oss til ordt, som han ßaa brasker oc brammer aff met sin scriffuelse for folket tha scal thet altidt gerne wære hannom budet oc wsønt, wil han komme til oss hiid, Tha veed ieg atty stæde hannom thet gerne, saa haabis mig oc att baade y aff ederss befalning oc magt, oc wy mett gode raad paa Gudz wegne wille wel giøre vor al-mwe saa tolmodelig, att han skal bliffue met fridt oc trygheḋ, oc maa giiffue tilkende huad hanss skyld er emodt oss, Oc lede folcket y rette veye thersom thet kand findiss y rett sandhedt, att the ere vildførde aff oss Oc sandelige weed han vell bedre end han scriff-uer meg paa, att ieg skulde være saa blodgerig, om iegh hagde magt, Vy haffue eoch fortæret saa møgett brød tilsammen, at han kender mig icke saa balstyrig oc vfridsom, att ieg ville giøre ett menniske ont, ther som ieg end kunde, huad sige saa møget som han gietter til, emodt sitt eghet widskaff, eckon aff ett hadskt wederuilleligt hierte, ther som han oc icke wil tro oss, tha wil ieg gerne om thet eskiss aff mig mett samme

wil-

wilkaar møde hannom y Roskilde (saa sandt hiellpe mig Gud) om y oc meenheden y Københagen wille tilstæde meg thet

¶ Saa begerer ieg nu inthet andet aff eder y thenne sag miine Kære Burgemester oc Raadt, end att y nu oc altiidt her effter skulle skicke eder som wuildige mendt y thenne handel, Oc anseer huercken L. Pouels eller min persoon, men randsager beggis vore scriffuelser, effter hanss tiltal oc mitt gensuar, prøffuer oss baade met een god aand oc een christelig randsagning, oc beholder saa thet beste, Ther som ieg icke kand thette her forhuerffue aff eder alle, tha befaler ieg alting y Gudz hender, som kender alle siine, och haffuer allerede nøye tald alle thennom som sckulle bliffue wforuilte fra hannom oc hanss sandhed, Then samme Gud befaler ieg eder, met alle thennom som ellscke Gud aff ett reent hierte, nu oc euindelig Amen Screffuet y Københagen, Torsdag effter anden søndagh y aduent, AAr effter Christi menniskelige fødsell

[H] MDXXX

# Til Leseren

## Alle fromme læsere onskeer ieg Hanss Tawssenn naade oc frid aff Jesu Christo

TEsse miine suar haffde ieg nu saa stilledt paa L. Pouels bog om messen kære fromme læsere, saa att ieg gerne ville formode oc vocte hanss gensuar, huilke han oc nw lader (emod min act oc mening) vdgaa aff prenteriidt, oc fylle sin bog oc vnderuiissning om messen, til huilken han eskede samme suar aff mig, Och thet er oc een konst, som høør hannom oc hanss liige til att bruge, saa att forraske een anden, hagde ieg vild saa taget hannom met fordeel, som han nu giør veed megh, tha kunde ieg vel lenge siden hagde ladett miine suar vdgoit paa prenteriidt, siden y aduent for Jwll the vore rede, før end nu hanss bog met then bagklick er nylig vdkommet.

¶ Ja gode mand, han føl vel, att han haffuer icke krafft nog til att komme frem met thet som han haffuer fore, ther fore indfører han sin kladder oc scrifft løse squalder for siine læsere met sodan een bagklick, att han ther met vil giøre mig oc myn genschriffuellse affgiønstig oc wederstyggelig for samme læsere saa ath huer scal viide, før end miine egne suar komme frem att ieg haffuer indtidt andet att fare met, end løghn, klafferi, bagtale, spot, blodig oc grum skiempt, skiendis ordt oc hore sprock, forthy er ieg

ieg icke vden een kaad homodig tyran, een gantelig vanuittig daare, oc æreløss skalk ꝛc, att mand maa viide att thage sig ware for sodanne miine vchristelige suar, oc lade saa L. Pouel haffue rett, mig vforhørt, Thet er første mercke paa L. Pouels aand oc høye himmelske forstand ther hanss tilhengere rose saa fast aff.

❡ Oc offuer alt, lader han sig met sin vgudelig aand ganske skammelige bemercke, met the store skinbarlige vitterlige løgner han lyuger mig paa, ßom huer from menniske scal besinde, ther vell retsindelige vden vild læse beggiss vore scriffuelse, oc wed noget aff min predicken att sige, besynderlig then store skammelige oc skadelige løgn han dicter meg paa, om thet hellige høyuerdige alterss sacramente, oc fører mig saa met sin egen løgnactige dict for huer mand, som iegh skulle være y then forgifftelige mening oc spottelige sighe att christne menniske skulle icke vendte sig noget andet y samme sacramente, end ett stycke brød oc een slug vin, ther som ieg dog hørligere oc helligere haffver baade screffuit oc tald om thette alder helligste sacramente, Gud til støere ære oc christne menniske meer til samuittighedz trøst, end L. Pouel met alle sophister haffue giort.

❡ Men forthi ieg sagde, att thet vy see er brød oc vin tha legger han mig ther ett (eckon) til, liige som ieg sculle mene ther indthet andet att være, end thet samme, Oc forthy ieg kaller sacramentet ett tægn, tha sigher L. Pouel meg thet paa, att ieg holder thet icke andet att wære, end ett sacramenteligt tægn, Ther som ieg haffuer dog giffuet hannom min blote oc bare mening

mening tilkende godt tiidt tilforn, y mitt ſuar til thet førſte capittel mett teſſe blotte oc bare ord (oc ther til met giffuer han oſſ ſitt hellige legomme oc blod y ſacramentet, icke att offre men att æde ꝛc) mett the ord oc andre ſodanne flere giffwer ieg eoch nog tilkende at ieg holder icke ſacramentet for ett blott oc bart tægn allene oc indtiid andett, men for ſaadantt ett tægn, ſom fører mett ſig liige thet ſamme [H ii] ſom thett betegner, att wnder thet ſiunlige brød oc win anammiſſ Jeſu Chriſti ſande legomme oc blod, met vſkylldighed oc retferdighed, formiddelſſ troen til thet ordt ſom Chriſtus haffuer hoſſ thet ſamme ſacramente beſtillet, Oc paa thet ieg ville aldeliſſ wære aff huer mand wmiſtenckt, J thet L. Pouel mig y thenne maade tillegger, tha haffuer ieg end nu her til dagſſ holdet alle vanlige ceremonier y meſſen, oc inted foruandledh enten y meſſeklæder, lyuſſtendning eller ſacramentens opløfftelſe.

C Men thette allſammen maa ieg indtet nyde hoſſ L. Pouel, men han aff ſtoor medynck begreder Kiøbenhagn, att ther ſom han tilforn hagde ſin herre oc Gud y by met ſig, ther ſkal ieg haffue foriaget chriſtum alle chriſtne menniſkirs herre oc Gud, oc ladt Københagen ett ſtycke brød oc een ſlug vin igen, han beuiiſer thet oc ennd merckelige, ſaa, Er thet icke Gudtz legomme thu ſeer, tha er thet icke heller Gudz legomme thu anammer, tager thu icke then beſlutning for fylleſte tha kand han vel beuiiſen met the ny Gudz ordt, huilke han ſiger att være ſandelige obenbarede, ſiden Chriſti euangelium er bleffuet predicket oc beſcreffuet,

screffuet, Er thet tig icke end nu nog beuiist, tha hør fremdelis drabelig wiisshed, Er thet icke (siger han) Gudtz legomme thu anammer, tha haffuer thu huercken messe eller prest behoff, sagde thu, att han fand icke rett wppaa? Eller meenthu. att han kand icke finde paa att indføre een consequentz, som hannom løster, naar han wil met løgn och herrenskeed føre een fattig mand fra acth oc ære, hoss Gud oc menniske.

¶ Her wore oc wel møget sodant meer at giffue tig tilkende fromme Læsere, aff L. Pouels relige scriffuelse, huor erlige han handler met mig oc miine medtbrødre, Men ieg foruiiser teg til beggiff wore scriffuelser, ther lader ieg huer redelig oc from christen menniske wære min dommere, som wil bruge redeligth skiel oc christeligt forstandt, oc will nu mett thett snareste wente mig then klare oc lange modscriffuelse oc wnderuiissning, som han saa tiidt loffuer, at sculle snart wdgaa emodt thisse miine swar, Oc lade seg them eckon komme meg snart, ieg siger thet y sandhed, att the sculle wære mig ganske wel komne, och wil Gud, att oss skeer icke (effter L. Pouels willie oc begering) forredelse eller wold, tha skal thenne sag inden kort tiidt wel bliffue nogett ledtere for vlerde folck, end hun er end nu, oc then papistiske messe skal icke gielde nær saa møget, som hun giør end nu somme stæde, wden L. Pouel haffuer anden beuiissning paa sin messeoffring, end thet stolne ripssrapss hand saa praaler met Som ieg vel weed. att han icke haffuer wndertaget the ny Gudz ordt, som hannom ere obenbarede aff then ny mørcke Gud, ther sidder y then

forte

sorte kiortel, vnder hanss huiide kappe, Gudt dødhe then samme, oc beuare oss alle for hannom, Amen
Screffuett midsommerss dag AAr 2c MDXXXI

ℭ Tryckt y Mallmø wedt Oluff Wlrickssen anden dagen effter Sancte Pederss och Sancte Pouelss apo=stelerss dag Gudtz aar tusinde. femhundrede tyuffue oc paa thet elløffte. [H iii]

# Arma regis Danorum



# Et tilbørligt strengt suor aff Docter Morten Luther paa thet mandatt ßom wnder keyserligh Mayestatz naffn wdgick nu i thette xxxj aar effter then almindeligh Herredagh ßom bleff holden i Ausborg i thet aar tilforn Mdxxx effter Christi fødzel

Med en ydhmygh troo formaning til kong Frederic wor kieriste naadighe Herre om thet helighe Euangelij forfremmelsæ

## Hans Taussen

(Nu for første Gang trykt efter Tavsens eget Haandskrift.)

# Psal. Lxxxj.

Huor lenghe wille i saa døme wrettferdeligh, ath i wille saa annamme the wgudelighe menneskerss personer?

Lader then fattighe och fadherløse foo dom for segh, och hielper then eleendighe och hielpeløse til rette

Redder then fattighe och føye, och friier hannom wdaff the wgudelighe menneskers hoend

# Høyborne Første och stormechtighe Herre Her Frederic med Gudz naade Danmarces Vendes och Gottes Konghe rette arffue Konghe til Norghe Hertugh i Slesswigh Holsten oc Stormern Greffue i Oldenborg och Delmenhorst ꝛc. syn kieriste naadighe herre

Naadhæ och fridh aff gudfadher och wor herre Jesu Christo. Høyborne første aller kieriste naadighe herre, thet er Ethers naades høymechtighed kong. May. wel witterligt, ath gud haffuer aff syn besønderlighe naadhæ nu noghre foo aar sidhen send sitt helighe Euangelium her indi E. N. kongeligh righe Danmarc, wnder E. N. kongeligh beskyttelsæ, huilcket E. N. høymechtighed haffuer och opholdhet med fridh och kongeligh beskiermelsæ, Thess wij alle gudfryctighe ydhmyghelighen tacke E. N. Och gud thet wel schal finde hoess E. N. paa syn tiidh, Ja nu alleredhæ daghligh beloner med raadh och wiissdom, ßom hand forlener E. N. til ett løckeligt och fridßommeligt regiment, til en beløning, ath E. N. haffuer hannom och hanss helighe oerd for øghne, ßom kong Salomon och sigher prouer. xxv, ath ther ßom konghen er icke wgudeligh, tha schal hanss throne bliffue styrcket med redtferdighed, lighe ßom hand sigher och tuertt emodh prouer. xxix, ath ther ßom icke er gudz oerd, ther er menighe folckes forderffuelsæ,

uelsæ, huilcket forfarenhed och lær oss med siunlighe exempler, aff gamble och daghlighe hystorier

Men thet er aldtho høyeligh beklageligt, ath the ßamme, ßom til thess haffue saa soræ øncke ligh forwildt och forwerret folcket, forhindre thet helighe Euangelium endnu saa manghe londe, ath thet moo icke foo syn tilbørligh framgang, Och wille icke konde skiøn ther paa, huor her eræ (thess wer) meer end nogh sielæ fortaffte, wnder thenne her forderffuelighe och fordømelighe pawehandel: Men the ther offuer endnu forfeyre saghen, wndskylde segh, och (til framdels større sielefang) ladhe ßom thet er aldt redt ther the fare och haffue faret med, lighe ßom thet schulde icke weræ the ther ildhæ haffue giordt, saa weye the wedh Herrerne, och trwe Euangelisterne, och achte wist, ath giøre saa theres alßomstørste wrett til stoer rett, endtogh thet wil wisselígh feylæ them. Och huedhen the nu serdels haffue foeth thette friimodighe sind, er læedt nogh ath giedhæ til, Ja mand moo ther taghæ paa med baræ hender, thij the see wel, ath machten er stoer paa theress sidhe, Och nu besønderligh sidhen Pawen haffwer med syne Papister trueth och locket then frome keyser Karl, med noghre flere førster, til ath ladhæ wdgoo ett mandatt och budh emod thet helighe Euangelium, forhobindes, ath inghen schal nu lenghér driste segh til ath weræ Luthers (thet er) ath tale eller giøre noghet effter gudz oerd och then helighe scrifft, Men ath wij schulle strengeligh bliffue Pawenss fangher alle her effter, ßom tilforn

Ther

Ther haffue the forhuerffuet (ßom thet siunes) aff keyserligh Mayestatt ett mandatt, ßom er iaa wisseligh wdgoeth wnder keyserenss naffn, ath ald ting schal bliffue her effter, ßom thet haffuer werith her til, och inghen schal giøre noghen forwandling, endten i predicken eller kirckenss Ceremonier och gudz tienste, ehuad thet er, lønligt eller obenbare, leghomligt eller oendeligt, lidt eller møghet. Paa huilcket then høylerde gudz Apostel och Christi Euangelist, Docter Morten Luther haffuer screffuet en tilbørligh och Christeligh forklaring, ther med hand forstandeligh til kiende giffuer, huor platt gud haffuer offuergiffuet thette papistrij, och ladher thet folck faræ for segh sielff wgudeligh hedhen i eghne kiødelighe sind och forherdide hiarter, wdhen ald rett forstand och oendeligh oplyssning i guddommelighe sagher, effterthij the wille icke haffuet bedhræ

Then ßamme forklaring haffuer iegh wdsatt paa Danske aller kieriste Naadighe Herre, E. N. wndersotte Danmarces indbyggere til tienste, ath huer moo forstoo och see (hwo ßom icke sielff wil sielwilligh lycke øghnenæ), ath wore kirckess personer faræ med gandske stoer wrett, och huor mand tøer neppeligh formode eller wentte noghen redtning och bedring aff them, ther ßom the moo segh sielff raadhæ. Och thet ßamme er gandske wel troligt, Thij thesse godhe Herrer wille saa beslutte, ath effterthij sodane manghe mechtighe wiise och oendelighe personer haffue werith tilßammen paa raadh i Ausborg, Och then heligh oend (hwilcken inghen londe konde bliffue fraa sodan

en

en samfond) haffuer indskodt them thet, ath the schulde fordøme Luther med syn lerdom, tha schal hand icke konde andhet end weræ fordømeligh: Saa schulle och thesse godhe herrer kiende segh for ringhe til ath sighe eller ath giøre emod sodan en dom, heldst forthij hand er effter theres eghen sind ßom them bedst løster ath høræ

Men aller kieriste naadighe Herre, E. N. haffuer icke lerd ath troo paa Christum, eller ath holde noghen artichel i troen, effter menneskelighe sind och raadh, herlighed och mayestatt, Men alleneste effter gudz leffuinde oerd i then helighe scrifft. Nu haffue thesse raadsloeræ icke alle ßammen saa møghet widnesbyrd aff gud om theres raadh och lerdom, ßom then mindste tydel haffuer paa segh, aff thet hedherlighe widnesbyrd, huilcket hyn fattighe forsmelighe Christus fick aff syn fadher i hymmelen, saa lydendes, Thette er myn elskelighe søn, huilcken megh wel behagher, hannom schulle i høræ. Nu haffuer hand iaa lerdt oss saa møghet om troen och godhe ghierniger, om then frij willij, om messen, och thesse andhre articler, ath thesse gode herrer torde ey næer saa soræ bekomre segh ther med, Efftherthij Christus haffuer loffuet oss, ath hand wil bliffue hoess oss, saa lenghe ßom werden stoer, Och haffuer giffuet befalling, ath her wnder thess schal predickess och leress, thet ßamme ßom hand predickede och lerde. Thij giøre the indthet andhet, end med sodant ett nytt oerd och ny troo, indføre oss en anden ny Christum, thet er, hyn Romerske Pawæ med hyne papistische ghiernigher, huilcke the endnu ophøffue (ßom tilforn) offuer gud

och

och ald redt gudz dyrckelsæ, offuer Jesum Christum gudz søn, och ald sand helighed, effter s. Pouels spodom

Thij lader then aldmechtighe guddommeligh Mayestatt aff hymmelen Ether bedhæ och bydhæ aldkieriste Naadighe Herre, ath E. N. kong. Mayestatt brugher then welde och macht, ßom hand haffuer taghet fraa en anden och forlentt E. N. med, segh til loff och priis, och E. N. sielff med E. N. wndersotte til gaffn paa siel och liiff, ath Christi helighe Euangelium moo foo syn tilbørlighe frij framgang her i E. N. righe, Och the wmodelighe stoere wduortes meshandlinghe, ßom emod Euangelium witterligh skie i adskillighe modhæ konde worde affstillide. Thij E. N. haffuer iaa lerd bodhæ aff s. Pedher och s. Pouel, ath gud haffuer ther til indskicket herskaff her paa iorden, paa thet ther moo formedelss thet ßamme bliffue straffeth och forhindreth, huadh ßom skier gud emod, wdi wduortes witterlighe wnde ghiernigher, Ther schulle the och rette segh effter wdhen ald wild och forsømelsæ, alle ßom haffue then befalling, saa fraffnt ßom the wille icke sielff stoo gud til rette

Ther offuer haffue wij och siunlighe exempler i scrifften, om them ßom eræ bleffne straffide for thereß forsømelsæ her wdj, Ochsaa om them ßom haffue tientt loff och tack aff gud, forthij the haffue taghet theres embede och befalling tilbørligh woræ, Och afstillet thet ther gud konde fortørneß aff. Saa lesæ wij om kong Asa ij Par. xiiij och xv, huor løckeligt och fridßommeligt ett regiment gud gaff hannom i manghe aar, forthij hand togh the fremmede alteræ med

med then wgudeligh gudz tienstæ bortt, ßom aff falske propheter wor indførd i Jødeland, offuer gudz oerd och Mose logh. Ja ath hand saa platt togh inghen mandz wild eller willij ther for, ath hand och straffide syn eghen Modher, och skilde hinde wedh thet regiment, ßom hwn haffde i hanss land, forthij hwn wilde icke forlade syn falske gudz dyrckelsæ, ßom hwn haffde foeth saa hardt i sinde. Och ther til med affbrødh och brende hand thet billede, huilcket hwn haffde oprett til ßamme gudz tienstæ. Ja saa langt wor thet ther fraa, ath then frome gudfrychtinde konghe schulde for giønst eller gaffue haffue liid noghen witterligh wrang gudz tienstæ och fortørnelsæ hoess syne fremmede wndersotte, effterthij hand saa fortørnide syn eghen modher ther offuer

Then ßamme loff haffuer och then helighe kong Hezechias i scrifften iiij reg. xviij, ath hand affbrødh icke aldenæ the alteræ och billider, huilcke folck haffde aff eghet beram oprett til gudz tienstæ, Men ochsaa thet ormebillede, ßom Moses effter gudz eghen befalling haffde opreyst, ther Jøderne haffde begyntt, ath mesbrughet, och ath giøret hedher och dyrckelsæ

Thess ligheste ber och hyn frome Josias then priis iiij reg. xxiij, ath effter gudz logbogh wor fonden, hand icke tha allenæ loedh affbrydhæ alteræ och billeder med ald anden kirckesmyck, huilcken mand effter menneskelighe menigher och kiødelighe gode tycke haffde optaghet, bodhe i Jerusalem och andhre iødiske stedher, gud til loff och æræ, togh emod gudz willij och budh. Men hand ochsaa affatte hyne merckelighe gudelighe personer,

personer, huilcke scrifften kaller Camarim, aff then stoeræ ydhmyghed, och strenghe brendinde oendelighed, ßom them siuntes ath fylle, huilcke wore wdhen tuiffl iaa saa helighe til siunæ med theres offring och gudz tienstæ, ßom wore aller heligste moncke nu konde weræ med thet ßom the haffue for, i kledhebon lessning och sang rc. Och summa summarum En wiis konghe giør raghelsæ ebland the wgudelighe (ßom Salomon sigher prouer. xx) och wender hiulet om med them, forthij hand ber icke suerdhet forgieffues, sigher s. Pouel

Thij wilde E. N. høymechtighed werdes til for gudz skyld kieriste naadighe herre, ath weræ aluorligh fortencht her til, ath gud moo skie loff, och gudz logbogh moo retteligh komme ebland folcket, men hwn er saa bleffuen aff gudz naadhæ fonden ighien. Och heldst forthij, gud haffuer och giffuet E. N. skiøn och forstand paa ßamme bogh, sitt helighe oerd och Euangelium, saa ath E. N. kong. Mayestatt weedh wel huad rett och wrett er, Och thet er inghen føye gaffue aff gud, Ja kand icke lighnes wedh noghen anden, Huilcken hand och thess minde wil, ath noghen schal til forgieffues haffue wndfanghet

Offuer aldt haffuer och E. N. kongeligh Mayestatt med sodan eedh och forplichtelse annammet Danmarces kronæ, ath E. N. schal och wil afftille och affwerij kietterij och wildfarelsæ, Huilcket Danmarces riiges prelater haffue sielff esketh och begiereth aff E. N., endtogh wnder thet Lutherske naffn. Men effterthij the gode herrer haffue nu saa begieret, ath E. N. schal afftille och straffe Luthers kietterij och wildfarelsæ,

farelsæ, Tha schal iaa thet weræ theres mening, ath the haffue anck och nag til thet ßom er wildfarelsæ i segh sielff, och eræ begierindes, ath ßamme kietterij och wildfarelsæ moo bliffue straffeth och afflagd, ehuor hwn er. Findes nu D. Morten Luther ath haffue noghen kietterij med ath faræ, och noghen aff E. N. wnderdanighe predickeræ och Capellaner bliffuer befonden, ath haffue effterfuld ßamme kietterij med predicken och lerdom, Saa er thet wel tilbørligt, ath E. N. kong. May. holdher tilbørligh foren eedh, andhet begierer och inghen paa wor sidhe. Findes och noghen wildfarelse paa theres eghen sidhe (ßom ther wisseligh giør, effter theres eghen bekiendelsæ) tha skier them och inghen wrett, om the bliffue och noghet reformeride, effter theres eghen (endtogh wuitterligh) begiering

Men iegh kand wel troo, ath the gode herrer schulle wel nu (aff sodane ny tiende fraa Ausborg) haffue ett større moedh och dristighed, end the pleyæ ath haffue, til ath suoræ eller ladhe suoræ for segh i thenne sagh, ßom och alleredhæ paakiender. Saa er och thette mitt med myne medbrødhress ydhmyghe tilbudh, ßom tilforn ald tiidh haffuer werith kieriste naadighe herre, ath wij (wnder E. N. kongeligh beskiermelsæ til rettæ) wille weræ wor troo och lerdom bekiende, och nu och ald tiidh her och huer stedh weræ forplichtide, ath giffue huer och een christelighe antsuor til alle relighe tiltalæ, och for E. N. kongeligh Mayestatt stoo huer mand til rettæ, ßom oss haffuer noghet ath skylde for oerd eller ghiernigher, forhobindes,

forhobindes, ath the gode herrer for gudz och E. N. skyld ladhe oss iaa thet nydhæ

Och er thette wor hiartenss ydmyghe begiering paa gudz och rettferdighedz weghnæ, til E. N. høymechtighed kong. Mayestatt, ath lighe ßom wij schulle nødes til ath wighæ them, om wor wrett bliffuer befonden, lighe saa ther ßom wij findes, ath haffue huligh scrifft och christeligt skiel for oss emod them, E. N. wilde tha werdes til ath haffue thet saa med them, ath och wighe, Icke oss men sandhed, och helst gudz sandhed, Icke for wor skyld, men for gudz och menneskess salighedz skyld, Thet widindes, ath ther ßom the tredhe aldtho hardt emodh brodden, tha giør thet them sielff werst i fødherne

Och ther ßom the gode herrer wille icke (ßom them wel burde) redte segh sielff effter scrifft och skiel, Ja eghen forstand och bekiendelsæ, tha werdes togh E. N. kong. May. til, ath besinde, huad acht och æræ gud formedels then Euangelische lerdom haffuer nu nyligh giordt E. N., med andhre herrer och førster, ath i aff then Euangelische lerdom eræ bleffne clercherieth saa wel mechtighe, ßom andhre ethers wnderdanighe indbyggere, huilcket ether her til dags i manghe aar icke er weyerfaret. Thij mand weedh wel huad pladz och howmodh, mødhæ och wmaghæ en arm prest eller selligh monck (iegh tiyer the andhre) konde i fordom tiidh giøre herrer och førster riddere och riddermendz mend, med bandsetning och steffning, for Pawen eller pawenss legater, hiidh eller tiidh, ehuort the wilde eckon haffue ether, tha modte i aldt fylle med, I wijde

wilde eller wilde ey, med stoer kost och penniges [spilde], stoer knefald, och end fuld streng plicht wnder støndom til med, Saa ath the i manghe modhe raadde och regieride fast meer offuer herrer och førster, end førsterne regieride offuer them.

Nu haffuer Euangelium iaa lerdt ether gode herrer och førster, huad thet oendelighe herskaff er, ochsaa huad werdzlight herskaff er, ochsaa huor langt och wiit huertt aff them recker, ath en første haffuer ett friitt regiment i redtferdighed offuer alle landzenss indbyggeræ, och ath the alle eræ tilbørligh æræ och wdgifft plichtighe, The ßom thet nu widhe, the moo tacke Euangelium therfor, Pawens kirckelogh haffuer lerdt oss langt anderledes her til dags, Och ther ßom herrer och førster finghe aldrigh meer gaffn aff Euangelio, end thet widskaff och forstand, tha wore thet end tack werd

Therfor see nu alle frome førster til, ath the mesbrughe icke sodant ett widskaff, och selle icke sodan en friihed for willij och giønst, thet helighe Euangelio til affdracht och skadhæ, Thij thet kand worde them sielff til bugbidh, och thet kand goo them ther offuer, lighe ßom thet gick kong Hezechie offuer the hedneske sendebudhæ, huilcke hand for giønst och gaffue loedh bliffue segh och sitt hwss saa mechtighe iiij reg. xx Och ßom Moses saffde til Jøderne Nu. xxxiij om thet Cananeiske folck, ath the konde worde them torne i theres øghne och syle i theres sidher, om the lodhe them saa bliffue i theres wgudelighe welde och welmacht hoess segh. Icke ath wij begiere thesse godhe herrers

herrers skadhe eller forderffuelsæ paa liiff goedz eller welfartt, ßom theres patron och løghnafftighe prophet Lecter Pouel off togh løghnafftteligh paadichter, lighe ßom hand och giør moghet andhet meer. Wij begiere saa theres welfartt och framgang, ath gudz æræ och theres med andhre menneskerss salighed ey moo bliffue ther offuer forhindret, Ja for ald ting begiere wij thet sande Jesu Christi Euangelij Oplyssning och forfremmelsæ, schulde thet och komme them med manghe fleræ til noghen leghomlighe skadhæ och affdracht, Ja schulde och thenne gandske werden ther offuer forgoo

Wille nu herrer och førster bliffue sielff førster, och beholde regimenthet offuer theress land, och ladhe bisper och kirckenss tieneræ taghe woræ thet them bor, ther haffue the goedh rett til, wille the och foo regimenthet fraa segh och til andhre sodane ßom nu noghre hondride aar er skiedh i noghre Landskaff, thet raade the for. [Men] bliffuer wnder thess sodan werdzens macht och førstelighe regiment mesbrugt formedelss sodane sielffraadighe oendelighe personer, gud emodh, och thet helighe Euangelio til forhindring, Tha schulle førsterne ther suore for, gud wil straffe them ther for, saa ßom hand straffide Eli, for hanss børnss wnde regimentt, huilcket hand widindes tilstedde them, ther hand wel konde haffue raad boodh ther paa. Then aldmechtighe gud aff hymmelen begaffue E. N. kongelig Mayestatt aldkiereste naadighe Herre med wiisshedzenss oend, och sand gudeligh forstand, och en rett alnorligh goedh willij, til ath forfremme gudz rette sandhed, wdhen

wdhen ald wild och alle personers anseende, gud til willij och loff, Ethers Naadhæ til ewigh priis och æræ, och E. N. arme wndersotte til gaffn och ewigh salighed Amen

E. N. kong. May.

wnderdanighe ydhmyghe
troo tieneræ til gud

Hans
Tawssen

# Morten Luthers Betiughelsæ

Iegh Martinus Luther Doctor i then heslighe scrifft och predicker for the christne i Wittemberg, betiugher her med thenne myn obenbarlighe scriffuelsæ, ath aldthet iegh sriffuer i thenne føye bogh emodh thette Edict eller budh ßom sighess ath weræ keyserenss, thet wil iegh icke weræ tald eller forstoeth, lighe ßom thet schulde weræ screffuet emodh keyserligh Mayestat, eller noghet herskaff, endten aff oendeligh eller werdzligh staett. Men effterthij hyn wiise kong Salomon sigher, ath een enigste trering til howæ kand forskaffæ moghen wlockæ, lighe ßom tuerdt emodh een enigste from Naaman til howæ kand och forskaffæ møghet godt. Saa wil iegh icke haffue meendt then frome keyseræ eller andre frome herrer her med, Men the forredheræ och treringhe (weræ segh førster eller biscoper) ßom achte ath bedriffue theress fortuifflede wanartighe eghenwillighed wnder keyserenss naffn eller (ßom Salomon sigher) til howæ, Och besønderligh hyn kompan, huilcken s. Pouel kaller gudz moedstanderæ (gudz stedholderæ schulde iegh saght) Clemen Pawæ hyn hoffuetskalck och hanss tieneræ Campegium med sodanæ fleræ. Thet er myn mening, gud giffue lockæ och naadhæ ther til, Amen

Forst

# Først

Før end iegh begynder ath gloseræ thette [mandatt] stycke fraa stycke, [moo iegh] aldt tilforn giffue til kiende, [huad] for en heligh oend ther haffuer indblest thessæ treringhe sodan wiisshed, ath mand først moo kiende mesteren, Sidhen moo mand ther aff forstoo, huad lerdom sodan en mester konde och wilde giffue fraa segh. The berøme først i mandathet, huorledes wor bekiendelsæ, ßom wij lodhe antworde wdi Ausborg, er forlagd och giort wdrow formedelss the helighe Euangelia. Thet er eedt, merck thet wel myn kieræ wen, ehuo thu erst ßom thette les eller høør lesæ. Thu høør (sigher iegh) ath the berøme, ath wor bekiendelsæ er forlagd och affueret formedels the helighe Euangelia. Om thet er sandt eller och ey, ther wil ieg handle om her effter, Paa theme tiidh schalt thu aldenestæ thette mercke, ath the berøme, ath wor bekiendelsæ er forlagd, huor med? med the helighe Euangelia (sigher the) thet lydher noghet

Ther nest sighe the sielff i Mandathet, ath then christelighe kircke haffuer aff then helighe oendz indskydelsæ for reeligh orsaghæ saa skickedhet, ath aldenæ een part wdi sacramenthet skal bruges. Och paa thet ath sodan wiisshed moo iaa haffue thess større anseinde med segh, tha sette the orsaghen ther hoess, ath ther er saa møghet wnder een part ßom wnder begge. Thet moo iaa heydhe megh drabelighe och merckelighe

[keyse]rlighe

[keyse]rlighe dicteræ och scriffueræ. Men huor [haffue] wij her en mesteræ, ßom moo konde stemme [alle] thesse piber tilßammen? Thet the sighe, ath [wor] bekiendelsæ er forlagd formedelss the helighe Euangelia, och then eenæ part i sacramenthet er togh skicket til ath schulle brughess aff then heligh oendz indskydelsæ, thet er saa møghet sagt ßom bodhæ Ney och Ja tilßammen. Thij ther ßom bodhe parter i sacramenthet (huilcke wor bekiendelsæ forgiffuer) eræ forlagde formedelss the helighe Euangelia: tha er iaa wisselighen then eenæ part formedelss the ßamme Euangelia med thet samme befesthet, huorledes konde mand ellers neckte begge parte, ther ßom mand icke med thet samme befestide then eenæ part?

Tuertt emodh, ther ßom then eenæ part er forskicket aff then heligh oendz indskydelsæ, tha bekiende the ther med sielff, ath begge parter eræ forlagde och then eenæ part er befesthet, icke formedelss the helighe Euangelia, ßom the løghnafftelighen sighe) Men formedelss theress helighe oendz indskydelsæ, thij the holde iaa Euangelia och then helighe oendz indskydelsæ for ij adskillighe ting, ßom wel kiender paa. Haffuer nu then indskydelsæ giordthet, hui liuffue the tha saa skiendelighen och wbløylighen, ath the helighe Euangelia haffue giordthet? Haffue och the helighe Euangelia giordthet, hui berøme the tha saa skiendelighen och falskelighen, ath then indskydelsæ haffuer giordthet? Er thet icke ath sloo segh sielff smocht paa mond[en och] ath beklicke segh i eghen wiissh ed. Th[en ther] wil liuffue, skal haffue en goedh ho[wkom]melsæ (sighe grecherne) Men

Men ath linffue modh gud och hanss oerd, thet schal iaa besonderlighen wel løckess, saa ßom mand seer, til edt lofsligt exempel, i thette mandatt

Welan, ther haffue wij then ypperste dicteræ for thette mandatt, Pawenss oend, huilcken er en fadher til ald løghn, ßom schal iaa saa bewiise syn wiisshed paa gudz oerd, ath thet moo luckte effter hanss gamble fortæ, Saa kand mand nu wel besinde huad godt ther schal konde weræ wdi thet gandske mandat, ßom saa er wdhrid aff sodane dieffls tieneræ och løghneræ. Thij the wille sighe tuertt emodh theres eghen sambwittighed aff en forhærdhet mening och wndskaff, ath wor bekiendelsæ er forlagd formedelss Euangelia, ther ßom the togh wel wiste ath thet wor en fwll løghn, och ath theres kiønhed och berømelsæ stoedh icke paa Euangelia, men aldenestæ paa theres helighe oendz indskydelsæ. Therfor skulde the iaa wdhen theres krodhen tack wdspij i thette mandatt samme theres falske hiarte och sambwittighed, ßom Mat. xij. Christus sigher, ath hues hiarthet er fuldt aff, goer ghiernæ wdh adh monden, Och aff thine oerd fordømess thu ꝛc. Saa schulde och thessæ skiendighe dickteræ med eghen mond forraadhæ och skiende segh sielff, paa thet mand saa moo leræ, huad [thet] er ath gielnes emodh gud och hanss oerd. Sodane fleræ skiøne løghne wille wij fraa [første] och til sidste giffue til kiende wdi [thette] gandske mandatt, Paa Pro. xxj. thet ath wiiss mandz oerd moo bliffue bestandigt, ath ther hielper inghen wiisshed emodh gud, och psal. xxxiij, gud giør førsterness anslaghe til indthet.

Først

Forst, ath the berøme, ath wor bekiendelsæ er forlagd formedels the helighe Euangelia, thet er saa obenbare en løghn, saa ath the sielff wel widhe, ath the haffue skiendelighen linffuet, Men the haffue togh wild wdhstafferet segh med sodan speylfecktning, och oss ther med fore i affgiønst, forthij the følde wel ath theres sagh wor hollw skrøbeligh och skidhen, och modte togh wnder sodan en kiortel komme til æræ, Theres hiarte tenckte saa, wnd er wor sagh, thet widhe wij wel, men wij wille sighe, ath then Luthersche sagh er forlagd, saa er thet nogh, Huo wil tuinghe oss til ath bewiise sodan en løghn? Thij haffde the icke fornommet, at sodan berømen haffde werith idhel løghn, tha haffde the icke aldenæ wueyret ghiernæ giffuet fraa segh huess bewiissning the haffue ther paa (huilcket togh bleff høyligh aff them begieret) men och haffue ladt wdhgoo aff alle prentterij, och med alle basoner och trometer ladt wdhrobe, Saa ath ther wel skulde bleffuet yppeth then brask och prael, ath solen schulde icke wel kond skinæ therfor. Men nu the saa skiendelighen haffue weyreth ßamme bewiissning, och endnu skiendelighræ skiwle och forhalen, tha widner theres eghen sambwittighed med ghiernighen, ath the linffue [ßom] treringhe, noer the berøme, ath wor bek[iendelsæ] er forlagd, och ath the med sodan løghn [søge] icke effter sandhed, men wor affgiønst . . . . och theres skamskiwl

ij, Er thet och edt hoffnetskalckestycke til ath føræ oss i affgiønst, och aff swrfittighed ath smycke segh sielff, ath the opreghne manghe ærticler, huilcke meeste parten oss eræ indthet anrørindes, aldenestæ ath the

wille

wille giore oss en meshagheligheð hoess the fremmedhe ßom oss icke kiende, huilcke the føre i then forgiffteligh mening, ath wij ochsaa leræ sodane articler. Ja sodane skalcke schulde icke weræ keyserlighe schriffueræ eller dicteræ, men then ledighe diefsls scriffueræ i helffuide schulde the weræ, Thij effterthij the wisthet wel, ath wij leræ icke sodane articler, men fast meer fordome them, tha haffde thet ladt sodane keyserlighe dicteræ wel, ath the haffde tald om alle articler med goedh wnderskiedh, och ackthet wel huad the haffde lagt hanss wndersotte til, besønderligh ther mand wilde giffue dom ther offuer och fordøme. Nu bemenghe the aldtßammen tilhoffs, och giøre oss skyldighe i aldt ßammen, saa ath thenne her eenæ wdøydh er større, end ath iegh schulde konde wdsighen, och ey ladheret segh anderledes ansee, end ßom the wilde saa sighæ, wij wille med widskaff och sielffraadigheð giøre thet frome folck wold och wrett

Thet er the kompaner ther Dauid tal om i psalteren, Jeg sigheret i sandhed, ath the wgudelighe eræ arghe skalcke, thij ther er inghen gudz fryckt i them. Men paa thet the moo forfremmæ theres wreelighe sagh, tha smycke the segh sielff, och [giøre] andhre affgiønstighe ꝛc. [Ther] haffuer hand redtelighen formalet them, Thij [the] haffue i thette skiendeligh løghnafftighe [ma]ndatt paa thet høyestæ laffd wind paa ath besmyckæ segh sielff, i thet the berøme, ath wor bekiendelsæ er forlagd, och thessligheſtæ, ath giøræ oss affgiønstighe, i thet the bemenghe saa alle articler tilßammen, ath thet er saa onckeligh en samsett, lighe ßom

Psal. [xxxvi]

ßom noghen boett stodherekobæ, Thij iegh hoor, ath thette mandatt er wel fem reyser forwandlet, och manghe haffue forarbeydhet segh ther paa, lighe wel haffueret inghen londhe kond foeth sodant edt ansicht ßom modte ladhæ soo well, Ja the haffue icke forstoeth, ath en falsk tonghe rober edt falskt hiarte, och ath then affgionst ßom the med løghn wilde indtrenghe paa andhre, schulde falde paa theres eghet hoffuet

Thet moo nu weræ sagt om then oend ßom er mester for thette mandatt, Nu wille wij handle stycke fraa andhet, och føre then dieffuels løghn ind for lyset. Then første løghn er then ßom nu sagt er, ath the berøme wor bekiendelsæ ath weræ forlagd formedels the helighe Euangelia, The giøre atther inghen wnderskiedh, Men the fordome then gandske bekiendelsæ, saa ath ther schal indthet godt weræ wdj, Men thet moo aldt ßammen heydhe ath weræ forlagd formedelss the helighe Euangelia, ochsaa the høye article i troen, huilcke the togh sielff haffue bekiend i Ausborg, ath ther er indthet emodh troen wdi wor bekiendelsæ, och [med scrifft] kand mand icke forlegge then. See [saaledes] straffer theres eghen mond them for løghn, [saa] moo iaa thet ochsaa straffes for løghn, [ath the] berome (ßom nu sagt er) ath wor bekiend[elsæ] er formedels the helighe Euangelia forlagd, och er togh forskicket saa aff then helighe oendz indskydelsæ, ath sacramenthet schal wnder een part annammes, huilcket er emodh alle Euangelia, och the togh wille forlegge begge parter formedels Euangelia. Sodane kompaner eræ the aldt, Noer the konde icke bewiise med Euangelio

gelio, ath mand bør ath annamme een part, saa dichte the oendzenss indskydelsæ, hwn schal giøret, och berøme lighe wel, ath wor bekiendelsæ er formedels the helighe Euangelia forlagd. Ja kieræ danne mend, thet er iaa ath weræ skiendelighen med løghn befonden

Ochsaa, therßom theres eghen sambwittighed ey holdhet sielff ther for, ath theres forleggelsæ er indthet, tha haffde the wisselighen icke saa weyret ßamme forlegning, ther man begierde en wdscrifft ther aff, paa thet mand modte scrifftlighen sworæ ther til; Men the haffde med stoer roess och triumph ladt wdhgoedhen, och begierdt ath høræ swor ther paa, forthij the eræ aldels friimodighe och dristighe kiemper, ßom indthet grwe for lyseth eller forfeles for kietteræ, besønderligh noer the moo mørde och bespottæ. Men her, nu the schulde giffue fraa segh med hues the forlegge wor bekiendelsæ, och ladhe swore, ther eræ the idhele flaghermøss och reddæ nadtwghler ßom konde icke lidhe lyss: med huilcket the [giffue] sielff widnesbyrd, ath theres eghen sambwit[tighed] læer them, ath samme theres forleggelsæ [er i]dhel skarn, och the aldenæ med monden [berø]me och liuffue, ath thet er aldt ßammen for[lag]d, ther ßom theres mestrøstighe och fortuifflde sambwittighed wel weedh andherledes, ochsaa anderledes bekiendher, i thet the sky lyseth

Then anden løghn er thette, ath the nu begynde ath bewiise theres indskydelsæ och sighe. Then Christelighe kircke haffuer aff then helighe oendz indskydelsæ och goedh orsaghæ nytteligher forskicket och bøeth, ath mand wdhen for messen schal icke giffue wdhen een part

part i sacramenthet 2c. Her hoør thu klarlighen, ath begge parter i sacramenthet (ßom wor bekiendelsæ læer aff Euangelio) er forlagd formedels then helighe oendz indskydelsæ, och then eenæ buden, Ther ßom the haffue togh sagt her tilforn, ath wor bekiendelsæ er forlagd formedels the helighe Euangelia, thet er een och end fuld goedh en feedh løghn, ther mand moo griffuæ paa. Men end er then større, ath the sighe, Then christelighe kircke haffuer aff then helighe oendz indskydelsæ mackt til ath giøre och bydhæ sodant 2c. Huor eræ her breff och indsighle? Huor er grond och orsaghe, ther mand kand sodant med bewiisæ? Er thet nogh, ath the konde sodant dichte aff eghen fortredelighed? Tha eræ wij christne arme folck, ßom skulle weræ nødde til ath troo aldthet sodane dieffuels monde tørffue wdspij

Thenne løghn bespotter bodhe then helighe [oend] och then christelighe kircke, huilcket in[gen] londe stoer til ath lidhæ, Thij Christus si[gher,] ath then helighe oend schulde komme och fo[rklare] hannom, hand sigher icke, ath hand schal forwende eller formørckæ hannom. Item, then helighe oend schal formanæ ether (sigher hand) aldthet iegh haffuer sagt ether, hand sigher icke, hand schal afflegge eller forwende thet iegh haffuer sagt. Effterthij thet er tha witterligt och obenbaræ, ath Christus læer ath brughe sacramenthet i begge parter wdi Euangelio, tha schal iaa then helighe oend forklaræ och formanæ ßamme lerdom. Ther ßom hand thet och icke giør, men forwender eller affleggeret, tha kandhet icke weræ then helighe oend, eller

Jo. xvi

Jo. xiiii

och

och Christus moo linffue, ther hand kalder then heligh oend syn forklareræ och priiseræ, och syne oerdz formaneræ eller paamınderæ. Ther wdh fyller tha thette, ath then indskydelsæ, ßom saa forwender och forbydher begge parte i sacramenthet (huilcke Christus haffuer wdi Euangelio indskicket med sidt oerd) icke kand weræ aff then helighe oend, Men er wisselighen wdaff then ledighe dieffl i helffuide. Forthij then heligh oend schal formane oss alle Christi oerd och lerdome, och them priisæ, och holde them wedh macht och i brwgh, Ther ßom hand thet icke giorde, tha paamindte hand oss icke alle Christi oerd och lerdome, huilcket hand togh schal giøre

Saa kand och wor allerkieriste modher then christelighe kircke inghen londe fordraghe then løghnaff[tighe] bespottelsæ, ath mand tillegger hinde, [ath] hwn for[wen]der och afflegger syn kieræ brwdgomss [oerd] och lerdom, thij hwn er hannom wnder[da]nigh (sigher s. Pouel) Ja hwn er och eedt leghom med hannom, hwi schulde hwn tha saa bliffue wlydigh, och forheffue segh offuer syn gud och herre, ath hwn schulle bliffue weens med hannom, och forwende och fordøme hanss oerd? Ther ßom hwn wel weedh, ath hand med sidt dyre bloed haffuer forhuerffuet hindhet, och giffuet hinde gandske alworligh befalling, och sagt, Thette giører megh til en ammindelsæ. Ehuo ßom sigher nu, at hwn forwender sodan en befalling, eller och icke holderen, hand linffuer och bespotter hinde ßom en trering, och bodhe ßom Christi och hanss kirckes fiende. Thij then ßom tøer sighe, ath then helighe

helighe kircke forwender eller och holder icke Christi oerd och skick, hand giør lighe ßom hand wilde berobe then helighe kircke for en forloben diefflს horæ. Therfor schulle wij christne alle ßammen aff gandske hiarte fordøme thette mandatt lighe ßom en diefflს bespottelsæ, och sighe, forbandhet weræ thet mandatt med syne dichteræ, Amen

Och emod sodan bespottelsæ bestille wij thesse her tordenslagh, ther Christus sigher saa, thette giører megh til en ammindelsæ, huilcke oerd hand tal til syn christelighe kircke, och bedher hinde giøret, och icke forwendhet eller afflegghet. Item Matth. xxviij, Goer hedhen och lær alle hedhnighe ath holde thet ßom iegh haffuer b[efallet]. Hand sigher icke, lær them ath forw[ende och] afflegge huad ßom iegh haffuer be[fallet]. Item Mat. v sigher hand, ath ther sch[al icke] forgoeß een tydel eller een bogstaff aff loghen, ath thet schal ey aldtßammen skiee. Ochsaa, huo ßom opløser eedt aff the mindste budh, och lær folck lighe saa, then schal weræ ringhest i hymmerigh. Item gudfadher haffuer saa sagt aff hymmelen Matth. xvij, Thenne her schulle i høræ. Ja lenghe tilforn Deut. xviij, Iegh wil opuecke them en prophet, hannom wil iegh legge myne oerd i monde, hand schal sighe them aldthet iegh befaller hannom, Men ehuo ßom icke lydher hanß oerd, thet wil iegh heffnæ. Sandelighen thesse och andre fleræ sodane gudz oerd i scrifften stedhe icke kircken noghen macht til ath forwendæ eller ath affleggæ Christi oerd, Men føre hinde wnder Christi oerd, och bedhe hinde bliffue ther hardt

wedh,

wedh, och giøre ther effter, ßom effter edt strengt gudz budh, huilcket hand wil straffe ther ßom thet icke holdes, huor møghet meer mon hand wille straffe them, ßom end til med afflegge och forwende them

Och (thet gud forbydhe) ther ßom then christelighe kircke haffde macht til ath forwende och affleggæ gudz oerd, tha beholde wij icke ydhermeræ noghet wist gudz oerd, Thij thet er iaa klaertt, ath ther ßom hwn kand forwende eedt gudz oerd, tha kand hwn och forwende alle andhre gudz oerd, Ja ochsaa [thet] ßamme ther hwn sielff ßom en christelighe kircke grondes och bestoer [paa]. Thij her er inghen orsaghæ eller skielss-[møss], hwi hwn schulde moo forwende [thet] eenæ och icke thet andhet, om hwn ellers haffde macht ther offuer, Tha modte hwn och lighe saa forwende och afflegge the x gudz bwdh, pater noster, troen och segh sielff til med, saa ath hwn bleffue icke andhet end en diefflzens horæ, lighe ßom Pawens kircke er worden, huilcken segh tilwelder och med hoenligh fortredeligħed røffuer sodan macht offuer gudz oerd. Therfor schal inghen christen lidhet eller bewilleth, ath then helighe kircke tilleggess sodan forferligh fortredh i thette mandatt

Ther ßom mand nu och wil sighe, ath thet er christenhedhen aldtho neer tald, och ath wij fordøme hinde, ßom then ther icke holder Christi budh, lighe ßom the och nu robe och sighe, ath Lutheranerne fordøme ald christenheden, ßom brugher then eenæ part i sacramenthet och forbydher begge, Thij moo thet aldt weræ redt med then eenæ part, eller och then christeligh kircke wore fordømd. Ther swore wij

wij saa til, efftcrthij mand schal iaa swore sodane klafferæ, tha sigher iegh saa, ath ther ßom eforeens skulde saa weræ (ßom togh icke weræ kand) ath endten kircken schulde faræ wild, eller och Christus schulde liuffue, tha wilde iegh helder sighe, ath kircken foræ wild, end ath Christus schulde weræ en løghneræ, Thij ther ßom kircken foræ end wild, tha wore hwn togh forthij icke fordømdt effterthij hwn holder paa then herlighe artichel [om] søndz forladelsæ, Ja ther ßom kircken [icke foer] wild eller icke søndidhe, hnad behøffue[de hwn] tha then artichel om søndz forladelsæ. [Men] ther ßom Christus bleffue en løghneræ, tha [war thet] iaa aldels wdhæ, saa ath ther stodhe huercken hob eller salighed til

Hyne skiendelighe papister hofferæ møghet ther aff, ath kircken er heligh, och kand icke faræ wild, och menæ ath the wille beskiermæ ald theres weyer-styggelighed ther med. Men the wille aldt indthet achte thette andhet stycke, ath Christus kand icke liuffue eller feylæ, Och huor møghen meer macht ther ligger paa, ath Christus bliffuer sandrøy och wiss, end ath kircken bliffuer heligh och schal icke konde faræ wild. Saa er thet och ey heller sandt, ath kircken faer ey wild och sønder, thij hwn bedher daghlighen, forladh oss wore sønder, och troer och wndfangher søndz for-ladelsæ, Och skammer segh indthet wedh thet oerd i then xviij psal. Huo forstoer segh paa alle sønder ꝛc. thij hwn leffuer endnn wdi thet søndelighe kiødh och bloedh, och sigher med s. Pouel Ro. vij, Jegh giør thet ßom wndt er, och effter kiødhet tien iegh søndzens

søndzens logh, och i midt kiødh boer indthet godt, Men om Christo aldenæ och om inghen anden stoer ther saa screffuet Isa. Liij, Hand haffuer inghen synd giordt och ther er inghen falskhed fonden i hanss mond

Thij eræ the gandske saaræ blinde ledheræ ßom wille giøre alde kirckenss oerd och ghiernigher saa reenæ och godhæ, ath [thet scha]l aldtßammen weræ articler i wor [troo, o]chsaa gielde lighe saa møghet. Thij [ehuor] kircken giør och lær icke effter Christi [wisse] oerd, men giør eller lær noghet ther [for]wdhen, huo wil tha giøre megh wiss ther paa, ath hwn faer ey wild och sønder ther wdj? Ja hwo kand twiffle ther paa, ath hwn ey wisselighen faer wild och sønder ther wdj? Effterthij hwn leffuer endnu i thet syndighe kiødh, och handler forwdhen thet helighe gudz oerd, och kand icke weræ wdhen synd. Heligh er er kircken, thet er sandt, men ath weræ heligh her paa iorden thet er icke ath weræ wdhen synd och wildfarelsæ, men thet heydher (ßom s. Pouel sigher) ath weræ heligh i oenden formedelss gudz oerd, och togh ath weræ syndigh wdi kiødhet, huilcket ther wel forlades for Christi oendz skyld, men togh bliffuer ßamme skrøblighed icke til articler i troen eller reghnes for gudz sandhed. Thij then synd och wildfarelsæ ßom forlades er och lighe wel synd och wildfarelsæ, Och ther bliffuer aldrigh redtferdighed eller sandhed wdaff, endtogh the icke fordøme. The Theologi moo weræ saaræ groffue och blinde lerræ ßom dichte saa i theres eghet hiarte, ath then helighe kircke er saa aldels heligh, ath hwn haffuer inghen synd eller wildfarelsæ,

wildfarelsæ, Ja sodant haffue the dichthet wdaff theres eghet hoffuet, och bygge sidhen ther saa manghe articler paa i troen. Men scrifften tal ther aldt anderledes om, ßom wij alderedhe haffue hordt, Ja inghen schal troo then helighe kircke sielff, ther ßom hwn giør eller tal offuer eller forwd[hen Christi] oerd, Wdi Christi oerd er hwn bo[dhæ] heligh och wiss paa synæ ærinde, [men forw]dhen Christi oerd er hwn wisselighen [een] aerm wildfarinde sønderinde, e[ndtogh] wfordømdt for Christi skyld ther hwn troer paa

Thet wil iegh nu ladhe weræ sagt emodh the hordnackide braskeræ, ßom ald tiidh pladhre, kircken, kircken, kircken, Och widhe togh huercken huad kircken eller kirckenss heligh ed er, och fare saa hedhen, och giore kircken saa heligh, ath Christus moo ther offuer bliffue theres løghneræ, och hanss oerd platt indthet gielde. Emod sodane moo wij aldt tuertt emod och noghet pralæ, kircke her och kircke ther, kircken weræ saa heligh ßom hwn kand, togh moo Christus icke ther offuer bliffue til en løghneræ, kircken bekiender sielff bodhe med lerdom bon och troo, ath hwn er en sønderinde for gud och manghe londe faer wild och sonder, men Christus er sielff sandheden, och kand huercken liuffue eller søndhe, Therfor er kircken heligh och redtferdigh i oenden (ßom s. Pouel sigher) saa fraffmt ßom hwn leffuer och tal i Christi oerd och troo. Men saa moghet ßom hwn giør och tal forwdhen Christi oerd och troo, tha faer hwn wild och sønder. Togh ehuo ßom giør ny articler i troen aff sodane kirckenss søndighe oerd och ghierningher, hand forachter

forachter bodhæ kircken och Christum sielff, ßom them ther schulle findes for løghneræ. Och thet giør Pawen then blinde ledheræ med syne blinde sophister, ßom saa indfalde med then theres pladher, ath alle kirckenss oerd och ghiernigher schulle weræ helighe och redt sandhed

[Och] ath wij redtelighen moo komme til saghen, Ther ßom [then he]lighe kircke haffde end afflagd och forwand[let begge] parte i sacramenthet, saa fyller togh thette [icke ther] effter, ath mand bwrde eforeens ath hol[de thet] for en redt, effter Christi oerd eræ ther [klarlighen] emodh: Men mand modte holdhet [for ki]rckenss wildfarelsæ och sønd, huilcken ther burde ath bedhres och bødes, effter mand wore kommen til redt bekiendelsæ, Och icke med hyn falske Saul nechte och forswore then sønd, huilcken Samuel kalder aff-guderij. Men nu haffuer then helighe kircke togh icke giordthet, och ey forwandlet begge parter i sacramen-thet, Men hwn haffuer werith nød til ath lidhet ßom edt fortredheligt wold aff hyne oendelighe tyranner, ßom sodant haffue aff theres eghet skiøn wnder kirckens naffn røffuet saa ßom redte mørderæ. Och nu ßom kircken rober, och kreffuer sodant edt rob til baghæ ighien, boldre the end til med, och wille forsuoræ theres tyranniske rob, bodhæ gud och Christi oerd emodh, Men thet schal bekomme them lighe ßom Cainss och Saulss bolder bekoem them. Then helighe kircke, ßom her til haffuer werith nød til ath lidhæ sodan rob, och er bleffuen bedraghen aff thessæ falske prester, er togh bleffuen wfordømd, thij hwn haffuer icke giordthet, men aldenæ liddet, och offte handlet ther emodh.

i Sa. xv

emodh. Ther til med, haffde hwn end aff wanuittighed bleffuet bedraghen och søndhet ther wdi, tha eret togh aldtßammen bleffuet forladt for Christi skyld, then hwn troer paa

Ochsaa er thet obenbaræ, ath ther er aldels stoer skielssmøss emellom lerdom och leffnet, lighe ßom emellom hymmel och iord er stoer skielssmøss, Leffnedhet kand wel weræ wrentt, søndeligt och brødeligt, Men lerdomen moo aldt weræ reen, heligh, klaer och bestandigh, leffnedhet moo wel feylæ, saa ath ther holdes icke aldthet lerdomen b[efaller], Men lerdomen (sigher Christus) moo icke [taghæ] feyl wdi en tydel eller en bogstaff, [ther ßom] leffnedhet end feyler i edt gandske oerd [eller een] heel linij wdaff lerdomen, Saghen er [thenne], Thij lerdomen er gudz oerd och gudz re[ene eghen] sandhed, men leffnedhet er aff wore ghiernigher med, Therfor bøer lerdommen ath bliffue aldels reen, Ja huo ßom haffuer noghen feyl eller brøst paa leffnedz weghnæ, ther kand gud wel haffue toll med och forladhe, men ath forwende eller afflegge lerdomen sielff, effter huilcken mand schal leffue, thet huercken kand hand eller wil lidhæ, hannom bøer icke heller ath lidhet, forthij hand røer hanss høye guddommelighe mayestat sielff paa, thij moo ther huercken weræ farladelsæ eller toll, med minde end mand ladher then bliffue med fridh och wreformeret

Dauid haffde med sidt leffnet søndhet sworlighen emod gudz budh, men ther hand bekiende syn sønd, och ther med stadfeste gudz budh och icke forwende thet, men straffide segh sielff fast heller, end ath hand schulde

schulde haffue straffet gudz budh, tha modte hanss sønd forlades hannom och indthet konde skade hannom. Men Saul søndidhe saa, ath hand wille forsuore syn sønd och giøre hynde redtferdigh, ther med spottide hand gudz budh, och giorde thet til indthet, lighe ßom hand haffde haffd redt, och gudh haffde werith en løghneræ och haffd wredt, Thet konde icke forlades hannom. Lighe saa goer thet och her med, Ther ßom kircken haffde forlatt begge parte i sacramenthet, icke aldenæ aff wanwittighed (ßom nu sagt er) men ochsaa aff redt widskaff och wbedraghen (huilcket hwn togh icke [haffuer] giordt) icke wore hwn therfor fordømd, [thi hw]n haffde icke thermed nechthet eller aff[lagt G]udz lerdom, men giordt emodh gudz budh [ligeßom] Dauid, huilcket hinde modte forlades [naar] hwn bekieendhet. Men ath mand [wil] twinghe hinde til ath fordømæ ßamme lerdom om begge parte, och sidhen ath forsuore segh sielff tuertt emodh sodant edt gudz budh, Thet er ath straffe gud for en løghneræ, och ath holde syn eghen sønd for sandhed och redtferdighed, Och thet kand icke forlades, thij thet er en sønd emodh then heligh oend. Men sodant haffuer then helighe kircke icke giordt, sodant giør hwn och aldrigh, hwn scriffter siongher och bekiender wel friidt obenbaræ, ath hwn sønder emodh gudz oerd bodhe witterlighen och wuitterlighen, Och bedher om søndz forladelsæ, Men hwn nechter icke gudz oerd, hwn ey heller forwendheret, icke afflegger hwn thet heller

Thij ther ßom gudz oerd er afflagd, ther kiendes icke lengher sønd, och ey kand noghen giøre segh

samwittighed paa noghet, ßom s. Pouel sigher Ro. vij Ther loghen icke wor, tha wor ey heller sønden, Ther ßom nu inghen sønd er, ther er icke heller søndz forladelsæ, Mand sørgher eller bedher icke heller om noghen forladelsæ, lighe ßom Papisterne sighe her wdj, ath thet er icke gudz budh ath brughæ begge parte i sacramenthet, aldt thet stond the eræ i then mening, tha schulle the iaa saa sighe framdels, ath thet er inghen sønd, men wel giordt, ath mand brugher icke begge parte, effterthij the haffue tha inghen sønd ther aff, tha tørffue the icke heller bedhæ om ßamme søndz forladelsæ, Icke foo the heller forladelsæ, men goo saa tryggelighen hedhen i theres wbekiende sønder och gudz foracktelsæ indi helffuides affgrond

Thet er nu nogh ther om, ath mand [icke] kand giøre noghen artichel i troen aff [kirckens] ghierning, thij hwn er en sønderinde [och sønder] daghligen, bodhe aff wanuittighed och [witterligen]. Men wor troo moo aldt i alle articler [grundes] paa gudz oerd aldenæ, och wdhen gudz oe[rd kand] mand icke lidhæ noghen artichel i troen

Ther offuer er thet och liuffuet oss paa, ath then menighe kircke schulde forthij weræ fordømd aff oss, noer wij fordome then lerdom om then eenæ part i sacramenthet, Thij thet er icke wdhen then papistische kircke ßom holder then eenæ part, och end lidher hwn thet aff antichristen. Men alle andre kircker offuer ald werden holde begge parter, lighe ßom the haffue giordt fraa forste. Therfor schulle wij saa wel weræ ther paa fortenckte, ath wij icke fordøme begge parte,

parte, och the kircker til med, ßom holde sodant for en redt brwgh, ßom Papisterne robe, ath mand schulde icke fordøme theres kircke, ßom ligger togh fanghen wnder antichristen. Forthij the andre kircker holde begge parter for ath weræ redt, och een part for ath weræ wredt, med then mening sky the hannom och, Therßom wij holde nu then eenæ part redt, tha fordømde wij først redtelighen then menighe kircke. Saa fordøme icke wij then gandske christenhed (ßom the robe) men thet giøre the sielff Papisterne, effterthij the sette then eenæ part i sacramenthet ath weræ redt emodh alle andre kircker i werden fraa begyndelsæ, Ja emodh theres eghen kirckes widskaff och willij, ßom ligger fanghen wnder them

Men thette er edt hoffuetstycke offuer ald skalckhed, och saa skiendeligh och wbløyligh en forhoning ath hwn stoer icke til ath wdsighe. The bekiende ath begge parter er redt, the wilde och haffue tilladt oss them wdi Ausborg, ther ßom [wi w]ilde ther hoess haffue lerd och bekieend, ath [thet wor]e ochsaa redt ath brughæ then eenæ part. [Hører tog]h ther til the ledhæ dieffls monde, The bekien[de, ath] thet er redt, ath mand brugher begge par[ter, men] therßom wij wille icke holdhet for redt, [ath the] brughe icke wdhen een part, tha schal [wor re]dt icke heller weræ redt, Redt haffue [i] (sighe the) men then ethers redt schal weræ wredt, then sandhed schal weræ løghn, thet gudz budh schal weræ forbudhet, then lydelsæ schal weræ sønd, wdhen i ladhe oss ochsaa haffue redt med then eenæ part. Huad er togh thet andhet ath sighæ? end, ath gud

gud schal weræ diefflen, hymmelen schal weræ helff-nide, liiffuet schal weræ dødhen, therßom i ladhe oss icke ochsaa haffue redt, O kieræ gud, huortt mon togh thet wille hedhen, ath the bekiende, ath thet er edt redt och sandt gudz oerd, och lighewel fordøme, for-bydhe, schylde och for kietterij wdhrobe, och mørde och plaghæ folck ther offuer, ther ßom mand icke wil ladhe segh giøræ deelafftigh i theres søud, och sighe, ath the giøre och redt. Hwi ladhe the oss icke beholde then redt ßom the sielff bekiende oss ath haffue, och faræ saa hedhen med theres eenæ part (oss for wdhen) huort the wille? Er hwn redt, thet finde the wel, Hwi mon the wille besuore oss med theres tandt? Ja hwi forfylle the thet i oss huilcket the sielff redt be-kiende? Men sodane grulighe forferlighe och wbe-sindighe gudz bespottelsæ wille fuld nær giøræ en eende paa spillet, och nødhæ Christum til ath komme, thij thet er for grofft och aldtho saaræ møghet, Thet wil wisselighen brydhæ secken

Jegh wil thet nu ladhe weræ wel sagt, ath the i thette mandatt fordøme them, ßom giøre icke wdhen idhel brødh och wiin aff thette sacra[menth], Thij thet weedh ald werden nu wel, [ath wij] icke leræ sodant, men haffue fichthet [ther emodh] paa thet aller høg-hestæ. Och end haffde [thet ladhet] them wel ßom haffue werith mesterme[nd for thette] mandatt, ath the haffde bewiist segh [noghet lidhet] tacknemmelighen, och haffde togh loffuet oss [noghet i thenne] artichel, och ey saa flaghret hedhen med blinde o[erd, lighe]ßom wij (gud haffue loff) icke bløyneff wedh ath loffue och

och priisæ huad wij finde i then Papistische kircke thet godt er, Thij mand weedh thet wel (gud weræ loffuet) ath ther ßom Lutheranerne haffde icke opholdhet sacramenthet, tha haffde papisterne aldt werith thet qwiidt. Men ladh sodan wtacknemhed och goo hedhen med, the moo icke lidhæ Lutheranerne hyne frome kietteræ, ßom eræ theres beskytteræ och beskiermeræ, Therfor schulle ther komme andre kietteræ, ßom schulle icke handle med them ßom Lutheraner, them schulle the wighe wdhen theres krodhen tack, the schulle wel giøre oss Lutheraner fromæ, huad gielder thet

Men ath the føre orsaghen fram, hwi mand schal brughe then eenæ part, ath ther schal weræ saa møghet wnder then eenæ part ßom wnder begge ther moo iegh iaa giffue the blinde ledheræ noghet tilkiende om, endtogh iegh tilforn haffuer screffuet ther møghet emodh. Her giørss inghen spørssmoel, om ther er lighe møghet eller mindre wnder een part end wnder begge. Sodane fremmede och flychtighe oerd giffue til kiende, ath mand skyer lyseth och flyer for sandhedhen, Men thet er spørssmoelet, och her ligger knwdhen bondhen, her schulle mand bliffue stoendes och suore her til, Om mand bøer ath holde wedh gudz oerd eller och ey? Nu haffuer gud [satt sit] oerd her, ath thet er redt, ath mand brugher [begge p]arte, och icke een part. Ther ßom nu [aldt løff] och gress, alle stierner paa hymmelen, [alle sands k]orn paa haffzens grond wilde [robe och] skrighe ewindelighen, ath ther er saa mo[ghet wn]der een part ßom wnder begge, saa [stiller] mand togh icke ther

ther med edt hiarte til fridz, men sambwittighedhen offuerskrigher togh aldtßammen thette her, och sigher saa med ald krafft, kieræ thu sigher megh fast ther aff, ath ther er saa møghet wnder een part ßom wnder begge, Gudz oerd stoer lighe wel her, och forskicker megh begge parter til ath brughæ, Och hand wdhen ald tuiffl weedh bedhre end i alle ßammen, om ther er saa møghet wnder een part ßom wnder begge, togh befaller hand ath brughæ begge parte, huad kand en fattigh sambwittighed tha sighe emodh sodant edt gudz oerd, skick och befalling? efftherthij thet hielper indthet, ath mand sigher, ther er saa møghet wnder een part ßom wnder begge

Thij iegh ladher thet nu saa weræ, ath ther wore tusind sinde meer wnder een part end wnder begge, Ja end ther ßom ther wore indthet wnder begge parte, och ther wore aldtßammen wnder then eenæ part, huad hiolpe thet megh? Her bliffuer lighe wel gudz oerd om begge parte, och spør megh indthet, huor møghet eller huor lidhet iegh achter ath weræ wnder een eller begge parte. Ther til med kand och en fattigh samwittighed sighe, A ney, ther er inghen londe saa møghet wnder een part, ßom wnder begge, wnder een part er aldenæ halff deelen aff gudz oerd eller befalling, men wnder begge parte eræ gudz oerd bodhæ och gandske. Ney kieræ ney, thet gielder icke, ath settæ saa gudz oerd affsides hedhen, och brughe saa wiissdom med eghne tancker, huor møghet ther mon weræ wnder een [part eller wnder] begge, Thet heyder saa, then ßom er aff [gud, hand] høer gudz

gudz oerd, thet oerd, thet oerd (s[iger ieg)] schal mand meer ansee, end thet ga[ndske sacra]mentæ och aldthet thet medfyll, Och ther [ßom thet] schulde ghielde paa skillen eller well[en, tha schul]de mand heller ladhe faræ thet gandske [sacra]mentæ, end forladhe een enigste bogstaff eller tydhel aff oerdenæ. Nu skiødte the ind-thet om gudz oerd, men dichte wnder theff edt heeldt sacrament wdi edt haldt sacrament, forthij the for-achte gud och bespotte hanff oerd

Efftérthij thette mandatt bydher nu saa saaræ strengheligheu, mand schal indthet nydt begynde her wdi, tha schulde sodane wiifflinghe och forhoneræ taghe segh sielff om nesen, ßom skylde gudz oerd for ath weræ nydt, endtogh the wel widhe, ath the liuffue ther wdi, ßom obenbare treringhe, Thij the widhe wel ath gudz oerd om begge parte i sacramenthet er icke nydt, men indførdt aff Christo sielff, och hørßomme-lighen holdhet i brugh aff then helighe kircke wedh xv^c aar. Men the eræ sielff the ßamme ßom haffue optenckt sodan ny forwandling med theres eenæ part emodh thet gamble gudz oerd, och then menighe christen-hedz almindeligh langhe brugh. Nu komme the her och døbe theres ny dicht for en gammel tinghest, och thet gamble gudz oerd med then gandske christelighe kirckeff langhe lydhelsæ for en ny thingest, Och ther med skiende icke aldenestæ then gandske helighe christe-lighe kircke, ßom en wildfarinde fordømd horæ, ther icke haffuer holdhet thet redte gamble gudz oerd, men haffuer annammet en kiettersch ny handel: Men ochsaa then ewighe gud sielff, som en løghneræ och gieck,

gieck, ther icke [haffde] tilforn beſkicket ſidt helighe oerd om begge parte [i ſacramen]thet formedels Chriſtum i nadheren, Men [ſom haffde n]u nylighen taghet ſeghet for emodh [theres] [gan]dtelige dicht. Nu ſaa for=honer eckon [trøſtig] i Paweaſine thet ſtond i haffue tiidh, [thet] bliffuer ſnart anderledes, wnder theſſ [holdhe in]ghen thette mandatt wdhen diefflzenſſ born, gud bewore alle frome chriſtne therfor

# Thet andhet ſtycke

## Om meſſen

Ther bydher thette hedherlighe mandatt, ath mand ſchal holde bodhe menemeſſen och ſøndermeſſen (the wille talæ paa howſk om hyn benckemeſſæ, och kalde hinde en ſønder=meſſæ, lighe ßom then helighe kircke haffde two honde meſſæ eller ſacrament) med ſang, bøner, ceremonier, kledher och ſkick, och indføre bodhæ then ſtoeræ och lilde Canon, i alle modhe ßom er holdhet her til, och pladt inghen forwendelſæ eller fornyelſæ begynde ther wdi ꝛc. Ther haffuer thu aldtßammen paa een tiidh huad thu ſchaltt giøre och ladhæ, wdhen thet, ath her ſtoer icke hoeſſ, huad then helighe Cardinal Campegius ſuoride keyſeren, och ſaffde om hyn bencke=meſſæ, ath hand wille før ladhe ſegh hugge i ſtycker før end hand wilde ladhe fare then meſſæ, eldher och forwandle ther noghet wdi, Thij med theſſe oerd, ßom med

med then helighe oendz indskydelsæ, wor messen nogh stadfest, och wor bekiendelsæ med thet ßamme forlagd formedelss the helighe Euangelia, ßom the her tilforn haffue berømet. Thij huorledes kand thet feylæ, ath sodan en heligh mandz oerd schulde [icke weræ] edt heligt Euangelium och then heli[ghe oendz] indskydelsæ, Mand modte iaa [holdhe thet therfor], paa thet hand schulde icke brøste sø[ndher]

Nu saa høør thu her atther anden s[inde, ath then] helighe oendz indskydelsæ (ther thette [mandatt] haffuer begyndelsæ och grond wdaff) [er offuer] the helighe Euangelia, och wor bekiendelsæ (huilcken formedelss Euangelia haffuer fordømbd sodane messer) schal lighe wel weræ forlagd formedels Euangelia, saa ßom the berøme tilforn i begyndelsen. Icke saa ath mand schal holde sodane dichteræ for ath weræ drøcknæ (forthij the haffue ædrøye berammet thette mandat) men ath the eræ (aff gudz wredhæ) ryskinde galne, och konde icke see, huor saaræ skammelighen the liuffue emodh segh sielff, ath the berøme segh aff Euangelio, med huilcket the sighe wor bekiendelsæ ath weræ forlagd, och handle togh lighe fast hedhen tuertt emodh Euangelia, effter theress indskydelsæ, saa ath theress oendz indskydelsæ schal eforeenss weræ Euangelia, och offuer alle Euangelia. Men thet moo aldt saa goo til, ath en løghneræ schal weræ glemsom, saa ath hand icke schal konde betenckæ, huorledes begiøndelsen och enden konde føyess ßammen

Effterthij nu then helighe oendz indskydelsæ och the helighe Euangelia (med huilcke wor bekiendelsæ schal

schal weræ forlagd och thereff messæ stadfest) sigher her, ath messen schal holdes i alle modhæ, ßom hun er holden her til, och platt inghen forwandling [schal] anheffues. Tha kandt thu iaa wel [tencke, a]th begge canones, hagheler och kalcke, [platte]r och monckekapper, hylen [och w]roel schulle iaa bliffue fondhne [i thet h]elighe Euangelio. Item ath selle sielenæ i skierssild messen for vj pennighe eller skiffmendene paa strandhen, kiøbmendene paa landhet, the syghæ hiemæ i hwsenæ, och ath hielpe huer mand ther med i alle honde modhæ, ochsaa ther med ath pramperæ for enghlenæ och hellenæ i hymmerigh, Ja summa summarum, ath giøræ edt lusæmarcket och kiøffmandzhandel aff messen til ath næræ och æræ bughen med, Och icke til ath talæ eller høræ noghet om troen eller noghen sieletrøst, i alle modhæ saa ßom her til dages er skieedh. Thette (sigher iegh) schal iaa stoo aldtßammen i the helighe Euangeliis, men the haffue formedels the helighe Euangelia stadfest sodant ochsaa forlagd wor bekiendelsæ, med huilcken wij fordøme sodan forferligh weyerstyggeligheđ. Ja myn brodher, huorledes behagher tegh sodane mesteræ? Mand sigher fast ath ørnæ och glenter see skarpt, men the moo wel weræ starblinde framfor thessæ mesteræ, ßom i Euangeliis konde see begge canones och kledher, med aldt thet kremerij ßom messen fyl, the moo iaa wist weræ megh scharpe doctores, ßom konde taghe sedhæ noghet høyræ, end wnder hønsenæ

Her seer thu nu, ath the fortuifflde schalcke och wanartighe treringhe handle med oss aff redt fortredh

och

och eghenwillighed, och saa skienbarlighen och skiende-lighen forhone wor herress leghomss och ble[dss høy-werdighe] sacrament, Och ey allenæ [icke wille] redte segh och afflegge m[essens wsige]lighe wtalighe forfer-lighe mesbrugh, [men endoch] til med stadfeste forsuore och forøg[he them meer] och meer forwdhen eende. O gud [i hymme]len, er icke thet aldtho høygt och aldtho møghet offuer ald macht? Wildt thu togh icke een sinde see her til? Rober thet icke til tegh op i hym-melen, noer kand tha noghen sønd haffue noghen tiidh robt til tegh i hymmelen? Schulle the icke bliffue wstraffide ßom thidt naffn forhone, hwi goo tha thesse her aldßom skiendeligste gudz forhoneræ saa frij he-dhen? schulde icke tyrcken med alde honde plagher foo løckeligh framgang emodh oss? Moo ey the ßom høre och see sodan forhonelsæ fuld neer falde i mes-hob i stedh for sodane søndhers skyld, lighe ßom thet konde haffue goeth Loth i Sodoma

Men nu er thet aldels nogh bewiist, saa ath indthet paweasen schal konde thet omstødhæ, ath messen er gudz oerd och sacrament, huilcket hand oss tilbydher och giffuer, Thij ther stoo oerdenæ lysinde och klaræ. Jesus togh brøedh, tackide och brødhet och gaff thet syne discipler och saffde. Thette er mitt lehom ßom giffues for ether, Thess lighestæ ochsaa kalcken ꝛc. Hoess thesse oerd bliffue wij, paa thesse oerd stoo wij, wdi thesse oerd wille wij med gudz hielp bodhæ leffue och døø. J thesse ßamme oerd er messen grondhet, her finder thu icke ath wij schulle kiøbe [och selge] sacramenthet eller messen, her findher [thu icke], ath wij

wij offre eller giffue gud [noghet ther] med, her finder thu icke, ath [wij schulde] herœ gudz hellen ther med, her [findher thu] icke, ath mand schal kiøbe [siele a]ff skierssild ther med, her finder thu icke, ath een kand med messer hielpe then anden aff synd och alde honde nøedh, saa ßom theress spodske canones bodhe ßammen, ochsaa theress Lerefedhre holde hardt paa, saa ßom the och sielff haffue nu nylighen seett i theres Euangelio i then herredagh wdi Ausborg, och haffue lerdt aff theress helighe oendz indskydelsœ, thij tilforn haffue the thet icke fondhet i noghet Euangelio. Men ther the schulde forlegge wor bekiendelsœ, tha stode Euangelia ther ald fulde wdaff, och stadfeste aldt sodant

Men saa finde wij her, ath Christus sigher, **Thet giffues for ether til søndz forladelse**, søndz forladelsœ schal mand ledhœ her effter och hinde finde til thet ewighe liiff, och tencke paa then Herre Jesum Christum, och forkiønde hanss pindsel indtil hand kommer. Ther sigher hand icke helder, offrer elder giffuer megh noghet i messen, Men hand sigher saa, annammer i (icke iegh) och edher i (icke iegh) dricker i (icke iegh) wij wij schulle taghe och annamme, Men hand skiencker och giffuer. Ther ßom nu icke the ij canones allenœ wore emodh thesse oerd, Men saa manghe canones, ßom ther erœ reghenssdrober paa iorde[n, och] ther ßom huer papist wore [meer end] tusinde Gabriel aff hymm[elen och] robte forudhen ophørelsœ, offermessœ, offermessœ, huad wore thet [aldtßammen emodh] sodane Christi klarœ oerd? Oc[h ther ßom] møghligt wore (ßom føer er sagdt) ath then gandske christenhed

christenhed holde messen saa effter thesse papisterss willij, huad tha? endtogh modte Christi oerd stoo, bliffue, och meer gielde end kircken, Thij Christi oerd er gudz oerd, huilcken alle creaturer schulle wighæ och giøre æræ, och ey lidhet, ath hand schulde bliffuæ en falsk løghneræ, saa ßom the ledighe papistische asenæ hoenlighen wille giøre hannom til

Och hwi mon the togh saa haffue giordt thette sacrament til edt kiøbmandzoffer allenæ? Hwi mon the icke haffue ochsaa giortt doben til en offring med alle theres vij sacramenter? Eræ the andhre sacramenter alle ßammen gudz gaffuer, huilcke wij icke giffue, men wndfanghe och annamme, Hui mon tha thette schulle allenæ, lighe ßom edt horæbarn, weræ the andhre wlight, och icke ochsaa bliffue sodan en gudz gaffue? schal thet tha iaa allenæ wdhlyckess fraa alle sacramenterss art och naturæ? Men huad wil iegh togh disputeræ emodh sodane fortredelighe gudz bespotteræ och papistische asenæ, ther inghen forbedringh er wdi? thet er lighe ßom bispen aff Saltzborgh saffde, Ah huad wille i reformeræ oss prester, wij [prester] haffue togh aldrigh werith godhe. [Ja saa w]erer icke godhe, och worer icke go[dhe i ethe]rs gudz diefflzenss naffn, Hui [legge i t]ha wind paa ath reformeræ [oss, hui]lcke i bekiende ath weræ godhe, [och ath] haffue redt? Er icke thet nogh ath i eræ sielff arrighe treringhe och gudz forredheræ, saa ßom i sielff wbløwlighen berøme ether? men wille och til med tuinghe oss med wor redtferdighe sagh til ath bliffue fortaffte med ether och aldrigh godhe, Flydhe the oerd

ey

ey wdaff redt menneskeligh wndskaff. Ja ther ßom diefflen sielff wilde talæ aff syn aldherhøgheste dieffls wanartt, huorledes konde hand i nogher modhe giøret slemmeræ end saa, wij eræ icke sielff godhe, wij wille och icke weræ godhe, och ey ladhe andhræ weræ eller worde godhe

Men thet ßom thette mandatt bydher framdels ath holde om fermelsæ och Olij, ladher iegh nu be-stoo segh, ath iegh schal icke giøret aldtho langht, Thij thet er togh platt indthet andhet, end theres helighe indskydelsæ och ny helighe Euangelia, med huilcke the haffue forlagd wor bekiendelsæ, huilcke Euan-gelia the haffue nu nylighen fondhet i Ausborgh wdi edt røgholl eller edt lønligt ganten, thet er, ath the haffue dichthet och løghnafftelighen optencht them aff theres eghne falske och løghnafftighe hiarter. Thij wore Euangelia, ßom kiendes offuer al[d werden,] widhe indthet ath sighe aff ther[es fermelsæ] och smørelsæ, Men the sch[ulle] haffue noghet ath ska[ffe, och giø]re saa sacramenter ther ßom [inghen eræ], och ther ßom er sacrament, ther [giøre] the offring och wore eghne ghiernigher wdaff, paa thet the ey moo holde heligt och goo ørckeløsæ

# Thet iij stycke

## Om then frij willij

Then momle the om, lighe ßom the haffde heedh welding i monden, wdhen, ath the schulle iaa togh wdspij theres forgifftelsæ med sodane oerd, efftertij then wildfarelsæ ßom

ßom lydher paa then frij williess weghnæ med syn anheng er icke menneskeligh, men wskielligh och en gudz forhonelsæ, tha schal then icke holdess leress eller predickes ɛc. Aff thesse oerd kand inghen widhæ, huad wildfarelsæ the fordøme, om thet er the ßom holde inghen frij willij, eller och the ßom holde then frij willij fuldkommelig, eller och the ßom holde en halff frij willij eller och edt føye stycke ther aff. Thij the haffue icke endnu sielff samboret med huer andhre, the komme och aldrigh her effter offuer edt, huad then frij willij schal weræ, Men riffue och bidhe huer andhre, lighe ßom galne søer, och fordøme togh lighe wel then wildfarelse om then frij willij, men giffue togh ßamme [wildfarelse] inghen naffn. Thij worde wij [nødhæ ath r]eghnæ then theress dom effter theress [hiarte], och icke effter theress grøedhmond, [Nu er theress] hiarte oss fiendsk, [saa moo] wel theress grøedmond wisselighen [ochsaa] meenæ wor lerdom

Men thet er atther en ny konst, huilcken the haffue lerd aff hyn indskydelsæ och theres ny Euangeliis, ath the icke widhe sielff, huad then frij willij er, och aldrigh the konde foeth ath widhæ, eller komme ther wdi offuer edt, The prale lighe wel her, och saa plompelighen fordøme then lerdom om then frij willij. Thij ther ßom the schulde leræ megh, huad then frij willij er, tha schulde the iaa wisselighen saa swore megh, Een lerefadher sigher thette, then andhen thet, ochsaa eræ hyne høye scoler endnu weens ther om. Ther ßom iegh och spurde framdels, huilcken then bedste lerefadher er, Saa wide the och indthet ath

sighe

sighe ther til, Men huer fyller syn Docter, Togh komme the wel ther wdi offuer eedt, ath the alle fordøme wor lerdom, lighe ßom Pilatus och Herodes komme wel offuer eedt emodh Christum, ther ßom the ellers wore huer andhres store fiende. Saa lær och nu thette mandatt oss, ath wij schulle wighe wor lerdom, och for wor wisse lerdom ladhe oss hedhenføress paa theress tuifflafftighed, Och er thette meninghen, thu haffuer en wrett lerdom for, men wij haffue ey [endnu en] wiss redt lerdom, the moo w[el heydhe] grobe asenhoffuede (med orloff [ath sighe)] ath the saa fordøme en ting, [huilcken the] sielff bekiende segh indthet ath [widhe aff] eller forstoo. Thij huo kand [widhe, huad] en wildfarelsæ er wdi then frij willij, then ßom icke endnu wisselighen weedh, huad then frij willij er, eller icke er

Thet moo wel frilicken heydhe en wskielligh och inghen menneskeligh wildfarelsæ, saa ath fordøme, och lighe wel bekiende, ath the widhe togh icke, huad thet ßamme er, ßom the saa fordøme, Och er thet saa møghet sagt, huad wij wille, thet schal bliffue redt och wredt, thet haffuer inghen konst och forstand behoff, then indskydelse och wore ny helighe Euangelia haffue lerdt oss thet saa wdi Ausborg. Lighe ßom hydt høylerde dybeligh wiise qwegh, ßom er søerne, wilde beslutte paa theress herredagh. Wij søer bydhe, ath inghen schal holde muscaten for ath weræ en ædhel krud, men huad hun er thet widhe wij icke, Men ßomme aff oss menæ, ath thet er tom mask, ßomme, ath thet er klidh, ßomme, ath thet er koelbladher, ßomme

ßomme, ath thet schal weræ hyn kosteligħe bonde galrey wden gierdernæ. Lighe saa wiisslighen handle och nu wore høylerde erßomme søer wdi Ausborgh, och wnder thess beklaffe the gudz sandhed for wskiellighh och forhonligh tinghest

Och sandeligh, ther ßom the haffde icke andhet i acht ath beskicke paa then herredagh, [end ath [g]iffue oss sodan theres fortredeligħed til [kiende,] ath the wilde sighe, huad wij wille [thet schal] weræ redt och wredt, wanseendes, [ath gudz] oerd læer end anderledes, tha [motte the] wel haffue ladt then frome [keysere] bleffuet hiemmæ, och ey giordt hannom [nogen w]magh, wij haffde togh wel wisthet tilforn, ath the (ßom antichristenss døygdh sigher til) sedte segh emodh och offuer gud, och aldthet gud kaldes och for gud æress. Men thet goer aldtßammen ßom bispen aff Saltzborg haffuer sagt, prester eræ icke godhe, och effter Campegij raadh, ßom sigh heller wilde ladhe hugge i stycker, end hand wilde weræ goedh, och taghe wedh thet ßom er obenbare sandhed, thet er megh och icke sielsiwndt, ther ßom the ildhæ giøre, effterthij the wille icke weræ godhe, lighe ßom thet er megh icke sielsiwndt, ath en tornegreen stingher, Men thet wore megh sielsiwndt, om edt fighentræ bore tornæ, Och thet schulde weræ megh sielsiwndt, om pawen med syne prester begiøndte ath giøre noghet thet ßom redt godt konde weræ. Ladh fare the wdøydher

Wor lerdom om then frij willij, ath hand er døedh, och platt indthet kand, then stoer grondhet manghfoldelighen i schrifften, Jegh tal om en frij willij emodh

emodh gud och i sielesagher, Thij hui schulde iegh møghet disputeræ om then frij willij, ßom regierer offuer fææ och hestæ, goedz och penninghe? Iegh weedh aldels wel, ath gud gaff menneſken herskaff offuer qu[eget och offuer] thet gandske iorderiigh, gen. j, S[odant høør] icke hiidh til thenne talæ. Ther-[ßom ther war] inghen oerd i scrifften emodh [then frij] willij, wdhen thette s. Pouelss [ij Tim. ij,] the eræ diefflzenss eghne fa[ngher effter] hanss eghen willij, tha haffde [wij ther med] scrifft och grond nogh, Ath weræ i diefflzenss fengzel, thet er sandeligh inghen friihed, Och besønderligh, ath the saa eræ fanghnæ, ath the nødes til ath leffue effter hanss willij, Ther moo aldt hyn godhe frij willij wisselighen weræ diefflzenss willij, thij the schulle iaa leffue effter then ßamme hanss willij, lighe ßom hanss fangher, Thet er iaa klarlighen s. Pouelss lerdom i for^ne stedh. Ochsaa lydher Christi eghne oerd ther hedhen Lu. xj, ther hand saa sigher, Noer hyn stercke eworer sidt hwss, tha beholder hand sidt med fridh, Men kommer hannom een offuer ßom er sterckeræ etc. Her giffuer iaa Christus nogh til kiende, ath diefflen besidder syne med fridßommelighed, ther ßom hannom icke offuerkommer een ther sterckeræ er

Hoess thet oerd bliffue wij, endtogh wij och therfor wdhen haffue scrifft righelighen nogh. Ther til med, saa haffue wij och then witterlighe ghierning for oss, ßom giordt er, ath Iesus Christus gudz søn modte formedels sidt eghet bloedh løsæ oss fraa diefflen dødhen och sønden, ther ßom haffde nu werith en frij willij

willij wdi oss emodh och offuer diefflen dødhen och sønden, tha tørdte hand icke haffue døedh for oss, [Thij hu]o ßom kand wndgoo sønden, Christo forudhen, then [kand ochsaa] wel wndgoo dødhen, forthij dø[dhen er sy]ndzenss straff, Ro. vij. Men ther [er icke en]dnu bleffuet noghet menneske [fundhen, ß]om haffuer bewiist syn frij [willij e]modh eller offuer dødhen, Men [dødhen] haffuer wel tuerdt emodh bewiist syn frij willij och krafft offuer alle menneske, huilcket hand icke konde bekomme, ther ßom sønden (huilcken er dødzenss redt och macht) haffde icke tilforn offueruelldet och fanghet mennesken. Hoess thenne Christi ghierning, och thenne artichel i troen paa Christum bliffue wij hartt, och ladhe papisternes indskydelsæ, och theres ny Euangelia bliffue en swinedom, Inghen føør oss ther iaa fraa, ath Christus haffuer løst oss fraa diefflen sønden och dødhen, Och ther ßom thet bliffuer, tha bliffuer ther inghen anden frij willij, end then ßom er fanghen wnder diefflen dødhen och sønden, Er nu thet en friihed, tha moe hwn weræ theres ßom giøre hyn indskydelsæ til ny Euangelia emodh the redte gamble Euangelia

# Thet fierde stycke

## Om troen ath hun giør redtferdigh och icke ghiernighernæ

Ther om wdspij the saa i thette mandatt, Effterthij thet er obenbaræ aff then helighe scrifft, ath then blodte troo allenæ wdhen kierlighed och godhe ghiernigher giør icke redtferdigh

redtferdigh tha schal then artichel, ath troen g[iør allenæ] redtferdigh, och godhe ghiernigh[er forkaste]dhess, huercken predickes eller [leres etc.] Thet ßom the tale her om gode [ghiernigher ath] forkaste, thet giøre the atther [med blindhe oerd] aff theres wdøygd, til ath fødh[e oss affgiønst] med, lighe ßom wij forkastede gode ghiernigher, Endtogh the wel widhe anderledes, ath wij tuinghe meer ind paa gode ghiernigher, end thet gandske papistrij nogher tiidh haffuer giordt, huilcket ey haffuer nogher tiidh forstoeth, huad en redt goedh ghierning er, saa ßom wij ander stedhe nogh haffue bewiist, lighe wel kunde the icke forladhe theres forgifftighe løghn och spott. Och summa summarum, her er icke eedt oerd i thette mandatt, ath thet haffuer ey thenne glosæ i segh, prester haffue aldrigh werith godhe, thet oerd forklarer alle bogstaffue i thette mandatt

Och huad schulde togh sodane lereræ forstoo noghet godt i thenne høye helighe artichel, effterthij the konde icke end lidhæ the article ßom eræ ringheræ, ßom eræ thessæ, ath en mand moo haffue en qwinde, och en qwinde moo haffue en mand til echtæ, Ath edt menneske moo ædhæ och drickæ huad gud giffuer och tilfødher hannom, Ath en christen moo nydhæ begge parter i sacramenthet, och sodane manghe fleræ. Ja thet wore skadhæ ath sodant galet qwegh och skidhne søer schulde luchte thesse muscater, huad sighe, ath [the schuld]e ædhæ och nydhæ them. Laedh them [bliffue w]edh then lerdom och troo, at then [ßom] . . . . en fiis i Coer giør en dødhe[lig syndh], och then ßom fiis hoess alteret [hand er] fordømbd, Och

Och ath iegh moo och [komme til] theres høye article, Then ßom spø[ler syn] mond med wand och nedhersøncker en drobe, hand moo icke holde messæ then dagh, Then ßom holder monden offuen, ath ther fløyer en myg i halsen paa hannom, hand moo icke then dagh annamme sacramenthet, med sodane wtalighe fleeræ herlighe och drabeligh høye articler ther thereß swinekircke er grondhet oppaa, sodane articler eræ talæ werde, huad schulde the stoerligh achte troen eller godhe giernigher, ßom er ringhe sledt och gandteligh tinghest?

Togh effterthij iegh seer, ath diefflen formedelß syne swinepredickeræ wil iaa forhone thenne ypperste artichel, och ey kand styre segh eller ladhæ aff. Tha sigher iegh Doctor Martinus Luther wor Herreß Jesu Christi wuerdighe Euangelist saa, ath thenne artichel (troen allenæ forudhen alle ghiernigher giør menneskken redtferdig for gud) schal bodhe then Romerske keyser ladhe stoo och bliffue, ochsaa then turckische keyser, then tatersche keyser, och keyseren aff Persen, Pawen med alle Cardinaler, Bisper, prester, moncke, nonner, kongher, førster, herrer, ald werden, med alle dieffle, och end schulle the foo helffuides ild til med offuen paa thereß hoffuet, och inghen tack [ther til.] Thet er myn Doctor Luthers [indskydelsæ] aff then helighe oend, och [thet redte helighe] Euangelium

Thij ther stoer then artichel ßom b[ørnene læse,] Jegh troer paa Jesum Christum, korß[est, døedh] rc. Ther er iaa inghen døedh for wore sønder, wdhen Jesus Christus gudz søn allenæ, Allenæ Jesus gudz søn,

søn, sigher iegh end een sinde, Allenæ haffuer Jesus gudz søn løst oss aff sønden, thet er wisseligh sandt och wisseligh then gandske helighe scrifft, Ja schulde och alle dieffle med thenne werden sprecke och brøste sønder ther wedh, tha er thet togh sandt. Eret tha hand allenæ, ßom borttagher sønden, tha kand thet icke weræ wij med wore ghiernigher, Nu eret ochsaa theß lighestæ wmøghligt, ath iegh kand fatte eller naa thenne enigste forløseræ Jesum, anderledes, end med troen, med ghiernigher er och bliffuer hand wbegribeligh. Effterthij nu ath troen allenæ begriffuer sodan en forløseræ, før end ghiernigherne fylle effter, Saa moo thet iaa bliffue sandt, ath troen fatter allenæ sodan en forløssning for ghiernigherne och wdhen ghiernigherne, huilcket indthet kand andhet weræ, end ath worde redtferdigh. Thij ath weræ forløst aff sønden, och ath haffue søndz forladelsæ, kand icke weræ andhet end ath weræ eller worde redtferdigh etc. Men effter sodan en troo, i huilcken mand haffuer foeth forløssning och søndz forladelsæ [och redtfer]dighed for gud efftersylle ther godhe [ghiernigher], ßom eræ tha en troeß fruct. [Thenne er wo]r lerdom, saa lær och then [helig oend], med then gandske helighe [Christenhed], Ther wedh bliffue wij i gudz [naffn,] Amen

## V

Ther nest stoer edt tilsedt i thette mandatt, ther sedte the noghre articler om presterendte, om prestechteskaff, om thereß omwendelsæ, om then straff the schulle haffue, om

om prestedegher, huorledes predickerne schulle forhøreff aff hyne ordinariis. Them bleff tilboeth aff wore medbrødhre i Ausborg, och iegh thefflighestæ tilbøedh them i myn formaning, ath wij ghiernæ wilde tilladhe them theres oendeligh herskaff eller (ßom the kaldhet) Jurisdictionem, saa frafsnt ßom the wilde ladhe Euangelium bliffue friidt, och taghæ bortt hueff mesbrugh ther er paa ferde, huilcke the sielff widhe ath weræ grwelighe mesbrugh, Och the ther til med eræ plictighe, icke allenæ ath ladhæ Euangelium bliffue friidt, Men ochsaa ath predicke thet sielff, och ath ladhæ liiff och leffnet ther for. Sidhen konde mand wel handle med presterendten, och indsetthe duelighe soghne prester, saa ath ald ting stodhe wel til ath raadhæ och reddæ. Ja strax, ath the schulde saa møghet tilladhæ, thet giøre the icke, huad sighe, ath the schulde sielff wille giøret: The wille haffue thereff oendeligh herskaff, til ath bestyrcke thereff mesbrughæ med, och ath fordempæ Euangelium [och ath] myrde, brende, sencke, henghe [och fordriffue] frome christne for Euangelij [skyld. Thette] schal heydhe thet oendeligh h[erskaff, och the] forladhe segh saa paa men[neskens macht,] then schal icke konde feyle, [redt] lighe ßom menneskene schul[de icke kon]de døø, och gud schulde icke konde styre och forhindre menneskene. Therfor haffue the thet wist ßom screffuet stoor psal. xxxiij Konghen kand icke hielpe endtogh hand er mechtig. Item then stercke kand icke bliffue med syn eghen styrcke bestandigh. Sodane oerd i scrifften straffe the nu for løghnafftighe oerd, therfor schal och ald tinghest løckeff them ther effter

# vj

Ther nest fyller en artichel, ath mand icke schal lidhæ the prester, ßom leffue wreeligh eller haffue werlighe qwinder i hwse med segh. Sandeligh her begynde the ath handle saghen aluorlighen, herwdh trold, thet wil nu weræ, Ath the nu saa hartt paagriffue segh sielff, thet schal wille wdhen tuiffl weræ een aff the redte indskydelsæ och hoffuetstycket aff the ny Euangelia. Togh eræ oerdenæ noghet mørcke, och moo forstoess iij honde modhe: Først, ath presterne schulle icke haffue eghne horer hoess segh, forthij the eræ werlighe qwinder, Men ath the godhe herrer schulle goo hedhen til bor=[gher och bø]ndher hwstruer och døtthre, the eræ [er=lighe q]windfolck, saa ßom hyn gamble [dompreſt] mendte, ther hand saffde, wij [prester ere] wordne giecke, ther iegh wor [wng, tha] lowe wij hoess bor=gher hwstruer [och døtthr]e, tha haffde qwinderne loffue [til oss], tha modte mendenæ och haffue loffue til oss, schulde the och foo edt wndt moedh: Men nu huer wil haffue syn eghen horæ, eræ qwindherne oss wuil=lighe, forthij gielde wij och icke heller lengher hoess mendene, Thenne er then redteste och bedste forstand paa thenne artichel. Then anden er, ath prester schulle pladt leffue wdhen qwinder, lighe ßom Daniel haffuer forkiøndt, och ßom exempelet er siwnligt for øghne, i then allerhøyeste och heligste kiyskhed, ßom the haffue lerdt aff Sodoma och Gomorra: Then forstand

forstand kand thenne artichel och wel lidhæ, Ja iegh achter, ath theres helighe oendz indskydelsæ meen then ßamme besønderligh

Then tredij er, ath presterne schulle leffue aldels kiyskeligh, lighe ßom englene i hymmelen, thenne forstand haffue the icke alworlighen, men thet er icke wdhen theres skoff, forthij the widhe wel sielff, ath the haffue icke saa manghe soobødheræ, ath the konde gielde alle prester. Saa er thet och obenbaræ, ath ther eræ gandske foo prester ßom konde leffue kiyskeligh, [om the end] ghierne wilde, wdhen the b[leffue gieldede.] Thet wilde och giøræ bisper[ne skadhe i] steyerset, ther ßom hyne fattigh[e prester gaff]ue icke horepenninghe aff . . . . . . Summa summarum, thet er fo[rtuifflede skal]cke i theres hwdh, ath the setthe [sodan en] artichel fram, och widhe wel, ath handh bliffuer icke holden, och ath bisperne sielff med theres Domherrer ey wille eller konde ladhæ theress skiendeligh obenbaræ horerij, Men eræ sielff the aller største horeiegheræ paa iorden, saa ath mand haffuer indthet widnesbyrd behoff ther til, the brughe segh saa wbløwligh ther wdi for ald werden, och wille togh tuinghe andhet folck til kiyskhed, O huor ladher thet wel, noer en bisp er sielff en stoer horeieghere, och bydher togh en fattigh prest, ath leffue kiyskeligh

Men thette er thet aller werste, ath the her med gribe gud i monden, och forbydhe echteskaff, huilcket gud haffuer skafft, ßom s. Pouel sigher j Ti. iiij, ath sodane budh eræ dieffuels lerdom, ßom the och wel widhe, ath the fordriste segh lighe wel til, ath fordempæ

gudz

gudz ghierning och skabning, willij och oerd, och giffue for, ath presterne schulle holde the løffte ßom the haffue loffuet i theres wielsæ, saa ath the ßamme løffte schulle tha weræ sodane skiendelighe skiwl, wnder huilcke mand . . . . . d forhoner och skiender gud i sidt [oerd och g]hierning, och ther offuer nechter och til indthet [giør thet] første och aller høyeste løffte, ther wij [haffue loff]uet, ath hand schulde weræ wor [gud, och] ath wij wilde æræ och loffue [hanss oerd] och ghierning offuer ald ting, [emodh hu]ilcken ther kand iaa inghen løffte gielde [noghet], ßom kand skiende eller wanæræ hanss oerd och ghierning, saa ßom thenne løffte emodh echteskaff (huilcket togh er wmughligt ath holde) wanærer och skiender hanss echtestatt, bodhe med honlight forbudh och edt skiendeligt horæ och skalcke-leffnet, Men her wil inghen høræ, the haffue løst til ath forfaret

## vij

Framdels bydhe the, ath mand schal icke predicke, ath mand will fortrycke och for-legge gudz oerd och thet helighe Euangelium. Ther haffue wij iaa een sinde edt wiist styckæ, och ther er ett ædrøytt oerd the drockenskiepper wndfaldhet. Sandeligh thet er wiislighen betencht, ath mand icke schal berobe them for the ßamme ßom wndertredhe Euangelium, forthij the giøre thet ey heller, men the ladhe ickon ßom the wilde wnder-tredhet, men ath the giøret icke, thet feyler icke paa willen,

willen, ſaa ßom mand moo ſee for øghne, men paa machten feyler them, huilcken gud wil icke ſtedhæ them. Nu wille wij ladhæ gud dømæ her paa, om hand wil dømæ them for ſidt oerdz forleggeræ och fortryckeræ, ßom aff gandſke hiarte ghiernæ wilde forlegghet och fortrycket med forſyllelſæ mord och ild, Jegh wil (lighe ßom the begiere) icke holde eller berobe them for gudz oerdz forleggeræ eller fortry[ckeræ, ſaa] ſchulle the och inghen tack haffue for, [ath the] ladhet bliffue wforlagd och wfor[trycht, the] ſchulle her med (lighe ßom Caiph[as) haffue ſpoedt] emodh ſegh ſielff, ath gudz oer[d ſchal bliffue] wforlagd och wundertrycht aff [them]

## viij

Mand ſchal (ſighe the) predicke Euangelia, effter ßom then helighe ſcrifft, och the leræfedhræ, ßom eræ approberede aff then helighe kircke, wdlegger them. J huor komme the fromme mend ther med her pralende. Kieræ huor finder mand Euangelia wdlagde effter then helighe ſcrifft? Helder eræ wij nu drockne eller oſſ drømer ſaadant? Och huilcke eræ the leræfedhre, ther then menighe chriſten kircke ſaa haffuer approberet? Moo ſkie thet er D. Eck, D. Smedh och D. Skidenſkie, ellers weedh iegh inghen, ſom er aff menighe chriſtenhedhen approberet, Thij ſ. Ambroſij och Auguſtini bøgher med ſodane fleræ theres lighæ eræ ſaa godt ßom i alle kircker wbekiende, wdhen i then latiniſche kircke.

kircke. Icke wore thet heller Pawen raadeligt, ath mand schulde predicke Euangelia effter s. Augustini Ambrosij Hieronimi Gregorij Hylarij etc. wdlegning, thij hand bleffue wel snartt støedt aff sedhet, saa ath hand bleffue icke lenghæ Pawæ, Men thet er icke Pawens aluorgh, ath hand wil saa haffuet, men hand wil sielff weræ en domeræ och mester offuer alle lerdome, och end til med offuer Euangelia och then helige scrifft, och wil allenæ weræ hørd. Her offuer haffuer och thette mandatt nu tilforn berømet segh aff then heligh oendz indskydelsæ, och the ny Euangelia, med huilcke [wor bekiende]lsæ schal weræ forlagd. Huad hielper togh [sligh giecke]rij och affuerij med sodane skiendelighe [løghne,] the smøre oss eckon om monden, [lighe ßom the] wilde leræ oss Euangelia effter [scrifftens w]dlegning, ther ßom theres mening er [togh icke a]nderledes, end ath the wille leræ oss [then effter theres] indskydelsæ och pawens tyckæ, sodant schal tha heydhe helighe scrifft, ßom wij nu tilforn haffue hørd om begge parter i sacramenthet, och andre fleræ stycker

Effterthij pawen tha huercken kand eller wil lidhæ thenne artichel, och ther til med thette mandatt forkaster och forachter hannom, tha wore wij aldels wel wndskyldidhe, ther ßom wij ey heller holde hannom, men wij wille togh ghiernæ holde hannom, ther ßom the wilde ickon wndhe osseth, thet ßom the togh bydhe, er icke andhet end saa møghet sagt, The eræ skiendelighe groffue papistische asine och løghnafftighe monde, ßom icke sielff see, huad thet er the sighe, och

huorledes

huorledes theres løghn skiender them iaa sielff i alle modhæ, Och bydhe togh, ath mand schal sodant holde for then helighe scrifft och troenss articler. Wij wille bliffue wedh thenne regel, huilcken s. Pouel læer oss Ro. xij, ath huer prophetij schal weræ eenligh med troen, och komme offuer ett med hinde, Huilcke leræfedhre ßom nu saa leræ, ath thereſs lerdom kommer offuer eedt med troen wdi Christo, them wille wij leræ och holde, men huilcke ßom leræ thet ther icke kommer offuer eedt med troen, them wille wij huercken høræ eller see, huad heller thet er Pawe eller keyser diefflen eller hanss modher. Thij [wij eræ] døbte wdi Christo, ath wij schulle [troo hanss] oerd, och wij eræ icke døbte [paa leræfedhræ,] Pawen eller kircken, s. Po[uels regel kand] icke feylæ oss, men huorledes [leræfedhrene] haffue faghlet i manghe hon[de stycker] er witterligt nogh

## viiij

There nest bydhe the, ath predickerne schulle wnderwiise folcket, ath the holdhe the budhne helighe daghe, och sky then madh ßom er forbodhen, holde klosterfolcket wedh thereſs løffte, och icke forwiise them etc. Nu paa stedhen saffde the, ath mand schulde predicke Euangelium effter then helighe scrifftes wdlegning, och ther paa bydhe the nu strax, ath mand schal holde helighe daghæ, fastæ och beræ plettæ och kapper, Hwi mon the thet

saa

saa giøre? Forthij the haffue nu saa fondidhet i Euangelio, huilcket mand schal lerœ effter then helighe scrifftes wdlegning, Saa gandske skarpeligh offuer ald modhœ see the, ath the konde finde helighe daghe och faste daghe, plettœ och kapper i Euangelio, Men the haffue saarœ snartt fondhet glosœ ther paa, ßom er, theres indskydelsœ, och huad ßom them tycker ath werœ redt, thet heydher Euangelium, Therfor konde the ledteligh sodant see i Euangelio, om them end drømede eller the wore drocknœ. Ah huor saarœ skiendelighen giffue togh sodane løssafftighe och ledtferdighe løghnerœ segh sielff tilkiende, Saa forblinder gud them, ath the konde icke sedte edt oerd fram, ath the schulle ey sloo segh sielff paa monden ther med, och forraadhe segh sielff, Jegh konde i redt sandhed aldrigh saa skiende-ligh skamme och skiende them, ßom the skiende segh sielff, med thette løghnafftighe man[datt, ßom ma]nd moo øncke ss wedh

x

Och thet er] summa summarum, ath mand schal [icke taghe] wedh noghen fornyelsœ [wdi skickene] ßom erœ kircken anrørindes wedh [straff paa liiff och go]edz. Nu bewore oss gud, the wille och taghœ tegh liiffuet fraa, ther ßom thu brugher icke weyeth saltt och weyeth wand rc. Men see togh huor gandske deyligh diefflen for-maler segh sielff i thette mandatt, hand besighler och syn konst, ath mand iaa moo formercket, ath hand haffuer

haffuer werith ther. Hand er en løghner och en mørder (sigher Christus Jo. viij), thet ßamme bewiiser och thette mandatt, ßom er hanss redte contrafeytt och naturlighe fruct, Thij tilforn i begyndelsen, haffue the (ßom diefflzenss redte børn) fram sett och offuer thet gandske mandatt dreffuet theres indskydelsæ (thet er, theres swlæ diefflss løghn) for ny Euangelia, Nu paa thet sidstæ wille the mørde och sloo ihiel alle them ßom icke wille bliffue wedh theres løghnæ, ath begyndelsen och eenden i thette mandatt komme saa smoght offuer eedt, ath mand moo taghæ ther paa, ath diefflen haffuer wdspidhet aff syn eghen hals, wdhen thet kand, moo wel skiee, snarræ weræ kommet bagh fraa hannom. Twi Twi huilcken skam er thet i tydsk land, ath mand schal taghæ liffuet aff edt menneske for en føye ceremoni, huilcken the icke sielff holde, och ey holde wille, Huor er thet togh aldelss ath handle forssligh och trodzligh emodh gud, modte een ey heller weræ en tyrckess Discipel, end weræ wnder sodane fortuifflde skalcke och gudz bespotteræ. Welan welan myne kieræ løghneræ och mørderæ, bliffuer eckon redt wel monæ, gud wdskicker [wel een, ßom] schal røstæ træeth

## xj

Sidst bydhe the, ath mand scha[l oprette klo]sterne ighien, och indsedte mon[ckene ther wdi ꝛc.] Skoner skoner skoner ether togh [sielff, myne fro]me Jonckere, ther ßom thette

thette budh [schulde weræ] alworgh (huilcket then store helighe gud Mammon ey schulde wille) Huor wille tha Cardinalen aff Mentz bliffue? ßom haffuer berøffuet ij kloster i Halle, och haffuer affbrodt ij soghnekircker, och haffuer leght med kirckenss personer och eyndom, lighe ßom en giøghleræ. Huor wilde tha Kong Ferdinandus bliffue? Hertughen aff Beyern, Hertugh Jørghen, och sodane fleræ papistische førster, ßom saa schatte kirckenss personer och theres eyndom, och holde saa paa them, ath thet knagher i skindhet paa them, Huilcket togh er aldtßammen emodh theres eghen kirckelogh, then the saa forsuore for Lutheranerne. Ja huor wil then helighe fadher Pawen med Cardinalerne bliffue, ßom saa reendt haffue wdspølet manghe kloster i Rom, ther ßom ij^c personer haffue leffd fordom tiidh wdi, och ladhe ther nu ij forløbne moncke eller och een løess skieffl sidde for vi Ducater om aaret och haffue messer falæ, Eller mon the menæ, ath mand weedh icke huorledes ßamme kloster heydhe, och huor aff Cardinalerne taghe theress rendtæ? Hey broder Hans tagh tegh sielff wedh nesen, och skiydh bielcken først wdaff thidt eghet øyæ. Men then indskydelsæ och the ny Euangelia konde nu hielpæ, ath saa røffue och plustræ, schal heyde ath leræ Euangelium effter then helighe scriffteß wdlegning, ther haffue wijeth

[The wide] och fornemæ wel sielff, ath the Pa[pistische fø]rster brughe kirckenss goedz firefuld [meræ end] the Luthersche førster, Ja ßomme och fast [meræ røffu]e och stielle ther aff, Endtogh eræ the [saa wfor-skam]mede,

skam]mede, ath the menæ, ald werden [ath haffue m]est alle v sind, ath mand schal [icke k]onde see eller følæ, The wille [weræ the] oendelighe personerss beskiermeræ, [end]togh inghen giør ßamme oendelighe personer saa wee, ßom the ßamme theres eghne beskiermeræ, the giøre och wel lighe saa framdelss elengher emeer, indtil the forfare huad thet er sagt, Thet er godt ath forladhe segh paa Herren och icke paa menneske, men them skieer aldt redt, och iegh leer saa hymskeligh ther adh, i thet the saa falde fraa gud, och forladhe segh paa menneske

Jegh haffuer aldheredhæ tiidht raad ther til, ath mand schulde brughæ kirckenss goedz, til ath opholde soghnekircker scoler och fattighe studenter med, och kirckenss andhre adskillighe behoff, och forsee fattighe iomfruer och børn ther med, och huad ther offuer bleffue, ath mand thet schulde brughæ til menighe nydtæ for fattighe wedtørtelighe menneske. Men største parten aff thet goedz er aldt saa forbandeligh och skiendeligh adkommet, med saa manghe honde gudz bespottelsæ och skalckhed, ath thet schal wel icke weræ werd, ath komme til noghen goedh brugh: Och effterthij ath Pawen med alle stiffte och klostere, ßom tiuffue och skalcke, saa forferligh fororloghe forhore och søndeligh forbraske sodant goedz, huilcket them icke tilhøer, och giøre ther inghen rægligh tienstæ for, tha achter iegh thet och ey storlighen, om ßamme goedz och nogher stedh forkommess aff noghre andhre, thet wil togh diefflen i wold, ßom [Micheas sigher] ca. j, Med horerij ereth forhuerffu[et, med hore]rij wil thet

och

och fortereſſ ighien. [Saa tiener] thette och the pa=piſtiſche monde [efſterthij] the konde togh icke haffue roo, [the søghe] och dichte huad wndt the kon[de ſighe] om oſſ, ſchulle the och wdhen ald [ſkam liuffue] paa thet aller høgheſtæ, The bekicke oſſ [bodhe for] och bagh, och findhe iaa ſaa møghet godt wdi oſſ thet the konde icke ſtraffæ med redt ſandhed. Saa fortryder megh thet indthet, ath the ſpøle och two theres mond med ſodant ſkarn, the moo togh haffue noghet om oſſ, ther the konde two theres monde med, ſaa moo thet togh weræ thette ſaa ghiernæ ßom noghet andhet, Her er ſaa møghet godt paa wor ſidhæ, ath ſodant goedz er ther emodh ath reghnæ, lighe ßom thet ſkarn ther ligger paa gadhen, The arme Papiſter moo bleſæ op ſaa høght ßom the konde, Endtogh for=hober iegh, ath ſodant goedz ſchal hoeſſ wortt folck komme til ſyn redte brugh, ſaa fraffnt ßom thet er werd, ath komme til redt goedh brugh

Men megh forwundrer, hwi the haffue icke ſadt manghe andhre fleræ ſwore articler i thette mandatt, om brødherſkaff (ther mand weedh icke tal paa) ther huer ſtatt och huer embet haffuer ſidt brødherſkaff. Item om affladh och thet forgyldte aar, ther ßom togh loo ſtoer macht paa. Item om affladzreyſer hedhen til Rom, Maria de Loreto, ſ. Jacob, Jeru=ſalem, och andhre fleræ wtalighe ſtedher. Item om ſkierſild. Item then beſønderligh høyeſte artichel om pawedomet och kirckenſſ [(huad ſ]chulde iegh ſighe) Pawenſſ ypperſte [macht]. Item ath en monck ſchulde [icke goo] ſidde eller ligge wdhen ſkabelarij. Item ath

ath pre[ster schulde] ladhe raghæ theres kroner, [och haffue la]nghe kiorteler. Item ath the [schulde] i thet mindste lesæ theres [horas ca]nonicas, om the wille icke end [bedhe. Item om p]ennighe nøghelen och om then redte nøghel. Item ath en bisp schal kiøffue sidt biscopskledh aff Pawen for iij vj viij x xx eller xxx tusinde gyldene, och thet togh icke schal weræ symonij. Item ath Pawen er keyseræ, och offuer keyseren, ochsaa i thet werdzlighe regiment, saa ßom thet capitel solite och thet cap. pastoralis lerer oss. Item ath mand schal med weyeth wand och weyeth saltt wdslycke sønden, och wddriffue diefflen. Iegh tal indthet om manghe andhre articler, ßom icke eræ saa drabelighe och nødighe i thet papistische righe. Thesse schulde mand saa wel haffue kommet i how, ßom then artichel om een part i sacramenthet eller om then frij willij, effterthij Lutheranerne haffue iaa indførtt stoer kietterij emodh alde thessæ articler

Men iegh holder wel saa, ath the haffue willet framsatt (ßom drabelighe wiise mend tilburde) icke alle articler, men noghre til edt exempel, wnder huilcke the wilde befatte alle andhre. Ath thette er theres mening, thet formercker mand, ath the handle ald theres handel effter theres indskydelsæ och ny Euangelia, och icke effter gudz oerd och the gamble redte Euangelia. Effterthij the tha opreghne i mandathet aldenæ the article ßom the haffwe aff theres indskydelsæ, tha k[and mand] ther paa wel forstoo, ath the [menæ ther med alle] the articler ßom eræ kom[bne aff theres] indskydelsæ, Nu eræ the ia[a alle

kombne]

kombne] aff ßamme indskydelsæ, h[uor schulde] the ellers weræ kombne [fraa, thij] gudz oerd eller heligh scrifft [lerer icke thisse] articler. Ochsaa mercker [mand thet ther] paa, ath the sighe, mand schal icke taghæ wedh noghet nydt, med the oerd er iaa klarligh nogh wdtryckt, ath mand schal ladhe ald ting bliffue, ßom thet haffuer werith her til, och indthet forwandle, Therfor eræ wist alle andhre wbeneffnde articler her med begreffne, och end the ßamme med, huilcke the sielff bekiende ath weræ bespotteligbe emodh gud, och skiendeligh mesbrugh och wildfarelsæ, ßom eræ hyne obenbarlighe løghne om affladh, heligdom, heligdomsf gang, med sodant meer

See ther haffuer thu nu the fortuifflide och forstockide gudz fiende och bespotteræ, ßom tøre bydhæ oss, ath wij icke allenæ schulle fare wild liuffue och bedraghæ Men ochsaa, ath wij schulle holde sodan wildfarelsæ løghn och bedregherij for redt och goedh, Huilcket er ath sønde paa thet aller dristigste emodh then heligh oend. Thij huad er thet andhet ath sighæ? I schulle icke taghæ wedh noghet nydt, wdhen saa møghet, før end i schulde forwandle eller forny noghet, ehuor falskt och wredt thet kand weræ, tha schulle i heller holdhet for redt och godt, och heller forhone gud hedhen op i hymmelen, før end i schulde taghæ ether noghet nydt for. Sodan en beslutning burde sodant ett mandatt ath haffue, thet wor och inghen bedhræ [wærdh,] paa thet ath the modte iaa saa wbeskem[meligen w]dskomæ theres eghen skam, ath steen [och stock m]oo ochsaa konde følæ och fornemmæ,

[huor

[huor gud] haffuer forblindhet och skiend them, ath [the mo]o bliffue straffide med een synd [och blindhed] offuer then anden, saa ßom [then lxix] psal. sigher, Ladh them falde i [een synd] offuer then anden, ath the moo [inghen lon]de kommæ til thin redtferdighed, Och psal. cix, sett wgudelighe lerræ offuer them, och ladh Sathan stoo wedh theres høyghre sidhæ. Thet er redt, the wille saa haffuet, En kierligh straff er them aldtho ringhe, Men ath the straffes med synd och blindhed, och foo løst til ath forhonæ then heligh oend, thet er theres fortiende løn. Saa schal gud skoo segh med sodane wanartighe treringhe

Ther ßom noghre wilde nu swneff frome, och giffue for, ath med thenne fornyelsæ ßom her er forbudhen, er icke meendt wildfarelsæ och bedregherij, men the ceremonier och lerdome, ßom konde ßømeligh fordragheff, tha er then glosæ icke bestandigh, Her stoer mandathet obenbare, ther idhel Luthersche article fordømeff och icke een papistisch artichel, Ath thenne her eenæ artichel haffde togh bleffuet rørd (theff til ett teghen, ath thet schulde weræ menighen) om the moncke, ßom christne sielæ (huilcke Christus haffde med sidt bloedh forhuerffuet) i døedz nøedh haffue fortrøsthet med theres kapper och helighe orden, ath the schulde worde salighe formedels sodant kledhebon och thet ordenff fortienstæ. Ney Ney ther moo icke bekiendes noghen wildfarelsæ, huad sighe ath bødheff eller bedhreff, Men alleenestæ wore article, huilcke [togh icke eræ wore] (ßom the wel sielff widhe) [men then helighe scrifftes, och haffue togh [icke andhet] ther emodh, end

end theres gamble [sedwane. Ther]for, efftерthij the neffne in[ghen papistische] artichel, och forbydhe togh ald [fornyelsæ,] giffue the iaa ther med alle [predickere or]saghæ och macht, til ath [beholdhe ald] wildfarelsæ och løghn, och ey [ladhe nogeth for]wandle ther aff. Qui tacet consentire videtur, Hwo wil sighe oss een wildfarelsæ wedh naffn, efftерthij mandathet beneffner inghen, och til med saa strenghelig forbydher ald fornyelsæ, Thet er idhel hoffuetskalcke handel i aldhe theress oerd och ghiernigher, wdi huilcke the moo eforeenss falde aff gudz store wredhæ

Endtogh iegh weedh wel noghre giecke ebland bisperne och førsterne, ßom bekiende ath ther er stoer wildfarelsæ i Papistriieth, Men the sighe ßom kloghe mend, ath thet høør icke Luther til ath forwandle sodant, ßom Cardinalen aff Saltzborg och haffde sagt, ath hand modte wel lidhæ wor lerdom, men ath hand saa schulde ladhe segh reformeræ aff thet hiurne, thet konde hand icke lidhæ. Thij wilde hand saa haffuet, ath noer mand haffde først fordømbd Luther, saa schulde mand komme och giøre lighe thet ßamme ßom Luther haffuer taghet segh for, saa haffde the æren och priisen ther aff, ßom the ther haffde wdhrett sodan en mechtigh reformatz. The store greffue dorer formercke thet icke, ath the her med giffue saa klarligh tilkiendhe, ath the adspøre icke gudz loff och æræ ther wdi, men theress eghen rooss och æræ. [Ah ia, ther] schulde then heligh oend ghiernæ [wille weræ] hoess, och ther schulde gud wel ghiernæ [giffue stoer ly]cke med, Thij, therßom the [søgte gudz] priis och æræ, tha

tha skiødthe [the wel icke] møghet ther om, wdaff huilcket hiur[ne eller] huad personæ noghet godt [kom fraa. Men] the saffde wel saa, Er thet [redt, huorfor] schulde mand ey tha bliffue [ther wedh?] Fiat iustitia et pereat mundus, ßom s. Pouel och bedher j Cor. xiiij, ath ther ßom noghet obenbaress en anden, thet then ßom haffuer lerææmbedhet icke weedh, tha schal then ßamme lerææmester tiye och weræ then anden fylachtigt. Ja kieræ Ja, gudz oerd wil ladhe segh holde for gudz oerd eller icke gudz oerd, effterßom personen er til, saa ath thet schal weræ gudz oerd om personen er ypper, och er personen ringhe, tha schallet icke weræ gudz oerd, Men giecke bliffwe giecke, och konde icke andhet end gieckes

Ther ßom gud icke esker tegh til ath giøre noghet, huad erst thu tha for en gieck, ath thu tørst taghe teghet sielff til? Wij lesæ, Mach. vj, ath Joseph och Azarias wilde och legge æræ ind med krij och orlogh emodh hedninghene, och thet wor them togh icke befallet, och bleffue ther offuer slaghne wel blødhæ, ther paa sigher och texten, ath the wore icke the mend ßom schulde hielpæ Jsrael. Til en sand goed ghierning høør edt sandt kald och wiss gudz befalling, och icke menneskess eghet beram eller anslagh, Thet bliffuer end them swertt nogh, ßom haffue ett wist kald aff gud, ath the konde begynde eller wdhrette noghet godt, ther ßom gud er end hoess och med them, huad schulde tha the wbesindighe giecke konde giøræ, ßom wkaldte løffue ther til, o[ch indthet] andhet adspøre wdhen eghen [roess] och æræ, saa ßom thet er och [indthet andhet mue]ligt,

mue]ligt, end ath huo ßom tagher [segh noghet for, ßom] hand icke er tilkald aff [gud, hand moo] iaa adspøræ syn egen æræ [och roess, thij] hand er syn eghen gud, och [lææer segh] sielff huad ther schal giøress, [hand haffuer gud] och gudz oerd icke behoff ther [til, ther for lyc]kess thet och saa for them, saa ath thet goer for segh, huad the taghe segh for, lighe ßom hyn krefft, saa ßom mand seer for øghne och daghligh forfarer

Men iegh Doctor Martinus er bleffuen kald, och aff lydelsæ emod myn willij nød til ath worde Doctor, Saa ath iegh modte taghe megh Doctor-embedhet til, och giøre myn aller kieriste helighe scrifft en eedh och løffte, ath iegh schulde trooligh och redteligh predicke och leræ hinde, Och i thet iegh saa lerde, tha er thette papistrij faldhet megh i weyen for, och haffuer wild forhindret megh, ther offuer ereth och ßamme Papistrij goeth saa ßom mand moo see, och thet schal her effter ald tiidh worde end werræ, och thet schal inghen londe konde weræ segh for megh, Iegh wil i gudz naffn och kald goo offwen paa the løffuer och odher, och tredhæ the leuæongher och dragher wnder myne fødher. Och thet schal ickon begyndes i myn liiffes tiidh, men effter myn døedh schal thet fuldkommeligh wdrettess. Sancte Hans Hus haffuer spoedh om megh, ther hand aff syn fengsel screff saa til Behemen, The moo nu steghæ en goes (thi Hus heyder saa [paa Behemesk en] goes) Men om hundride [aar schu]lle the høræ en swon sionghæ,

sionghæ, [then schulle the] nødes til ath lidhæ. Thet schal [och bliffue] ther wedh, wil gud

[Thette wil iegh] nu for en glosæ paa thette mandatt ladhe weræ sagt paa [thenne tiidh. Le]ffuer iegh, och noghen prigher [megh, saa] kand iegh end wel bedhre [kløø thet,] wnder theſſ ladhe segh inghen forseræ for thette mandatt, ath thette folck saa skiendeligh liuffuer, och sodant ladher wdgoo wnder then frome keysers naffn. Ja hwi schulde the icke ladhe wnder en from keysers naffn wdhgoo theres løghn, effterthij the haffue begyndt och framdraghet nu offuer vi hundride aar theres gandske hoenlighe och skiendelighe wesen, statt, leræ, leffnet, och aldthet the haffue med ath faræ, wnder gudz och then helighe kirckeſſ naffn. Men then ßamme wor kieræ gud giøre togh een sinde een eende paa sodan gudz bespottelsæ, och helight giøre sidt naffn, ath hanſſ righe modte tilkomme och hanſſ willij modte skie, Amen, Amen, Och thet wgudelighe papistrij modte falde, med aldthet thet er tilhengendes nedher i helffuides affgrond, ßom s. Hans haffuer forkiøndt in Apocalypsi, Amen, Huo ßom wil weræ en Christen hand sighe, Amen

# Sendebrev

til

# alle Provster og Sognepræster i Ribe Stift,

af

Hans Tavsen.

---

Nu for første Gang udgivet efter Forfatterens eget Haandskrift.

# Hans Taussen Superattendens i Riperstict helser alle prouester oc sognepfester i samme Stict med naade oc frid aff Gudfader oc wor Herre Jesu Christo

Kere wenner ieg formaner eder som myne elskelige brødre oc medtienere vdi det hellige Euangelio, at i med meg aluorlig besinde oc trolig betracte den wiise Jesu Syracs raad oc paamindelse, der hand saa siger cap. ij. Myn søn wilt du giffue deg i den herre Gudz tienste, da bered dyn Siel emod frestelse, holt hart wed oc behielp deg, oc wer icke vstadig naar mand wil locke deg der fra, Hult deg wed Gud oc wiig intet, paa det at du saaledes maat bliffue io stercker oc stercker

Sodant eet got raad haffue wij vdi wor Gudz tienste sore wel behoff, helst fordij, at lige som wort Hoffuet oc Herre Jesus Christus leed selff alle syne leffuedage frestelser aff diefflen oc hans onde werden, Saa heyder hand oss Christne oc een frestere, hand er oc bliffuer oss Christne een frestere, oc aluorlig legger hand der wind paa, at hand wil med syne frestelser true, locke (oc huorledes muelig er) drage oss fra den rette grond, der Gud wed naadens ord haffuer oss naadelig bygd paa til Salighed, oc beskaffe oss hinder oc kedsommelighed wed det hellige Embede, der wij ere kallide til, andre ocsaa til Salighed

Denne

Denne syn skuff oc skalckhed haffuer hand mangfuldelig brugt aff første begyndelse med stoer snedighed oc trerskhed, den ingen menneskelige forstand eller wiissdom konde nogen tiid begriffue, siden det saa løckedes hannom emod den vskyldige nature, der mennesken staad vnder Gudz lydelse oc alsom største naade oc gonst, vdi syn oprindelige oc medgiffne Retferdighed, oc wiste intet aff nogen synd eller nogen frestelse oc fare. Dij skulle wij aldrig giffue oss til den kødelige trygphed, lige som nogen aff oss nu staade saa fast, at hand konde icke falde, men alle wore dage skulle wij frycte, oc med Apostelen redes, at lige som den gamle surfittige Slange med syn skalkhed skuffede Heuam, hand ey ocsaa maa komme wed at bedrage oss, oc føre oss oc wore sind fra den eenfoldighed som er oc skal were vdi Christo

i Cor. x

ij Cor. xj

Ah lader oss wel giffue act paa s. Pouels beskedenhed i syne ord, den onde Aand skøder icke saa meget om wore kleder eller spissning, huad heller wij faste eller førme, eller huad andre vduortes handel oc gerninger oss fylger, som hand er om at styrte oss fra Troens lerdom, wed huilken allene wij konde forwinde wort fald med alle synder. Lige som hand med ald fliit arbeydide paa, at drage Heuam med hindes sind oc tancke fra det Gudz ord, som hinde waar forgiffuet, at det skulde intet haffue paa seg, oc ey det skulde were Gudz aluorg, at de skulde døø, men worde wiise, om de aade aff den forbudne fruct. Der hand waar kommen saa langt med hinde, at hun waar saa kommen fra Ordet indi den mening,

saa

saa at hun haffde mest Ordet, siden fald hun vdi ald Gudz vlydelse, saa fald da hindes hu til den forbudne fruct, oc intet træ wor hinde faffrt oc deylig eller løstigt at ede aff vden det

Lige den selff samme konst oc adgang haffuer hand brugt i alle Oldefedres oc Propheters tiid, mod den rette kircke wed syne falske propheter. Des ligeste ocsaa i Apostlerns tiid wed falske apostler, oc stedze intil denne dag wed kettere oc forførre

Saa haffuer hand i wor oc wore forfedres tiid forwilt oc forwend oss fra Gudfaders aluorlige befalling hand gaff oss alle vdaff hymmelen offuer syn Søn, at wij skulde høre hannom, oc hulde hannom effter hans ordz oc lerdoms lydelse for at were wort lys oc liiff, oc at were wor opstandelse vd aff alle syndefald til sand Retferdighed oc euig salighed. Men altho sore haffuer diefflen draget oss fra denne lerdom oc Troens eenfoldighed, oc wed wanuittige mennesfers vnderwissningført wore tancker oc sind, troo oc tilliid til alle honde døde oc vnyttige gerninger, at wij ocsaa meer haffue fortrøstet oss paa døde mennesfers bøn oc hielp, aff huilke wij wiste plat intet at sige, end paa denne leffuendes oc regnerendes Gudz Søn, som sidder offuer alle hymle wed faderns høyre hand, effter Scrifftens lydelse oc wor egen Christelige troes bekendelse, oc haffuer loffuet at wille som een krafftig Christus were her hoes oss intil den aller siste werdzens eendeligt

Oc aff slig samme mangfuldig wildfarelse haffuer diefflen iaget eenfoldigt oc wanuittigt folk fra een

sted

sted oc til anden, oc loffuet dennom meget her oc der, endog Christi roffuendes røst i det hellige predick-embede kallede fast tilbage, kommer til meg alle som ere besuorede etc. Ja Gudz egen strenge befalling i det første bud, lydendes offuer den menige werden lerde meget anderledes, Jeg Herren er dyn Gud, du skalt icke haffue andre guder

Oc siden wij ere nu aff Gudz naade i desse siste dage paa ny besøgte med den reene lerdom oc rette Gudz dyrckelse, da haffuer den gamle Slange dog icke forsømet seg, at gøre den Herre Christo oc den hellige Kircke adskillig hinder oc gensigelse, med gendøbere oc sacramentskendere, med spaadom oc trol-dom, oc endnu paa denne dag arbeyder io derpaa, at drage eenfoldige hierter fra det reene ord oc den rette Christo, at troo oc tilliid wed hannom til Gud skulde io icke bliffue reen oc i alle mode rett, men alt be-mengd med noget andet, saa lenge at hun slet maatte slugne oc forswinde

Som nu offuenbare siunligt er i landet her hoes oss, huor det hellige Euangelium lyder reent oc rett aff alle predickestole, huor der forkyndes oc forklares Gudz vforskylte naade oc Christi retferdighed for alle vuerdige syndere, som høre oc lyde wille, Saa at der samles oc mange til, oc det siunes som der skulde fylge stoer fruct vdaff i mange, saa som det oc aff Gudz naade icke predickes forgeffues oc foruden fruct. Men saa tilig som diefflen lader komme flagrendes een eller anden spaaquind, som giffuer seg vd for at wide noget det der enten giort er eller gøres skal, saa yppes oc

røres

røres strax huen i folk til nogen ny wiissdom, lige som det haffde intet paa seg, huilket dennom nu vdi Euangelio forberes, om den forløssning oc salighed som dennom tilbydes vdi Christo, oc huad dennom leres at omwende seg oc bedre syt leffnet etc. oc dennom hoes sligt folk maatte staa een høyre oc nyttesligre wiissdom til budz, eller oc de denne haffde lenge siden vdlerdt, saa løffue de oc stryge mange mile der effter med stoer bekostning oc vmage

Oc sandelig kand ieg ey sore forvndre meg paa denne Gudz retferdige plage oc straff, den hand saa sender oss ebland anden vlycke, der hand straffer wor synd oc vtacknemhed med, saa som hand oc pleger at gøre vdi propheters oc apostlers tiid, effterdij wij lade saa ringe om den reene Christendoms lerdom, oc den største part ebland oss haffuer saa liden aluorlighed oc løst til at forbedres der aff, da kreffuer Gudz retferdige dom den heffn offuer oss, at diefflen skal oc maa forblinde sodane løse oc ledtferdige aander, oc beklicke dennom med syt skuff oc skarn, oc men mand hulder icke Christi predickere deres brød werde enten i retferdig tiinde eller offer, saa skal mand da bere paa slige diefflsens apostolinder, det mand wil icke koste paa retferdighedzens predickere, oc rondelig betale dennom deres løse forføring oc forfengelige tant

Men eder formaner ieg erlige prouester oc sognesprester med eders capelaner, saa mange som trolig tiene den Herre Christo vdi hans Euangelio, oc tryggelig wille bestaa eders tienste paa hyn dag for hans strenge domstoll, werer vdi denne sag, saa wel som i alle andre,

andre, orwogne oc wel besindige, oc seer eder flittelig om vdi Scrifften, huor faderlig den hellige Aand haffuer adworet oss, at wij flittelig skulle tage oss waare for slig diefflsens skufferij, huilken oss kand saa føres for vnder Gudz naffn, som mørckhedzens engel kommer ald tiid wel prydt oc vdstafferet vnder lysens oc hellighedz skin. Giffue i grangiffuelig act paa hannom, oc lere i at see hannom rett vnder øyne, oc lader eder icke bedrage aff menneskelige tycke oc tancker, som vbesindig troløs almu wanuittelig besluter, See kand hun sige meg huo der haffuer fondet det ieg haffuer tafft, huo meg haffuer stolet fra, huo der haffuer taget nytten fra myne køør, kand hun wende myn sygdom om til sondhed (som de ere dristige nog til at giffue seg vd for meget, naar mand saa troer dennom) flij meg bod i myne onde øyne, flij meg bedre i myt hoffuet, i myn ryg ꝛc Hui skulde ieg ey troo der paa? Hui skulde oc maatte ieg ey fly til hinde?

Mod sodane menneskelige tancker fatte i eder tancker vdaff Gudz ord, oc queder dennom denne gamle wiise, du skalt icke haffue fremmede guder, Jeg Herren er dyn Gud, lad meg oc were dyn Gud, saa at huad got du haffuer, du der tacker meg for, huad ont du lider, du det klager for meg, lider du nød, oc wilt haffue redning, saa fly til meg, oc paakald meg, kommer ieg deg icke saa rett strax, da tøff oc forbij myn tilkommelse, haff troo oc got toll, lad deg tiiden icke bliffue altho lang, der som ieg end tøffuer nogen stond, da leed icke anderstedes effter hielp,

hielp, om myn hielp er deg icke end saa snart til rede. Lider du sygdom eller skade, saa betenck, at du haffuer liff oc gotz aff meg oc ingen anden. Ja der som Gud i syn wiissdom kand kendet, at det er nogen aff oss nyttigt at lide nogen vlycke, hui wilde wij det ey tage for gode, oc lade oss regere aff Gud effter hans behagelighed oss selff til beste?

Der som wij haffde ingen anden Scrifft til forklaring paa denne sag, da er dette første Gudz bud oss lerdom oc forklaring stoer oc god nog, at wij mue wide bode at rette oss selff, oc at vnderwise wor almu, at de som Christne wille were, oc worde wise vdi Gud, de skulle icke søge spaadom, men hulde seg til predickestolen, oc achte det hellige ord de der høre for deres wiissdom, oc huad Gud aff syt ord der icke lerer dennom, det skulle de gerne icke wille wide, men aldels lade seg nøye med det dennom der forgiffues, effterdij Christus er selff Christne folkes fulkomne wiiss- hed, oc vdi hannom ligger skiult eet liggendefæ til ald wiissdom oc forstand, huorfor wij icke aldeneste vdi Euangelio forwises til denne wiissdoms kelde, men ocsaa i lowen bydes oss at høre hannom, saa fraffnt som wij skulle vndgaa Gudz straff

i Cor. 1
Col. 2
Mat. xvii
Deut. xviii

Men paa det at wij skulle wide at hulde slig spodom (der mand løffuer saa effter) for een witterlig affguderij, oc offuenbare stoer synd mod det første bud, da haffuer Gud synderlig med klare vdtrycte ord aluorlig oc strengelig forbudet syt folk den vdi Mose tredij bogs xix ca. I skulle icke wende eder (siger hand) til spomend, oc ey vdspørie noget aff tegen- kloge,

kloge, at i konde bliffue besmittede aff dennom, dij Jeg er Herren eders Gud. See saaledes vdlegger handet selff at dette hører til det første bud, effterdij hand er Herren wor Gud allene, da skulle wij oc wende oss til hannom allene, spørie raad oc reen lerdom oc wiissdom aff hannom, alleneste vdi hans ord, i huilket hand seg offuenbarer for oss, oc i ingen anden mode, Lade wij oss icke her med nøye, men søge sodane forbudne medeler, da bliffue wij besmittede med wrang oc vrett forstand, siger hand, vdi sodan forbøden oc vret vnderwissning

Oc paa det, at wij skulde wisselig widet, at denne low indhulder eet bud oc euig befalling for det ny Testamentes folk, som det første budz vdleggelse, oc er icke afflagd med Moses andre ceremoniske lower, da forklarer Jesaias prophet hinde herlig for det ny Testamentes børn, huilke hand kaller syne discipler, som skulle bliffue worige wed den prophetiske lerdom intil eenden. Naar mand wil saa sige til eder, siger hand, J mue alt gøre spørsmol til spoquinder oc tegenkickere, som fast gronde oc padre, da siger saa, Skal ey folk gøre spørsmol til syn Gud? eller skulde mand spørie de døde for de leffuende? Ney bort til lowen oc widnesbyrdet, der som de icke saa sige, da skal dennom icke opskine dagrønen

ca. viij

See det er io een streng oc euig befalling aff Gud wed den drabelige prophet, at wille wij Christne gerne were wiise, oc wide noget synderligt, da skulle wij leret aff Gud selff, vdi hans hellige Ord, det hand haffuer bestillet at skulle vdpredickes, icke aff vuis spodom,

spodom, eller aff de døde, men formedels de leffuende vdi det hellige predickembede, huor hand med syt eget ord ber widnesbyrd om syn guddommelige willij, at wij tørffue icke forwente oss nogen wis widskaff der paa aff nogle sodane suørmeske aander, som saa komme flagrende aff seg selff, med selffgiorte tiender oc vuis spodom eller sandsagen, foruden noget wist erende, kald oc befalling

Des ligeste haffuer ocsaa Lucas vdi det ny Testamentes scriffter lerdt oss det samme, at der waar een pige vdi Philippis (som det ledtferdige quindekøn skal alt saaledes lade seg bruge) huilken aff een spodoms aand wiste meget at sige, oc forhuerffuede stoer ting der med, ebland andet hindes sandsagen wiste hun oc at sige, at Paulus oc Silas waare den høyeste Gudz tienere, oc forkynte Salighedzens wey for folk. Der haffde s. Pouel dog ingen behagelighed vdi, men det giorde hannom ont, siger Scrifften, oc hand omseyr i Jesu Christi naffn betog hinde den diefflsl wiissdom, at hun wiste intet meer at spaa, end nogen anden hindes ieffnlige. Haffde slig spodom werit Gud behagelig, oc tient til Christi ere, som det siuntes, da haffde de hellige mend wel ocsaa anseetet for got, oc ladet hinde fast hedensige, oc ey de haffde lid saa meget ont derfor som de lede — Act. xvi

Men Gud wil icke haffue syt folk lerdt i slige mode, dij formeente Apostelen hinde at sige, oc aff syn spodoms aand vdpredicke den salige sandhed. Saa wel som Christus ocsaa selff tyssede diefflen i den besetne — Luc. iiij

menneske,

menneske, der hand sagde hannom at were den Gudz hellige, oc Christus den leffuendes Gudz Søn 2c

Ja icke alleneste i denne mode haffuer Gud forment syt folk, at søge effter forstand paa nogen sag, men ocsaa ald den adgang, der mand kand finde paa, til at wide noget offuer naturlig forstand, vden i det lydendes oc leffuendes Ord, huilket hand haffuer offuenbaret wed syne propheter oc apostler, Huilket hand oc haffuer sadt oss for allene til wort eenigste lys oc teende løgte at see wed, oc at griffue forstand vdaff i alle tørtige sager, bode til siel oc liiff.

Deut. xviii

Dij forbyder hand ocsaa ald den sandsagelse eller spodom mand nogerledes kand finde paa, oc tage aff syn egen hierne, enten aff Scrifftens wrange forstand, eller andre menneskelige tanker oc gode tycke

Hand forbyder oss at were dagwellere, eller at gøre skel paa dage, at nogen wilde hulde syne gerninger for at were løcksaligre paa een dag end een anden, for dagen i seg selff, vden der er nogen anden naturlig sag hoes

Hand forbyder at achte paa fulesang, lige som det skulde haffue noget synderlig at bety

Hand forbyder at bruge manelse, eller at troo der paa, lige som den haffde noget paa seg i seg selff

Hand forbyder at achte paa tegen, eller at vdlegge deres vdtydning oc merckelse, foruden naturlige sagers vduissning

Hand forbyder at vdlegge drøme, eller at troo der paa, som paa noget wist, vden Gudz egen vdlegning

Hand

Hand forbyder at bruge troldom, eller at troo derpaa, med alle de troldzkonster som i mestro gøres med padren oc synderlige lessning, enten aff menneske-lige ord, eller aff Gudz ordz wanbrug

Oc eendelig forbyder hand at spørie eller at lere noget aff de døde, huad heller de sige seg at were komne aff hymmerig eller helffuede, Men alt aff de leffuende Gudz apostler oc apostoliske predickere, som skulle sue suor icke aff deres fingre, Men aff det sande Gudz Ord vdi den Bibelske Scrifft, huilket wor Herres Christi Aand (som er den hellige Kirckes euige lerefader) haffuer lagt dennom i monde

Oc saa yderlig lader Gud seg mercke vdi al-uorlighed med dette syt forbud, at hand oc legger straffen der hoes, oc giør sodan vlydelse oc offuer-tredelse, i den seg saa vdgiffuer for een spomand eller spokone, til halsløss gerning, vdi Moses tredij boges xx cap, der som hand saa siger, findes der nogen mand eller quinde vdi spodom eller tegners vdtydning, da skulle de wisselig døø, mand skal steene dennom ihiel, oc deres blod bliffue offuer dennom selff (Le. xx)

Ja lige som Gud befaller at steene den prophet, som stadfester syn falske oc affgudiske lerdom med ier-tegne, Saa wil hand oc, at sodane som fare med slig spodom, der som de end stadfesten med sandhed, oc det saa findes at were som de sige, skulle effter streng rett straffes, effter de saa icke alleneste selff wige fra den eenfoldige Gudz dyrckelse, den hand selff saa aluorlig byder i syt første bud, men ocsaa locke andre til at gøre lige saa. Som Saul effter Samuels (Deut. xiii) (i Sam. xxv)

raad

raad ødelagde dennom i syn tiid, des ligeste giorde
ii reg. xxiii ocsaa kong Josias effter denne lows lydelse med stoer
aluorlighed, oc tiente megen ere oc tack der med.

Der som wor øffrighed wil nu icke lige saa effter
denne low straffe sodane affeldige oc affgudiske spofolk,
men ber offuer med dennom, oc haffuer den samme
almuens mening, at det siunes got, mand haffuer so-
dane, som konde røffue tiuffue oc troldkoner, at de
i Cor. v der med gaa saa vstraffede heden. Da skulle wij Christne
Jo. v dog fly dennom, effter Apostlerns lerdom oc befalling,
oc bliffue det onde vbeworede, widendes at een liden
surdey kand snart sure een heel dey, oc wij med wore
eenfoldige ieffnchristne staa snarre til at forwerres aff
deres omgengelse oc selskaff, end at de konde forbedres
aff oss, synderlig naar de saa ere forwende oc for-
herdide i deres ketterske sind, at de wille icke det skal
huldes for synd, men for hellighed det de fare med,
Tit. iii som de der haffue seg selff fordømt, oc ey lade seg
vnderwise aff een oc anden paamindelse

Ja wij skulle fructe Gud her vdi, oc redes for
hans guddommelige straff, der som wij belade oss med
fremmede synder, oc lade oss bekogle oc betobe aff
sodane, oc aluorlig acte hans aluorlige horde trusel
vdi Moses tredij boges xx ca. Der som nogen Siel
wender seg til spomend eller tegenkickere, oc bedriffuer
hoor effter dennom, da wil ieg (siger Herren) sette
myt ansict emod den samme Siel, oc vdrydde hinde
fra syt folk

For Gudz skyld lader oss giffue inderlige act
her paa, huo det er der tall, ocsaa paa de forferlige
ord,

ord, som de i seg selff lyde. Eret ey den høye oc aldmectige mayestat der tall? oc gior plat ingen skelsmøs paa personer, men ehuo som helst hand er, haffuer hand ellers een menneskelige Siel i seg, oc wender hand seg fra Gud, som hand seg haffuer offuenbaret, oc giffuet syn willij tilkende i syt første bud, til slig ny wiisshed, der sodane spomend oc tegen-kloge haffue at fare med, oc der med hun som een hore forlader syn rette festemand eller ectemand Gud, den hun haffde, som een hellig Christen Siel, troloffuet oc besoret seg til, oc som een meeneedig erløss hore løffuer fra hannom, oc haffuer fæle med een anden, oc henger hu oc hierte til denne fremmede tilliid, rett offuenbare mod Gudz vdtrycte willij oc strenge befalling, den samme truer hand med eendelige ødeleggelse oc forderffuelse, oc siger seg at wille staa den hore saa effter, wende syt ansict heden emod hinde, oc saa haffue syne øyne offne offuer hinde, at hun skal icke konde skiule seg for hannom eller vndgaa hannom

O barmhiertige Gud, huor grueligt wil det were at falde vnder Gudz weldige Hand, naar hand saa i syn wrede lader syne øyne op, oc seer seg om, Ja tender lys op, oc leder nøye i alle wroer, som hand truer at wille gøre Soph. j, Huo kand da stoppe seg i skiul for hannom?

Huad denne trusel haffuer paa seg, det lerer forfaring oss, naar wij randsage historierne, dij Moses siger klarlig Deut. xviij, at Gud wil for slig weyer-styggelighed ødelegge Cananeerne, oc lade landet vdspij

dennom,

dennom, for de haffue saa mesbrugt oc wanhelliget det edle land, med slige deres gruelige meshandlinge, som det oc lige saa skede i Josue hans tiid, oc det klarlig siunligt er offuer hans hele bog

i Chro. . . Saa siger oc Scrifften om kong Saul, at hand forkommes i syn mesgerning, icke alleneste for hand haffde werit Gudz ord vlydig, i det hand offuer prophetens befalling sparede Amalechiterne, Men ocsaa for den sag, at hand spurde raad aff spokonen i syn nød, oc spurde icke Herren allene, derfor dreffte Herren hannom

iiij reg. . . Achasias fick oc Gudz heffn oc døde i hans store vgonst, fordij hand søgte raad oc forstand hoes Beelsebubs prester oc spomend, oc icke hoes den HERRE Gud oc hans Ord huilket hand haffde offuenbaret vdi Israel

Denne samme synd waar oc icke den ringeste iiij reg. xxi sag til kong Manasses straff, at hand actede paa fulesang oc tegne, oc ophult sodane spomend oc tegenkloge emod denne Gudz screffne low

Oc eendelig eret nu klart oc witterligt for huer mandz øyne, at Gud haffuer ladt Jøderne offuergaa cap. viii den honger oc blindhed, som Jesaias haffde saa lenge tilforn truet dennom med, der som de bleffue icke wed Gudz low oc lerdom, men toge slig skarns spodom oc hedenske handel derfor. Dij haffuer oc landet vdspiet dennom, som dennom før waar sagt, oc Gud lader dennom nu fare blinde oc raadløse heden ebland hedningene vdi fremmede land, Saa at de wide seg huercken raad eller trøst, der de konde fare wel aff,

men

men onde ere de, oc ilde lade de, rase oc i deres blindhed bande de Gud oc deres Konge Christum i denne deres forblindelses tiid, intil hand paa det siste kommer igen, oc forbander dennom euindelig

See endog wij offuer Gudz strenge befalling oc aluorlige trusel haffue sodane mange gruelige exempler for øyne, icke aff kerlingefabeler eller nogen løss snack oc vuisse folkes tiender, men aff den hellige Aandz vnderwissning i den wisse Bibelske Scrifft, at det weldige folk i det hele land Canaan, effter hues omwendelse oc forbedring Gud bidde wed fire hundride aar, er faret ilde aff syn spodom oc skarns wiissdom, der de saa effter deres hedenske wiis hulde seg til, oc icke wilde tencke seg bedre om. Saul des ligeste den Gud selff haffde vduold til een konge offuer syt folk. Der nest Manasses, som waar gudfryctelig oc wel opdragen, aff syn hellige oc frome fader Hezechia. Oc paa det siste alle Jøderne som haffde lowen oc alle propheter, oc haffue dog giffuet seg der fra til spodom oc slig adskillig fremmede wiissdom, ere eendelig forkomne oc bleffne borte vdi deres phantasij oc egen kødelige forstand, foruden Achasia, Achab med mange andre, som ere alle sammen ildefarne aff diefflsens skuff oc stinckinde skarn

O Herre Gud, huad wil da bliffue aff oss løse oc vstadige Christne, som offuer lowen oc propheterns Scriffter haffue Christum oc hans Apostler, med rond oc offuerflødig hellig lerdom oc sand hymmelske vnderwissning, oc sidde dog saa flygge oc redebone, til at løffue effter huer phantast der kommer flagrende, oc siger

siger seg at wide oc konde noget nyt, enten aff naturlige konster eller aff biergedieffle, eller konde end ocsaa høfskere med større hellighed formalet, Gudz søn haffuer offuenbaret oc giffuet meg sodant ind, siger hun, som ald wildfarelse oc diefflsens skalkhed pleger at skiule seg vnder det høye oc hellige Naffn

Kere brødre vnderwiser eders sognefolk flittelig, at de lade seg icke bedrage aff slig tancke oc tale, hun siger meg der oc der sandhed, den oc den wonske haffde ieg, oc hun flide meg bod. Ah beder eders eenfoldige folk see seg wel for, oc tage seg wore, at de lade seg icke bedrage. Wij skulle icke ladet were oss nog, at een ting skeer, men see til at det skeer wel oc rett, som det bør at skee, oc som det kand bekomme oss wel. Christus wiste io wel, at rigdom oc werdzens ere i seg selff er icke ond, eller een Gudz barn vsømmelig, hand wedersagden dog, der det waar icke Gud, men Diefflen der bød hannomen til med vtilbørlige wilkor. (Lu. iiij) Lerer eders folk saa, at de lade seg det icke were lige meget, huorledes dennom staar noget got til fangs, men besindet, om de konde adkommes oc besiddes med Gudz gonst oc behagelighed. Nu wide wij io wel, om wij wille widet, at Gud haffuer forbødet oss, at søge raad eller hielp hoes spofolk eller troldquinder, Hui wilde da nogen were saa dorlig, oc begere nogen welferd emod Gudz willij oc befalling? Huo mon tencke, at det kand wel bekomme, at nogen bruger diefflen til at hielpe seg frem, i det Gud wil haffue tilbage?

Ja

Ja det er intet andet, end at den surfittige frestendes Aand skongrer saaledes for folk, intil hand kand locke dennom vd paa hall ijs, oc føre dennom saaledes i fald, men naar hand haffuer lid dennom vd, saa faa de at see, huorledes de ere farne, for der som hand i saa mode siger dennom nogen sandhed, mod syn egen nature, da leder hand der med effter, at were betroet hoes dennom, oc saaledes lempelig komme med eendelig at forrade dennom, for naar hand far med løgn, da tal hand aff seg selff, oc det som er naturlig i hannom, oc ey hand siger sandhed, aff nogen den willij oc welløst hand haffuer til sandhed, eller at hand wil Gud oc folk saa wel, men paa det, at hand des bedre kand komme wed at liuffue, oc bliffue betroffuet i syn løgn oc forraskelse

Derfor haffuer det ey heller noget paa seg, at mand berømer fast mange goede ord her bruges i slig handel oc mesbrug. Dij torde Satan selff bekende Jesum Christ, oc tage den Gudz Søn personlig, oc føre hannom fra een sted oc til een anden, oc vbluelig tale selff den hellige Scrifftes ord med syn vreene mond, da frycter hand intet for, at høre een spokone eller troldkone gøre lige saa. Ja det er alt hans leg oc lader, at hand kand saa komme mange gruelige oc suore synder aff sted, med det aller helligste Gudz Naffns mesbrug. Dij hand weed det, at Gud fortørnes der synderlig aff, oc at menneskeu der med forsynder seg paa det høyeste mod Gud, oc fortieen stoer heffn oc wrede, effter den trusel det andet bud fører med seg, som oc bewist er i hyne troløse manere, der wilde

vdi

vdi den herres Jesu Naffn mane diefflen vdaff den besetne, Act. xix. Dij det er icke Gudz willij, at de vgudelige haffue Gudz Naffn i brug, som screffuet staar i den halfftredijsindztiuffuende psalme, fast minde, at de det saa skulle mesbruge, Gud til wanere, oc diefflen til tienste. Derfor skal det oc løckes desse, lige som hyne andre, huilke diefflen offuerfald, oc foor ilde med.

Act. xix

Wij høre wel wanuittigt folk roffue paa oss, fordij wij vdaff Scrifften laste slige vsømelige konster, lige som wij saa gerne lidde tiuffue oc troldkoner, at wij wilde icke haffue dennom røffte. Ja roffue seg ickun fast heden, oc hui skulde de ey roffue? Skal dog huer sand Gudz tienste haffue syn forfylgelse, hui skulde ey ocsaa denne? Bleff Paulus greffuen, meste huden, oc sattes i fengsel for hand wilde icke lide sligt, huad er det vnder, om wij lide nogen foractelse oc fortalelse derfor. Lige som hyne der haffde stoer prophit aff den spodieffl i Philippis, waare de der førde Apostlerne den forfylgelse paa, Saa gaaret oc nu, de som frycte for forgørelse, haffue icke saa mielkende køer som de wilde, meste deres gotz oc konde icke findet igen, wilde gerne worde rige oc wurde ey huorledes, de oc deres lige wilde, at sodan synderlig wiissdom skulde faa indgang i den hellige Kircke, de gide wel lid Euangelium, Men sodane adskillige frestelser betage dennom fructen der aff, helst fordij Baal oc Belial konde icke huse med Christo

Act. xvi

Wel sowe wij hiertelig gerne, at huer faare wel, at huer maatte bliffue wed sondhed, oc behulde det

hand

hand haffuer rett til. Oc huo som haffuer nogen brøst, wanske eller wanløcke, da bør den eene at hielpe den anden, saa meget som det kand skee med rette oc rett tilgang. At tiuffue oc troldkoner, med andre som gøre skammelig oc skadelig emod deres neste, maatte røffues, det sowe' wij gerne, der som Gud wilde selff offuenbare dennom, enten aff deres egen meshandling, eller nogle andre wisse tegne. Men at wij skulde giffue raad oc samtycke til at bruge een diefl emod een anden, eller at mesbruge Gudz ord der til, tuert emod Gudz offuenbare forbydelse, det huercken mue wij eller wille gøre

Helst fordij at Gud er selff iorderiges domere, oc hand (som Paulus siger) lader somme synder offuenbares nu i denne tiid, før end Christus skal sette hyn siste almindelige dom, men somme lader hand were oc bliffue skiulte intil den dag indbryder, da wil hand for alle offuenbare alle hierters londome, at der skal intet bliffue skiult. Dij wil det icke skee, at alle skalke oc helffuedes brande offuenbares i denne tiid, det stond wij her leffue tilsammen, heller end hymmeriges borgere, men her wille alt de store tiuffue almindelig henge de smo op, oc mange vskyldige faa nu at sige med Jacob, Respondebit mihi cras iusticia mea. Derfor see seg nu huer Christen til, at hand i denne naadelige tiid saa hulder seg til naadens ord, oc med sand penitentz wender seg vdaff synden, oc wed Troens krafft ifører seg Jesum Christum, saa at hans synder da mue were skiulte, oc Christi Retferdighed i hannom were siunlig

i Tim. v

Wij

Wij raade fast heller til, at mand saa aluorlig giffuer seg til Euangelium, oc tager got exempel aff hyne gode folk vdi Epheso, som lode seg vnderwise aff Apostlerne, rettede seg i syn wildfarelse, oc frembore sodane deres bøger, som indhulde slige vsømmelige konster, oc brende dennom offuenbare for huer mand, at der mand regnede kostningsgelden paa samme troldoms bøger, da løff det meer end fem tusinde gyldene de haffde kostet. Oc der med woxte Herrens ord, siger Lucas, oc Euangelium fick offuerhand oc io større fremgang. Men her hoes oss wil mand hincke paa bode been, bode haffue Euangelium, oc slige wantro meninger oc mesbrug. Dij eret høyt til fare, at sodane bliffue fondene i den hoff, der Christus spaar om, huilke Euangelium skal bliffue predicket til eet widnesbyrd, oc ey de faa der anden fruct aff

Act. xix

Matt. xxiiii

Derfor er her ingen bedre raad, end at i flittelig legge eders almu det første Gudz bud for, med eenfoldig oc klar vdleggelse, at de rett grondelig konde forstaa, huad Gud meen der med, at hand allene wil were Gud, icke alleneste vdi creaturers skaffning oc regering, men ald mest i wor hu oc tancke, act oc mening, troo oc tilfluct, oc at Gudz willij oc befalling fuldgøres icke der med, at wij tale om ingen affgud, vduortes tilbede ingen affgud, haffue ingen affgudebillede at falde neder for. Men haffue crucifix oc andre sodane billeder oc formalinge, som betegne oss Gudz welgerning

Ja det wil Gud, at lige som wij det kende oc bekende, att hand allene haffuer skafft oss, saa styrer

oc

oc regerer hand oss oc allene, hand allene raader for ald wor lycke oc wanlycke, hand føyer oss til alt ont oc got. Derfor skulle wij oc i den samme kyndskaff lade ald wor hu oc hierte henge til hannom allene, fly til hannom allene, oc paakalde hannom allene, med fuld willighed oplade oss med ald wor lycke vdi hans hand allene, oc huercken begere eller søge nogen anden trøst eller hielp, end hand wil selff føye oss til

Dog med den forstand, at wij skulle ansee hans øffrighed her paa iorden, der som wij offuerfaldes aff nogen vden skel, da mue wij fly til Gud i hans øff-righed, oc bedes hielp oc beskermelse, wedes hun oss, da mue wij annammen, oc nyden med tacksigelse, wederfares hun oss icke, da skulle wij befalle oss Gud oc slide oss heden i tolmodighed. Der som wij eller nogen aff wore bliffue syge, da mue wij søge raad hoes Gud i naturlige legekonst, faa wij da raad oc legdom, saa mue wij bruge den, oc tacke Gud derfor, men wil det icke bedres, da skulle wij tolle oc lige wel tacke Gud, oc hiertelig gerne lade hannom skaffe syn willij med oss. Meste wij noget aff wort gotz, da mue wij lede oc spørie effteret, oc bede Gud, at hand vnder oss saa meget som oss nytteligt er oc gaffnligt. Finde wij det igen, saa mue wij taget oc tacke Gud, men laderet seg icke finde, da skulle wij gerne ladet bliffue som det er, oc bede Gud om daglig brød

Ja det heyder at lade Gud were Gud, oc icke alleneste at lade hannom were een Gud i seg oc for seg selff, men at lade hannom were wor, ia wor Gud,

Gud, icke alleneste med monden, men aff helt oc ganske hierte, for den Gud der allene kan, wil oc skal skaffe oc gøre syn guddommelige willij, Embede oc gerning hoes oc vdi oss, icke effter wor menneske-lige, men effter syn egen gode guddommelige willij oc behagelighed, oc huad han saa giør, wij det annamme foruden knor med glede oc tacksigelse. Saa langt skal det were der fra, at wij wilde tencke til, at bruge noget creature, som skulde hielpe oss, at forhindre Gudz gerning paa oss, andet end det samme medel, som Gud selff haffuer giffuet, oc tilladet at menneske mue lade seg hielpe med

Saa eret nu intet andet de gøre, som i deres nød fly til andre medelere, bruge offuernaturlige kon-ster, søge spodom, troldkoner ꝛc. end at de gerne wilde med egen styrcke tage Gud riset aff hand med syt hele regiment, oc naar de fornemme seg selff altho ringe der til, saa søge de anden hielp, skulde de end bruge diefflen selff. For hues skyld Gud kalder selff sodant een wederstyggelighed, som det i sandhed ocsaa maa were een stoer gruelig weyerstyggelighed for Gud oc alle hans Engle, der ocsaa alle forstandige Christne mue grue oc fæles for, oc det er sandelig icke vnder, at Gud forbyder, at lade sligt folk leffue, som saa fortredelig mod Gud bruge slig weyerstyggelighed

Deut. xviij

Exo. xxij

Le. xx

Gud siger selff at wille saa sette effter dennom der søge oc fly til slig fremmede hielp, at de skulle wisselig bliffue straffede. Ja det siger hand icke ald-eneste med stoer guddommelige aluorlighed, men lader oss ocsaa see aluorlige oc gruelige exempler i Saul,

Achasia

Achasia oc mange deres lige, oc mange aff oss gaa her som egne herrer oc selffgiorde guder, oc skøde ey meer der om, end som det waare icke oss hand tall til, oc tencke ey der een sinde paa, at wij noger tiid skulle bliffue tiltalde der om, eller staa til suors derfor. Gud for syn store naade oc vsigelige godhed lade syt hellige Naffn hoes oss helliges, oc syn faderlige behagelighed offuer oss opskine, oc frij oss vdaff alle frestelser fra diefflen oc alt ont Amen, wed Jesum Christ wor Herre oc forløsere, Amen

# Kirkebønner

til

# alle Søn- og Helligdage.

---

Nu for første Gang trykte efter Tavsens eget Haandskrift.

# Første søndag i Aduent
## vt dominica Palmarum

### Anden søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som wed dyn Søn haffuer offuenbaret oss at hymmel oc iord skulle forgaa, oc wij med wore legome igen opstaa oc alle beskickes for domen. Wij bede deg ydmygelig kere fader, at du wed dyn hellige Aand wilt hulde oss hoes dyt ord oc i den rette troo til deg, bewaar oss naadelig for synd oc hielp oss at offuerwinde alle frestelser, at wij ey mue vdi desse siste onde dage beswore wore hierter med mad oc dricke eller omhu for denne timelige nering, men lad oss ald tiid were orwogne i gudelige bøner til dyn faderlige barmhiertighed, oc i een tryg fortrøstning paa dyn naade gledelig fortøffue dyn Søns genkommelse oss til euige glede oc Salighed, Huilken med deg oc den Hellige Aand leffuer oc regnerer een sand Gud ewindelig, Amen

### Tredij søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som derfor haffuer ladet dyn Søn indkomme i werden oc worde menneske med oss, at hand skulde hindre diefflsens tyrannij oc hielpe oss arme menneske mod synden oc døden til liff oc euig salighed. Wij bede deg ydmygelig, at du wed dyn hellige Aand saa styrer

oc

oc regerer wore hierter, at wij ey see til noget andet end hans hellige ord, oc wij der med konde vndgaa ald den forargelse der wort skel oc naturlig forstand støder seg paa, oc findes ebland den føye hoff som icke forarges i dyn Søn, men bliffue woractige wed hannom oc hans eenfoldige lerdom off til eendelig oc euig salighed, for den samme dyn Søns Jesu Christi wor Herres skyld, som med deg oc den hellige Aand leffuer oc regnerer een sand Gud ewindelig, Amen

## Fierde søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg med ald tilbørlighed, at du aff begyndelse haffuer off anret den salige oc naadefulde dob wed den hellige døbere s. Hans, oc naadelig haffuer ladet ocsaa off komme dertil, oc du der for dyn Søns Jesu Christi skyld tilsiger off alle synders forladelse, den hellige Aand oc det euige liiff. Wij bede deg ydmygelig, at du hulder off i sodan troo oc tilliid paa dyn naade oc barmhiertighed, at wij aldrig tuiffle paa dyne naadelige tilsigelser, men vdi alle wore frestelser der med trøste off, oc giff off wed dyn hellige Aand forstand oc styrcke til at bewore off for synd, at wij mue bliffue bestandige i den vskyldighed der wij ere komne til wed doben oc der som wij icke konde bliffue bestoende men aff menneskelige skrøblighed falde, da lad off io icke bliffue vdi synden beliggende, men wende off om igen til sand bod oc bedring, oc trøste off paa dyn naade oc tilsigelse til synders forladelse oc euig salighed wed den samme dyn Søn wor Herre Jesum Christ

Juledag

## Juledag

O Herre Gud euige hymmelske fader, wij tacke deg for dyn store naade oc barmhiertighed, at du saa naadeligen wilde lade dyn eenborne Søn annamme wor arme menneskelige nature oc worde menneske med oss, oc wed dyne hellige Engle lade hannom vdj ordet for oss bliffue offuenbare, oc befalle at wij skulde intet frycte men were glade, i det at Christus oss er fød een frelsere oc forløsere vdaff alle synder oc den euige død. Saa bede wij den samme dyn faderlige barmhiertighed ydmygeligen, at du wed dyn hellige Aand io klarere oc klarere optender dyt lys vdi oss, at wij mue begriffue oc rett forstaa denne samme vbegriffuelige store welgerning, Driff vd ald redzel oc fryct som wij konde haffue for diefflen oc døden, Anrett den sande trøst oc aandelige glede i oss mod synd oc ald sorg, at wij der aff mue were trøstige oc frimodige i nød oc alle frestelser. Lad oss oc effter Englerns ønske were deg for denne dyn store naade tacknemme, at wij saa med got toll mue vdi hannom wel offuerwinde ald timelig vlycke, oc haffue wor høyeste behagelighed oc største hiertens glede vdaff denne dyn faderlige weluillighed, at wij eendeligen mue worde euindeligen salige wed hannom, Jesum Christ dyn eenborne Søn wor Herre, Amen

## S. Staphens dag

O Herre Gud hymmelske fader du som aff dyt guddommelige gode skøn tillodst, at de troløse Jøder stenede

stenede s. Staphen for syn faste oc bestandige troo til Christum oc troens bekendelse, oss til een vnderwiss-ning, at det Rige du hannom wilde anrette i werden skulde icke were aff denne werden, men at det er oc bliffuer aandeligt oc aff werden vkendeligt oc hører til eet andet oc bedre leffnet. Wij bede deg ydmyge-ligen o hellige fader, at der som oss skal aff dyn be-hagelige willij hende nogen modgang at lide for dyt ord oc hellige naffn, du da wilde wed dyn hellige Aand styrcke wore hierter oc sind, at wij konde bliffue fast bestandige oc trøste oss paa dyn naade aff det gode wij wente oss vdi eet andet leffnet op i dyt hymmelske Rige, i den sted at wij mue icke nyde dette timelige, for dyn Søns Jesu Christi wor herres skyld

## S. Hans dag

O Herre Gudfader i hymmelen, som aff dyn euige wiissdom oc forsiun haffuer kaldet huer aff oss effter dyn guddommelige behagelighed til syn besynder-lige bestilling, oc wilt at huer skal wandre syn wey, gøre syne tilføgede gerninger oc bere syt eget kors det du hannom paalegger, oc wij dog finde den samme brøst vdi oss som siunlig er i dyn apostel sancte Peder, der hand wende huen fra det Christus hannom befallede oc tog seg tancke oc tale til om s. Hanses eendeligt. Wij bede deg ydmygeligen, at du wed dyn hellige And wender wore hierter til dyt hellige ord, at huer aff oss Christne maa kende oc tencke paa syn befalling, oc med sand willidruhed gerne gøre oc lide huad som dett kreffuer, oc weluilligen bliffue alt andet

vbeuorede

vbeuorede som oss icke wedkommer. Paa det at wij ey mue falde vdi dyn affgunst for nogen egen vduold oc vbefallet tienste huilken du icke wilt haffue, men bliffue den dyn bistand oc welsignelse werde som du haffuer loffuet alle de deg saa troligen lyde, wed dyn kere Søn wor herre Jesum Christum, Amen

Psalm. 37

## Søndagen effter Juledag

O Herre Gud hymmelske fader du som wed den hellige Simeon haffuer med spodom ladt kondgøre, at Christus dyn Søn skal were satt mange til fald oc opstandelse, at hand bliffuer somme aff deres egen skyld oc forsømmelse til større skade, oc aff hans egen godhed mange til euige gaffn oc gode. Wij bede deg ydmygeligen, at du wed dyn hellige Aand oplyssuer wore hierter, oc lerer oss retteligen at kende dyn Søn Jesum Christ, at wij konde i ald nød oc fare trøsteligen hulde oss til hannom, oc wed troen til hans naade opstaa aff alle wore syndefald oc forsømelser, oc ey med den blinde oc trygge werden stødes eller lade oss forarge paa hannom. Giff oss ocsaa trøst oc frimodighed i ald den frestelse oc modgang, som du wilt lade oss wederfare for dyt ordz oc troes bekendelse, effterdij det er io wist, at de som forfylge dyt ord høre icke til dyt Rige, men de som troo der paa oc bliffue der wed eendeligen bestandige worde euig salige, wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum, Amen

Ny

## Ny aars dag

O Herre euige Gud hymmelske fader, wij tacke deg ydmygeligen for dyn vsigelige store faderlige naade oc welgerning, at du saa yderligen haffuer ladet oss arme elendige menneske gaa deg til hierte, at du oss til gode haffuerført dyn kere frij Søn vdi menneske-lige nature vnder lowen, oc giort hannom til een vfrii trell for wor skyld, paa det at hand med syn fuld-komne lydelse maatte stille dyn guddommelige wrede, vndgelde wor vlydelse oc gøre oss saaledes til dyne frij lydige børn. Wij bede deg ydmygeligen, at du wed den hellige Aand saa oplyssner wore hierter, at wij retteligen mue kende sodan naade oc were deg hierteligen tacknemme for slige welgerninger, oc lade oss rett aandeligen trøstes aff samme hans lydelse mod wore synder oc onde samuittigheder, oc aff den hellige Aandz tilskønd ocsaa begynde io lengs oc meer at skicke oss som sande lydige børn, oc endeligen worde euig salige, wed den samme dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum, Amen

## Epiphaniæ

O Herre Gud hymmelske fader wij tacke deg aff wort gantske hierte, at du oss lader opskine oc lyssne dyn hymmelske stierne som er dyt sande oc salige ord, huilket oss weyuiser til dyt kere barn Jesum oc det megle gode hannom er medfylgende. Wij bede deg ydmygeligen, at du giffuer den hellige Aand indi wore hierter, at wij io mue annamme dette samme

salige

salige lys oc bruge det someligen til salighed, at wij konde (som hyne wise mend) drawe effter denne stierne, oc ey aff nogen møye eller fare lade oss forferes, Men aff ganske hierte hulde oss hart ind til denne dyn Søn som til wor enigste frelsere, Giør oss ocsaa willige til at offre wort gotz oc gaffuer der heden, at dyn arme Christendom maa der aff forbedres, oc dyn kere Søn Jesu Christo skee tienste oc ere, Som med deg oc den hellige Aand leffuer oc regnerer een sand Gud euindeligen, Amen

## Første søndag

O Herre Gud hymmelske fader du som naadeligen begaffuer oc welsigner oss med børn oc hussinde, dij tacke wij deg ydmygeligen for dyn guddommelige gaffue oc gønstige beskermelse, oc bede dyn mayestat ydmygeligen, at du giffuer oss sodant eet gudfryctigt hiertelau at wij konde staa dennom wel for, saa at de mue tage gode efftersiun aff oss, at wij huercken med ord eller onde gerninger dennom forarge, men hulde dennom willigen oc flitteligen til kircke at høre dyt hellige ord, oc lade dennom det flitteligen lere. Oc giff du dennom ocsaa dyn hellige Aand, at samme wor fliitt oc tilhuldelse maa skaffe megen god fruct vdi dennom, at de saa mue indleres oc optuctes i deres første oprindelse, at de kunde siden leffue alt deres leffnet dyt hellige Naffn til lob oc ere, oc mange andre deres ieffnmenneske til gaffn oc megen forbedring, oc med alle ord oc gerninger bliffue huer mand

mand foruden ald stød oc forargelse, det bede wij deg wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum, Amen

## Een børnebøn

O kere Herre euige Gud hymmelske fader, ieg tacker deg aff myt gantske hierte for dyn vsigelige store naade oc barmhiertighed, at du saa naadeligen haffuer latt meg arme vuerdige syndere komme til den hellige dob, oc haffuer giffuet meg nogen kyndskaff oc rett forstand paa dyt guddommelige ord oc faderlige willij. Jeg beder deg ydmygeligen O naadige fader, at du giffuer meg dyn hellige Aand rondeligen indi myt hierte, som kand raade oc tilskønde meg fliteligen at lere oc rette meg effter dyt hellige ord, at ieg aldrig det foracter eller forsømer at høre oc lere, Men leggeret inderligen paa hierte oc laderet skaffe rett god fruct i meg, at ieg effter samme dyt ordz lydelse maa saa opfødes i Christelige tuct oc hellige seder, at ieg maa leffue alle myne dage deg til willij oc behagelighed, dagligen tilwoxe oc forbedres i rett gudfryctighed oc sand Christelige troo, ald tiid bliffue wel bewaret for wildfarelse oc wrange meninger, oc eendeligen i den rette troo til deg saa wed døden affgo vdaff dette timelige leffnet at ieg maa worde euig salig, wed dyn Søn myn kere Herre Jesum Christ, som med deg oc den hellige Aand leffuer oc regnerer een sand Gud euindeligen Amen

## Anden søndag

O Herre Gud hymmelske fader wij tacke dyn guddommelige godhed ydmygeligen, at du offuer alle andre

andre dyne welgerninger haffuer oss til gode stifftet den hellige ecteskaffs statt til at forhindre alle løss-actige synder, oc onder oss naadeligen der vdi at leffue med dyn yndeste oc faderlige gunst foruden ald fortørnelse. Wij bede dyn guddommelige mayestat yd-mygeligen, at du giffuer oss dyn hellige Aand som oss kand i wort ecteskaffs leffnet saa raade oc regere, at huer aff oss med syn ecte person maa fredsomme-ligen leffue vdi een god hellig samdrectighed, at den eene ey giffuer den anden synderlige orsage til wrede eller vuillij, men at wij mue føre eet wenligt oc gudeligt leffnet med huer andre, at wij vdi alle fre-stelser som her hoes indfalde mue finde oc fornemme dyn naadige hielp oc welsignelse, opdrage wore børn effter dyn guddommelige behagelighed, oc i dydelighed oc ald gudfryctighed saa leffue her med huer andre, at wij eendeligen mue worde ewig salige, wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christ, som med deg oc den hellig rc

## Conuersionis Pauli

O Herre Gud hymmelske fader du som saa naadeligen haffuer ladt kalde s. Pouel til sandhedz kyndskaff oc wederkendelse, oc giffuet hannom sind til at wende seg vdaff syn blinde wantroo oc andre syne vuitterlige synder, oc haffuer vdaff een weldig for-fylgere giort deg eet edelt redskaff oc aluorlig apostel til dyn Søns ere. Wij bede deg ydmygeligen o kere fader, at du lader ocsaa oss aff samme dyn naade aluorligen annamme dyt salige ord oc vnderwissning, at

at wij mue grondeligen kende wore brøster oc hierteligen dennom fortryde, at wij konde offuergiffue huad syndeligt er vdi oss oc faa der til sand wederstyggelighed, oc effter dyt Euangelij lydelse lere trøsteligen at forlade oss blotteligen paa dyn naade oc barmhiertighed, oc der med wente alle synders forladelse oc worde euig salige, wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum, Amen

## Tredij søndag

O Herre euige Gud hymmelske fader, du som aff dyn synderlige kerlighed oc faderlige barmhiertighed haffuer giffuet oss dyn kere eenborne Søn, ladt hannom bliffue menneske med oss oc paa korsset døø for wor skyld, paa det hand skulde forhuerffue oss dyn yndeste oc wenskaff, oc betage oss den euige oc euindelige straff som wore synder haffue forhuerffuet. Wij bede deg ydmygeligen, at du indgiffuer oss den hellige Aand i wore hierter, som kand lere oss at sette ald troo oc tilliid indtil hannom, at wij mue io saa fast oc stadeligen wed hannom troo wore synders forladelse oc det euige liff, som denne høffdzmand her trode at hand med eet ord konde oc wilde hielpe hans syge tiener, wij haffue io dette hans ord oc aluorlige tilsagn, huo som troer paa meg den skal aldrig see døden euindeligen, lad oss ickun der hoes bliffue kere hymmelske fader, at wij nu oc paa wort siste eendeligt det rett fatte med sand troo oc vtuifflactige hierter, oc der vdi fast oc bestandeligen bliffue med troo oc hob til den euige salighed, wed samme dyn Søn wor kere Herre Jesum Christum, Amen

Puri-

## Purificationis

O Herre gode Gud euige hymmelske fader, wij tacke deg at du idag saa faderligen aduorer oc paaminder oss wor naturlige vrenighed, i det du skyder saa dyn Søn for wor skyld vnder lowen, at hand for oss skulde betale den mangfuldige skyld som wore synder oss haffde paaførdt, at hand der med skulde bliffue hedningerns lys oc iødernes priis. Wij bede deg ydmygeligen, at du indgiffuer den hellige Aand vdi wore hierter, at wij mue rett kende samme wor naturlige vrenighed vdi oss selff, oc der med for deg wandre med ydmyge hierter i wore synders bekendelse i sand gudfryctighed, oc i hannom grondeligen kende dyn naade oc faderlige willij til oss, oc wed hannom ald tiid forhobbe hielp oc beskermelse mod synden oc diefflen til euig salighed. Huilken med deg oc den hellige Aand leffuer oc regnerer een sand Gud ewindeligen, Amen

## Fierde søndag

O kere Herre Gud hymmelske fader, du som aff dyt gode wise oc faderlige raad fatter, oss dyne Christne oc kere børn her paa iorden vnder kors oc modgang, oc lader alle honde storm woffue oc fare komme offuer oss, paa det at synden der med maa hindres vdi oss, oc at wij oss mue des ydermere øffue i troo hob oc gudelige bøner til deg. Wij bede deg kere fader ydmygeligen, at du oss wilt were naadig oc barmhiertig, oc naadeligen høre wor bøn i ald frestelse oc fare, oc ey forlade oss hielpeløse men were

were hoes oss med dyn naadige hielp oc bistand, at naar wij saa mue finde oc fornemme dyn faderlige hielp, trøst oc bistand, at wij med alle dyne helgene konde euindeligen prise oc loffue deg, du som med dyn Søn og den hellige Aand allene leffuer oc regnerer een almectig Gud lofflig oc erefuld euindeligen, Amen

## Femte søndag

O Herre Gud kere hymmelske fader, wij tacke dyn faderlige godhed for dyn vsigelige store welgerning, at du aff dyn hellige predicken haffuer ladt soo dyn hellige sæd oc salige ord vdi wore hierter. Ocsaa bede wij deg ydmygeligen, at du wed dyn hellige Aand lader samme dyn Sæd bliffue fuld leffuendes i oss, at hand maa rett opuoxe oc skaffe megen fruct i troen til mange gode gerninger, bewore oss ocsaa for den onde fiende oc skadelige soomand diefflen, at hand ey ocsaa maa ebland med indsoo syn ketterij oc wild-farelse vdi oss, Lad oss icke bliffue kødeligen trygge men ald tiid frycte dyt hellige Naffn, frij oc bewore oss wel i alle frestelser kere fader, oc leed oss eende-ligen vd aff denne farlighed indi dyn euige salighed, med dyn kere Søn wor Herre Jesu Christ, Som med deg oc den hellige Aand leffuer oc regerer een sand euig Gud til ald euighed, Amen

## Søndag Septuagesima

O Herre Gud hymmelske fader, du som naade-ligen haffuer anseet wor menneskelige wanuittighed oc wankondighed til alt det got er for deg, oc haffuer wed

wed dyt hellige ord ladt indkalde oss i dyn salige wingord, at wij oss der skulle bruge oc arbeyde til dyt Naffns ere huer i syt kald effter syne gaffuer. Wij bede deg ydmygeligen O kere fader, at du naadeligen vdøss dyn hellige Aand indi wore hierter, paa det at wij med fuld willij oc ganske fliitt mue konde i samme dyn wingord troligen arbeyde, for synd oc ald forargelse i sand gudfryctighed oss wel bewaare, oc hulde oss flitteligen til at gøre oc lade effter dyt ord oc guddommelige behagelighed, oc i sand troo oc hob forlade oss ald enigste paa dyn faderlige naade oc barmhiertighed, huilken du oss rigeligen haffuer wed dyn Søn Jesum Christ aff stor naade bewist, at wij saa her i Hobbet oc hoes deg i eren mue worde euig salige, for den samme dyn kere Søns Jesu Christi wor Herres skyld, Amen

## Søndag Sexagesima

O kere Herre Gud hymmelske fader, wij tacke deg for dyn faderlige oc vsigelige store welgerning, at du lader oss icke fare blindeligen heden i wore egne wrange tycke oc menneskelige wilde tancker, men i det hellige predickembede soor dyt hellige høyuerdige ord ebland oss wed dyn Søn Jesum Christ, oc der med lader oss wide huad wij oss mue aff deg wisseligen forwente, ocsaa huad du aff oss igien myndeligen vdkreffuer. Wij bede deg O naadige fader ydmygeligen, at du wed dyn hellige Aand naadeligen wilt berede wore hierter, oc gøre oss fuld willige oc redebone til at høre gerne med fliitt det samme dyt hellige Ord,

Ord, oc vdrydde alt det som i oss kand hindre ordzens fruct oc framuext, lad oss vdi reene oc gode hierter det saa gemme oc bewore, oc med troo oc got toll oss der vdi saa øffue, at wij mue til dyt Naffns ere der aff gøre megen god fruct, Hielp at wij icke fylge wor egen syndelige tilbøylighed, men synden i oss dempe oc vdfege, oc i forfylgelse oc alle honde frestelse fast troo oc trøste oss paa dyn faderlige hielp oc wisse bistand, oc eendeligen wed ordzens krafft bliffue bestandige mod døden oc diefflen til enig Salighed, wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum, Amen

## Søndag Quinquagesima

O almectige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg for den dyn vsigelige godhed oc guddommelige store barmhiertighed, at du med den hellige Aand i ald gunst oc naade betede deg vdi dyn kere Søns dob, huilken seg da haffde belad med alle wore syndelige byrder oc besuoringe, oc med dyn guddommelige røst oc befalling wiiste oss til hannom, at wij wdi hannom mue haffue synders forladelse oc ald gunst oc naade. Wij bede deg ydmygeligen, at du hierteligen lerer oss den samme fortrøstning oc tilliid, oc effterdij wij aff hans befalling oc exempel ere i hans Naffn ocsaa døbte, oc der med indtagne i dyn kircke oc hellige samfond, Saa styrcke wor troo wed dyn hellige Aand til dyn naade oc alle wore synders forladelse, oc hielp oss eendeligen til det euige liff oc dyn sande salighed, wed den samme dyn salige Søn wor Herre Jesum Christum, Amen

Søndag

## Søndag Inuocauit

O Herre Gud kere hymmelske fader, du som best kender wor gamle fiendes store ilduillighed oc surffitige anslag mod oss, at hand orle oc silde lurer oc leder effter at føre oss i synd oc euig forderffuelse, Som hand i adskillige maade ocsaa lagde seg effter dyn egen eenborne Søn. Wij bede dyn guddommelige godhed ydmygeligen, at du giør oss dyne wanmectige børn een naadig bistand vdi alle hans frestelser oc forgifft, lad oss icke hedensøffne med kødelige tryghed i sodan sieleuoffue oc stoer fare, men wed dyn hellige Aand opueck oss til gudfryctighed oc sand christelige troo, giør oss forstandige oc rett hiertelige wise i dyt hellige Ord, med huilket wij oss konde i den fict mod hannom forsuore oc beskerme, at wij hannom saa mue der med mandeligen affwise, at hand ingen seyr indlegger mod oss, oc ey wed synden føre oss i vnaade oc affgynst hoes deg kere fader, men lad oss io ald tiid bliffue i dyn tilsagte naade oc wenskaff til eendelig oc euig salighed, wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum

## Reminiscere

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg at du naadeligen haffuer loffuet oc tilsagt oss dyn faderlige naade, at were hoes oss oc komme oss til hielp vdi ald nød oc fare, wij bede deg ydmygeligen, at du wed dyn hellige And giør wor troo oc hob i wore hierter wis oc wtuifflactig paa dyn

dyn naade oc barmhiertighed, at endog wij haffue orsage nog til at grue for wor vuerdighed oc mangfuldige synder, wij dog mue med den Cananeische quinde henge hart wed dyn naadige løffte oc guddommelige godhed, oc der med finde hoes deg hielp oc redning i alle honde frestelse oc nød, wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum

## Oculi

O Herre Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg ydmygeligen for denne dyn vsigelige store naade oc welgerning, at du wilde lade dyn eenborne Søn Jesum Christ for den sags skyld worde menneske med oss, at hand skulde ficte med diefflen, oc affwerij hans tyrannij fra oss, oc beskerme oss dyne elendige børn emod den arrige ilduillende fiende. Wij bede deg ydmygeligen at du giør oss een naadig bistand i alle frestelser, lad oss icke indsøffne i nogen kødelige tryghed, men aff den hellige Aandz oplyssning oc aduorsel were oruogne i dyt ord oc sande gudfryctighed, at wij saaledes mue intil wor siste eende bliffue med frid oc tryghed for den onde fiende, oc siden effter dette liff faa det euige liff oc salighed med deg oc alle dyne, wed den samme dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## Annuntiationis

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg for den dyn vsigelige store naade, at du saa yderligen haffuer i ald naade betenckt oss arme vuerdige

vuerdige syndere, oc naadeligen send dyn eenborne Søn indi wor menneskelige nature, oc haffuer ladt hannom worde een sand menneske med oss oc for wor skyld. Wij bede den samme dyn faderlige barmhiertighed ydmygeligen, at du wed dyn hellige Aand wilde saa oplyssne wore hierter, at wij aff hans mandoms annammelse, pine oc død mue oss rett hierteligen trøste, oc sandeligen ansee oc wederkende hannom for wor skudz herre oc euige Konge, oc dermed hoes deg oc den hellige Aand euindeligen leffue i euig salighed, wed den samme dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum

## Letare

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som wed dyn Søn vdi øycken saa rigeligen bespisede oc mettede fem tusinde mend foruden quinder oc børn, med føye spissning som waar ickun fem bygbrød oc ij fiske. Wij bede deg ydmygeligen, at du wer ocsaa naadeligen hoes oss med dyn guddommelige welsignelse, bewore oss at wij worde icke girige eller omhyggelige for wor timelige nering, Men lad oss først oc for ald ting lede effter dyt Rige oc dyn Retferdighed, oc i ald ting rigelig fornemme dyn welsignelse oc faderlige godhed vdi alt det wij til liff oc siel behøffue, wed den samme dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## Judica

O Herre euige Gud Herre hymmelske fader, wij høre oc wide at dyn kere Søn wor forløsere haffuer

haffuer saa sagt, huo som hulder myt ord den skal icke see døden euindeligen. Da bede wij dyne fattige børn deg ydmygeligen, at effterdij du naadeligen haffuer ladet oss komme til dyn Søns ord oc ladt oss det høre, du ocsaa wilde giffue oss dyn hellige And vdi wore hierter, at wij det konde rett begriffue oc behulde, oc aff ganske hierte oss der paa forlade, oc der med saa trøste oss mitt vdi døden, at wij den aldrig see eller føle med syn angest oc banghed, for den samme wor forløsers Jesu Christi dyn Søns skyld, Amen

## Palmarum

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij io med ald tilbørlighed tacke loffue oc prise deg ewindeligen, at du haffuer anseet oss arme menneske, som for syndzens skyld tuinges vnder døden oc diefflsens tyrannij, oc naadeligen haffuer satt dyn Søn til at were oss Retferdighedzens Konge, at hand wed syn død skal befrij oss vdaff wore synder, oc som een weldig forløsere redde oc hielpe oss vdaff døden. Wij bede deg ydmygeligen, at du wed dyn hellige Aand oplyssner styrer oc regerer oss, at wij aluorligen konde hulde oss til denne retferdige Konge oc frelsere allene, oc ey lade oss med den wanuittige werden forarges aff hans ringe siunlighed oc foractelige Ord, Men at wij med fast fortrøstning oc sand troo til hannom mue worde syndesløse oc euig salige, wed den samme dyn kere Søn wor Herre oc Konge Jesum Christum, Amen

Skertorf=

## Skertorsdag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg for dyn vsigelige store naade, at du saa naadeligen wed dyn Søn haffuer oss berid denne salige nadurde, vdi huilken wij sandeligen ede hans legom oc dricke hans blod. Dij bede wij dyn faderlige godhed ydmygeligen, at du saa wed dyn hellige Aand styrer oc regerer oss, at wij ey mue vuerdeligen men werdeligen bruge denne samme dyn guddommelige gaffue, rett grondeligen kende wore synder oc aluorligen offuergiffue dennom, oc i hob oc rett troo til hannom wisseligen wente oss alle synders forladelse, oc saaledes i troo oc sand kerlighed dagligen tiluoxe oc forbedres, intil wij omseyr worde aldels syndesløse oc euig salige. Wed den samme dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum

## Poschedag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke dyn faderlige barmhiertighed ydmygeligen, at du haffuer giffuet dyn Søn i døden for wore synder, oc igen opuact hannom aff døde oss til een euig retferdighed. Wij bede dyn faderlige godhed ydmygegeligen, at du naadeligen giffuer oss dyn hellige And, oc lader hannom optende sand Christelig troo vdi oss, bewor oss fra synd oc styer oss til alle gode gerninger, oc effter dette leffnet opueck oss med hannom til det euige oc salige liiff, wed den samme dyn kere Søn wor Herre oc forløsere Jesum Christum

Anden

## Anden Poschedag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som haffuer ladet dyn Søn Jesum Christ offuenbares for Cleophas oc hans medbroder effter hans herlige opstandelse fra de døde. Wij bede deg ydmygeligen, at du wed dyt ord oc hellige And ocsaa oplyssner wore hierter, at wij vdi troen maatte io lenger io meer styrckes oc stadfestes, faa stadige sind oc fuld willij til at hulde oss hart intil Ordet, haffue synderlig løst til at tale der om oc flitteligen der med at omgaas, at der som wij med Christo skulle end lide alle honde vlycke her paa iorden, wij dog aff dyt ord oc hellige And ald tiid mue haffue oc behulde den rette sieletrøst oc samuittighedz glede, intil saa lenge wij effter dette leffnet mue opueckes til det euige liiff, wed den samme dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum

## Tredij Poschedag

O almectige euige Gud kere retferdige fader, du som aff vsigelig stoer naade haffuer skenckt oss dyn euige eenborne Søn, oc wed hans død oc herlige opstandelse forløst oc befriet oss vdaff diefflsens rige fra den euige død. Wij bede deg lige som den samme dyn Søn ocsaa haffuer selff bedet for oss, at du beuorer oss i dyt ord oc i ald angest oc nød der med trøster oss, oc naadeligen forlader oss huad wij haffue brudt deg emod, Ah hellige fader hellige oss wed dyn hellige Aand oc giør oss eendeligen salige, at wij vdi dyn guddommelige ere mue loffue oc prise deg

deg for dyn euige guddommelige godhed, med den samme dyn euige Søn Jesu Christ oc den hellige Aand ewindeligen, Amen

## Quasi modo geniti

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg ydmygeligen for dyn vsigelige store naade, at du wed dyn Søn haffuer beskicket een naadens predicken oc de hellige Sacramenter, oss til sodan stoer trøst at wij mue finde synders forladelse. Wij bede deg ydmygeligen, at du vdøss dyn hellige Aand i wore hierter, at wij konde retteligen lere at troo oc giffue dyt ord aluorlig mact, Ah styrck troen vdi oss io lenger io meer wed dyn lerdom oc hellige Sacramenter, intil wij heden wel forløses til sand salighed, wed den samme dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum

## Misericordia

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som saa naadeligen oc faderligen haffuer betenct oss arme elendige menneske oc haffuer satt dyn eenborne kere Søn til een hiurde offuer oss, at hand skal icke alleneste med syt hellige Ord føde oc ophulde oss, men ocsaa med syn beskermelse redde oc hielpe oss mod synden døden oc diefflen. Wij bede deg ydmygeligen, at lige som denne hiurde kender oss oc lader seg wor nød wedkomme, wij oc wed den hellige Andz oplyssning mue i ald fare lige saa kende hannom, at wij konde hulde oss inderligen til hannom, hobbe oc wente oss

oss hielp oc trøst hoes hannom, oc saa aff gantske hierte høre oc fylge hans Røst at wij mue med hannom worde euig salige, wed den samme dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum, som med deg i den hellige Aandz enighed leffuer een sand euig Gud fra euighed oc til euighed

## Dominica Jubilate

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som aff dyn faderlige behagelighed wilt her paa iorden hulde oss dyne børn vnder dyt faderlige riis, paa det at wij saa mue lignes dyn eenborne Søn først her i modgang oc siden her effter i herligheden. Wij bede dyn faderlige godhed ydmygelig, at du wed den hellige And trøster oss vnder korsset oc vdi alle wore fre-stelser, Saa at wij ey mestrøste men effter dyn Søns tilsigelse hulde oss hart wed denne trøst, at wore lidelser skulle ickun were føye oc waare en stacket stond, oc siden skal fylge een euig vforgengelig ere oc glede, at wij saa med dette hob i god tolmodighed offuer-winde ald vlycke, wed den samme dyn Søn wor Herre Jesum Christum, som med deg oc den hellige And regnerer een sand Gud ewindelig, Amen

## Dominica Cantate

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som haffuer oss wed dyn Søn naadelig loffuet den hellige Aand, at hand skal straffe werden for Synd Retferdighed oc Domen. Wij bede den samme dyn faderlige godhed ydmygelig, at du saa oplyssner wore hierter

hierter at wij rettelig konde kende wore synder oc der med wed Troen til Christum mue komme til euig retferdighed, at wij vdi ald wor nød oc alle honde frestelser hiertelig konde fatte denne retskaffne trøst, at Christus er een Herre offuer diefflen oc døden oc ald ting som oss kand skade, oc at hand naadelig wil hielpe oss vdaff ald vlycke oc gøre oss euindelig salige, Hand som med deg oc den hellige Aand leffuer oc regnerer een sand Gud euindelig, Amen

## Dominica Vocem Iocunditatis

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som oss wed dyn Søn haffuer nadelig loffuet at huad wij bede deg i hans Naffn du oss det wilt nadelig giffue. Saa bede wij nu den samme dyn faderlige godhed ydmygeligen, at du for ald ting hulder oss hart wed dyt hellige Ord, der nest giffuer oss oc nadelig dyn hellige Aand som oss i sand hellighed kand styre oc regere effter dyn behagelige willij, bewore oss fra diefflsens rige oc altet der vdi er mest gengse falsk lerdom oc wrang gudz tienste, bewore ocsaa wort liff legomlige sondhed oc ald menneskelige welferd for ald wode oc skade, giff oss dyn guddommelige welsignelse med den vduortes frid, at wij vdi alle mode konde befinde oc forfare dyn guddommelige hielp oc faderlige bistand, at wij der aff mue lere her timelig at loffue oc prise deg som wor nadige fader oc siden hesset euindelig, wed dyn Søn wor Herre Iesum Christ som med deg oc den hellige Aand leffuer oc regnerer een sand Gud ewindelig, Amen

Ascen-

## Ascensionis Domini

O Herre Jesu Christe du aldmectige Gudz euige Søn, du som icke nu lenger erst een fattig elendig menneske her paa iorden, men sidder i lige aldmectighed wed dyn faders høyre side een herre offuer ald ting. Wij bede deg O Jesu Christe ald-mectige Herre ydmygelig, at du vdsender — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

## [Pindzdag]

— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
med eet wist hob til Gudz naade den du oss wed dyn død oc opstandelse haffuer naadeligen forhuerffuet mue worde euig salige, du som med fadern oc den hellige And leffuer oc regnerer een sand Gud euindelig

## Anden Pindzdag

O milde Gud kere Herre hymmelske fader, du som aff dyn faderlige kerlighed til oss gafst oss dyn Søn at wij skulde troo paa hannom, oc wed Troen til hannom worde salige. Wij bede deg ydmygeligen, at du giffuer oss dyn hellige And indi wore hierter, at wij vdi samme troo intil eenden mue bliffue bestandige oc worde euig salige, wed den samme dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum

Tredij

## Tredij Pindzdag

O aldmectige euige Gud kere hymmelske fader, du som best kender wor blinde wanmectighed til det som rett got er for deg, oc derfor haffuer loffuet oss wed dyn Søn at giffue alle dennom den hellige Aand som den ere hierteligen begerende aff deg. Saa bede wij nu dyn høye mayestat ydmygeligen, at du wilde werdes til at begaffue oss med dyn sande hellige Aand, som kand oplyssne ald wor morckhed, oc retteligen lere oss at kende deg i dyn Søn Jesu Christo wor Herre, oc styrcke oss til at gøre effter dyn guddomelige gode willij, for den samme dyn kere Søns wor Herres Jesu Christi skyld

## Trinitatis søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij arme syndere bekende at der er intet got i oss, oc at wij aff wor forkrencte nature ere vdi synden til euig død fordømde, effterdij alt det som er aff kød er oc bliffuer kød, oc kand icke haffue delafftighed med deg i dyt Rige. Dij bede wij dyn barmhiertighed ydmygeligen, at du wer oss naadig oc barmhiertig oc sender oss dyn hellige Aand indi wore hierter, oc saaledes giør oss til ny mennesker, at wij retteligen mue troo oss at haffue alle synders forladelse, som den oss er i doben nadeligen tilsagt, at wij ocsaa mue i sand Christelige kerlighed til wor neste oc alle andre dyder dagligen tiluoxe, saa at wij eendeligen mue worde salige, wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum,

Christum, som med deg oc den hellige And leffuer oc regerer een sand Gud euindeligen

## Første søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij ydmygeligen bede deg at du wed dyn hellige And saa styrer oc regerer wore hierter, at wij ey som den rige mand forgeffues oc vden fruct høre dyt hellige ord, lad oss saa handle oc omgoes med dette timelige gotz her paa iorden, at wij ey forglemme eller forkaste det ewige, Giff oss løst oc willij til at dele mildeligen oc rondeligen med de fattige aff wor formue, lad oss icke aff høyferdighed eller offuerflødighed forsøme eller forsee oss mod deg, oc hielp at der som wij aff dyn behagelighed skulle end lide nogen modgang, wij da ey mestrøste, men behulde eet ganske got hob til dyn euige gonst oc naade oc dyn guddommelige bistand, oc med eet got toll eendeligen offuerwinde ald vlycke til ewig glede oc salighed, wed dyn korsfeste Søn wor kere Herre Jesum Christum

## Johannis baptistæ

Wij tacke deg hierteligen kere Herre Gud hymmelske fader for dyn store nade oc barmhiertighed, at du icke alleneste haffuer ladet oss vdpredicke lowen i huilken wij lere at kende wore synder oc fordømelse, men haffuer ocsaa vdsend den hellige døbere s. Hans med nadens predicken, at hand med fingre skulde pege paa Christum det vskyldige Gudz lam som skulde slactes for oss, oc wed hannom loffue oss alle synders for-

forladelse med sand hellighed oc retferdighed. Saa bede wij deg nu ydmygeligen, at du nadeligen oplyssner wore hierter med dyn hellige And, at wij konde med rett troo annamme den samme nadens predicken aff s. Hans begynt, oc vden ald redzel tiene deg alle wore leffuedage i sand hellighed oc retferdighed, wed Troen til dyn éenborne Søn wor Herre Jesum Christum

## Anden søndag

O Herre ewige Gud kere hymmelske fader, wij tacke dyn godhed oc guddommelige barmhiertighed ydmygeligen, at du wed dyt naadens Euangelium lader oss vuerdige syndere indbyde til dyn herlige nadurde det euige liff oc salighed. Wij bede den samme dyn faderlige barmhiertighed ydmygeligen, at du wed dyn hellige And rører oc opuecker wore hierter, at wij icke forgeffs men til stort gaffn oc opbyggelse mue haffue oc høre dyt hellige ord, oc i alle mode retteligen skicke oss til sodant eet werdigt moltiid, oc ey lade oss hindre der fra aff nogle desse timelig gode tingeste, for dyn kere Søns wor Herres Jesu Christi skyld som med deg oc den hellige And leffuer oc regnerer een sand Gud til ald euighed

## Visitationis Mariæ

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg for alle dyne store oc mangfuldige andelige oc legomlige welgerninger, huilke du oss i alle mode haffuer rondeligen oc rigeligen ladt wederfare. Wij bede

bede den samme dyn faderlige barmhiertighed ydmyge-
ligen, at du nadeligen bevvorer oss for howmod oc
kødelige trygned, at wij ey mue falde i vtacknemhed
oc synd, oc der med forkaste dyn yndeste oc faderlige
gynst, som den hellige Jomfru Maria truer at huercken
wissdom, mact eller timeligt gotz skal hielpe dennom
der deg icke fryete. Men giff du oss sodant eet hierte
som stedze kand bliffue vdi dyn fryct oc henge hart
wed dyt ord, at dyn welsignelse maa bliffue worig
offuer oss, oc wij aff dyn guddommelige naade worde
euig salige, wed dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## Tredij søndag

O Herre ewige Gud kere hymmelske fader, wij
bekende oss at were desw[er] arme wildfarende foer,
som haffue ladet oss aff diefflen oc wor egen syndige
nature føre vdaff rette weye. Dog bede wij deg O
kere fader, at du wer oss nadig oc forlader oss alle
wore synder, oc wed dyn hellige And opuecker wore
hierter, at wij mue bliffue hart wed dyt hellige ord,
oc kendes for dyne rette foer i dyn hellige Christelige
kirke, oc saa retteligen bedre oss oc bliffue worafftige
i den Christelige troo, at wij eendeligen mue worde
euig salige wed dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## Fierde søndag

O euige Herre Gud kere hymmelske fader, du
som erst barmhiertig oc wed Christum haffuer giort
oss een nadig tilsagn, at du wilt icke døme eller for-
døme men nadeligen forlade oss alle synder, oc der
til

til med rondeligen giffue oss altet wij behøffue. Wij bede den samme dyn faderlig barmhiertighed ydmygeligen, at du wed dyn Hellige Aand skaffer sodan fast oc wis tilliid i wore hierter paa samme dyn barmhiertighed, at wij oc lere at skicke oss sammeledes mod wor neste, at wij ingen døme eller fordøme men gerne forlade oc giffue alle dennom som oss ere tørtige, oc wide at døme oss selff oc i dyn fryct at leffue vdi sand hellighed til sand Salighed, wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum. Amen

## Femte søndag

O kere Herre Jesu Christe du leffuendes Gudz Søn, du som naadelig haffuer begaffuet oss vuerdige syndere med dyt nadefulde ord, oc dagligen vdøss i alle mode dyn ronde welsignelse rigelig offuer oss, til huilken wij bekende oss aldels vuerdige, men haffde wel effter dyn guddommelige Retferdighed langt andet fortient. Wij bede deg kere Herre oc Frelsere ydmygelig, at du naadelig bewaarer oss for kødelige trygghed oc hiertens howmod, forlad oss wore synder, som du forlost Peder, oc hielp at wij konde bedre oss, at wij saa mue wed deg til timelige oc ewige welferd naadelig ophuldes, du som med fadern oc den hellige [Aand] leffuer oc regnerer een sand Gud ewindelig

## Siette søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij bekende at wij ere des wer arme elendige syndere der plat intet got er vdi, dij wort hierte oc ganske nature

er

er aff synden saa aldels forgifftet oc forderffuet, at wij aldrig konde were onde begeringe foruden. Derfor bede wij deg kere almectige fader ydmygelig, at du naadelig forlader oss samme wore synder, oc wed dyn hellige And saa reenser wore hierter, at wij mue faa oc finde sand løst oc willij til dyt hellige ord, oc rette oss saa der effter, at wij aff dyn naade mue worde euig salige, wed dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## Siuende søndag

O Herre ewige Gud kere hymmelske fader, du som wed dyn Søn spisede iiij tusinde mend i øycken rigelig foruden quinder oc børn med vij brød oc nogle foo smofiske, wij bede den samme dyn faderlige rondhed oc godhed ydmygelig, at du med dyn welsignelse bliffuer ocsaa nadelig hoes oss, bewor oss for girighed oc omhu for dette liffs nering, lad oss for ald ting søge effter dyt Riige oc dyn Retferdighed oc i ald nødtørtighed finde oc fornemme dyn guddommelige godhed oc faderlige bistand, wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum

## Otende søndag

O euige Herre Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg ydmygelig aff wort gantske hierte, at du oss haffuer offuenbaret oc kondgiort dyt salige ord. Saa bede wij deg oc ydmygelig kere fader, at du nadelig hulder oss der wed oc lader oss bliffue i ordzens woractige bekendelse bestandige, oc rette oss eendelige der

der effter i alt wort leffnet intil wor dødedag, beskerm ocsaa alle frome predickere som trolig føre dyt ord for forargelse oc ald anden vlycke, oc straffe oc hindre alle de andre som handle dyt ord med ald vtroskaff, huilke wille siunes at were frome forehiurder oc ere dog glubbendes vlffue, oc bewore dyn fattige Christendom nadelig for dennom, wed dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## ix Søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som rigelig haffuer welsignet oss med ald timelig nering oc ophuld. Wij bede dyn guddommelige godhed ydmygelig, at du nadelig eworer oss for girighed oc karigskaff, oc opuecker wore hierter til ald mildhed oc barmhiertighed, at wij gerne giffue oc meddele de wedtørende aff samme dyn nadige welsignelse oc guddommelige lon, paa det at wij mue saa findes troo hussholdere offuer dyt goz oc dyne gaffuer, at naar wij komme for dyn domstol oc intet lenger haffue med samme dyt goz at gøre, wij da mue findes rige vdi gode gerninger, oc ey som de fordømelige stackarle fates, men med deg oc alle dyne vduolde bliffue rige euindelig, wed dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum

## Tiende søndag

O aldmectige euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg at du naadelig haffuer offuenbaret oss dyt ord om dyn Søn Jesu Christ wor forløsere. Saa bede wij deg oc ydmygelig, at du wed dyn hellige
And

And opuecker wore hierter det aluorlig at annamme, at wij ey worde ordzens foractelige eller forsømelige tilhørre som dyt fordome folk hyne troløse iøder, Giff oss naade til at leffue i sand gudfryctighed oc een ret troo paa dyn barmhiertighed, Saa at wij vdi adskillige dyder daglig mue tilwoxe oc forbedres, oc aff dyn faderlige nade worde ewig salige, wed dyn Søn wor Herre Iesum Christum

## xj søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader wij bede deg ydmygelig, at du wed dyn hellige Aand saa leder oc regerer oss i dette leffnet, at wij io først for ald ting mue rettelig lere at kende oss selff, bekende wore synder oc ey falde vdi nogen kødelige trygehed, men giff nade til at wij konde giffue oss til sand bod oc daglig bedre oss, oc der nest trøste oss der paa alleneste, at du wilt were oss een nadig fader, naadelig forlade oss alle synder oc gøre oss ewig salige, for dyn Søns wor Herres Iesu Christi skyld

## xij søndag

O almectige euige Gud som aff dyn euige godhed haffuer skafft ald ting. Wij tacke deg ydmygelige, at du nadelige haffuer giffuet oss sonde legome, oc beworer wor tonge ørne oc alle andre lemmer for diefflen wor gamle arrige fiende. Wij bede deg ydmygelige, at du synderlige her vdi erst oss nadig, at wij mue rettelige bruge wore ørne oc tonge, Saa at wij med ørnene flittelige konde høre dyt hellige ord

oc

oc det wel mercke, oc med wor tonge ere oc prise dyn guddommelige godhed oc store nade, Saa at ingen maa forarges wed wor tonge men huer mand der aff forbedres, wed dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## xiij søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg hiertelige at du haffuer ladet oss leffue denne naadelige oc salige tiid, at wij mue faa at høre wor salighedz lerdom aff dyt hellige Euangelio, vdi huilket wij mue see dyn Søn Jesum Christ oc kende dyn guddommelige willij oc faderlige hierte. Wij bede dyn grondløse godhed mildhed oc barmhiertighed ydmygelige, at du oss nadelige ophulder det samme dyt salige ordz lys, oc der vdi saa wed dyn hellige And leder oc regerer wore hierter at wij aldrig derfra affwige, lad oss bliffue der vdi hart worige oc for det samme gerne ald ting forlade, saa at wij vdi det mue aff dyn naade worde euindelig salige, wed dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## xiiij søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som wed dyn Søn haffuer renset de x spidalske aff deres spidalske sott, oc nadelig renser oss alle dyne Christne aff alle wore synder formedels dyt ord oc hellige dob, ocsaa bewiser oss endnu daglig dyn nadelig hielp oc bistand i ald wor nødtørtighed. Wij bede deg ydmygelig kere fader, at du wed dyn hellige And opwecker

opwecker wore hierter oc giør oss orwogne, at wij tacknemmelig konde betencke sodane dyne welgerninger oc dennom aldrig forglemme, men lad oss stedze leffue i dyn fryct oc hiertelige troo oc tilliid paa dyn barm-hiertighed, oc ald tiid med glade hierter tacke oc loffue deg i dyn Søn Jesu Christo wor Herre. Amen

## xv søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg for alle dyne mangfuldige oc vsigelige store welgerninger, at du oss haffuer giffuet liff oc leffnet oc til des wel forsyrget oss med nødtørtig liffs nering. Wij bede deg ydmygelig, at du ey tager denne samme dyn welsignelse fra oss, men dog beworer oss fra girighed oc ald omhu for legomlige ophuld, Ah Herre Gud lad oss tiene deg allene, elske deg aff helt hierte, oc plat hulde oss til deg allene, at wij ey mue synde oc forsee oss med affguderij oc den skiendige Mammons dyrckelse, men sette alt wort hob trøst oc tilliid paa dyn guddommelige godhed oc naade allene, wed dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## xvj søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg at du haffuer ladt dyn Søn worde menneske for oss, at hand først skulde med syn død betale for wore synder oc siden redde oc hielpe oss aff den euige død. Wij bede deg ydmygelig, at du giffuer oss her til een fast tro oc bestandigt hob at wij aldrig der

paa

paa tuiffle, at lige som wor kere Herre Christus haffuer med syt ordz krafft opwackt widuens søn aff døde, hand ocsaa maa paa den yderste dag opuecke oss oc giøre oss euig salige. Hand som med deg i den hellige Andz enighed leffuer oc regnerer een sand Gud ewindelig, Amen

## Michaelis

O aldmectige euige Gud oc alkereste fader, wij tacke deg ydmygelig for dyn store faderlige nade oc barmhiertighed, at du haffuer befallet dyne hymmelske Ander oc hellige Engle at haffue tilsiun til oss oc at tage wore paa oss, oc at de skulle emod den gamle fiendes den ledige Satans skadelige anloff beskerme oss. Saa bede wij deg oc ydmygelig O aldmectige fader, at du wed dyn hellige And saaledes styrer oc regerer wore hierter oc sind, at wij konde hulde oss i dyn fryct oc ey fortredelig gøre noget mod dyn guddommelige willij, at wij der med mue i al wor anliggendes nød trøstelig forlade oss der til, at de samme dyne hellige Engle mue oc wille were omkring oss oc alt det wij haffue med een fast oc wis beskermelse, Saa at huercken diefflen eller den arrige werden maa konde indbryde paa oss oc gøre oss nogen skade, oc som wore synder ere oss wed dyn Søn Jesum forladte oc det euige liff tilsagt, wij oc lige saa wed dyne hellige Engle mue med liff oc gotz bliffue i god frid, for den samme dyn Søns Jesu Christi wor Herres skyld, Amen

## xvij søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij bede dyn faderlige godhed ydmygelig, at du nadelig wed dyn hellige Aand saa styrer oc regerer oss, at wij mue huldes i dyn fryct oc ey worde howmodige, men gerne høre dyt ord oc aff ganske hierte oc løst det annamme, at wij saa konde rettelig lere at hulde dyn Sabbath hellig, at wij oc aff dyt hellige ord maatte worde rettelig hellige, at wij for ald ting lere i alle mode at forlade oss paa Jesum Christ dyn Søn med sand troo oc fuld tilliid, at hand allene er wor forløssning oc retferdighed, oc wij der til med konde effter dyt ord rette oc bedre wort ganske leffnet oc bewore oss for ald forargelse, intil wij vdi dyn fryct oc troen til deg aff dyn nade eende wort leffnet til det euige liiff oc salighed, som er i Jesu Christo dyn Søn wor Herre. Amen

## xviij søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij bekende oss at were arme elendige syndere for deg, oc endog wij wide dyn guddommelige willij da ere wij dog altho skrøblige til at fulkommen, bode er wor syndige nature deg genstridig ocsaa giør wor fiende diefflen oss mod deg wrangwillige. Dij bede wij deg ydmygelig kere fader, at du rigelig vdøss dyn hellige And vdi wore hierter, at wij med fast troo konde hulde oss hart ind til Jesum Christ dyn Søn, oc trøste oss paa hans pine oc død med huilken hand for oss haffuer giort fylleste oc fuld betaling, at wij

oc

oc mue i sand hellighed oc lydelse effter dyn willij saa her paa iorden leffue, at wij aff dyn nade mue faa eet saligt eendeligt til det euige liff, wed den samme dyn Søn wor Herre Jesum Christum, Amen

## xix sondag

O euige aldmectige Herre Gud kere hymmelske fader, du som wed dyn Søn Jesum Christ saa nadelig haffuer bode til siel oc liff hiolpet den werckbrodne menneske. Wij bede dyn grondløse barmhiertighed ydmygelig, at du ocsaa wer oss nadig oc forlader oss alle wore wore synder, styrck wor troo formedels dyt ord oc hellige Aand, oc regere oss saa paa dyne rette weye at wij ey med wore synder giffue orsage til sygdom eller nogen anden vlycke, men hult oss i dyn fryct oc lydelse saa at wij nadelig mue nyde dyn guddommelige welsignelse, oc bliffue saa beskermede for dyn timelige oc euige wrede oc straff, wed dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## xx søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg for dyn vsigelige nade oc store barmhiertighed, at du wed dyt hellige ord haffuer ladet oss komme til dyt gledelige brullup oc wed dyn kere Søn haffuer forladt oss alle wore synder. Men effterdij her ere saa mange daglige frestelser forargelser oc adskillige fare, oc wij vdi oss selff ere sore skrøbelige oc til synd ganske tilbøylige, da bede wij dyn faderlige godhed ydmygelig, at du wed dyn hellige Aand nadelig

bewarer

beworer oss for alle syndefald, oc der som wij end falde oc smitte wort brullupskled det oss dyn Søn Jesus Christus haffuer iført, du da wilde nadelig igen ophielpe oss, oc lede oss til rett bod oc sand Christelige troo paa dyn guddommelige meskundhed, oc ey lade oss søncke vdi euige fordømelige fald, men hielpe oss til at worde syndesløse oc euig salige, wed den samme dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum

## Alle Helgenedag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader wij tacke deg ydmygelig, at du offuer dyne mangfuldige løffter du oss haffuer giort til hob oc trøst paa sand salighed, ocsaa haffuer ladt oss mange forscreffne exempler oc effterſiun i dyne framfarne helgene, huilke du her vdi liffue haffuer styrd oc regeret i troen oc alle gode dyder, oc der med nu eendelig hedenført oc friet vdaff denne elendighed til euige roo oc huile, huorfor du oc nu i Scrifften lader deg kalde Abrahams Gud Isaacs Gud oc Jacobs Gud, at du wilt were alles deres Gud som deg haffue her fryctet oc nu i deg leffue. Wij bede deg ydmygelig, at du wed dyn hellige Aand lader oss forbedres oc opbygges i dyt ord ocsaa aff sodane hellige exempler, giff oss naade til at efterfylge dennom i sand Gudz fryct oc rett Christelige troo, at wij konde lere at elske huer andre oc i alle made at fly det onde oc gøre det gode, oc lad oss eendelig med dennom i troo oc sand lydelse bliffue bestandige, oc med denne wisse oc faste trøst affskede, at wij med deg oc dennom skulle euindelig leffue, for dyn Søns Jesu Christi wor Herres skyld

## xxi søndag

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, du som oss wed dyn Søn naadelig haffuer loffuet synders forladelse retferdighed oc det euige liff. Wij bede dyn faderlige godhed ydmygelig, at du wed dyn hellige Aand saa opuecker oss oc regerer wore hierter, at wij konde med wore daglige bøner oc synderlig i alle frestelscr forwente oss sodant got aff deg, oc wed een rett fast troo paa hans ord oc tilsigelse wij wisselig mue det faa oc euindelig nyde, for den samme dyn Søns wor Herres Jesu Christi skyld som med deg oc den hellige Aand leffuer oc regerer een sand Gud euindelig

## xxij søndag

O aldmectige euige Gud kere hymmelske fader, wij bekende at wij ere arme syndere oc som dyne skyldere høyt opscreffne vdi dyt regenskaff, men wij tacke deg hiertelig for den dyn vsigelige store welgerning, at du haffuer taget samme wor skyld fra oss oc lagten paa dyn egen kere Søn Jesum Christ oc ladet hannom betale for oss. Saa bede wij oc dyn faderlige barmhiertighed ydmygelig, at du der til giffuer oss een sand troo oc der vdi naadelig behulder oss intil wor siste eendeligt, oc wed dyn hellige Aand styrer oe regerer oss her paa iorden, at wij konde leffue effter dyn guddommelige gode willij oc gerne med weluillighed bewise wor neste ald kerlighed troo tienste oc alle welgerninger, oc offuergiffue ald wrede vtoll oc ald heffngirighed, at wij ey med sodane

wore

wore brøster aff wor egen skyld føre dyn wrede offuer oss, men mue ald tiid finde deg for een naadig fader, wed den samme dyn Søn wor herre Jesum Christ, som med deg oc den hellig And leffuer oc regerer een sand Gud fra euighed oc til euighed

## xxiij søndag

O aldmectige euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg at du giffuer oss frid oc faderlig be-worer oss for krij oc fremmede herskaff. Wij bede dyn faderlige godhed ydmygelig, at du fremij giffuer oss naade til saa at leffue vdi dyn fryct effter dyn guddommelige gode willij, at wij ey mue med synden selff giffue orsage til krij oc anden sodan straff, Styr oc reger wor kere øffrighed saa at bliffue effter dyn behagelighed, at de icke hindre men forfremme dyn lydelse hoes dyt folk, at wij saa vnder deres regiment mue naadelig nyde oc behulde des større lycke oc wel-signelse, wed dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## xxiiij søndag

O aldmectige euige Gud kere hymmelske fader, du som wed dyn Søn haffuer oss naadelig tilsagt synders forladelse oc redning for den ewige død, wij bede deg at du wed dyn hellige Aand styrcker oss, at wij vdi sodan troo oc tilliid paa dyn naade wed Christum daglig mue tilwoxe oc forbedres, oc eendelig bliffue woractige vdi det wisse oc faste hob, at wij ey skulle døø men sactelig i frid hedensoffue, oc igen opweckes

opwecke**s** paa den yderste dag til det euige liff wed den samme dyn Søn wor Herre Jesum Christum

## xxv søndag

O aldmectige Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg hiertelig med ald ydmyghed, at du wed dyt hellige Ord haffuer vdført oss fra Pauens skadelige wildfarelse oc wrange lerdome til Sandhedz oc dyn naades rette lys. Wij bede deg at du wilt naadelig hulde oc bewore oss wed det samme lys oc rette forstand paa dyt Ord, bewore oss fra ald ketterij oc wildfarelse, oc lad oss icke falde vdi wantroo eller vtacknemhed, at wij ey der aff med Jøderne falde vdi dyn affgynst oc vnaade, om wij foracte eller forfylge dyt ord eller ordzens predickere, men giff oss naade til at annamme det aluorlig aff wort ganske hierte, lad oss oc aff dyn hellige Aandz raad oc tilskønd rette oc bedre wort leffnet der effter, oc sette ald wor troo oc fortrøstning alleneste paa dyn barmhiertighed wed dyn kere Søns Jesu Christi fortieneste, Huilken med deg oc den hellige Aand leffuer oc regnerer een sand Gud ewindelig,

AMEN

# Iudicium Jo. Tausani de excommunicatione paucis verbis explicatum.

(Nunc primum ex autographo autoris editum.)

Et lamentabilis mors Domini Doctoris Johannis Machabæi piæ memoriæ, et mea aduersa valetudo, fuerunt impedimento, quo minus hac vice voti compos fias, Mi charissime Domine et Frater S.

(Hæcce manu D. Petri Palladii in fronte libri scripti.)

## Doctissimis patribus et dominis Petro Palladio Episcopo et Johanni Machabæo sacræ Theologiæ Doctoribus et in Academia Haffniensi Professoribus

Quandoquidem sic vrget nostrarum Ecclesiarum necessitas, cogimur etiam nos solito rigidius vti veteris Ecclesiæ disciplina, si vel hoc modo compelli ad Cænam se sinant ex hiisce rebellibus Jutis nonnulli

Obnixe igitur oro paternitates vestras, ne moleste feratis has meas sententias reuidere, atque de eis ad me referre vestra iudicia, quamprimum vobis fuerit opportunum, communicato (si sic vobis visum fuerit) consilio cum ceteris pie eruditis theologis academiæ. Peto etiam, vt si vobis probentur, earum copiam concedatis regio concionatori caussæ Euangelij ac meo amico

Obsecro preterea per Jesum Christum communem seruatorem, vt privatæ caussæ pastoris in Omensi Ecclesia succurratis, si data vobis fuerit iusta occasio, ne periclitetur non modo ipse cum successoribus, sed et plures alij, imo et ipsa Ecclesiastica authoritas, Du-

rissima

rissima enim nobis est conditio cum iuthica hac nobilitate. Dominus Jesus Christus liberet nos tandem ab ea ignobili Nobilitate. Sit Spiritus Domini nostri Jesu Christi semper vobiscum Amen. Ripis ipso die Laurentij Anno 1557

Tametsi solus Deus propria sua authoritate et peccata remittit penitentibus et obstinatis retinet 1

Christus tamen filius Dei ad Ecclesiæ suæ propagationem et conseruationem duas claues adiecit verbi sui ministerio, soluendi scilicet et ligandi 2

Confirmandæ igitur in suis fidei gratia singulariter permittit peccata illis remissa fore, quibus remiserint verbi ministri, atque retenta, quibus retinuerint 3

Hoc autem splendidissimo elogio Dominus ornat gratiæ suæ dispensationem, vt tuto sibi persuadeant fideles, omnino ratum fore quod audiunt, nec minoris fatiant quæ hominum voce offeruntur, quam si Deus ipse e cælis suapte voce pronuntiaret 4

Nec minus verbi sui ministros armauit vindicta aduersus omnem impietatem, vt preter id quod Euangelicæ predicationi est proprium, presto adsit etiam accessorium illud, vt contemptoribus palam denuncietur interitus et indubitata perditio, nisi resipuerint qui transgressi sunt 5

Et vt certum habeant huius rei signum, externa Ecclesiæ communione priuantur, et sacræ Cænæ participatione, donec resipiscant ab errore 6

Est itaque excommunicatio Ecclesiæ disciplina a Christo instituta, et ab Apostolis ac Patribus 7

Patribus diligenter obseruata, omnibus atque maxime hisce nouissimis ac vere periculosissimis temporibus summe necessaria

8 Maxime quando dormitant hodie principes et magistratus. et fere ad nihil sunt nisi ad rem attentores, dum sinunt impios pro sua voluptate dominari miseris Ecclesiis

9 Nec pendet hec Ecclesiastica potestas a ciuili, sed ita manet in suo ordine et loco, ne quid ciuili deroget potestati, nec cum ea confundatur

10 Minus igitur recte sentiunt, qui putant, abolitam iam esse excommunicationem, postquam factus est magistratus Christianus, qui sontes puniet

11 Hij enim non leuiter damnant sanctos episcopos et pastores, qui tot annis a temporibus Apostolorum, postquam nomen dedit Christo magistratus, sua hac et non aliena potestate sunt vsi

12 Contingit enim non raro, vt negligentior sit magistratus in puniendis criminibus, imo forte vt sit ipsemet magistratus merito castigandus, quod olim Theodosio cæsari contigisse videmus

13 Alioqui dici idem posset de toto verbi ministerio, vt desinant iam pastores manifesta flagitia reprehendere, obiurgare, arguere, increpare, quando sunt iam Christiani magistratus, qui gladio debent hec punire et corrigere

Imo

Imo non impedimento, sed adiumento est potestas altera alteri, vt magistratus ciuilis cohercendo purget Ecclesiam offendiculis, et sua opera effitient verbi ministri, vt peccent pautiores 14

Nec impedit, si magistratus legibus exequitur ius suum, et pastor simul sua iurisdictione iuuet illum ac confortet damnando facinorosum, donec absolutionem petat 15

Fit enim vt magistratus puniat, vbi punitus nullam dat penitentiæ significationem, sed potius obmurmurat et fremit. Ecclesia vero hoc per excommunicationem precipue querit, vt voluntaria castigatione penitentiam tandem profiteatur 16

Est preterea rationi consonum, vt qui malo exemplo Ecclesiam offendit, solenni penitentiæ declaratione offendiculum quod excitauit tollat 17

Hec autem disciplina tametsi neminem coram Deo iustificet, propter non renatos tamen requiritur, vt Paulus ait, legem iniustis esse positam, vt sit ad Christum pædagogia 18

In illis enim, qui sceleribus se polluere contra conscientiam non desinunt, Christus cum suo Euangelio non est efficax, iuxta illud, fornicatores et adulteri Regnum Dei non possidebunt. Et qui facit peccatum ex diabolo est 19

Propterea solet Deus hinc inde ab initio punire disciplinæ violationem etiam grauissimis pænis 20

Semper

21 Semper ergo habent pastores in Ecclesiis mandatum excommunicandi verbo, sine vi corporali, eos qui rei sunt violentiæ aut scelerum

22 Vt hoc veluti freno domentur ac retineantur qui ferocius contra Christi doctrinam lasciuiunt

23 Quales fuerunt blasphemi contemptores gratiæ Hymenæus et Alexander, quos per excommunicationem relegauit Paulus extra Ecclesiam, vbi regnum sibi vbiqve vendicat sathanas in filiis tenebrarum

24 Vt hac ignominiæ nota eis irrogata desisterent a proteruia, et si hoc modo eorum ferocia domari omnino non posset, saltem aditum illis sic precludi oportuit, ne sua contagione inficerent alios

25 Notatos enim publica infamia, vt nemo simplicium ignoraret eos prophanos esse homines et execrandos, omnes vitabant tandem eorum communicationem

26 Atque ob eam caussam iubet Paulus, vt scelestum et quemuis malitiosum profligamus ex nobisipsis

27 Ne cum talibus vel cibum sumamus, vel familiarem alioqui conuictum habeamus, maxime in ijs que ad Christianam Religionem attinent

28 Adeo vt arcere etiam iubeat a fidelium consuetudine homines ignauos, quales illi fuerunt in Thessalonica, qui nulla honesta et sancta occupatione se exercebant, sed inordinate

nate et extra Dei prescriptum viuentes, sibi tandem et nemini preterea vtiles erant in vita, ne Dei Ecclesiam dedecore et ignominia afficerent

Quanto magis est idem sentiendum de mechis, publicis scortatoribus, auaris furibus, idolatris, maledicis, ebriosis, vsurariis, predonibus, seditiosis, periuris, falsis testibus? Qui sub Christiani Nominis pretextu fidem et Christi Religionem turpiter dehonestant 29

Est autem excommunicatio reuera nihil aliud, quam paterna virga, qua clementer et pro Spiritus Christi mansuetudine castigantur qui gravius sunt lapsi 30

Quale fuit horrendum et detestabile peccatum incestuosi illius Corinthij, qui belluina libidine exarsit in nouercam contra naturæ pudorem 31

Nec dissimile fuit crudele Theodosij factum, qui propter vnum Bothericum Thessalonicæ per seditionem occisum, aliquot millia innocentissimorum hominum cum nocentibus trucidari mandauit 32

Et que fiunt hodie flagitiosa crimina, incestuosa coniugia, crudelia homicidia, manifesta adulteria, impudentia lenocinia, periuria, latrocinia, atque iniustissima sacrilegia, contra que nihilo mitius agendum esse censeo 33

Verum huius Ecclesiasticæ disciplinæ primarium ac principale fundamentum erit fidelis assidua 34

sidua et diligens admonitio, vt fraterne ac diligenter admoneatur qui dignus est reprehensione

35 Non tantum publice ad populum concionando, sed etiam priuatim exhortando, exemplo Pauli, qui fatetur, se non cessasse nocte et die admonere singulatim vnumquemque

36 Vt enim sollicitus est Christus pro salute cuiusque, Sic et pastores omnes non tantum publice et ordinatis temporibus docere, sed et priuatim a singulis seu domatim exigere quid Christo debeant, quos segniores animaduerterint

37 Qui respuit, vel pergendo in suis etiam clancularïis vitiis contemnere se ostendit, is secundo adhibitis testibus admonebitur, et tandem coram Ecclesia admonitus authoritate publica, et obstinate perseuerans, a fidelium sotietate abdicabitur

38 Hic excommunicandi modus, vt est a Christo institutus, conseruandæ Ecclesiæ non solum vtile, sed et necessarium adminiculum promouendæ pietatis fore iudicant omnes pie eruditi

39 Curandum igitur et omni studio contendendum esse puto, vt in suum pristinum statum restituatur apud omnes Ecclesias

40 Ita de manifestis erroribus iubet Paulus Timotheo, vt seniores seuere et coram omnibus arguat, si peccant, vt ceteri magis timeant

41 Quod etiam proprio exemplo confirmauit in Petro, quem palam et coram omnibus arguit,

guit, quando ad publicum vsque offendiculum simulando peccasset

42 Imo que sic sunt admissa manifesta scelera, vt emendari non possint, quin quod factum est nequeat infectum fieri, non verbis tantum castiganda sunt, sed excommunicatione punienda

43 Vt sic aliquo modo reuocare liceat, que apud veteres extabat Canonica satisfactio, secundum Ecclesiæ veteris iurisdictionem. Cuius typum et formam quandam ostendit exemplum Pauli in excommunicato Corinthio, et Ambrosij contra Theodosium

44 Et sic recte intelligitur esse quod vere dicitur excommunicatio, sanitatis optimum subsidium, quo alienos sani agnoscant, et in viam reducantur sanabiles

45 Ecclesia vero talem flagitiosum exterminans, nihil sibi preter rationem vsurpat, sed iurisdictione sua sibi a Domino delata fungitur

46 Testatur autem filius Dei istudipsum nihil aliud esse, quam suæ sententiæ promulgationem, seque omnino ratum habere in cælis, quod Ecclesiæ ministri sic in terra egerint

47 Quod tametsi non statim ostendit Deus presenti aliquo signo cælitus dato, certum tamen erit in cælis iudicium, et suo tempore super impenitentes manifestabitur

48 Quod in historia Ambrosij satis ostendit illustre exemplum Stilichonis, qui cum nuper a sancto

sancto viro excommunicatus esset, mox obsessus est a diabolo, sed per absolutionem iterum liberatur

49 Imo nihil obscure confirmatur idem exemplo Helisæi, qui maledicto pænam subsannatoribus irrogauit. Et Pauli, qui Elimam verbo visu priuauit

50 Habent enim ministri Dei verbum, quo et peruersos damnent, et resipiscentes in Ecclesiæ communionem recipiant

51 Atque hoc modo cauetur etiam, ne Christianismus vulgo videatur sotietas aliqua dissoluta, que in malis conspirauerit, si homines turpes et flagitiosos ad contumeliam Dei foueret

52 Ne igitur tale quid extet in Ecclesia, vnde probrum Dei Nomini inuratur, recte abiguntur ex eius familia tales, ex quorum turpitudine ad Christianum nomen infamia redundaret

53 Ne contra Ecclesiam ingeri possit vetus expostulatio, propter vos Nomen meum blasphematur inter gentes

54 Longe etiam maior habenda est Dominicæ Cænæ, reuerentia, quam vt promiscua exhibitione prophanetur

55 Imo si pastor sciens hic admiserit indignum aliquem, non minus sacrilegij reus erit, quam si corpus Domini et sanguinem canibus prostitueret

56 Omnes (inquit Chrysostomus) simpliciter pellamus, quos indigne accedere videmus, nullus

lus communicet, nisi ex discipulis sit, Hec (inquit) dico, non solum vt coherceamus, sed vt et corrigamus et reducamus. Sic enim et Deum nobis propitium faciemus, et eos, qui digne communicare possint, multiplicabimus

Ne igitur sacrosanctum hoc mysterium ignominia affitiatur, in eo dispensando magnopere delectus habeatur, qui tamen haberi nequit, nisi per hanc Ecclesiæ iurisdictionem 57

Est igitur excommunicationis etiam hic finis, ne malorum consuetudine boni corrumpantur, nam modicum fermenti totam (inquit Paulus) massam corrumpit 58

Et ad vitandum hoc periculum, omnium talium Christianorum familiariorem sodalitatem prohibuit Corinthiis 59

Habet preterea hanc quoque caussam, vt excommunicatum pudore confusum suæ transgressionis tandem peniteat, cum sensu ferulæ fuerit expergefactus, qui indulgentia forsan obstinatior futurus erat 60

Quod significat Apostolus cum inquit, ne commisceamini cum illo, vt pudore suffundatur 61

Itaque dicit se Corinthium illum tradidisse Sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini, significans se damnationem ei intulisse temporaneam, vt resipisceret ad eternam salutem 62

Et quia Christus soluendi mandatum primo dedit, deinde ligandi, diligentiam omnem adhibere 63

bere debent pastores, vt in viam reducere possint errantes, priusquam hanc rebellionis pænam exequantur

64 Est enim Euangelici ministerij proprius finis, vt eo trahantur omnes ad fidei obedientiam

65 Non est autem in ministrorum arbitrio et potestate omittere contra noxios hanc excommunicationis sententiam. dum vsus eam postulat

66 Vt enim commissam habent dispensationem predicationis de remissione peccatorum, sic itidem non minus habent commissionem de retinendis et corrigendis inobedientium peccatis, et mandatum excommunicandi scandalosos

67 Et vt hic animaduersionis modus Ecclesiis traditus est, ita qui Ecclesiarum pastores non vtuntur ea, dum res postulat, contra Deum peccant

68 Iniquus fuisset alioqui Corinthiis Paulus, quando tam grauiter accusat eorum negligentiam, quod flagitium excommunicatione dignum conniuendo alerent, et tam diu differendo quasi confirmarent

69 Hoc ergo suo exemplo inuitat nos ad seriam animaduersionem in flagitiosos et aperte sceleratos, ne secure conniueamus ad turpitudinem et scandala, que in Ecclesia oriuntur, sed serio ostendamus nobis displicere omne id, quod odit Deus

Non

Non igitur placeamus nobis in infirmitatibus et negligentiis nostris, sed alacriter admittamus correctionem, et feruenti zelo curemus ardenter puniri scelera per Ecclesiasticas correctiones et excommunicationem, vt auferatur id quod malum est ex nobis, ad carnis castigationem et mortificationem 70

Vt autem moueantur excommunicati ad resipiscendum, tenetur Christiana multitudo mansuete et fraterne se erga eos exhibere, vt charitatem in eis confirment, ne propterea quod ab Ecclesia sunt ad tempus expulsi, ex electorum numero expuncti habeantur 71

Tametsi enim ab Ecclesia sunt alieni, quamdiu in diuortio manent, interea tamen non desinemus eos tanquam fratres amare, admonere, et pro eis Deum orare 72

Non enim personam (que manu et arbitrio Dei solius est) iudicamus, sed tantum qualia sunt eius opera æstimamus ex lege Dei, ita Dei potius quam nostrum iudicium proferentes 73

Ligandi ergo vim ad Ecclesiæ censuram limitat Christus, qua non coniiciuntur in perpetuam ruinam et damnationem qui excommunicantur, sed vt vitam moresque suos damnari audientes, suæ damnationis admoneantur, nisi resipuerint 74

Talis ergo seueritas decet Ecclesiam Dei, que cum spiritu mansuetudinis est coniuncta, 75

vt

vt diligentissime caueatur, ne tristiora absorbeatur, in quem sic animaduersum est, et ex remedio fiat tyrannis

76 Nam per excommunicationem tantum hoc querimus, ne male audiat Christi Nomen, vtque tollantur mala exempla, ne ad horum imitationem propter impunitatem prouocentur alij, et vt inde tandem melior reddatur excommunicatus

77 Eousque ergo progredi, et ibi desinere debet hec seueritas, dum culpam agnoscit peccator et veniam orat, atque veræ penitentiæ signum ostendit Ecclesiæ, eoque ipso testimonio scandalum (quantum in se est) tollit

78 Neque hunc modum excedere debemus, ne sathanam armemus, vt peccatorem magis alienet ab Ecclesia, et deiiciat eum vel in hypocrisin, vel in manifestum Dei contemptum, vel ad desperationem cogat

79 Eatenus itaque opus est seueritate, ne impunitate reddantur mali audaciores, sed rursus ne castigati despondeant animum, adhibenda est hec pia moderatio, vt subleuentur

80 Nec ciuilis magistratus est de hac Ecclesiæ disciplina iudicare, imo nec cuiusuis carnalis sapientiæ, philosophiæ, artis medicæ aut iurisprudentiæ. Sed manebit hoc iudicium merito penes exercitatos theologos, postquam adeo obsoleuit vetus excommunicationis vsus in Ecclesia

Vt

Vt enim hallucinatur sensus carnis circa doctrinam remissionis peccatorum, sic æque errat in discrimine virtutum et vitiorum, et circa disciplinam, quæ necessario in Ecclesia erat restauranda 81

Et sicut enormiter peccarunt, qui dixerunt Apostolis, precepta precipimus vobis, ne doceatur in nomine isto, sic non minus errauit Achab rex, qui iudicauit Eliam turbare populum, cum iram Dei et maledictionem presentissimam propter peccata denunciaret 82

Sunt enim solius Dei annexa dona, vim benedictionis in benedictionis filios et maledictionis in eos, qui se Deo indignos ostendunt 83

Et vt puram Euangelij doctrinam nobis non attulerunt nouissimis hiisce temporibus, ita nec possunt Ecclesiæ doctoribus imperare mundi principes, aut prescribere excommunicandi modum, tempus aut vllam rationem, nisi velint ipsi dici et haberi Israelis perturbatores 84

Non igitur sine magno periculo sibi persuaderi sinent, vt liceat eis impedire veterem hanc Ecclesiæ iurisdictionem, putantibus nullam esse peccati pænam aut remedium preter id quod penes se est 85

Diligentissime ergo est illis inculcandum Lutheri iudicium Joelis ca. 3, Magistratus (inquit) si non facit suum officium, et publica scandala graui animaduersione non punit, grauissime peccat. Quod si etiam illud addit, vt Eccle- 86

Ecclesiasticam censuram impediat, et scandalis patrocinetur, prorsus ex Dei seruo in Sathanæ mancipium degenerat

87 Quia vero apud Mosen male audit Nimrod eo nomine, quod fuerit robustus venator etiam coram Domino, sobrie curandum est nostris magistratibus Christianis, vt sint sua mundani regni gubernatione contenti, nec Regnum Christi inuadant, Ecclesiam inquam, cuius vnicus Rex est Christus, et ibi regit omnia sceptro rectitudinis, per verbum scilicet, quod idem manet eternum

88 Politicus vero magistratus, pro rerum et temporis ratione, suis obliquis iam huc iam illuc detortis legibus, sua gubernat intra limites suos, plane nil attingens Christi Regnum spirituale, nec quantum ad defensionem attinet

89 Atque in politico hoc regno postulant hominum mores non raro leges et iura, que nequaquam toleranda erant in Regno Christi, seu Ecclesia

90 Sic Moses tanquam dux politicus propter duritiem populi dedit libellum repudij Judeis, quod Christus neutiquam admisit in doctrina Euangelij

91 Principes etiam hodie quadam necessitate permittunt suis vsuram, quam sinceri pastores simul omnes condemnant ex verbo Dei, et e tabernaculo Dei excludunt quotquot pecuniam suam dant ad vsuram

Absol-

Absoluitur etiam in humano iudicio homicida, qui mandato sui heri proximum interfecit, cum sit tamen sine omni controuersia reus coram Deo, qui magis erat in 5 precepto audiendus quam vlla caro 92

Admissum erat ciuili lege, vt Christi crucifixores partirentur ipsius vestimenta, hoc tamen factum in Psalmo accusat coram facie Dei acerrime, et erit hoc eis accusatio intolerabilis ante horrendum illud Dei tribunal 93

Et apud nos in quibusdam rebuspublicis vxor diffamata, tametsi nondum damnata nec conuicta, ob malefactum, furtum aut aliud flagitiosum crimen, a marito repudiatur iure humano, licet Deus vinculum coniugij non vult dissolui nisi per mortem aut mortis iudicium 94

Quicquid igitur statuunt ciuiles magistratus de diuisione agrorum et pratorum, aut quibuscunque vel patriis legibus, vel technis et imposturis conantur homines cupidi iustitiæ legalis pretextu auferre verbi ministris sua, immota tamen manet Christi sententia et constitutio, vt qui Euangelium annuntiant ex Euangelio etiam viuant 95

Et quicquid hic obganniunt ventris mancipia in detrimentum ministerij, Deus tamen non irridebitur, sed apparebit tandem summum illud mundi ius Dei summa iniuria 96

Si enim Christus exprobrabit impiis in 97

die illo, quod ipsi nihil largiti sunt de suo, proculdubio reddent longe grauiorem rationem, quia propria sibi quocunque modo abstulerint

98 Caueant igitur sibi quam diligentissime principes pij, ne vllis humanis legibus, consuetudine aut assistentium suorum violentis consiliis, eo sinant se rapi, vt Ecclesiarum pastoribus ea auferantur, que veteri iure ac prescriptione pro ministerio Ecclesiastico possident

99 Cum non videtur alia saltem commodior ratio, qua illis prospici possit, vt nunc sunt hominum maxime nobilium mores

100 Ecclesiarum vero Episcopi et Pastores vix coram iudicio Dei excusabuntur, si aut desidia aut timore cessatores hic fuerint, nisi magistratus suum strenue fecerit officium

101 Verum eatenus excusabilem fore arbitror admissionem, qua remissa est excommunicatio ijs, qui fænum absque omni iure diripuerunt Omensis ecclesiæ pastori in Ripensi dioicesi, quatenus iuxta regiam promissionem integre fuerint restituta inique ablata

102 Sed quia manet peccatum predationis coram Deo irremissum, secundo iam obstinate et proterue repetitum, quamdiu sine penitentia facti et restitutione retinent sibi aliena bona qui abstulerunt

Igitur

Igitur si iustificati posthac in humano iudicio et absoluti a restitutione fuerint, in conscientia mea iudico eos denuo excludendos, ita vt nec porro in Ecclesiam recipiantur, donec per penitentiam serio redierint, et que contra ius diuinum iniuste abstulerunt integre restituerint. 103

# Anmærkninger.

Det er ikke Meningen her at meddele udtømmende Ordforklaringer, men kun at oplyse enkelte Ord, der kunde være mindre forstaaelige for de fleste Læsere, ligesom ogsaa at forklare, hvad andet der i Texten kunde trænge til nogen Oplysning. Ved Forklaringen af endel af de vanskelige Ord har jeg haft fortrinlig Hjælp af Hr. Seminarielærer Otto Kalkar, der med et ualmindeligt Kjendskab til ældre Dansk forener en grundig Indsigt i Oldsproget.

---

S. 3, L. 22: Reysindhæ tygh — Rytteri (sml. S. 39: reyseneræ). Hvitfeld (Fol. Udg. S. 1478): „200 Heste aff det Danske Reyse Thøy".

S. 3, L. 26: rammer — Labber (isl. hrammr, Lab).

S. 5, L. 3 (og S. 180 flg. oftere) forleggæ — overvinde (isl. fyrirleggja).

S. 5, L. 18: howskæ — modige, dristige (isl. hugr, Mod). Sml. S. 254, L. 3: høffkere.

S. 9, L. 16: Arriner och Kariner. Om Betydningen af det første Ord er jeg uvis. Karina er fyrretyve Dages Faste, sammentrukket for quadragena. I Luthers tydske „Mandat Jhesu Christi" findes intet tilsvarende til dette Sted.

S. 18, L. 21: krebt — Pantser (tydsk: Krebs). Chr. Pedersen, D. Skr. V, 275: skiold oc krefft. Hvis det staar i Forbindelse med det engelske cravat, betyder det vel nærmest: Brynjekrave.

S. 20, L. 20: føløsæ, formodentlig „modløse". Maaske staar det i Forbindelse med det isl. fölr, bleg.

S. 21, L. 16: torpelighæ — bondsk, ukyndig, tankeløs (isl. þorparaligr). Navneordet þorpari betyder en Fæstebonde, og modsættes udtrykkelig saavel bóndi. Selvejer (eller Godsejer), som lejlighedsvis ogsaa „en høvisk Mand“. Rimeligvis er det Stammeordet til vort Tølper.

S. 22, L. 1: istedh — strax el. paa Stedet (isl. í stað).

S. 24, L. 20: blarre — pludre (isl. blaðra, lat. blaterare).

S. 25, L. 9: bisp Jens hyn gamble Curtisanæ — herved antydes, at Biskop Jens Andersen i sin Tid havde været ansat ved Pavehoffet i Rom.

S. 28, L. 22: forkrobne, kan vel bedst forklares ved: forvendt (fra Sandheden). Isl. kropna, krumpes sammen. Vi bruge jo endnu Ordet „forkrøben“ i noget lignende Betydning. Sml. Tavsens Udtryk S. 145, L. 7: een stor skinbarlig kroget løgn).

S. 29, L. 27: plaggæ — tolde (tage Afgift eller Told). Isl. plagg, Rejsegods.

S. 30, L. 7: wndherswet h — tillistet. Staar vistnok i Forbindelse med det isl. svífa.

S. 30, L. 17: wutthæ och kuoghæ — vogte og kige. Isl. kaga. Sml. Holberg, Erasm. Montanus: „kaage Kiøerne i Rumpen“.

S. 31, L. 13: snebßom — spotsk, beskjæmmende. Isl. sneypa beskjæmmes, vanære. Sml. Povl Eliesen, D. Skr. I, 430: snybbedrwg. Ældre Dansk: snibbe, svarer til vort: snubbe af.

S. 42, L. 25 (og S. 44, L. 26): wordhæ ath — komme til.

S. 43, L. 20: leydsk och londherst — Klæde fra Leiden og London.

S. 47, L. 25: indkrobne, sml. ovenfor forkrobne.

S. 60, L. 13 (og S. 75, L. 23) kiendhefedræ — Lærere, Kirkefædre (isl. kennifaðir).

S. 65, L. 13: forsuffedhæ, vistnok det tydske verzaubert. Povl Eliesen, D. Skr. I, 75: eeth forsuffith

hiarte; S. 169: vdhen hadt oc gerighedt oss haffde forblindet, forswffidt oc forbijstrid. Chr. Pedersen, D. Skr. V, 234: han vor saa forsoffet paa kongens datter.

S. 67, L. 14: opnyse — holde ud.

S. 75, L. 24: ragt — ramt. (Isl. raka). Sml. Talemaaden: hvad rager det mig.

S. 80, L. 6: tydthe — rykkede. (Isl. tutta). Povl Eliesen bruger (D. Skr. I, 195) Ordet ganske paa samme Maade: wrije oc wende, tøtte oc drage then hellige scrifft. Sml. smst. S. 52: Christus wor fanghen oc bunden, tyttet oc dragen hyd oc dyd.

S. 80, L. 17: rønd, synes her at maatte forklares som: behandlet (sml. mit Skrift: Lyskanders Levned, S. 29). Ellers betyder røne (isl. reyna) prøve.

S. 80, L. 21: faræ — frygt (sml. engelsk: fear). Chr. Pedersen, D. Skr. II, 169: gudz fryct oc fare; smst. II, 265: wskickelig fryct oc fare. Den ældre Skrivemaade „forfære", som ogsaa Tavsen bruger (S. 15, L. 11), er altsaa rigtigere end det nu brugelige „forfærde".

S. 80, L. 21 (og S. 97, L. 12) mesloffwæ — Mistillid. Sml. Talemaaden: paa Tro og Love. Love svarer til det tydske: Glaube. Plattydsk: „alle Christlöuigen" (Ny kirkehist. Saml. IV, 553). Angels.: leáfa, Tillid.

S. 98, L. 10: løyther — tillægger en Lyde (laster). Isl. lýta. Overgangen fra y til øy forekommer hyppig i ældre Dansk, Tavsen bruger saaledes S. 184 o. fl. St. wdøydh (Udyd). I Sv. Grundtvigs Udg. af D. Folkeviser findes III, 788 Formen „løchte".

S. 102, L. 17: vnder øgne — imod. Sml. Povl Eliesen, D. Skr. I, 70: the anslag, som Luther wore til wilde oc klerkerijd vnder øgen.

S. 104, L. 14: fæt — Skind med Ulden paa (se Molbech, D. Gloss. I, 262. Dial. Lex. S. 144).

S. 106, L. 30: kornuter, af lat. cornutus (sml. Studenternes Depositio cornuum). Ifølge Dahls Fremmedordbog kaldes Bogbindersvende, der endnu ikke have gjen-

nemgaaet de med Optagelsen i Laget forbundne Vexationer: Kornuter.

S. 114, L. 20: torteløøsse — unyttige. Formen tørteløøs, der findes S. 126 og 154, er vistnok den rette. Isl. þurft, Behov, Nødtørft. Formen tøvteløs (unyttig) bruges endnu i Jylland.

S. 118, L. 6: kyøne — modige. S. 182, L. 15: kiønhed — Dristighed. Molbech, Den danske Rimkr. S. 64: en kempe køn.

S. 119, L. 15: herdig — kraftig (sml. ihærdig) Chr. Pedersen, D. Skr. V. 335: herdige mend baade i huff, hierte oc styrcke.

S. 121, L. 29: wpladzeret — uangreben. Sml. S. 30 og 175: platz, Møje, Besvær. I Angel siger man om en Pige, der har faaet et uægte Barn, at hun er kommen til Plads med et Barn.

S. 123, L. 13: leess — samler. Isl. lesa. I Jylland bruges endnu „løse" om at samle det gode fra det daarlige (f. Ex. Kartofler, Uld o. lign.)

S. 130, L. 11: thet store hore huss y Roskilde — et lidet sømmeligt Haansord om Domkirken i Roskilde.

S. 140, L. 24: rutte brødre — Svirebrødre. Sml. engelsk rout. Tavsen, Postil, Sommerdel, S. 272 b: dranckere rute oc buldre med raab og skraal. Mon den ejendommelige Betydning af „en Rod" ikke skulde staa i Forbindelse hermed?

S. 145, L. 13: skrææ iiss — Is uden Vand under.

S. 152, L. 9: knabe staab — Borgestubæger. Isl. knapi, Tjenestedreng, og staup, Bæger, Stob. Sml. Povl Eliesen, D. Skr. S. 379: for the slabskeg, ther mange nw haffue, kwnne the icke saare høffwischelige dricke øll aff een knabestob, end siige aff en kalck Jesu Christi werdige blod.

S. 159, L. 20: kladder — Dadel. Svensk klander (isl. klaðra, laste).

S. 162, L. 7: herrenskeed — Ondskab, løgnagtig Bagvadskelse. I Sv. Grundtvigs Danm. gl. Folkeviser

III, 788—9 er der meddelt udførlige Oplysninger om dette Ords Oprindelse. Herjan var et af Odins Navne, men gik efter Kristendommens Indførelse over til at betyde en Djævel. Løgn og Herrenskeð bruges jevnlig, ligesom her, som temmelige enstydige Ord, f. Ex. i Biskop Jens Andersens Brev af 1527, hvori han advarer Borgerne i Assens mod de reformatoriske Lærere (Saml. til Fyns Hist. og Topogr. I, 228). I Malmøbogen, Bl. 33 og 56, findes Ordet ogsaa.

S. 168, L. 15: weye wedh — være eftergivende (veg) imod. Isl. vægjast við.

S. 175, L. 26: selligh — sølle. Isl. sálugr.

S. 176, L. 2: plicht – Kirkebod.

S. 180, L. 11: giort wdrow — gjort ugyldig. Luther: abgeleynet. Tavsen havde først skrevet: affløsst. Sml. Povl Eliesen, D. Skr. I, 370: att giøre thenom alle wgiilde oc wdruge.

S. 1‹0, L. 14: berøme. Oprindelig havde Tavsen skrevet: rose ther aff.

S. 180, L. 16: affueret — gjendrevet. Sml. isl. aptra, svensk åtra, gjenkalde.

S. 182, L. 7: fortæ — Fægyde. Luther: mist.

S. 182, L. 18 (og S. 200, L. 10): krodhen — treven, uvillig. Sml. Chr. Pedersen, D. Skr. V, 41: Ille swige i mig som kroden forreder. Smst. V, 60 og 66: kraaden forredere. P. Palladius (Visitatsbog udg. af Heiberg, S. 29) har ligesom Tavsen: kraaden tack.

S. 182, L. 25: gielnes — rase. Luther: toben.

S. 183, L. 7: hollw. Staar det i Forbindelse med det isl. halloki, maa det vel betyde: paa Heldingen. Luther har: löcherícht, derefter skulde man antage, at Tavsen mener: hullet.

S. 183, L. 28: swrfittighed — Svig. (Angelsaks. syrvan, efterstræbe). Sml. S. 240, L. 13: den gamle surfittige Slange.

S. 186, L. 14: forfeles — være bange. Isl. fælast. Sml. S. 260, L. 23: fæles for.

S. 188, L. 3: Ther wd. Luther: Dar aus.

S. 191, L. 2 (og S. 194, L. 9) eforeens — endelig. Luther: Wenn jnn die noth solt komen.

S. 203, L. 12: menemessen — den almindelige (fælles) Messe.

S. 207, L. 2: herœ — prise, ære (Luther: ehren). Sml. angelsaks. herjan.

S. 209, L. 14: ganten — Hul. Luther har: gemach. Sml. Gat (Gatbor).

S. 212, L. 1: bonde galrey; Luther: baurgalreden.

S. 220, L. 7: skoff — List. Ordet forekommer ogsaa S. 240, L. 1; S. 243, L. 20 og S. 253, L. 24, hvor det skrives skuff. Sml. S. 240, L. 13: med syn skalckhed skuffede Heuam.

S. 220, L. 14: horepenninghe aff ..... Det manglende Ord kan ikke godt udfyldes af den tydske Text, hvor der staaer: hurngelt vnd milch gelt.

S. 221, L. 5. I Tydsken findes intet svarende til det manglende Ord.

S. 222, L. 24: D. Skidenskie. Luther: D. Rotzleffel.

S. 224, L. 16: faghlet — sagt snart eet snart et andet. Jfr. Molbech, Dial. Lex. S. 104.

S. 226, L. 18: forssligh — voldelig. Isl. fors, Voldsomhed, sml. Chr. Pedersen D. Skr. V, 242: gick saa ind met foss (Vold). P. Eliesen, D. Skr. I, 405: stor hast oc faasheđ; smst. S. 179: Then Helliand pleier icke at wære saa faas men blid, kiærlig osv. Vi sige jo endnu: at fuse ud med noget.

S. 227, L. 17: skieffl — Usling, Kjeltring. Sml. Chr. Pedersen, D. Skr. V, 142: slemme skalcke og skeffle.

S. 227, L. 24: plustrœ — plyndre.

S. 232, L. 11: skoo segh — bære sig ad.

S. 240, L. 20: førme — holde halv Faste.

S. 242, L. 19: slugne — udslukkes (isl. slokna).

S. 249, L. 3: padren — listige Paafund. S. 246, L. 21 forekommer Udsagnsordet: padre. Sml. Molbech,

Dial. Lex. S. 403. P. Eliesen, D. Skr. I, 470, har Tillægsordet: parig.

S. 254, L. 9 (og S. 257, L. 2): wonske — Mangel (isl. vanski).

S. 255, L. 2: skongrer; maaske bør her læses: skougrer, hvilket Haandskriftet meget vel tillader, da Tavsen almindelig skriver u og n aldeles ens. I ethvert Tilfælde viser Sammenhængen Ordets Betydning. (Sml. Molbech, Dial. Lex. S. 493: skoggre).

S. 255, L. 3: hall — glat (isl. háll).

S. 268, L. 28: willidruhed — Villighed. Sml. Ordsproget: Verden er villedru. Villedrøj bruges endnu i Almuesproget (se Molbech, Dial. Lex. S. 650).

S. 288. Et Blad mangler i Haandskriftet, hvorved hele Bønnen til Søndag Exaudi er tabt.

# Trykfejl rettede i denne Udgave.

| | | | |
|---|---|---|---|
| S. 2, L. 8: | ſøndher tilbydher | rettet til: | ſøndher, tilbyder |
| — „ — 15: | øch | — — | och |
| — „ — 18: | bedrouedhæ | — — | bedrøuedhæ |
| — „ — 20: | Phel. | — — | Phil. |
| — 4 — 4: | forſtæ | — — | førſtæ |
| — „ — 25: | tenctkhæ | — — | tenckthæ |
| — „ — 28: | modſtdanelſæ | — — | modſtandelſæ |
| — 7 — 23: | opdrombt | — — | opdrømbt |
| — 9 — 19: | aldrihh | — — | aldrigh |
| — „ — 29: | Hiere. ij | — — | Hiere. iij |
| — 11 — 17: | wdhrober | — — | wdhrobe |
| — 13 — 22: | freſt | — — | frelſt |
| — 16 — 8: | wndhewiiſning | — — | wndherwiiſning |
| — 17 — 14: | ſødanæ | — — | ſodanæ |
| — 18 — 16: | adhſkillihæ | — — | adhſkillighæ |
| — 25 — 24: | bliffwe | — — | bleffwe |
| — 32 — 1: | ghienæ | — — | ghiernæ |
| — 33 — 16: | wßeen̄n | — — | wßeemme |
| — 34 — 17: | ſhrifften | — — | ſchrifften |
| — 37 — 29: | wßeen̄n | — — | wßeemme |
| — 38 — 2: | donckelgodhæ | — — | dønckelgodhæ |
| — 43 — 20: | kræſelighh | — — | kræſeligh |
| — 48 — 11: | blødhſtyrtning | — — | blodhſtyrtning |
| — 51 — 17: | enoeligh | — — | endeligh |
| — 53 — 16: | trwffnæ | — — | trwffuæ |
| — 55 — 1: | mu | — — | Nu |
| — „ — 28: | ſhulle | — — | ſchulle |
| — 57 — 8: | haffne | — — | haffwe |
| — 60 — 19: | ſchulhhe | — — | ſchuldhe |
| — 71 — 14: | hannum | — — | hand |
| — 76 — 20: | ſhriffwe | — — | ſchriffwe |
| — „ — 21: | paamidhelſe | — — | paamindhelſe |

| | | |
|---|---|---|
| S. 77, L. 22: ſhuldhe | rettet til: | ſchuldhe |
| — 78 — 13: Joh. iiij | — — | i Joh. iiij |
| — „ — 26: ſalighgiorræ | — — | ſalighgiørræ |
| — 79 — 22: offløſſning | — — | affløſſning |
| — 82 — 12: ſtorre | — — | ſtørre |
| — 83 — 11: prøpheter | — — | propheter |
| — 84 — 1: ſchriff | — — | ſchrifft |
| — 90 — 11: herr | — — | heer |
| — 104 — 16: gamlbe | — — | gamble |
| — 110 — 24: meſſerpreſter | — — | meſſepreſter |
| — 112 — 13: actioneer | — — | actio meer |
| — „ — 14: kæee | — — | kære |
| — 131 — 7: deelactiged | — — | deelactighed |
| — 135 — 19: ihugommelſes | — — | ihukommelſes |
| — 144 — 20: groffuleige | — — | groffuelige |
| — 151 — 11: mnd | — — | mand |
| — 160 — 30: bare oc | — — | oc bare |

Desuden har jeg paa flere Steder rettet, hvor der ſtod f for ſ, n for u, l for i, eller omvendt, og lignende Smaating.

## Trykfejl i nærværende Udgave.

| | | |
|---|---|---|
| S. 62, L. 21: heligbe | rettes til: | helighe |
| — 195 — 26: farladelſæ | — — | forladelſæ |